

পৃথিবীৰ অসুখ

[১৯৮৩ৰ সংহিতা অকাডেমী বঁটা বিজয়ী গ্ৰন্থ]

মোহনেশ দাস

পূৰ্বভূমি প্ৰকাশন
যোৰহাট : অসম

**PRITHIVIR ASUKH : A collection of short stories in
Assamese by Jogesh Das and Published
by Purbashree Prakashan, Jorhat-1**

প্ৰকাশক : শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা,
পূবশ্ৰী প্ৰকাশন,
যোৰহাট-১

বেটুপাত : ভাৰত বৰা
জগদুৰাৰ
টায়ক

১ম সংস্কৰণ, ডিচেম্বৰ ১৯৭৯
২য় সংস্কৰণ, ,, '৮১

মূল্য : ২০.০০

ছপাশাল : পূবশ্ৰী প্ৰিণ্টাৰ
যোৰহাট-১

বন্ধা : পূবশ্ৰী প্ৰিণ্টাৰ
যোৰহাট-১

ଆଇଲେ

লিখকৰ বক্তব্য

এই গল্পবিলাকক মোৰ শেহতীয়া গল্প-প্ৰচেষ্টাৰ নিদৰ্শন বুলিব পাৰি। ইয়াত সন্নিবিষ্ট প্ৰায়বিলাকেই যোৱা দহ বছৰ মানৰ ভিতৰত লিখা গল্প। গতিকে মোৰ বিশ্বাস আমাৰ জীৱনৰ সেই ছোৱা কালৰ স্বাক্ষৰ এই বিলাক গল্পই বহন কৰিছে; অস্তিত্ব সেই সম্বন্ধে লিখকৰ মানসিক প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰতিফলিত হৈছে। 'হাজাৰ লোকৰ ভিৰ'ৰ (১৯৬৫) পিছত এইটোৱেই মোৰ নতুন গল্প-সংকলন, আৰু ইখনৰ দৰেই বৃদ্ধন আকাৰৰ।

এই সংকলনৰ কাৰণে প্ৰধানকৈ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ প্ৰকাশক শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা। মই নানান কামত ব্যস্ত হৈ থাকি শ্ৰীবৰুৱাৰ ধৈৰ্য্য বহুত দিন পৰীক্ষা কৰিবলৈ বাধ্য হৈ গৈছে আজি তেওঁক ধন্যবাদ জনাবলৈ ওলাই লাজেই পাইছো। আমাৰ দুজনৰ মাজত সংযোগ ঘটাই দিয়া আৰু বোধহয় এই কামৰ মধ্য যন্ত্ৰী, মোৰ প্ৰাৰ্থনা-প্ৰতিমা, ডেকা ব্যৱসায়ী শ্ৰীদেবেন বৰাও আমাৰ অশেষ শলাগৰ পাত্ৰ।

ষোৰহাটৰ এই দুই বন্ধুৰ সৈতে মোৰ বহুতো আনন্দৰ মনোৰ্থ পাৰ হৈছে, তাৰ স্মৃতিত সদায়েই থাকিব। মোৰ মনৰ এইসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীলৈও ধন্যবাদ জনালোঁ। নানান প্ৰকাৰে সহায় কৰি দিয়া কাৰণে—লাৱণ্য দেৱী, জয়ন্তী কলিতা, জয়ৰাম বায়ন, দিলীপ কুমাৰ শৰ্মা, দীনেশ কলিতা আৰু অপূৰ্ণ শইকীয়া।

লাচিত নগৰ,

গুৱাহাটী-৭

১ ডিচেম্বৰ, ১৯৭৯।

বোণেশ দাস

সূচীপত্র

১।	গদাধৰ টী ষ্টেল	১
২।	প্ৰাতঃ সন্ধ্যা	২২
৩।	ফেইকড' দম্পতিৰ ভাৰত ত্যাগ	৪০
৪।	দোকান	৫৫
৫।	বান্ধব	৭০
৬।	কেবেল্লা	৮৫
৭।	আমাৰ চাব	৯৮
৮।	আইতা নাচনী	১১০
৯।	বদ্বন্দেব	১২২
১০।	বংশ ধ্বংসৰ ইতিবৃত্ত	১৩৩
১১।	চিয়াম চমান	১৪৬
১২।	কদ্দাতিকদ্দ	১৫৯
১৩।	নেদেখা জুইৰ ধোঁবা	১৭২
১৪।	ববদেউতা			২০২
১৫।	শেলদুবা শিলত গজা	২১৪
১৬।	পৃথিবীৰ অসদৃশ	২৩০

গদাধৰ জী ঠুল

বাপৰে ! কি মানুহ, দোকান আৰু গাড়ী-চাড়ী হৈছে ! এই চাৰি-পাঁচ বছৰতে ঠাই ডোখৰ চিনিবই নোৱাৰা যেন হৈ পৰিছে । সৰু ঠাইলৈ গৈ ময়ো কিবা খাপচবা হৈ পৰিলো নেকি ? মানুহতো বাঢ়িবই আৰু চহৰো ডাঙৰ হৈ যাবই । মই গৈ ছৈখোৱাঘাটৰ নতুন ছোৱালী এম-ই স্কুল এখনত মাষ্টৰী কৰি থাকিলো বুলি গদুৱাহাটীৰ এটা কম বাস্ত আলিবাট এই কেইবছৰতে বাস্ত হৈ নুঠিবনে ? ভূমিকম্প আৰু বানপানীয়ে পাবঘাট, বিৰাট শনিবৰীয়া হাট, বেলচেটন সকলো ধ্বংস কৰি ছৈখোৱাঘাটৰ মাইমা নোহোৱা কৰিলে বুলি বাকীলৈ গদুৱাহাটী চহৰৰ মাইমা গাঙ্গী বোড নামৰ এই আলিবাটতো দোকান-পোহাৰ, লীৰা-টেঙা, মানুহ-দুনুহ নেবাঢ়িবনে ? বছৰত একোবাৰকৈ দূৰত ফুৰিবলৈ ওলাই অহা ভাল দেখিছো, নহলে বাহিৰৰ জগতখনৰ ক'ত কি পৰিবৰ্ত্তন হৈছে জানিবই নোৱাৰি, ছৈখোৱাঘাটৰ স্কুলমাষ্টৰক গদুৱাহাটীৰ বিজ্ঞা বা অটো কিয় বাটকৰা মানুহেই খুন্দিয়াই বগৰাই পেলাই থৈ যাব ।

কামাখ্যা লম্বী, লাহতী ইলেক্ট্ৰিকেলছ (অসমীয়া লাহতী নহয় নিশ্চয়, চিকিমিকিয়া দোকানখনত মাৰোৱাৰী ডেকা ল'ৰা দেখিছোঁ), মুনমুন অটো চেণ্টাৰ, লাহিড়ী হাৰ্ডওয়েৰছ, মডাৰ্ন বুক্‌ষ্টল (অসমীয়া মানুহৰ যে কথা, বুক্‌ষ্টল নুবুজিলে যেন কিতাপৰ দোকান নচলিবই), ইণ্টাৰ্ণ ইণ্ডিয়া হোমিওপেথিক ফাৰ্মাচী (বহলে মাত্ৰ তিনি ফুট মান হ'ব), ভাৰতীয় জলপান (কি বিৰাট চাহৰ দোকান—কি ভিৰ—চন্দনৰ বেছা টনা মহাজনে ধাম-ধুম নোট থৈ বেজৰ্গি দিছে—মোৰ দোকানখন ক'ত ?), ইটা, বালি, চিপ্‌ছ খুচুৰাকৈ বেচা এইখনৰ একো নাম চাম নাই ; ভূতপূৰ্ব দস্যু যেন লগা প্ৰকাণ্ড মালিকজন বাবাণ্ডাৰ চালীপৰা খনতে গ্ৰাহকৰ অপেক্ষাত বহি আছে ; বুলু লম্বী, মেৰ্ফাৰ্ছ'স—অটোমবাইল ডীলাৰছ (কি প্ৰকাণ্ড দালান, মটৰ বেচে হবলা, ভিতৰখনলৈ চাবলৈকে ভয় লাগে), আসাম

জন্মেলাৰী—প্ৰোঃ শ্ৰীবাখাল চন্দ্ৰ কৰ্মকাৰ, ‘আপ টু ডেট হেয়াৰ কাটিং চেলুন’, চক্ৰবৰ্তী এণ্ড ছ’ল—চাইকেল বিক্ৰী আৰু মেৰামতি কৰা হয়, নিউ ইলেকট্ৰিক ষ্ট’ৰ্ছ, খুবলাল লণ্ড্ৰী (ঘৰত কাপোৰ ধুই লবলৈ মানুহৰ সময়সেই নাই হ’বলা, খুবলাল ঘৰে ঘৰে কাপোৰ গোটেই ফুৰা ধোবা আছিল নিশ্চয়—এতিয়া বাম্ব এটা জবলাই লণ্ড্ৰী কৰি লৈছে).....নাই মোৰ দোকানখন নিশ্চয় উঠি গ’ল। ইমান নতুন নতুন পৰিৱৰ্ত্তনৰ মাজত সেই ক্ষুদ্ৰ চাহৰ দোকানখন ক’ত তিষ্ঠিব পাৰিব? ‘পৰিৱৰ্ত্তনৰ স্ৰোতে আমি যাই ভেসে কালেৰ যাত্ৰায়’.....

গদাধৰ টী ষ্টল। সৌখন। চ’ক খাই উঠি সমান আলিৰাটতে: উজুটিয়াই কথামপিহে হামখুৰি খাই নপৰিলো। মই বিচাৰি ফুৰা দোকানখন পালো। এখন ছাইনব’ৰ্ড নোহোৱা বাহি-বেতৰ আচৰাৰ কৰা দোকানৰ পৰা চকু আগুৱাই নিওঁতেই হঠাৎ আখৰ মণিব নোৱাৰা সৰু আগুপুৰণি টিনছলা মই দেখিবলৈ পালো। সেই আগৰ দৰেই পাচফালৰ পৰা দুডাল বিট মাৰি ধৰ্ম্ম কৰাই চালিখনৰ ওপৰত থোৱা আছে। অসমীয়াতে লিখা—‘গদাধৰ টী ষ্টল’। গদাধৰে আমাৰ কথামতে সেইখন আঁৰ দিছিল, লিখাইছিল ‘আৰ্ট’ কৰিব জনা’ হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ এখনৰ হতুৱাই, হৈছিল বেকাৰ্বক, এতিয়া বং উৰি গৈ আৰু ধূলিৰ চামনি পৰি পৰি মণিব নোৱাৰা হৈ পৰিছে—মই বুলিহে মাতিব পাৰিলো। কিন্তু অ’ হৰি! গদাধৰ টী ষ্টলত দেখোন চাহৰ দোকান নাই। ছাইনব’ৰ্ডৰ পৰা লাহেকৈ চকু নমাই আনিহে মন কৰিলো যে দুকোঠলীয়া ঘৰটোৰ সৰু চালিখন পাৰ হৈ ঘাই কোঠাটোত যি চীক-বেণ্ড-টেবুল আছিল সেইবোৰ একো নাই। চালিখনৰ ওখ চুলাটো অস্তৰ্দ্ধান। মিঠাই বখা অলিমৰিটো আছে, কিন্তু ভিতৰত গজা-নিমকি-চিঙৰা-পকাঁৰ সলনি আছে লোহাৰ টুকুৰা-টুকুৰি কিৰা-কিৰি লাংখা-লিখি —বাহিৰত ওলমি আছে সৰু সৰু নতুন টিপচাকৰ এধাৰ সুদীৰ্ঘ মালা। মজিয়াখনতো বিশৃংখল হৈ পৰি আছে ডালডা, ফেব্ৰেক্স, শ্লেজো আদিৰ টোমাৰে তৈয়াৰ কৰা চুৰ্পি, মগ, জাবণী ইত্যাদি। থিয় হৈ আছে ভালে-মানাখিনি গছা থকা চাকি। একাষৰে দ’ম লাগি পৰি আছে কিছুমান কনড্ৰেস্তড মিল্ক আৰু নাৰিকল ভেলৰ খালি টোমা। পানীপোতাৰ দকাষৰে পৰি আছে বাহি-বেতৰ চোঁচৰ নিচিনা টিন কাটি পেলোৱা মিহি মিহি দীৰ্ঘলীয়া টুকুৰাৰ দ’ম।

বেছ আন্ধাৰ আন্ধাৰ লগা ভিতৰখনত, মাজভাগৰ অলপ বাওঁফালে এজন প্ৰকাণ্ড বড়ো মানুহে কিহবাত বহি পোৰা কয়লাৰে জ্বলোৱা সৰু ভাটি এটাৰ ওচৰত পাৰি লোৱা এডাল নিম্নাৰিত ঠুংঠাংকৈ হাড়ুবীৰে কোবাই কোবাই ধ্বংসীয়াকৈ খাজ এটা তৈয়াৰ কৰিব ধৰিছে এচলা সৰু টিনত।

বেছ বড়ো নহ'লেও যথেষ্ট বড়ো মানুহজন। নিম্নাৰিব যিমান পাৰি ওচৰলৈ চকু দূটা নমাই নি চাবলৈ চেষ্টা কৰাৰ পৰা অনদ্মান কৰা টান নহয় যে তেওঁ চকুৰে খুব ভালকৈ নমনে। কিন্তু গায়ে-গাৰিয়ে মানুহজন একালত ধূলুণ্ডৰ, বলিষ্ঠ আছিল বুলি সহজেই অনদ্মান কৰিব পাৰি। চুটিটকৈ ছোট্‌চুলিখিনি বগা হৈ পৰিছে। চেলাউৰি দুকোছা আৰু প্ৰকাণ্ড গোফ কোছাও পৰিছে—ভাটি নাই—বোধকৰো খুবায়—কিজানি আজিয়েই খুবাইছে। তেল-চিকটি লগা খাকী লংপেণ্ট এটা, তাৰ ওপৰত মটীয়া হাফছাট এটা আৰু ডাঙৰ ডাঙৰ দূটোমান ফুটা ওলোৱা, বেয়াকৈ গোঁথা একালত যি বগুই নেথাকক এতিয়া বগা পৰি অহা ছুয়েটাৰ পিন্ধি আছে।

গদাধৰ দাস ?

গদাধৰ দাস। তেৱেঁই। মই বুলিছে এনে বিচিত্ৰ পৰিবেশত এনে বিচিত্ৰ বৈশত তেওঁক চিনিব পাৰিছোঁ। চাহৰ দোকানৰ ব্যস্ততাৰ ঠাইত এই নিৰ্জন আন্ধাৰ কমাৰশাল। মিলিটেৰী ইউনিফৰ্মৰ ঠাইত জোৰা-ফোন্দা দি লজ্জা নিবাৰণৰ এই দৃষ্টি প্ৰতিহত কৰা পোছাক। মহাব্যস্ত জনাকীৰ্ণ এই বাটটোত গদাধৰ দাদাৰ দোকান নিৰ্জন নিস্তম্ভ। তেওঁ হাড়ুবীৰে ঠুক্-ঠুক্‌কৈ কোবাই থকাৰ শব্দখিনি কাণ নেপাতিলে নশুন-নিয়েই। চিকমিকাই থকা বাকীবোৰ দোকানলৈ যেনেকৈ এনেয়ে বাটকুৱাৰ চকু যায় তেনেকৈ গদাধৰ টী ষ্টললৈ মোৰ বাহিৰে কাৰো চকু যোৱা নাই—যি টী ষ্টলত এতিয়া আৰু চাহ নেপায়।

মই লাহে লাহে, নিঃশব্দে আগবাঢ়ি গৈ বাৰাণ্দ্ৰাখনত উঠিলোঁগৈ। গদাধৰ দাদাই তেতিয়ালৈকে মোক লক্ষ্য কৰা নাই। তেওঁ অবিৰাম ঠুক্-ঠুক্‌ কৰিবই লাগিছে। ময়ো মাত লগাবলৈ ভাল পোৱা নাই, অলপ সময় থিয় দি আছোঁ, এনেতে পিটি থকা টিন টুকুৰাৰ আকাৰটো ঠিক হৈছে নে নাই হাতত দাঁড়ি লৈ মূৰটো তুলি চালে—আৰু মোক দেখা পালে।

যথেষ্ট ভীক্ষু দৃষ্টিৰে মোৰ আপাদমস্তক চাই লৈ কক'ল মাফ্ৰেবে ভেঙে সূঁধিলে, “কি লাগে ?”

“একো নালাগে।”

গদাধৰ দাদাৰ মাতটো আগৰ দৰেই কক্ষ, তাত গ্ৰাহকৰ প্ৰতি প্ৰদৰ্শিত নমুজাৰ লেশমাত্ৰ নাই :

“একো নালাগে যদি কি লাগে ?”

হাঁহি উঠিছিল কিন্তু নেহাঁহিলোঁ। বুদ্ধত শত্ৰু নিপাত কৰি উলটি অহা আৰু উলটি আহি পেটৰ শত্ৰু বধ কৰিবলৈ আকৌ এখন বুদ্ধত লাগি যোৱা গদাধৰ দাসৰ মূৰত আমি শূৰলা, সজাই-পবাই কোৱা ভাষা কোনোদিন শুনোও নাছিলোঁ আৰু শুনিবলৈ আশা কৰোও নাছিলোঁ। তেওঁৰ তৈয়াৰী চুপি-চাকি একো নিকিনো যদি কিয় আহিছো—ইয়াকে যে তেওঁ বৃজাব বৃজিছে সেইটো মই বৃজিলোঁ।

অলপ সময় মনে মনে থাকি কলোঁ, “মোক চিনি পোৱা নাই দাদা ? মই বিপদজয় কাৰ্কাতি—আপোনাৰ দোকানত যে সদায় চাহ খাইছিলোঁ—কলেজত পঢ়িছিলোঁ—এই পিনে ওচৰতে মেছ কৰি আছিলো—মই, দুলাল দণ্ড আৰু নবীন পাটোৱাৰী যে একেলগে আছিলোঁ—”

গদাধৰ দাদাই মোক ভালকৈ পৰীক্ষা কৰিলে। মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যেন লাগিল। বিশ্বাসত লব খোজা নাই যেন পালো।

মই আৰু দুখোজ ভিতৰ সোমাই গৈ চুপি-চাকি-জাৰণী-মগ আৰু খালি টেমাবোৰৰ মাজত ঠাই বিচাৰি থিয় হৈ কলো, “মনত পৰিছেনে—বিপদজয় কাৰ্কাতি—মই আজিকালি মাটৰী কৰো—ছেখোৱাত, একেবাবে সিমূৰত। বহুত দিনৰ মূৰত গুৱাহাটীখন চাওঁ বুলি আহিছো—বোলো আমাৰ পূৰণা গদাধৰ টী গটলখনতো এবাৰ সোমাই যাওঁ—”মই ইফালে-সিফালে চালো, বাহিবলৈ কিবা পোৱা যায় নেকি বিচাৰিলো।

গদাধৰ দাদা লাহেকৈ উঠিল। কি প্ৰকাণ্ড মানুহ ! চাপৰ ঘৰটোত টিনপাতৰ ছালখনত লৰ্ণগৰ যেনেই লাগে। পায়জামা যেন হৈ পৰা থাকী লংপেণ্ট, তাৰ ওপৰৰ ষ্টীয়া কামিজটো দীঘলীয়াকৈ বৈ পৰাত মানুহটোক আৰু ওখ যেন লাগি গ’ল। অলপ কুঁজা হোৱা যেন পায়। খোজবোৰো যেন সামান্য ধৰক-বৰক। তেওঁ নিম্মতে আওপূৰ্ণি আলমাবিটোৰ পাচ-ফাললৈ গৈ ক্ষণেকতে এটা বাও ছিগা মূঢ়া লৈ আহিল। সেইটো মোৰ ওচৰত ধৈ ক’লে, “বহা।” তেওঁ আকৌ নিজৰ ঠাইত বহিলগৈ—জৰু কৰিলো জেওঁৰ কাম কৰা আসনখন কাঠৰ এখন চাপৰ টুল। ময়ো—

সাৰথানে মূঢ়াটোত বহিলো, যাতে বাও ছিঙি ওলাই অহা কাঠিবোৰে ওলফালে বেয়াকৈ ঘাইল নকৰে।

“বিপ্লৱজয় কাকতি……” গদাধৰ দাদাই আবেলিৰ আলিবাটৰ ফালে চাই থাকি নিজকে কোৱাব দৰে ক’লে, “বিপ্লৱজয়!” তাৰ পিচত অন্যমনস্ক হৈ পৰাৰ দৰে মনে মনে থাকিল। হয়তো মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। হয়তো অতীতটোৰ কথাবোৰ ভেঁওৰ মনলৈ আহিল। কি আছিল সেই অতীতটোত? এখন সৰু, সাধাৰণ চাহৰ দোকান। বুদ্ধাফৰত এক সৈনিকে একমাত্ৰ জীয়েক পম্মাক লৈ সেই দোকানখনৰ পৰাই জীৱিকা উলিয়াইছিল। আমি এদল গ্ৰাহকে সম্ভাৱীয়া, পেটৰ অসুখ কৰা চাহ-মিঠাইৰ লোভত নহ’লেও পম্মাৰ গাভৰু দেহৰ সান্নিধ্যৰ আগতে তালৈ নিয়মীয়াকৈ দিনটোত দুবাৰ-তিনিবাৰ গৈছিলো। ‘বাহিৰত খোৱা হয়হেই ষোঁতয়া’ বুলি মেছত চাহ খোৱা আমি বন্ধই কৰি দিছিলো আৰু গদাধৰ টী ষ্টলত ব্যক্তিগত একাউণ্ট খুলি উঠনাকৈ খাবলৈ লৈছিলো। কিজানি পম্মাৰ কাৰণেই আন আন গ্ৰাহকেও গদাধৰ টী ষ্টল দিনৰ দিনটো আৰু বাতিও ভালোখিনিলৈকে গৰম কৰি ৰাখিছিল। বৃঢ়াই নিশ্চয় দুৰ্বলতা বৃদ্ধি পাইছিল। সেই কাৰণেই বাকী লিখা পকাবন্ধা বহীখন টেকটেক কৰে হাঁহি মেলি দিছিল—কি হাঁহি, এটা এণ্টি-এয়াৰক্ৰাফ্ট গানৰ পৰা যদি মৌচিন-গানৰ দৰে গুলি ওলালহে’তেন তেন্তে গদাধৰ দাসৰ হাঁহিটোও তেনেকুৱাই হ’লহে’তেন—হুটা মাতটোৰে দাবি-ধমকি দি মাহৰ পইচা মাছে পুৰাপুৰি আদায় কৰিছিল, তেহেঁলে সেই পইচা আমি টিউচন কৰিয়ে উলিয়াওঁ বা ফাঁকি-ফুকা দি ঘৰৰ পৰাই আনো—পম্মাৰ আগন্ত লাজত পৰাতকৈ আমি পাৰ্থমানে সকলো উঠনা আদায় কৰি দিছিলো।

পম্মা এতিয়া ক’ত? বিয়া হৈ গ’ল?

গদাধৰ দাদায়ো নিশ্চয় আমাৰ কথা মনত পেলাইছে জীয়েকৰ প্ৰতি থকা আমাৰ দুৰ্বলতাৰে সৈতে।

কথ-বতৰা অলপ সহজ কৰি তুলিবৰ মনেৰে মই ক’বলৈ ধৰিলো যে বি-এ পাছ কৰিয়েই—মানে পৰীক্ষা দি আচলতে—ঘৰলৈ গুচি যাব লগা হ’ল। তাৰ পিছত চাকৰি বিচৰাৰ পাল্লা। কিন্তু চাকৰিতো নেপাওঁ—অসমত ধান-চাউল পোৱা গ’লেও চাকৰি পোৱা নাযায়—“আচাম ট্ৰাইবউন”ৰ ছেকেণ্ড পেজ চাই চাই দৰ্খাস্ত কিমান কৰিলো—শেষত দৰ্খাস্ত পঠিয়াবলৈ

আইক পইচা খুঁজিবলৈ লাজ লগা হ'ল—ইত্যাদি ইত্যাদি। শিক্ষিত নিবনুৱাৰ যি অৱস্থা হয় সকলোখিনি যে মোৰো হ'ল আৰু সৰ্বশেষত এবাৰ অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰোতে দিকচৌ হৈছোৱা ঘাটৰ ছোৱালী এম-ই স্কুল-খনতে (নতুন স্কুল, দৰমহা কম আৰু অনিয়মীয়া) সন্নিবিধা এটা পাই সোমাই গলো আৰু এতিয়ালৈকে তাতে আছে, চব কথা যিমান পাবো চমুৱাই ক'লো।

গদাধৰদাই সৰু ঘূৰণীয়া টিন এচলা বটল লৈ কোঁচখনেৰে অসমান হৈ থকা জোংবোৰ কাটি কাটি প্ৰকাণ্ড গোঁফ কোছাৰ তলত সামান্যভাৱে হাঁহি সন্নিধিলে, “লগৰ বাকীকিজনৰ কি খবৰ?”

“সিহঁতকতো লগ নেপাওঁ দাদা—গুৱাহাটী এবাৰ পিচত আৰু সিহঁতৰ লগত দেখা-সাক্ষাৎ হোৱা নাই। দুলালৰ কবিতা অৱশ্যে মাজে মাজে মেগাজিনত দেখিবলৈ পাওঁ—দুলাল দস্ত—সি সাহিত্যিকতো—কবিতা লিখে—”

“কবিতা?”

“অ' কবিতা—মানে, পদ্য, পদ্য—সি লিখে—”

“আৰু তিন নম্বৰজন?”

আ, দাদাৰ তেনেহ'লে চব মনত পৰিছে। নবীনৰ কথা সন্নিধিছে। মই উৎসাহেৰে কলো, “নবীন পাটোৱাৰীকো লগ পোৱা নাই। তাৰ ঘৰতো উত্তৰ কামৰূপত—নলবাৰীৰ ওচৰত নে ৰঙিয়াত—সি খুব লেকচাৰ মাৰিব পাৰিছিলতো, কিবা এটা কৰি খাইছে নিশ্চয়—পণ্ডায়তে তপ্পায়তে সোমাইছে নিশ্চয়—”

“অ' সি কোঁতয়াও নেখাই নমৰে। নবীন নেখাই মৰা ল'ৰাই নহয়।” সাত ঘাটৰ চেঙলীস্বৰূপ নবীনকে আমাৰ তিনিওৰে ভিতৰত গদাধৰদাই প্ৰশংসাৰ চকুৰে চাইছিল বুলি আজিহে জানিলো। সি আমাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ টেঙৰ বুলি স্বীকাৰ কৰে। আমি মেছত পাল পাতি নিজেই বান্ধি খাইছিলো। কোঁতয়াৰো পইচাৰ অভাৱ হ'লে দুলালে ময়ে হা-হুন্দুনিয়াহ কাটি মূৰে কপালে হাত দি বহি থাকো। নবীনৰ পইচা অহাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট বাট নাছিল। ঘৰৰ পৰাতো তাক দিবই নোৱাৰিছিল। ধাৰ কৰি, খুজি আনি, কৰবাত কিবা কাম কৰি দি সি পইচা আনিছিল। এনে অনিশ্চিত উপাৰ্জনতো কিন্তু তাৰ কোনো ভয়-চয় নাছিল। সেই নবীনেই

আমাৰ পইচা নহ'ব দিনত মনে মনে ওলাই গৈ কাবোৰাৰ পৰা হৰ টকা নহ'ব কোনোবা দোকানৰ পৰা বস্ত্ৰ-বাহানি উঠনাকৈ লৈ আহিছিল। দুলালৰ পইচা ঘৰৰ পৰা নিয়মীয়াকৈ আহে। মই এটা টিউচনৰ বানচ আৰু পাঠশালাৰ পণ্ডিত দেউতাই পাঠোৱা সামান্য পইচাবে জেঠা মাৰিব লাগিছিল।

এদিন নবীনে প্ৰস্তাৱ দিছিল, “পশ্চাক ক'ববাত পলুৱাই লৈ যাওঁ ব'ল।”

“খেং পাগল নেকি?” দুলাল আতঙ্কিত হৈ উঠিছিল। আতঙ্কিত ময়ো হৈছিলো। কিন্তু গৰমে গৰমে সেইটো জ্ঞানবলৈ নিদি সন্দিগ্ধলো, “পশ্চাক তোৰ লগত যাবনে?”

“তাইৰ ফাদাৰ যাৰ। বৰ সতী-সাধনী বুলি ভাবিছ নেকি? ছোৱালী মানুহে দোকানত চাহ-মিঠাই বেচে? বাপেকটো আগত থাকোতেও গ্ৰাহকৰ লগত ইয়াক মাৰে? গদা বেটাই তাইক লৈ আহিছে গ্ৰাহক টানিবলৈকে।”

“পলুৱাই নি খুৱাবি কি?”

“এতিয়া যি খাইছো সেই।”

দুলালে কথাটো আৰু আগবাঢ়িবলৈ নিদি ক'লে, “বাদ দে, বাদ দে সেইবোৰ। চাহ বেচা ছোৱালী এজনীক লৈ মাৰিবলৈ আমি এইদৰে কলেজত কণ্ট কৰি পঢ়াই নাই।”

“কিন্তু তোৰ কবিতাবোৰ হ'লে চাহ বেচা ছোৱালী এজনীক লৈ লিখি থাকিব পাৰ।”

যি হওক নবীনে সেই সাংঘাতিক প্ৰস্তাৱটো কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ আৰু আগনেবাঢ়িলে।

গদাধৰদাই ইতিমধ্যে ঘূৰণীয়া টিনচলা পিটিবলৈ আয়োজন কৰিলে। ভালোখনি সহজ হ'ব পৰা যেন পাই মই সন্দিগ্ধলো, “দাদা চাহৰ দোকানখন কিয় বন্ধ কৰি দিলে?”

ঘপ কৰে তেওঁ মূৰ দাঙি খঙেৰে মোৰ ফালে চালে। দোষ যেন মোৰেই, এনে ভাবত কৰ্ণশ্ৰৱণ মাতটোৰে ক'বলৈ ধৰিলে, “বন্ধ কৰা নাই বন্ধ হৈ গ'ল। গ্ৰাহক নাহিলে দোকান চলে নেকি? যিমান চব সেইমানে বাতপুৰা চকু মোহাৰিৱেই গদাধৰ টী ষ্টলত পুৰি আৰু ঘূৰণি খাবলৈ আহিছিল সেই

চৰেই মহাবাজৰ নতুন দোকানত ভূঞাৰা খাবলৈ গুচি গ'ল। চিঙাবাৰ লগত চাটনি দিয়েতো—তাকে চেলেকিবলৈ গুচি গ'ল।”

বৰ দখৰ কথা। পৃথিবীৰ উন্নতি হয়, প্ৰবণা বেয়া বস্তুৰ ঠাই নতুন ভাল বস্তুৰে লয়—মানুহে নতুন চিকিৎসকীয়া বস্তুৰ পাচত লৰে। লেতেবা পৰিবেশত বেয়া চকি-বেশ পতা দোকানত বেয়াকৈ তৈয়াৰী জলপান খাবলৈ গ্ৰাহক বৈ নেথাকে। মহাবাজ নামধাৰী কোনোবা মিঠাইৰালাই নতুনকৈ ধনীয়া আচৰাৰে পতা দোকানত ভালকৈ তৈয়াৰী মিঠাই খাবলৈ লব ধৰে। গদাধৰ দাস নামৰ যুদ্ধাফবৎ এক সৈনিকৰ জীৱিকা মৰা গ'ল, তাৰ খবৰ কোনে বাখে? বৰ দখৰ কথা।

এইবাৰ অলপ কোণল খটাই কথা উলিয়ালো, “আপোনাৰ কিন্তু বহুত বিদ্যা আছিল গদাধৰদা। অসমীয়া মানুহে মিঠাইৰ কাম সাধাৰণতে নকৰেই, আপুনি তাকো কৰিলে। আকৌ তাৰ পিচত এইবোৰো যে কৰিব পাৰে সেইটোও আমি জনা নাছিলো। যি দেখিছো আপুনি বেছ সন্দৰ বিজ্ঞানেছ চলাইছে।”

টিনচলা বোধকৰো টিপচাকিৰ তলী, খাজ কৰিবৰ মনেৰে গদাধৰদাই পিটিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তাৰ মাজে মাজে দুই চাৰিটা শব্দ খবচ কৰি কৰি যোক জানিবলৈ দিলে যে সেইটো হয়, মিলিটেৰীত থাকোতে তেওঁ ঠিক মেকানিক নাছিল যদিও গাড়ী-চাড়ীৰ ওচৰে-পাজৰে ফুৰিবলৈ পাইছিল আৰু সেই কাৰণে দুই-এবিধ হাতিয়াৰ চাব-ছব পাৰিছিল। টী ষ্টল বন্ধ হৈ যোৱাত সেই বিদ্যাকে অলপ ঘ'হি-মাজি লৈ তেওঁ কমাৰশালখন পাতি ল'লে।

বস্তুবোৰ বিক্ৰী হয়নে?

বিক্ৰী কৰি ফুৰিব নোলাগে। টিপচাকি লগোৱা দুখীয়া মানুহ আমাৰ দেশত এতিয়াও অসংখ্য আছে। পাইকাৰীয়ে আহি সময়ে সময়ে এইবোৰ লৈ যায়। দিনৰ দিনটো যোৱাই থাকিব লাগে। টাউনৰ বাবুসকলক কেতিয়াবা পাইখানাৰ মগ, কেতিয়াবা শাকত পানী দিবলৈ জাবণী, কেতিয়াবা চকৰ তেল পকিছে নে নাই চাবলৈ গছা লগা টিপচাকিৰ দৰকাৰ হয়। বাণ্ট-চাণ্টও কেতিয়াবা জালাই কৰিব লগাত পৰে।

যোগাল নোলাগে?

যোগাল নোলাগে। বৰ বেছি টান কাম নহয়। মেটৰৰ ল'ৰা দুটাই খালি টেম্বা গোটাই আনি দিয়ে। ডাঙৰ টিনবোৰ দুটা ফোৰালাই

দি দি যায়। কাটি কাটি জ্বলাই কৰি যাব লাগে। বচ, একো দিগদাৰ নাই।

আগেয়ে গদাধৰ টী ঝলত চাহ-মিঠাই দিবলৈ, গিলাচ ধুবলৈ, ফাইফৰমাচ খাটিবলৈ দুটা 'পোৱালি' বখা হৈছিল। বাতিপুৰা আৰু গধূলি গ্ৰাহকৰ ইমান ভিৰ হৈছিল যে সিহঁত দুটাই লৰি ধাপৰি ফুৰিব লগাত পৰিছিল, পশ্চাইতো চাৰিওফালে চকু ৰাখিছিলেই আনকি স্বয়ং গদাধৰদায়ো মহাজনৰ আসন এৰি উঠি আহি সহায় কৰিব লগাত পৰিছিল।

অৱশ্যে সকলোৱে খাবলৈ বিচাৰিছিল পশ্চাৰ হাতেহে। পশ্চা! একপ্ৰেট ঘুগনি, দুটা পুৰি। পশ্চা! চাহ চিঙৰা। দিদি! এক গজা! এই পুৱালি কি চাহ বনাইছ পশ্চা দিদিৰূ মাত! হেৰা পশ্চা, আমি তিনিটা খাট মাউৰা ল'ৰা অৰ্থনিৰে পৰা পৰি আছে, এবাৰ চকু মেলি চোৱা। (ফুচফুচাই) পোৱালিক আনিবলৈ নকৰা বহুইছা বৰ লেতেৰা—আৰু ভুগি আনি দিলে হেঃ হেঃ.....

এই সকলো গোলমালৰ উৰ্দ্ধত উঠি সকলোৱে কাণত পৰেহি, নিশ্চয় বাটকুৱা মানুহৰ কাণতো পৰেগৈ গদাধৰদাৰ বিকট কৰ্ণশ চিঞৰৰ নিৰ্দেশ, গালি-গলাজ।

আজি সেই গদাধৰদাৰ কমাৰশাল নিৰ্জৰ্ণন। এটাও যোগালি নোলোৱাকৈ অকলেই কাৰবাৰ চলাই আছে। মই লাহে লাহে দুই এটাকৈ প্ৰশ্ন কৰি কৰি আৰু বহুত কথা উলিয়ালো।

চাহৰ দোকানৰ দিনত গদাধৰদাই অলপ আঁতৰত ঘৰ ভাড়া কৰি আছিল। বাতি ন বজাৰমানত বাপেক জীয়েকে দোকানতে খাই-বৈ ঘৰলৈ গুচি গৈছিল। দোকানত পোৱালি দুটা শব্দ হৈছিল। বাতিপুৰা সিহঁতে জুই জ্বলাই পানী বহুৱাই থয়। পশ্চা আৰু গদাধৰদা নিচেই পুৱাতে গা-পা ধুই দোকানলৈ আহে—জুই জ্বলি পানী উতলি নেথাকিলে পোৱালিহঁতৰ দিন বেয়া—ঠাচ ঠাচ চৰ আৰু সলসলীয়া গালি খাব লাগে। এতিয়া গদাধৰদাই ভাড়াঘৰ এৰি দিলে। ইয়াতে আলম্বাৰিটোৰ পাচফালে থাকে। ওচৰৰে এখন হোটেলত থায়—বাকীকৈ—আগেয়ে লোকৰ বাকী লিখাৰ দৰে এতিয়া খাটাত নিজৰ বাকী লিখায়। এই কোঠাটো সেই তেতিয়াৰে পৰা এৰি দিয়া নাই, ভাড়াও তেতিয়াৰ সমানেই দি আছে; মালিকজন বহুত দিনৰ চিনাকি কাৰণে একো কোৱা নাই—“মই মৰিলে অপেক্ষা কৰি আছে, তেতিয়া ভাড়া

চাৰিগুণমান বঢ়াই লব।” আমি তিনিটাই বি-এ পৰীক্ষা দি মেছ ভাৰ্ডি
 স্বৰাধাৰী গঢ়ি যোৱাৰ কিছুদিন পিচতে চাহৰ দোকান বন্ধ হৈ গ’ল। সদায়
 দোকানলৈ অহা এটা মানুহবো গদাধৰদাই মূখ নেদেখা হ’ল। কিজানি
 কোনোবা এইপিনেদি পাৰ হৈ গ’লেও মাত লগাবলৈ টান পায়। মানুহবোৰ
 বেইমান হৈ গৈছে। কাবোৰাৰ কাবোৰাৰ অলপ অলপ বাকীও বৈ গ’ল।
 কিন্তু তাৰ কাৰণে গদাধৰ মৰা নাই। নেজাগে সিহঁতে পইচা দিব—
 বহীখনো তেওঁ ফালি ছিৰি দলিয়াই পেলাই দিছে। কিন্তু চিনাকি মানুহক
 এষাৰ মাত দিলে কি হয়? বেইমান!

গদাধৰদাৰ মূখত তিত্ততাপূৰ্ণ ভাষা শব্দনি মই অলপো আচৰিত
 নহলো। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত গদাধৰ দাসো মালয়, বাৰ্মা আৰু শেষত
 কহিমাৰ ওচৰত যুদ্ধ কৰিছিল। জাপানী সৈন্যৰ হাতত মাৰ খাই খাই
 পাচ দুহকি আহি আছিল যদিও তেওঁলোকে বহুত ঠাইতে জাপানীহঁতৰ
 লগত তুমিয়া যুদ্ধ দিছিল—ভালেমান লোমহৰ্ষক অভিজ্ঞতা গদাধৰদাই
 ৰাতি গ্ৰাহক কৰ্ম অহা পৰত অমাৰ আগত বৰ্ণনা কৰিছিল। আমি তুময়
 হৈ মনে মনে শব্দনি গৈছিলো, আনকি পুম্মালৈকো চাবলৈ একোবাৰ পাহাৰি
 গৈছিলো। এদিনতো দুলালে মেছলৈ গৈয়েই বহী এখন খুলি খচ-খচকৈ
 গদাধৰ দাসৰ বাৰম্বাৰ বিষয়ে এটা দীঘলীয়াকৈ কবিতাকে লিখি পেলাইছিল
 —সাহিত্যিকৰ প্ৰতি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰি মই আৰু নবীনে নীৰৱে গৈ ভাত
 বন্ধাত লাগিছিলো। মইতো সেইদিনা খুব গভীৰভাৱে উপলব্ধিয়েই
 কৰিছিলো যে ফোঁচিঞ্জিৰ কৰাল গ্ৰাসৰ পৰা বিশ্বৰ অগণন নিৰ্দোষ
 মানুহক ৰক্ষা কৰিবলৈ আৰু এখন নতুন, সুখৰ পৃথিবী গঢ়ি তুলিবলৈ যি
 দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধ লাগিছে তাত লাচিতৰ দেশৰ এজন বাৰ গদাধৰ দাসে
 নিজকে উছৰ্গা কৰিছিল। আৰু কিজানি ভাবিছিলো যে আন্তৰ্জাতিক, নিৰপেক্ষ,
 অশিক্ষিত মানুহক সহজ ধৰ্মৰ শান্তি প্ৰদান কৰা কবি খ্ৰীষ্টকৰদেৱৰ দেশৰ
 এজন উদীয়মান ডেকা কবিয়ে সেইজন বাৰৰ প্ৰশান্তি গাবলৈ যোৱাটো বৰ
 ভাল কথা হৈছে—তাত আমি দেশমাতৃৰ দুই অভাজন সন্তানেনো সেই
 দুইৰ ভাত এসাজো ৰান্ধি নিদিম নে? গদাধৰদাৰ কাহিনী শব্দনি এনেকুৱাই
 কিসাকি প্ৰতিক্ৰিয়া আমাৰ মনত হৈছিল বুলি এতিয়া মোৰ অলপ অলপ
 মনত পৰিব ধৰিছে।

সঁচা মিছা নেজানো, গদাধৰদাই কৈছিল তেওঁ বোলে এবাৰ গুলী শেষ

হৈ ঘোৰাত বাইফেলেবেই কোবাই কোবাই দূটা জাপানী মাৰিছিল—
চাহাব অফিচাৰ এজনেহে তেনেতে পাচফালৰ পৰা টানি আনি তেওঁক কিছ
আঁতৰৰ নিজৰ মানুহৰ মাজত পেলাই বন্ধা কৰিছিল—আৰু এবাৰ বোলে
ডাঠ হাবিৰ মাজত তৰ্কি'ব পৰাৰ আগতেই মাত্ৰ এথোজ আগত এটা জাপানী
সৈন্য ধপকৰে লুকাই থকাৰ পৰা থিয় হৈছিল আৰু গদাধৰদাই বন্দুক
টোঁৱাবলৈ সময় নথকাত তাৰ পেটতে বিৰাট গোৰ এটা মাৰি বগবাই পেলাই
বেয়নেটেৰে খুঁচি মাৰি পেলাইছিল। গদাধৰদা যি দৈতাৰ দৰে মানুহ আৰু
ভাৰতীয় সৈনিকৰা'ষিহে প্ৰকাশ গধুৰ বুটে—বেয়নেটেৰে খুঁচিবৰ কিজানি
দৰকাৰেই নহৈছিল, গোৰ লগাওঁতেই জীৱ ওলাই গৈছিল।

এতিয়া কমাৰশাল খুলি পেট প্ৰবৰ্তোৱা গদাধৰদাৰ অৱস্থা দেখি মই
সোঁৱৰাই দিব পাৰো—কিন্তু নিদিওঁ—যে তেতিয়া মই যি মন্তব্য কৰিছিলো
সি এতিয়াও মিছা বুলি প্ৰমাণ হোৱা নাই। মই তেতিয়া অলপ-অচৰপ
গান্ধীবাদী অহিংসাত বিশ্বাসী আছিলো। মই কৈছিলো যে মানুহে মানুহ
মাৰি কোনো দিন মানুহৰ সমস্যা সমাধান কৰিব নোৱাৰে। নহ'লে
গদাধৰদাই কিয় বাক চাহৰ দোকান দি ৰোজগাৰ মোকলাব লাগে? তেওঁতো
মানুহৰ ভাল কৰিবলৈ ওলোৱা যুদ্ধতে নিজৰ প্ৰাণটো আগবঢ়াই দিছিল।

এনেকুৱা ডাঙৰ কথা কৈ দিলে গদাধৰদা অলপ সময়ৰ কাৰণে হ'লেও
জন্ম হৈ গৈছিল।

তেওঁৰ লিখা-পঢ়া নিতান্ত সামান্য। গান্ধীবাদ, অহিংসা, নিষ্ক্ৰিয়
প্ৰতিৰোধ এইবোৰ কথাৰ মৰ্ম তেওঁ পাইছিল বুলি মনে নধৰে। খবৰ
কাগজ পঢ়ে বুলি আমি এদিনো শুনো নাছিলো। সেইবাবে এনে ধৰণৰ কথা
পাতি তেওঁক তাৰ মাজলৈ টানিবলৈ গ'লে গদাধৰদা বিমোহিত পৰিছিল।
কিন্তু তেওঁ মনে মনে থকাৰ আৰু এটা কাৰণ আছিল। যুদ্ধ শেষ হোৱাত
গদাধৰদা পাণবাৰী নে পানীখাইতীৰ পিনে থকা নিজ গাৱঁলৈকে উলটি
আহিছিল। অলপ বয়স হোৱাত আৰু মৰাকটাবোৰ কৰি কৰি বিকচিনা
লগাত খেতি-বাতি কৰিয়েই পশ্চিম বুকুত বান্ধি কটাই দিব বুলি ভাবিছিল।
পশ্চিম মাক মৰাৰ খবৰ যুদ্ধৰ খবৰ-দৰে মাজতেই তেওঁ পাইছিল। পশ্চিম
পাটগাভৰু বয়সতে এৰি গৈছিল। তাই বৰপিতাক-খুৰাকহ'তৰ আশ্ৰয়তে
আছিল। ঘৰৰ অৱস্থা তেনেকৈ ভাল নহয়। সাধাৰণ খেতিয়কৰ ঘৰ।
মাটিও সামান্য। খেতি তেনে ভাল নহয়। তিনি ককাই-ভাইৰ এপাল

মানুহৰ পেট। ঘৰলৈ আহি দুদিনতে গদাধৰদাই বৃদ্ধিৰ পাৰিলে যে ভেঙে বৃদ্ধৰ পৰা উলটি আহিছে যোঁতলা নিশ্চয় বহুত টকা-পইচা লৈ আহিছে—ককালেকহঁতৰ এই ধাৰণা। ইতিমধ্যে খাজনা নিদিয়া মাটি নীলামত যায় বৃদ্ধি ককালেকে অলপীয়া মাটিৰে অলপ বোচিও দিছিল। গদাধৰদাই “বহুত টকা-পইচা”ৰ অলপো উলিয়াই নিদিয়াত ঘৰখনে বেয়া পালে আৰু আকাৰে-ইতিমধ্যে বৃদ্ধিৰ লৈ দিলে যে গদাই চৰকাৰৰ পৰা সাহায্য লৈ কিবা এটা কৰাই ভাল—অৰ্ধশত মাটিৰে কেউজনৰ সংসাৰ চলোৱা টান।

অৱশেষত এদিন ককালেকে খোলাখুঁজিলৈকে ক’লে যে খাজনাৰ কাৰণে গদাই “এই কেবছৰত” একো নিদিয়া বাবেইহে এডোখৰ মাটি বিক্ৰী কৰি দিব লগা হ’ল—ঘৰখনত চাকৰি সিয়েইহে কৰে—“তোৰ ভাগবেই মাটি গ’ল বৃদ্ধিৰ লাগে।”

গদাধৰদাই বৰ বেজাৰ পালে। খণ্ডো উঠিল ভীষণ। কিন্তু এখন কাঞ্জিয়া লগাই গাওঁখনত বদনাম কৰিব নুখুঁজিলে কাৰণে ভেঙে পম্মাক লৈ গুৱাহাটীলৈ গুচি আহিল। পইচা-পাতি যি আছিল তাৰেই চাহৰ দোকান খুলি দিলে। মাউৰী ছোৱালী পম্মা গাঁৱতে টেঙৰী হৈ উঠিছিল—যজ্ঞাক ৰাপেকৰ চিঠিবোৰ পঢ়ি পঢ়ি তাই নিজৰ মনতে এখন বেলেগ জগতেই ৰচনা কৰি লৈছিল। গদাধৰ টী ষ্টলত খাপ খাই পৰিবলৈ তাইৰ বৰ বিশেষ টান নহ’ল। তাতে পিতাকৰ মৰমে তাইক বিশেষ সহায় কৰিলে।

গতিকৈ যুদ্ধলৈ গৈতো মানুহৰ পৰা গদাধৰ দাসে একো উপকাৰ নেনপালে? বৰ দুখৰ কথা।

পম্মাৰ কথা সোধোঁ সোধোঁ বৃদ্ধিও তেতিয়ালৈকে সুখিৰ নোৱাৰিলোঁ। দুখৰ আগলৈ কেবাবাবো আহি আহি উলটি গ’ল। বৃদ্ধাই গালি পাৰি দিলে বৃদ্ধি ভয় লাগিল। আগতে আমি তিনি বন্ধুৱে চাহ খাবলৈ যোৱাৰ নামত ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা গদাধৰ টী ষ্টলতে কটাই দিছিলো পম্মাক এৰি আহিব নোৱাৰা কাৰণেই। তাই যে কিবা অপকৰণ অনিন্দ্য সুন্দৰী আছিল তেনেও নহয়। মঙ্গোলীয় মুখাবয়বৰ নিঃসৰীয়া কৈ ওখ এজনী সাধাৰণ ছোৱালী। কিন্তু আছিল তেজৰঙী, স্বাস্থ্যৱতী আৰু ঘোঁৰন-টলমল। প্ৰথম দেখাৰ পিচতে দুলালে মেছলৈ গৈ কেইদিনমানলৈ উধাই-সুধাই প্ৰেমৰ কবিতা আওৰাইছিল। পম্মাক আমি সুখিৰা পালেই আমাৰ টেবুলৰ কাষত আটক কৰি ৰাখিছিলো আৰু যিমান পাবো খৰখেদাকৈ সন্নিহিত মৰমবোৰ উৰুৱাই

দিছিলো। কিন্তু গদাধৰদাই জীয়েকৰ ওপৰত ভীকু দৃষ্টি বাখিছিল—
মানে আমাৰ নিচিনা গ্ৰাহকৰ ওপৰতো। “পম্মা সিম্বালে বাম্বতন বহি
আছে, কি লাগে দে,” এই বদলি জীয়েকক নিষ্ঠুৰভাবে আমাৰ কাষৰ পৰা
অভিৰূপে লৈ যায়, নাইবা পোৱালি দড়টোক চিঞৰি চিঞৰি গালি পাৰিলেও
আমি বদলিৰ লাগিব যে আচলতে জীয়েকৰ লগত চুপতি যবা কাৰণে সেই
গালি তেওঁ আমাৰ ওপৰতেই বৰ্ণন কৰিছে।

পম্মা যে নিজৰ, গহীন, সতী-সাধনী ছোৱালী আছিল সিও নহয়।
আমাৰ লগত লুকাই-চুৰকৈ চুপতি মাৰিবলৈ ভালৈ পাইছিল—বঙা পিৰ
গৈ কিন্তু মিঠাকৈ হাঁহি ‘বদমাচ’ ‘মৰাটো’ আদি শব্দবোৰ আমাৰ সজাগ
কৰ্মকুহৰলৈ এৰি পঠিয়াই দিয়াতে তাৰ প্ৰমাণ। দুলালৰ সজোৰ বাধাত
নবীনে তাৰ প্ৰস্তাৱটো কাৰ্যকৰী নকৰিলে বদলিহে; নহ’লে কিজানি তাই
তাৰ লগতে গৈ আমাৰ মেছেই ওলালগৈহে’তেন। সবহভাগ কথা নবীনেই
কৈছিল, আৰু কথাৰ মাজে মাজে অবিৰাম চকু টিপিয়াই মোৰা দেখি মোৰ যে
বদলি টিপিং টিপিং কৰিছিল। এদিন ৰাতি মেছলৈ মোৰাৰ পিচত দুলালে
নবীনক কৈছিল, “তোৰ লগত আৰু চাহ খাবলৈ যাব নোৱাৰি। পম্মাৰ
হাতত কিয় ধৰিছিল আজি?” নবীনে হাঁহি হাঁহি উত্তৰ দিছিল, “ছুই
চাবৰ মন গ’ল অ’। কেতিয়াও পোৱা নাইতো।” দুলালে বহুত পৰলৈকে
নবীনক বজাইছিল যে তেনে কাম কৰিব নেপায়, আমাৰ প্ৰত্যেকৰে ঘৰৰ
সম্মানৰ প্ৰশ্ন আছে, তদুপৰি পম্মাও তেনেকৈ চৰিত্ৰহীন ছোৱালী নহয়,
বাধাত পিৰ গদাধৰদাই তাইক চাহ বেচাত লগাইছে হয়, ইত্যাদি ইত্যাদি।
নবীনৰ কাণত সেই উপদেশ সোমাইছিল নে নাই ক’ব নোৱাৰো। সি
পাকঘৰত দড়টো চকু বহুৱাই দি ভাতৰ উতল তহালৈ আৰু দাইলবোৰ ফাট
মেলালৈ বাট চাই “আ মোৰ দেহাৰ ভাৰসা নাইবে...কোন দিনা যাই চলি”
নে কি বদলি কিবা গীত এটা একান্ত মনে গাই গৈছিল।

সেইদিনা ৰাতিতেই দুলালে ‘নেখাৰি গছৰ গুৰ্টি’ বদলি এটা কবিতা
লিখি পিচদিনা ৰাতিপুৱা আমাক পঢ়ি শুনাইছিল। ধৈৰ্য্য ধৰি শুনি
“ভাল হৈছে দে, সুন্দৰ হৈছে” বদলি নবীনে বাণীটো লৈ পানী আনিবলৈ
ওলাই গৈছিল। নিৰাশ আৰু বিৰক্ত হৈ পৰা কবিৰ মূখলৈ চাই মই কিন্তু
ঠিক বদলিৰ পাৰিছিলো যে দুলালে বজাব আৰু নবীনে বদলিৰ নোৱাৰিলেও
ছুইটাবে মনৰ অশ্লুত মিল।

কামত ব্যস্ত হৈ পৰা গদাধৰদাক সন্ধানলৈ চিগাৰেট খাবনৈকি। মোৰ ফালে নোচোৱাকৈয়ে তেওঁ সন্ধানলৈ আছে নৈকি? মই চিগাৰেট আনিবলৈ আলিবাটলৈ ওলাই আহিলো। গধূলি ভালকৈয়ে হৈছে। ষ্ট্ৰীট লাইটবোৰ, দোকানৰ লাইটবোৰ, গাড়ীৰ হেডলাইট জ্বলি উঠিছে। মই চিগাৰেট এপেকট কিনি আনিছো। মোৰ চিগাৰেট খোৱাৰ অভ্যাস তেনেকৈ নাই কাৰণে এটা লগাই লৈ বাকী গোটেই পেকেটটো গদাধৰদাৰ হাততে দিলো। তেওঁ ইতিমধ্যে মূৰৰ ওপৰৰ বাগ্‌বটো জ্বলাই লৈছে।

আমি দুয়ো নীৰবে কিছূ সময় ধোৱা উকুৱাই গ'লো।

আলিবাটত মানুহ আৰু গাড়ীৰ ভিৰ ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈছে। বজাৰ কাৰিৰলৈ, ফুৰিবলৈ, চিনেমা চাবলৈ মানুহবোৰ ওলাই আহিছে।

পৰিবেশটো সহজ হোৱা যেন পাই মই লাহেকৈ সন্ধান পেলালোঁ, “দাদা এতিয়া পম্মা ক’ত?”

অলপ ভয় খাইছিলো। কিন্তু গদাধৰদা ক্ষণেক তত্ক মাৰি থাকিল। দীঘলকৈ উশাহ এটা টানি লাহেকৈ ক’লে, “বিয়া হৈ গ’ল। তাই আজিকালি বজাইগাঁৱৰ পিনে থাকে।”

মনটো সামান্য বেয়া হৈ গ’ল। তাতকৈ কিজানি গদাধৰদাই “কেলৈ লাগিছে পম্মাৰ কথা?” বুলি কৰ্কশ মাতটোৰে গৰ্জন ধৰা হ’লেই চ’ক এটা খাই বেয়া লগাটো নহ’লহে’তেন। আচৰিত কথা, পম্মাৰ বিয়া হৈ যোৱা বুলি জানি মোৰ মন বেয়া হৈ গ’ল। পম্মা মোৰ প্ৰেমিকা নহয়; অস্বাভাৱকৈ প্ৰেমিক নহওঁ। তথাপি চিনি পোৱা, ভাল লগা, ওচৰ চপা এজনী ছোৱালী লোকৰ হৈ যোৱাটো অসহ্য বোধ হৈছে। কি যে ছেণ্টি-মেণ্টালৰ দল আমি, বোধহয় পম্মাৰ অলপ অলপ প্ৰেমিকেই আছিলো। অথচ দখলগাটোৱেই সাৰ। ছোৱালী যিমনেই ধুনীয়া নহওক, বিয়া হৈ যোৱাৰ পিছত আৰু খবৰ ৰাখিবৰ প্ৰয়োজন নহয়।

সাধাৰণ দূ-আশাৰমান কথা পাতি মনো গুচি আহিবলৈ উঠিলোঁ। কোনো যে বহুত বছৰৰ পিচত মৰমৰ ঠাইডোখৰ চাই যাব পাৰি, গদাধৰদাক লগ পাই যাব পাৰি বৰ ভাল পালোঁ, আকৌ বা কেতিয়া দেখা হয় কোনো জানে, ইত্যাদি। গদাধৰদাই একো নেমাতিলে। বৰং ২৫ পাৰাৰমানৰ বাস্তৱটোৱে এবাৰ চাই টিন কটা কঠিনহে তুলি ল’লে। মানুহটোৰ মনত

মানবীয় গুণ কিবা থকা বুলি আগতেও প্ৰমাণ বিশেষ পোৱা নাছিলো, আজিও নাপালোঁ।

চালিখনৰ পৰা নামি আহিলোঁ। আগতে ষণ্টাৰ পিচত ষণ্টা বহি গদাধৰ টী ষ্টলৰ পৰা গুচি আহিবলৈ ভৰিবোৰ গধুৰ গধুৰ লাগিছিল। আজি মনটো গধুৰ গধুৰ লাগিল।

“বিপ্লৱজয়! চাওঁ শুনোঁ।” পাচফালৰ পৰা গদাধৰদাৰ কৰ্ণশ চিঞৰ শুনি আচৰিত হলো। তথাপি উভতি গৈ পুনৰ বাৰান্দাত উঠিলোঁ। মদ খোৱাৰ অভ্যাস থকা মানুহ—অলপ পইচা খুজিব হয়তো—জেপলৈ টান পৰিলেও দিব লাগিব। বদুটাৰ চকুলৈ প্ৰশ্নেৰে চালে।

“ফুৰি-চাকি আহা গৈ। ৰাতি মোৰ লগতে খাবা। মই যোগাৰ কৰি ৰাখিম—পিচে হোটেলৰ ভাতহে।”

অগাক হৈ গলোঁ। নিজৰ কাণকে বিশ্বাস কৰিবৰ মন নগ’ল। অভিজ্ঞ হৈ কথাও ক’বলৈ একো বিচাৰি নাপালোঁ।

প্ৰকাণ্ড গোঁফকোছাৰ তলতে সামান্য হাঁহি গদাধৰদাই আকৌ কলে, “যোৱা। ৮/৯ বজাত আহিবা। এটা বটল যোগাৰ কৰি আনিব পাৰিবা?”

এইবাৰ কলোঁ, “সেইবোৰ ক’ত পাম? মইতো কাকো চিনি-জানি নেপাওঁ দাদা। তাতে গুৱাহাটীত প্ৰহাৰিচন আছে—আবকাৰীয়ে পালে.....।”

ঢেকঢেককৈ হাঁহি গদাধৰদাই কলে, “বাক নেলাগে যোৱা। তুমি মাগুৰ মানুহ সেইবোৰ ক’ত পাবা?”

শ্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই ওলাই আহিলোঁ। গদাধৰদাৰ আকস্মিক নিমন্ত্ৰণীটোৱে মনটোও পাতলাই দিলে। ইমানখন চহৰৰ বন্ধিফু প্ৰাণ-চাম্পল্যৰ মাজতো যে মই মাটিৰ চাকি হেন চিমিক-টামাককৈ জ্বলি থকা তেওঁৰ কমাৰশাললৈ আগ্ৰহ কৰি গৈছে, তাৰ অনুকূল সহাঁৰি তেওঁ এইদৰে দিব ধৰা দেখি ভাল লাগিল।

কিন্তু অবিৰাম টিংলং টিংলং কৰি থকা বিজ্ঞা আৰু খবৰদাৰ খবৰদাৰ কৰি অহা ঘোঁৰা গাড়ীৰ খুন্দা খোৱাৰ ভয়ত সেই ভাল লগা ক্ষতেকতে নোহোৱা হৈ গ’ল। মাটি আৰু শিলগুটি কটিওৱা লড়ী, পৰ্বত প্ৰমাণ বোজা বৈ নিয়া ট্ৰাক, চিকমিক কৰি থকা কাৰবোৰ, টোকা পৰুৱাৰ দৰে পিনপিনাই ফুৰা অটো বিজ্ঞা—হাটকৰা আৰু বাটকৰাতো আছেই। এইখন

চলন্ত দেৱাল পাৰ হৈ যাব পাৰিলে সফালে অলপ গৈয়েই যিটো বাট ফাটি সোমাই গৈছে সেইপিনেই আছিল আমাৰ মেছটো। মই থাকিবলৈ লোৱা ছোটেলটো পাণবজাৰত। বাতি তাত নাখাওঁ বুলি কৈ আহিবগৈ লাগিব। গতিকে পিচত আৰু মেছটো চাবলৈ যোৱা নহ'ব। গদাধৰদাৰ লগত ভাত খায়েই পাণবজাৰলৈ কোব ল'ব লাগিব।

এবাৰ কোনোমতে আলিটো পাৰ হলে'।

এই পাৰেও অসংখ্য নতুন নতুন দোকান হৈছে। গোটেইবোৰ অবশ্যে এতিয়া দেখা নহ'ব। এখন লেপ তুলি কুচনৰ দোকান—বিচিত্ৰ বঙৰ কাপোৰ দেখিলেই ক'ব পাৰি যে আজিকালি মানুহৰ মনবোৰ বঙীন হৈ উঠিছে—দি বৰপেটা ষ্টেছ—গেলামালৰ ডাঙৰ দোকান, (খাদ্যবস্তু বেছি দিন ধৈ দিলে বেয়া হয় কাৰণেই গেলামাল বোলে নেকি ?) নাগিচ স্বদ ষ্টে'ব, (দিলীপকুমাৰ কিবা ওলায়েহে লাগে) এখন ডাঙৰ ব্ৰুমাৰ্টি (তামোল-খনৰ পৰা আচাবলৈকে সকলো বস্তু য'ত পায়)। থৈলা এখন পাৰি বিহিলৈ প্ৰাণকাতৰে চিঞৰি বাটকুৱাৰ দয়া-দাৰ্শন্য আকৰ্ষণ কৰিব খোজা এটা কণা মগনীয়া (গধূলি হ'ল বুলি বাক ধৰিব পৰা নাই নেকি ?)—আৰু নাই, সেইখিনিতে মোৰ আলিটো ফাটি গৈছে।

সোমাই গলোঁ। অপেক্ষাকৃত নিজ'নতা অনুভৱ কৰিলো। মানুহ আছে, কিন্তু মহাত্মা গান্ধী বোডৰ দৰে বেচা-কিনা নাই বুলিলেই হয়। ষ্ট্ৰীট লাইটৰ বাতৰিবোৰ যেন কেৱল নিমজ পোহৰ দিবলৈহে জ্বলি আছে, মহাত্মা গান্ধী বোডৰ দৰে চকু চাটি মাৰি ধৰিবলৈ জ্বলি থকা নাই। মনটো ভাল লাগি গ'ল। যৌৱনৰ ক্লেজত পঢ়া দিনৰ তিনিটামান বছৰ এনে ভাল ঠাইতে আমি কটাইছিলো, কথাটো ভাবি ভাল লাগিল।

অসংখ্য নতুন নতুন ঘৰ হৈছে। আমাৰ দিনত অ'ত-ত'ত একোটা মাথোন হ'ব ধৰিছিল। ঠাই ডোখৰ আছিল এৰাবাৰী আৰু পথাৰ। আমি মেছ পতা দূচলীয়া খেৰী ঘৰটো মাটি আঢ়ৈ কঠা কিনি দ্বিৰলঙত থকা চাকৰিয়া-লজনে অকুপাই কৰাৰ ভাবত সজাই থৈছিল। কলেজত বাতি পঢ়া আমি তিনি বছৰে আমাৰ পূৰ্বৰ তিনি আশ্ৰমস্থলৰ পৰা আহি তাতে নতুনকৈ খানিকা পাতিছিলো—ঘৰটো বন্দবস্ত কৰিছিল নবীন পাটোৱাৰীয়ে। আমাৰ ঘৰটো পথাৰৰ মাজত অকলশৰীয়াকৈ আছিল। বাৰিষা ওলোৱা-সোমোৱা কৰা বৰ শীৰ্ষক। এতিয়া পকা ৰাস্তা এই বাটটোত তেতিয়া আঠবনীয়া

বোকা খিচি আমি হাতত চেণ্ডেল জোতা লৈ পেণ্ট কোঁচাই অহা-যোৱা কৰিছিলোঁ। এবাৰ আমাৰ ঘৰৰ ভিতৰতো পানী সোমাই এনে আহুঁকাল কৰিছিল যে আমি ভাত-পানী বান্ধি খাব নোৱাৰা হৈছিলো (অৱশ্যে গদাধৰ টী ষ্টললৈ গৈ কেবাবাৰো চাহ-মিঠাই খোৱা হৈছিল)। আজি সেই এবাৰাৰী ঘৰবাৰীৰে ভৰি পৰিছে, পথাৰ গুচিও ওখ ওখ ভেটিৰ ঘৰদুৱাৰ হৈছে। বহুত আলি-গলিয়ে কটাকটি কৰিছে। নতুন বসতি বুলি বুদ্ধিয পাৰি।

আমাৰ মেছটো অন্তৰ্জান হৈছে। তাৰ ঠাইত থিয় হৈ আছে এটা ধুনীয়া আৰ-চি-চি ঘৰ। গ্লিলসহ পকী দেৱালৰ ভিতৰত ফুলনি, প্ৰকাশ লোহাৰ গেটৰ পোনে পোনে গাঙী বাৰাণ্ডা, তাতে লাইটৰ তলত এজনী গাভৰু ছোৱালী থিয় হৈ আছে—তেওঁৰ পাচলৈ সদৃশীকৃত দ্ৰিয়ং কৰা দামী আচৰাব টিউব লাইটৰ তলত জিলিকি থকা খিৰিকিয়েদি ধৰিব পাৰি।

মই বৈ গলোঁ। ছোৱালীজনীয়ে অলপ লবচৰ কৰিলে। বোধকৰো মোৰ মতলৰ ভাল নহয় বুলি ভাবিলে। নহ'লে বা কাৰোবাৰ ঘৰ বিচাৰি ডাঙৰ গেটখনেদি সোমাই যাব পাৰো বুলি অনুমান কৰিলে। মই কিন্তু কোনো এটা ঘৰ বিচাৰি ফুৰাৰে ভাও জুৰি জুৰি চাই চাই আৰু অলপ আগুৱাই গ'লো। অলপ আগলৈ গৈ আকৌ ঘূৰি আহিম।

আমাৰ খেৰীঘৰটো অলপ পাচলৈ আছিল। বতৰমানৰ পকাঘৰটো আলিৰ পৰা বেছি সোমোৱা নহয়। ধুনীয়া ধুনীয়া ঘৰেৰে অন্তলটো ভৰি পৰিছে। ভালৈ হৈছে, উন্নতি হৈছে। কিন্তু মোৰ ভাল নেলগিল ছেণ্টিমেন্ট।

এদিন পশ্চাক দেখিছিলো তেনেকৈ দুৱাৰ দলিত থিয় হৈ থকা। সেইদিনা প্ৰথম ফাগুৱা। বং খেলাৰ নিচিনা লেভেৰা কাম নকৰো বুলি আমি ন-বজালৈকে দুৱাৰ মাৰি সোমাই আছিলো। কিন্তু তেতিয়াই ল'ৰা এজাকে আহি তিনিওটাকে বং, ছাই, নীল আদি ঘঁহি ভুচুংপহু কৰি দিলে। গাভৰুকে ওলাই গলোঁ। গলো যে গলোঁৱেই, ঘূৰি ঘূৰি একেবাৰে তিনি বজামানতহে ঘৰদুৱা হলোঁ। ঠিক কৰিলোঁ যে ঘৰলৈ গৈ গা ধুই পেলোৱাৰ আগতে গদাধৰদাক দেখা কৰি যাম। দোকান ফাগুৱাৰ কাৰণে বন্ধ। এশাৰী খেৰীঘৰৰ একেবাৰে মূৰত দুৱাৰদলিত থিয় হৈ আছিল পশ্চা। চুলি মেলা। অলপ আগতে গা ধুই অহা যেন লাগে। ঘৰতে

থকা কাৰণে এষোৰ সাধাৰণ মেখেলাচাদৰ পিচ্ছি আছিল। ফাকুগুৰিয়ে বেন পম্মাৰ বগা ছালৰ ওপৰত এটা অতিৰিক্ত বহন সানি থৈ গৈছিল।

তাই আমাক দেখি মিচিক কৰে হাঁহিলে আৰু পাচফালে চুৰ্গিল গুৰিত আঙুলি শুবাই পিৰপিবনি খজুৱাই ললে। আমাৰ চিৰি দেখি নিশ্চয় ভাল পাইছিল। আমি তাইক ধৰি বং দিম বুলি মূঠেই ভয় খোৱা নাছিল।

আমি চোতালতে তাইৰ সমুখত থিয় হৈ সন্মিলো—দাদা আহেনে ?

গদাধৰদাই ঘৰতে সোমাই থাকি বিবস্ত্ৰ হৈ অলপ আগতে মদ আনিবলৈ গৈছিল। কাৰণ অলপ পিচতে মিলিটোৰ পেণ্টৰ জেপত বটল এটা লুকাই, সেইটো মৰমেৰে ছুই ছুই উলটি আহিছিল। আমি অজ্ঞবাস্তাকাৰে পম্মাক আগুৰি মাগু দহুই-এটা প্ৰশ্নেৰে তাইৰ দৃষ্টিৰ পৰা আমন্ত্ৰণ পাবলৈ অপেক্ষা কৰিছিলোহে, এনেতে “এ-এ” বুলি আলিবাটৰ পিনৰ পৰা চোচা লৈ গদাধৰদাই আমাক খেদি আহিল।

আমি পৃষ্ঠভঙ্গ নিদি বীৰৰ দৰে থিয় হৈ নম্ৰতাৰে গদাধৰদাক জনালো যে “দেউলৰ দিনাখন তেওঁক মাত লগাই ষাওঁ বুলিহে এই অবেলাত আহি সোমালো ; আন কোনো মতলব আমাৰ নাই ; নহ’লে ইমান পৰে আমি অনায়াসে পম্মাক বগেৰে বাঙলী কৰি দিব পাৰিলোহে” তেন।

বাহিৰত অলপ মদ খাই অহা গদাধৰদাই সমুখত হৈ আমাক আদৰ কৰি ভিতৰলৈ মাতি নি বহুৱালে। আমি তেতিয়াও খোৱা-বোৱা কৰা নাই বুলি জ্ঞান আনি খোৱা মিঠাইৰে পম্মাৰ হতুৱাই চাহ কৰাই খুৱালে আৰু নিজে মদ খাবলৈ ধৰিলে—আমাকো দিছিল, কিন্তু মই আৰু দুলালে অভ্যাস নাই বুলি কলোঁ—মাগু নবীনেহে ফুলী চাবাপৰ কেইটোকমান মাৰি নিমখ জলকীয়া চেলেকিলে।

সেইদিনা গদাধৰদাই বন্ধুত্বজনীন স্মৃতি বোম্বেহন কৰি আমাক কেইটামান অভিজ্ঞতাৰ পুনৰাবিষ্কাৰ কৰি দেখুৱাইছিল। সেইবোৰ চৰিত্ৰ-চৰ্চন কথা শুনি থাকিবৰ ইচ্ছা আমাৰ নাছিল যদিও পম্মাৰ কাৰণে সহ্য কৰি যাব লগা হৈছিল। ঘৰৰ ভিতৰৰে ঠোটা মাটিত উৰুৰি থাই পৰি দুৱাৰৰ দ্বাৰা এডালকে বাইফল কৰি লৈ বহুত জাঁই গুলী মাৰি কিদৰে মাল্লৰ অংকলত জাপানী মাৰিছিল তাক প্ৰদৰ্শন কৰিলে—তাৰ লগে লগে বাম্বাৰ কমেটবীও চলি থাকিল। বহুতা ব্যপেক্ষ বহুবাৰি দেখি পম্মাই বহু টিপি টিপি হাঁহে—একোবাৰ “হুহু আৰু চিপাহী হ’ব নেলাগে” বুলি

কয়। “ব ব বেটী”, বড়টাই উলটি ধমক দিয়ে, “চিপাহীভো আচল মানুহ। নহ’লে ক’ত থিয় দিলি হয়? আৰু এবাৰ বাৰ্মাতি কি হ’ল শূনা ভাইহ’ত.....”

ফলত সেইদিনা ঘৰ পাই ভালকৈ গা-পা ধুই আজৰি হওঁমানে গধূলি হৈ গ’ল আৰু আমি বান্ধি-বাড়ি ফুট গধূলিতে এসজীয়াকৈ খাই সোনকালে শুই থাকিলোঁ।

গদাধৰদাই যুদ্ধৰ কথা ক’বলৈ বৰ ভাল পাইছিল। বোধকৰো তেওঁৰ জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠ দিনবোৰ সেই যুদ্ধৰ বিপদ-আপদৰ মাজতেই আছিল। কিয়নো তাৰ আগে-পাচে সুখৰ স্মৃতি বুলিবলৈ তেওঁৰ একো নাই। গাৰ’ৰ ঘৰখনত অভাৱ-অনাটনেই আছিল। যুদ্ধৰ পৰা আহিও মাউৰী জীয়েকক বন্ধুত বান্ধি থাকিব বুলি তালৈ আহি আঘাত পাব লগা হ’ল। তাৰ পিচত গাওঁ এৰি গুৱাহাটীহেঁচন চহৰত চাহৰ দোকান চলাই কণ্টে-ব্ৰণ্টে চলিব লগা হৈছিল—সেই সময়তে আমাৰ লগত দেখা। গতিকে যুদ্ধখনেই গদাধৰৰ সুখৰ স্মৃতি—যুদ্ধন্তে তেওঁ নিশ্চিত মনে এটা কামৰ লগৰ কাম কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। ৰাতি প্ৰায়েই দোকান বন্ধ কৰি ঘৰলৈ যোৱাৰ আগে আগে গদাধৰদাই আমি তিনিটাৰ নিচিনা পম্মাক এৰি যাবলৈ টান পোৱা মুহূৰ্তমৈ গ্ৰাহকৰ সমুখত যুদ্ধৰ বিচিত্ৰ আখৰা কৰিছিল। আন্ধাৰ হোৱাৰ পিচৰে পৰা তেওঁ লুকুৱাই থোৱা বটলৰ পৰা এটোক-এটোককৈ খাই থাকে। গতিকে ৰাতি ৰাগী পকি উঠিলে তেওঁৰ উৎসাহো মৃদুচ পায়গৈ।

আমি বহি থাকোঁ। পোৱালী দুটাই খোৱাৰ যোগাৰ কৰে। পম্মায়ো ৰাতিপুৱাৰ যুদ্ধনিৰ কাৰণে বড়টোহা এগাল জাৰি-বাছি বান্ধি এটোভ তিয়াই থৈ আজৰি হৈ আমাৰ ওচৰত বহে। আমিও স্বাভাৱিকতে ভূতপূৰ্ব সৈনিক গদাধৰ দাসৰ কাহিনী শুনিবলৈ অনুপ্ৰাণিত হৈ উঠোঁ। তেওঁৰ ব্যস্ততাৰ সুযোগ লৈ আমি ঘনে ঘনে চোৰাংকৈ পম্মাৰ ফালে চাওঁ আৰু সময়ে সময়ে তাইৰ পৰা প্ৰশ্নৰ হাঁহ পাই কৃতার্থ মানো। নবীনে কিবা নহয় কিবা এটাৰ চেলু লৈ উঠি বাহিবলৈ যায় আৰু উৰ্দ্ধাত আহি যিমান পাৰে পম্মাৰ ওচৰ চাপি বহি লয়। দুলালে ময়ে কেৱল ঈৰ্ষাতে জ্বলি-পুৰি মৰোঁ, কিন্তু তেনে কিবা কৰিবলৈ সাহে নকুলায়।

গদাধৰদাই উছাহতে উঠি গৈ খৰি এজালকে লৈ বেণ্ড, চকি, মেজৰোৰ’ৰ মাছে মাছে হাউলি হাউলি ডাঠ হাঁহৰ মাছে মাছে লতা-বন আঁতৰাই ঘূৰি

ফুৰে—একোবাৰ অদ্ভুত খালতে পৰি যায়—কোঁতয়াবা এককাল বোকাহাঁদি
সামথানে বন্দুক ওপৰলৈ ধৰি আগবাঢ়ে। আমি যে পন্থালৈ মন কৰি
তেওঁৰ এই আখৰাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট নহওঁ এনে নহয়। বৰং প্ৰায়েই তেওঁৰ
নিষ্ঠাসহকাৰে দেখুওৱা এই অভিনয়ত পুৰস্কৃত হৈ উঠোঁ। প্ৰকৃত
গুলীয়াগুলী কোঁতয়া হৈ যায় কোঁতয়া গদাধৰদাই এনে ক্ষিপ্ৰতাৰে মূখেৰে
শব্দ কৰে, লগে লগে খৰিবন্দুকটো মজিয়াত মাৰে আৰু ওচৰত থকা ইটো-
সিটো বস্তু চাৰিওফালে দলিয়াই দিয়ে যে চিনেমাৰ পৰ্দাত জংঘলী যুদ্ধ
দেখাৰ দৰেই লাগি যায়—আনকি বেলনা-বেলনামাৰি আহি নাকে-মুখে লগে
বুলি সতৰ্ক হৈও থাকিব লগা হয়। কোঁতয়াবা টেবুলৰ আঁৰত পোৱালী
দুটাৰ বহুদাই ইংগিত মতে লাহেকৈ মূৰ দুটা দাঁড়িবলৈ কয় আৰু তেওঁৰ
মুখৰ পৰা ওলোৱা গুলীত বেঙা দুটা ল'ৰা ধূপুচ ধূপুচ পৰি নগলে
অভিভূত সৈনিকৈ খঙতে খেদা মাৰি গৈ দুৱাটাৰে মূৰ দুটা হেঁচা মাৰি ধৰি
কয়, “লম্বা কিয় বুৰকচৰ।”

পাণবজাৰত এপাক মাৰি হোটেলত খবৰটো দি আকৌ চাৰে আঠ
বজামানত গদাধৰ টী ষ্টল পালোঁগৈ। কোঁতয়া মহাত্মা গান্ধী বোড ভালেখিনি
নিজ্ঞান আৰু আত্মাৰ হৈ পৰিছে। দোকানবোৰ প্ৰায়ে বন্ধ হৈছে। মোৰ
পূৰণা দিন পূৰণা দিন যেন লাগি গ'ল।

গদাধৰদাই আলমাৰিটোৰ পাচফালে যি পাৰে আয়োজন কৰি থৈছে।
ক'ৰবাৰ পৰা মজলীয়া টেবুল এখন আনি মলিয়ন বিছনাখনৰ কাষতে পাৰি
থৈছে—ওচৰতে এখন টুল। মোক আদৰ সাদৰ কৰি নি টুলখনতে
বহুৱালে। দুটা গিলাচ আৰু এবটল চাৰাপ টেবুলখনত। বিয়পি থকা
গোন্ধৰ পৰা বৃজ্জিবলৈ টান ন'হল যে বহুদাই ইতিমধ্যে চুৰু কৰি দিছে।
কোঁতয়াটোৰ সেই পিনেও ব্যক্তিগত ব্যৱহাৰৰ বিশেষ একো বস্তু নাই।
হাতিয়াৰ, টিন-টেমা আদিৰ লাংখা-লিংখিয়েই বোঁছ। বেৰত কটাছিটা মলিয়ন
দুধোৰমান কাপোৰ মাত্ৰ ওলমি আছে। মলি বন্ধ গৈ ক'লা পৰি যোৱা
আঁঠুৰাখনো বেৰতে ওলমি আছে—কোঁতয়াও তথা নহয় যেন লাগিল।

লেতেৰা কাপোৰ পিন্ধা দুটা পোৱালিয়ে দুকাঁহী ঢকা ভাত আনি দি
গ'ল। সিহঁতে ষ্ঠিতীয় খেপত পানীৰ জগ এটা, দুটা ডাঙৰ গিলাচ আৰু
নিমখ জলকীয়াৰ শ্লেট এখন দি গ'লহি।

আমি মূখামূখিকৈ খাবলৈ ললোঁ। দাঁলি জাজিৰ, উপৰি চিকেনকাৰী

আক মাছৰ টেঙা—গদাধৰদাই হেনো স্পিচিয়েলী অৰ্ডাৰ দি অনাইছে ।
নিজলৈ মদ বাকি লৈ তেওঁ মোক মৰমেৰে খাবলৈ ক'লে ।

খাই খাই কলো যে তেওঁ এই সাজ ভাতৰ কাৰণে খৰচ কৰিব নোলাগে,
বিশেষ কাৰণ বদলি পইচাখিনি ময়েই দি দিম, হবনে ?

“হব নোৱাৰে বিপ্লৱজয় ।” গদাধৰদাই ডাঙৰকৈ কৈ উঠিল যেন পদুৰণা
ছট্টা মাতটোহে অসময়ত ঘূৰি আহিল : “খাবলৈ মইহে তোমাক মাতিছো
—তুমি মোক মতা নাই—মতা নাই কোনো কথা নাই । পশ্মা পলাই যোৱাৰ
পৰা মোৰ দোকান লাহে লাহে ভাঙি গ'ল—গ্ৰাহক নহা হ'ল—কিছুমানে
বাকী নিদিয়াতকৈয়ে গুচি গ'ল—তোমালোকৰ কোনো বাকী নাছিল—থকা
হ'লেও মই বেয়া নেপালোহে” তেন—তোমালোকৰ ভাল ল'ৰা—কিন্তু
তথাপি যে তুমি এই বঢ়াক ইমান দিনৰ মূৰত দেখা কৰিবলৈ আহিছা,
ইয়াত মই বৰ ভাল পাইছো ।”

“পশ্মা পলাই গ'ল বদলি ক'লে যে ?”

“অ” বোপাই তাই বজাইখাৱৰ ল'ৰা এটাৰ লগত মনে মনে গ'লগৈ ।
অৱশ্যে উঠন ছোৱালী যাবই । কিন্তু মোক একো জানিবলৈ নিদিলে । আমি
থকা ঘৰৰ ওচৰতে ল'ৰাটো আছিল ঘৰ ভাড়া কৰি । গৈ বজাইগাৱৰ পৰা
চিঠি দিছিল । মই উত্তৰ নিদিলো । তেতিয়াৰ পৰা একো খবৰ পোৱা নাই ।”

গদাধৰদাক বৰ শাস্ত যেন লাগিল । যেন জীৱনত বৰ ক্লান্ত হৈ
পৰিছে । জীয়েক পলাই যোৱাৰ কথাটো এইদৰে অকপটে গালি-শপনি
নপৰাকৈ ক'ব বদলি আশা কৰা নাছিলোঁ । বোধকৰোঁ মানুহটো বৰ
অভিমানী । কালেকো পৰোৱাই নকৰে । নিজকে খুব উচ্চ সন্মান দিয়ে
কাৰণেই হয়তো এই বঢ়া কালতো কাৰো ওচৰত হাত নেপাতি কম্বাৰশাল
বদলি সংগ্ৰাম চলাই আছে ।

কিছু সময় আমি নীৰৱে খাই গলোঁ ।

পশ্মাই সেইদৰে অপৰাধ আৰ্জি পলাই যোৱাত মই বৰ বেয়া পালোঁ ।
ভাতোটো দুখ পালোঁ তাই বাপেকটোৰ একো খা-খবৰ নোলোৱাত ।

আনটো গিলাচতো মদ ঢালি ঢালি গদাধৰদাই ক'লে, “তুমিও অলপ ধৰা
বিপ্লৱজয় আৰ্জি মোৰ লগতে ।” তেওঁ নিজেও ঢালি লৈ কোঁট কোঁট গিলি
দিলে ।

আগ-পাচ নুগুণি ময়ো গিলাচটো দাঙি মূখৰ ভিতৰত মদখনি ঢালি
দিলোঁ । ডিঙিটো চেৰচেৰাই গ'ল, মূখৰ ভিতৰখন ভিত্তা ভিত্তা লাগিল ।

প্ৰতিভা: সন্ধ্যা

পশ্চিম হাজৰিকা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱাই মন কৰিলে যে আজি বেছ কুঁৱলী পৰিছে। শিশু খোজমান আগলৈ ঘৰ, গছ-গছনি, মানুহ-দুন্দুহ ভালদৰে নৈদেখি। আগফালৰ পৰা অহা মানুহটো ভটংকৈ হঠাৎ ওলায়। ঘৰ আৰু গছবোৰ নিচেই ওচৰ পালেহে দেখি। ঠাণ্ডা বাক বহন-তহন, পশ্চিম হাজৰিকাৰ মত, এবাৰ বাহিৰ ওলাব পাৰিলে আৰু ভয় নাই, কিন্তু আজি বাত্ৰসুন্দৰাৰ নিচিনা সাংঘাতিক কুঁৱলী আগতে পৰা নাই। শ্ৰীধৰ বৰুৱায়ে হয়ভৰ দি ক'লে, “এই বছৰ কিজানি আজিয়েই আটাইতকৈ বেছি কুঁৱলী পৰিছে। হাতমোজা নথকা হলে লাঠীডাল লোৱা টানেই হ'লহে” তেন। তোমাৰ বাস্তব টুপীটোত সেইবোৰ নিয়ৰ উলমি আছে দেই।”

এই স্বপ্নপুৰাত বাটত মানুহ-দুন্দুহ নাই। মাত্ৰ তেওঁলোক দুজনৰ দৰে স্বাভাৱিক্যৰ চেষ্টা কৰা দুই-এজনকহে দেখা যায়। প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড পিপাহেন গাখীৰৰ জগবোৰ ওলোমাই এমাইল দৰৰ পৰা ঘটং ঘটং শব্দ কৰি চাইকেলেৰে দুটামান গুৰাল আছে। হঠাৎ কণামুনাকৈ একোখন ট্ৰাকো ট-টকৈ লাইট জ্বলাই যি কোনো ফালৰ পৰা আহি ওলাব পাৰে। আন কোনো শব্দ উঠা নাই বুলি ভবা এনেকুৱা স্বপ্নমুহূৰ্ত্তত ধোঁৱা উগাৰি উগাৰি খেৰে-বিয়া ট্ৰাক একোখন আহি পাব হৈ গ'লে নাকে মূখে সোপা দি বিৰাজিত বৰুৱাই কয়, “ক'বাত চোৰাই মাল দি আহিল হ'বলা।” তাৰ ওপৰত হাজৰিকাই তৎক্ষণাৎ মন্তব্য কৰে, “তুমিহো চোৰ দেখিবাই।” শ্ৰীধৰ বৰুৱা সামান্য লেঙেৰা, ডেকা কালত বোলে গৰিত ছোৱালী পলুৱাই অন্য দলত গৈ বেয়াকৈ মাৰ খাই, এটা ভাৰিৰ জোৰা জীৱনলৈ লৰিছিল।

পকী আলিটো টাউনৰ বাহিৰলৈ ওলাই গৈছে। দুয়োফালে মূৰ্কাৰ পথাৰ। সৰু লৈখনো পথাৰৰ মাজেদি বৈ গৈছে। তাৰ ওপৰেদি দলং। কাঠৰ দলংখনলৈকে দুয়ো নিভোঁ বাত্ৰসুন্দৰা ফুৰিবলৈ যায়। কেতিয়াবা

দলং পাব হৈলো কিছদ্ দূৰ যায়। থকা ঠাই ভোখবৰ পৰা দলঙলৈ প্ৰায় এমাইলেই হ'ব। দূই বন্ধুৰ এই একেলগে ফুৰাব খতিয়ান নাই। গধূলিও ফুৰে, কিন্তু নিয়মীয়া নহয়, কাৰণ বজাৰখন কৰি দিবলগীয়া হোৱাত দূয়োৰে সময়টো নিমিলে। বাঁতপুৱা হলে একেলগে ঘাবই, আৰু ফুৰি আহি যি কোনো এঘৰত বহি চাহ খাই ভু-ভাবন্তৰ কথা আলোচনা কৰি অ'তাইহে উঠে। এইটো এলেকাত পৰীক্ষাৰ সময়ত বোলে মাকবিলাকে ল'ৰা-ছোৱালীক "উঠ উঠ, ককাহ'ত ফুৰি আহিলেই" বুলিহে জগাই দিবলৈ চেষ্টা কৰে।

দূয়ো পোছাকত খুব পৰিপাটি। চিকমিকাই থকা পাম্পপন্দু, গৰম মোজা, ধপধপীয়া চুৰিয়া, ইন্দ্ৰি কৰা কামিজৰ ওপৰত ছুৰোটোৰ, ডিঙি বন্ধ কোট, তাৰ ওপৰত এড়িচাদৰ। হাজৰিকাৰ মূৰত মদকৰা বাম্পৰ টুপি, বকৰাৰ মূৰত ফোপোলা গলবান্ধব এমূৰ ভৰাই লোৱা টুপি। হাতত হাতমোজা আৰু লাঠী। গৰমত অৱশ্যে ইমানবিলাক কাপোৰ নাথাকে। কিন্তু তেতিয়াও পালিছ কৰা জোতা, ধপধপীয়া চোলাচুৰিয়া থাকিব, চুলি মসৃণকৈ ফণিওৱা। বৰকৈ ধৰমধৰ দিলেহে যি প্ৰাতঃপ্ৰমণটো বাদ যায়, তেতিয়া এঘৰত দূয়ো বহি পুৱাৰ সময়খিনি কটাই দিয়ে। অৱসৰপ্ৰাপ্ত দুজন বৃদ্ধা মানুহৰ এইকণ বিলাস আজিলৈকে ক্ষতিগ্ৰস্ত হোৱা নাই।

তেওঁলোক দলংখনৰ ওচৰ পালেগৈ। হঠাৎ দলঙৰ মাজভাগমানত বগা কুঁৱলীৰ পৰা গুজুং গুজুংকৈ কোনোবা এজন ওলাই আহিল। তেওঁৰ গাতো এওঁলোকৰ দৰেই তৰপে তৰপে জাব খেদোৱা কাপোৰ আৰু হাতত লাথুটি। মানুহজন চুটি-চাপৰ। দেশৰ এই অঞ্চলত তেওঁলোকৰ দৰে প্ৰত্যুষতে উঠি শ্বাস্বেচ্ছাৰ কাৰণে প্ৰাতঃপ্ৰমণ কৰা তৃতীয় এজন কোন ওলাল ?

কেইখোজমান ঘোৱাৰ পিছতে শ্ৰীধৰ বৰুৱাই চিঞিৰি উঠিল, "এহে ! নবীন দেখোনহে ! কি কথা, কি বতৰা ? হঠাৎ গুৱাহাটীৰ পৰা খহি পৰিলা কেনেকৈ ?" তিনিও মৃদুধ্বনিকৈ অৰাক হৈ বৈ গ'ল। নবীন জ্বালীৰ ফিচিক ফটা আলোৱানৰ তলত মিলিটেৰী গৰম ছোট আৰু হাত-দীঘল থাকী ছুৰোটোৰ, হাতত এডাল খহটা বাইডাং, ভৰিতো দীঘল মিলিটেৰী গৰম মোজা, জোতাঘোৰহে কাপোৰৰ। নবীন ভৰালীয়ে টেংটেঙীয়া মাতটোৱে কলে, "মই তোমালোকক লগ পাম বুলিয়েই সোনকালে

শুই উঠি ফুৰিবলৈ আহিছোঁ। কিন্তু বাটত কাকো নেদেখি ভোমালোক কোনো নাই বুলিছে ভাবিছিলো। কালি ৰাতি আহিলোঁ। হবেনব ভাতে উঠিছোঁ—সি অকলেই থাকে নহয়। তালৈ বব বেয়া লাগে। বিয়াখন আকৌ পাতিবলৈ চিঠিৰ উপৰি চিঠি লিখি আছোঁ, সি নশ্বৰনে—কাৰোবাৰ বৈণীয়েক নমৰিবই নে? বোলো পাৰো যদি নিজেই আহি এইবোৰ তাৰ ভীষ্ম প্ৰতিজ্ঞা ভাঙিবলৈ—”

“ব’বা ব’বা নবীন,” পশ্ম হাজৰিকাই বাধা দি ক’লে, “তুমি আৰু কথা নি ক’বাত থৈ অহা স্বভাৱটো গুৱাহাটীতে এৰি থৈ আহিব নোৱাৰিলা। চিক্কেৰে মাত্ৰ তোমাৰ অহাৰ কথাটোহে সন্নিধিছে, ইমানবিলাক উদ্দেশ্য-বিধেয় সোধা নাই নহয়।”

“বুজিছো চিক্কেৰে সোধা নাই,” ভৰালীয়ে টেংটেঙীয়া মাতাবে আকোৰ-গজালিকৈ তথাপি কবলৈ ধৰিলে, “তথাপি হবেনটোৰ চিন্তাই মোৰ আচল কথা। তিবোভাজনী নহ’লে সংসাৰত সুখ-দুখৰ লগৰীয়া কোন হয়হে? কোৱা? আমাৰ তিনিওৰে দিন গ’ল, কিন্তু আমি নিজৰ কথাই ভাবি নেচাওঁ কিয়?” পশ্ম হাজৰিকাই উচ্চস্বৰত হো-হো কৰে হাঁহি হঠাৎ চৌদিশ ক’পাই পুৱাৰ নিশ্চক্ৰতা ভাঙি দিলে। নবীন ভৰালীৰ পাছফালে নিচেই ওচৰলৈ আহি ঘটং ঘটং শব্দ কৰি গুৱাল এটা চাইকেলৰ পৰা নামি পৰিল। সি বোধ হয় ভয় খায়েই খপজপাই নামি দিলে কিন্তু অন্য একো বিপদ নহয় মাত্ৰ তিনিজন নিজৰ বৃঢ়মান্দহ বুলি জানি, হাতঘৰীটো চাই, কান্ধত ওলোমাই অনা ডাঙৰ ট্ৰেজিষ্টৰটো পকাই পুৱাৰ প্ৰাৰ্থনা গীত এটা লগাই দি পুনৰ চাইকেলত উঠি গুচি গ’ল। জীৱন হৈছে সংগ্ৰামৰ, এই কথাকে প্ৰমাণ কৰি প্ৰাৰ্থনা গীতেৰে সেই প্ৰত্যক্ষৰ নিশ্চয়তা স্নাত্যধিক কৰি থৈ গুৱালটো গ’লগৈ। তিনি বন্ধুৱে কাঠৰ দলঙৰ বেলিঙত ধৰি অস্পষ্ট নৈখনলৈ চাই চাই পৰস্পৰৰ কুণল-মণ্ডল লবলৈ ধৰিলে। অস্পষ্টকৈ হলেও নৈখন মানব পাৰি, অলস আৰু প্ৰাচীন যেন লাগে। অথচ বৈয়ে আছে, তাৰ পাৰত বহুবি নতুন গছ, নতুন জীৱন গছে।

পশ্ম হাজৰিকাৰ অট্টোহাস্য কাৰণ বাকী দৃ্জনে নুসন্নিধিলে। কিন্তু কাৰণটো নুবুজাকৈ নাথাকিল। হাজৰিকা পৈতৃক ঘৰখনতে আছে, সৰু পদুভেক দূটোও সপৰিমাণে ইয়াতে আছে। কিন্তু হাজৰিকানী আছেগৈ ডাঙৰ পদুভেকৰ লগত—স্নান পঠিমালেও নাহে—হাজৰিকাই এবাৰ গৈ

নিজেও কৈছিল যে তেওঁৰ অসুখ-বিসুখ নুগুচাই হৈছে, সেই ঘোঁৰা খোৱা-
বোৱাত অলপ চকু দিবলৈ মানুহজনী নথাকিলে নহয়। কিন্তু বৈশীয়েকে
উত্তৰ দিলে, “দুজনীকৈ বোৱাৰীয়েক নাই জানো? সিহঁতেনো এটা
শহুৰেককো চাব-চিতিব নোৱাৰে নে?” হাজৰিকানী নাছিল। সকলো বোৱাৰীয়েক
দুজনীক পুতকহ”তে নিজে পছন্দ কৰিছিল, হাজৰিকাই তাতেই সন্মতি
দিছিল, কিন্তু হাজৰিকানীৰ মত দুই জনীৰ ক্ষেত্ৰতে বেলেগ আছিল।
এঘাৰ এঘাৰকৈ দুই বাবেই তেওঁৰ মত নৰাজিলে বাবে হাজৰিকানীৰ খং।

গ্ৰীষ্ম বৰুৱাই ইয়াত বিয়া দিয়া জীয়েকৰ লগত থাকে। আজি বহু
বছৰেই আছে। বৰুৱানীয়ে আত্মহত্যা কৰিছিল। বৰুৱানী হেনো বৰ
সবল আৰু সং স্বভাৱৰ তিৰোতা আছিল। বৰুৱা কিন্তু তাৰ সম্পূৰ্ণ
বিপৰীত। বৰুৱাৰ চাকৰি কালত এটা নহয় এটা গোলমাল লাগিয়ে আছিল।
টকাৰ ইফাল-সিফাল, কামৰ গাফিলতি, ওপৰৰালাক অমান্য এনেকুৱা নানান
কাৰণত কেতিয়াবা টকা ভৰিব লাগে, কেতিয়াবা ছাছপেণ্ড হৈ থাকে, শেষত
আগতীয়াকৈয়ে পে’সন ল’ব লগা হ’ল। ভাগ্যে তাৰ মাজতে ডাঙৰ
ছোৱালীজনীক ইয়াতে বিয়া দিছিল। ঘৰ চলাবলৈ টান হোৱাটো বৰুৱাৰ
সংসাৰত প্ৰায় নিয়মীয়া কথা আছিল। শেষৰ পিনে সংসাৰ এনেকুৱা অচল
হলগৈ যে অতিষ্ঠ হৈ বৰুৱানীয়ে ওচৰৰে আন এঘৰৰ পুখুৰীত পাৰি
আপোনঘাতি নী হ’ল। বৰুৱাই ঘৰ-মাটি একো কৰা নাছিল। ডাঙৰ
ল’ৰাটোৱে কেৰাণীৰ কাম এটা পালে। সকলো দুটাক মোমায়েকহ”তে
লৈ গ’ল। বৰুৱাই ইয়াত আশ্ৰয় ল’লেহি। নবীন ভবালীৰ বৈশীয়েক
ভেজপুৰত। সকলোৱে জানে যে মানুহজনীৰ মানসিক ৰোগ ভাল
হোৱাৰ তেনে কোনো আশা নাই বুলি ডাক্তৰে একপ্ৰকাৰ জানিবলৈ দিছে।
কি কাৰণে শেষ বয়সত এইটো দুৰ্গতি হ’ল কোনেও নাজানে। ভবালীজনীৰ
বংশটোতে এই ৰোগ আছে বুলি কোৱা শুনো যায়, যদিও নবীন ভবালীয়ে
কথাটো জোৰ দি অস্বীকাৰ কৰে। মানুহজনীৰ ৰোগটো ক্ৰমে ক্ৰমে উৰু দি
আহি আছিল। বহুত কৰিবাজী ভেল, ডোল-ফহটী, জৰা-ফুকা, ডাক্তৰী
ঔষধ দি চোৱা হৈছিল, কিন্তু ভাল আৰু নহ’ল। শেষত বোগে উগ্ৰ ৰূপ
লোৱাত বাধ্য হৈ ভেজপুৰলৈকে লৈ যোৱা হ’ল। নবীন ভবালী গুৱাহাটীত
পুতেকৰ লগত থাকে। পুতেকে কিবা এটা অফিচত কাম কৰে।

ভাঁটনও দলংখন এৰি লাহে লাহে উলটি আহিল। টাউনখন এতিয়া

উঠিছে। দুই-এটা মানুহ, দুই-এখন বিজ্ঞা ওলাইছে। কিন্তু বোল ওলাবলৈ দৌৰি আছে, ঘন কুঁৱলী পৰালৈ চাই আজি বহুত দৌৰি হব বেনেই লাগে।

সামান্য লেকেচিয়াই লেকেচিয়াই খোজ দি গ্ৰীষ্ম বৰুৱাই নবীন ভবালীৰ গালৈ চাই সুধিলে, “বৰ বঢ়িয়া গৰম চোলা লৈছাছে, ক’ত পালা?”

এবাৰ প্ৰশংস দৃষ্টিৰে মিলিটেৰী কাৰ্জ আৰু মিলিটেৰী ছুৱেটাৰলৈ চাই লৈ নবীন ভবালীয়ে টেংটেঙীয়া মাত্ৰেৰে কলে, “গুৱাহাটী বেলচেন্টনৰ ওচৰতে প্ৰবণ মিলিটেৰী পোছাক বিক্ৰী কৰা ষ্টল দুখন আছে, তাতে কিনি লো—বৰ ভাল, বৰ উম।”

বৰুৱাই অবিশ্বাসৰ সুৰত প্ৰশ্ন কৰিলে, “গুৱাহাটীতনো এইধৰে কাপোৰ মানুহে পিন্ধেনে?”

ভেঙৰ মূৰতে ধৰি পশ্চিম হাজৰিকাই ওলোটাই প্ৰশ্ন কৰিলে, “কিয় গুৱাহাটীত কিবা এতিয়াও বিলাতৰ পৰা আমদানি কৰা কাপোৰকে মানুহে ব্যৱহাৰ কৰি আছে নেকি? তুৰুণ ফুৰুনে তাতেই বস্ত্ৰ-যন্ত্ৰ পতা নাছিলনে?”

বৰুৱাই কলে, “ঘোৱাছে, স্মাগল কৰা বস্তু সংসাৰত ক’ত নেপায়? শ্বিলঙত বোলে এতিয়াও বিদেশী কাপোৰ কোনোবা পিনেদি আনি মনে মনে বেচি ফুৰে।”

“সেইবিলাক খবৰতো তোমাৰ নখদৰ্শনত।”

ভবালীয়ে কলে, “পিন্ধে বুইছা, এনেকুৱা কাপোৰ পিন্ধা মানুহ গুৱাহাটীত কিয় ভাৰতবৰ্ষৰ সকলোতে আছে।”

“পিছে তোমাৰ পুতেৰাৰ ঘৰত পিন্ধেনে নিপিন্ধে?” বৰ বহ্নোক্তি কৰি প্ৰশ্ন কৰিলে পশ্চিম হাজৰিকাই, এনে বহ্নোক্তি কৰাৰ কাৰণ আছে। ভবালীৰ পুতেকে সাধাৰণ চাকৰি কৰে যদিও তাৰ ঘৈণীয়েকজনীৰ পথৰা ধুন। বকম বকম কাপোৰ, জোতা, চোলা, স্কাফ্ তাইক লাগিবই, প্ৰসাধনৰ বস্তুৰতো লেখ-জোখেই নাই। সাধাৰণ চাকৰি কৰে যদিও গ্লিৰিয়েকে বাঁহৰা পইচা বহুত পায়, আৰু মাটিৰ দালালী কৰিও বহুত ধন আৰ্জিছে। কিন্তু ভবালীক হলে একোকে উপভোগ কৰিবলৈ নিদিয়; আদৰ্শ বোৱাৰীয়েকে বজাৰৰ হিচাপো তন্নতন্নকৈ লয়, চিগাৰেট খাবলৈ মাত্ৰ দিনটোত এটা টকা দিয়ে। ভবালীয়ে দুবছৰ জাবত এখন বাগেৰেই চলাই দিছিল। তাৰ পিছতহে পুতেকৰ চকুস্ত পৰাত লেপ এখন কিনি আনি

দিছে—বৈশ্বকৰ্ম্মক নোকোৱাকৈ সেই কাম কৰা কাৰণে বোলে এসপ্তাহ-মানলৈ গিৰিয়েক-বৈশ্বকৰ্ম্মকৰ মাত-বোল নাছিল। ঘৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ সমস্ত ভাৰ শহুৰেকৰ ওপৰত গতাই দি পুতেক-বোৱাৰীয়েকে বোলে ঘূৰি ফুৰে।

সেইখন ঘৰতনো ভৰালীক বোৱাৰীয়েকে এইবোৰ এবোহা, ছেকেণ্ডহেণ্ড, জখলা মিলিটেৰী পোছাক পিন্ধি থাকিবলৈ দিব নে? পশ্চিম হাজৰিকাৰ সন্দেহটো অমূলক নহয়। ভৰালীয়ে নকলে যে গুৱাহাটীত তেওঁ সেইবোৰ কাপোৰ আন চোলাৰ তলত লুকুৱাইহে পিন্ধে, একেবাৰে ওপৰত আলোৱানখন থাকিবই।

আজি তিনি বছৰু গৈ হবেন ভৰালীৰ ঘৰতে বহিল গৈ। ঘৰটো সৰু দুলীয়া ভাড়াঘৰ। একেটা আলিতে অলপ আগলৈ পৰে। তিনি বছৰে একালত ইয়াতে একেলগে চাকৰি কৰিছিল, আৰু তেওঁলোকৰ মাজত বৰ মিল আছিল। মাজে মাজে এৰাএৰি হলেও ঘূৰি ঘূৰি তেওঁলোক ইয়াতে কেতিয়াবা লগ লাগেহি। হাজৰিকাৰহে ঘাই ঘৰ ইয়াত; বাকী দুজন ইয়াৰ মানুহ নহয়। কিন্তু জীৱনৰ সবহ দিন ইয়াতে কটাই যোৱাত এই ঠাইখনৰ প্ৰতি এটা এবাৰ নোৱাৰা মোহ তেওঁলোকৰ হৈছে। ইয়াৰ লগত সম্বন্ধ ছিঙিবলৈ তেওঁলোকে ভাল নাপায়। সেয়ে হবেনৰ চাকৰি হাজৰিকাই ইয়াতে যোগাব কৰি দিছে; বৰুৱায়ো জীয়েকৰ বিয়া ইয়াতে পাতিছে।

হবেনে তিনিওকে বহিবলৈ দি চাহ কৰিবলৈ গ'ল। তেওঁ নিজে বান্ধি-বাঢ়ি খায়। ককামেকে কলে যে কালি মাজৰাত আহি পোৱাত ভোকত থাকিব পাৰে বুলি হবেনে তেতিয়াও ভাত এমুঠি বান্ধি দিলে, ভৰালীৰ হাক-বচন নুশুনিলে। “কিবা পিকুলিয়াৰ ল'ৰা। বিয়া নকৰাৰ নাই বাক, ভাত বান্ধিবলৈ ল'ৰা এটাকে ৰাখিলে কি হয়! কয় বোলে বৰ পইচা চুৰ কৰে। হেৰ, বয়স থাকোতে ঘৰ সংসাৰ কৰি গজ-গজীয়া হৈ থাকিব লাগে।”

নবীন ভৰালীৰ টেংটেঙীয়া মাতটো এতিয়া ভালেৰে ঘৰৰ সহজ পৰিবেশত ৰোঁছ ডাঙৰ হৈ পৰিছিল। কিন্তু ইমান পৰে সেই মাতটোক বাকী দুজনে সহ্য কৰিব পৰা হৈছিলগৈ, আগৰ দিনলৈ মনত পেলাই অভ্যস্ত হৈ গৈছিল। তেওঁৰ কথাৰ গঢ়কম বৃদ্ধিবলৈ চেষ্টা কৰি পশ্চিম হাজৰিকাই মন্তব্য কৰিলে, “আৰু বয়স হলে বৈশ্বকৰ্ম্মক মানুহটোহঁতক এৰি এৰি থৈ যাব লাগে।”

নহয় নে ?” এই বুলি কৈয়েই তেওঁ আকৌ হো হো কৰে উচ্চ স্বৰত হাঁহিবলৈ ধৰিলে। বৰুৱা আৰু ভবালীয়ে অলপ সেয়েনা-সেয়েনি কৰিলে—
কি মানুহ এইটো, নিজকে লৈ দেখোন ঠাট্টা কৰিছে ?

হবনে তেওঁলোকলৈ চাহ আনিলে। এখন দিছন্ত মচমচীয়া টোণ্ট এদ’ম, সবহকৈ মাখন সনা ; মস্ত এক পট গৰম চাহ ; তিনিটা সিজোৱা কণী আৰু নিমখ। দেখা মাথকে তিনিওৰে জিভাৰ পানী ওলাল। কিন্তু ভবালীয়ে কলে, “মোৰ কণী খোৱা মানা নহয়, কৰিবাজে হাক দিছে—গুৱাহাটীত বোৱাৰীয়ে মোক কেতিয়াও কণী নিদিব।”

শ্ৰীধৰ বৰুৱাই সেপ গিলি লৈ কলে, “ভেনেকৈতো আমাৰো মাখন খোৱা নিষিদ্ধ—মানে খাদ্যৰ পৰা পাৰিলে তেল-চৰিৰ এৰিবলৈকে কৈছে। তুমিতো হবন মাখনৰ প্ৰলেপ ভাঠকৈয়ে লগাইছা।”

হবনে কলে, “খাওক খাওক এদিন খালে একো নহয়।” তেওঁ ভিতৰ সোমাই গ’ল—বোধহয় বন্ধা-বঢ়াত লাগিবলৈ।

বঙচুৱা টোণ্ট আৰু ধপধপীয়া কণীবোৰলৈ একান্তমনে চাই থাকি পশ্ম হাজৰিকাই ক’লে, “ডাক্তৰ কৰিবাজৰ ওচৰলৈ গ’লেই কব—ভজা নাখাবা, পোৰা নাখাবা, তেল নাখাবা, নিমখ নাখাবা, চেনি এৰি দিয়া, ভাত এসাজে খাবা, মাংস-কণী এৰি দিব পাৰিলেই ভাল। হেৰা, তেনেহলে কি খাই খাচি থাকিব লাগে ? ধৰা ধৰা, আজি নবীনক লগ পোৱাৰ নামতে সেইবোৰ পাহৰি ভোগ কৰি লোৱা যাওক—যি হয় হব।”

তিনিও পৰম উৎসাহেৰে জলপানৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলালে। তেওঁলোক কেউজনৰে এই বস্তুবোৰ বৰ খাবৰ মন গৈছিল। কিন্তু এই বয়সত আৰু স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত আঞ্জিকালি সদায় বাহিৰত দেখুৱাই অহাৰ দৰে সংযম দেখুৱাইছিল মাত্ৰ। এতিয়া সংযম পৰিহাৰ কৰি উঠি অহা ল’ৰাৰ কিপ্ৰভাবে লগাই লোৱা দাঁত প্ৰয়োগ কৰি অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে দূচকল দূচকল মচমচীয়া কটী খাই কেইটোক কেইটোকমানকৈ গৰম চাহেৰে শ্বশুগহবৰ পখালি পেলালে। কণী এটাত নিমখ ছটিয়াই লৈ খাবলৈ ধৰি পশ্ম হাজৰিকাই অনুমান কৰি কলে, “বুইছা নবীন, তোমাক যে বোৱাৰীয়েৰে কণী খাবলৈ নিদিব, তাৰ কাৰণ বোধহয় তোমাৰ স্বাস্থ্যৰ চিন্তা নহয়। ডাক্তৰে ভেনেকৈ কোৱাত তোমাৰ কাৰণে কণীৰ খবচটো বচাবলৈছে তেওঁ তেনে নিয়ম কৰি পেলালে।”

“নহয় নহয়”, নবীন ভবালীয়ে প্ৰতিবাদ কৰিলে, “ক'বিৰাজৰ কথা নেমানিবৰ কোনো কাৰণ নাই—মোৰ জৰিষোবত একবকমৰ বিষ হৈছিল, সেই তেতিয়াই বন্ধ কৰি দিলে—এতিয়া ভালৈ।” কিন্তু লগে লগেই মনলৈ আহিল যে কথাটো মিছা নহবও পাৰে। বোৱাৰীজনী যিহে পাখৰী, ভাল বস্তু বাজিলেও গহুৰেকক লুকুৱাই গিৰিয়েক আৰু ল'ৰা-ছোৱালীক দিয়ে, কেতিয়াবা যে বাতিপুৰা মাত্ৰ শূদা চাহ একাপহে দিয়ে—পিছত কয় “এ পাহাৰিলোঁয়েই কিবা এটা দিবলৈ—ইহঁত মথাই জ্বনো বাতিপুৰাতে কয় আশ্বিন কৰে। এতিয়া আৰু একো খাব নেলাগে, একেবাৰে ভাতকে খাব।” বেচেয়া ভবালীয়ে আৰু কি কৰিব, পেটে কলমলালেও মনে মনে থাকে, নহলে সোনকালে গাটোকে ধুই লয়গৈ, জানোচা জাতকটোকে সোনকালে দিয়ে। লোকৰ আশ্ৰয়ত থাকিবলৈ ললে এনেকুৱাই হয়। সেইফালৰ পৰা হবেনৰ লগত থকা কেইদিন সুখেৰে থাকিব পৰা যাব।

কিন্তু ভবালীৰ মনত আৰু এটা কথা খেলালেঃ অৰ্থানৰ পৰা পশ্ম হাজৰিকাই তেওঁকেই ঠাট্টা-মস্কৰা কৰি আছে, শ্ৰীধৰ বক্ৰাক বিশেষ একো কোৱা নাই। হয়তো বক্ৰাক সদায় লগ পাই থাকে কাৰণে নতুনকৈ একো পোৱা নাই। সেইবাবে ভবালীকে আজি ভালকৈ ধৰিছে। কিন্তু অকল তেওঁকেনো আৰু কিমান কিলাই থাকে? কথাটো ঠিক হোৱা নাই। ওভতাই এটা মাৰ দিব লগা হ'ল।

সিজোৱা কণী কেইটা শেষ হৈছিল। পট্টোৰ পৰা দ্বিতীয়বাৰলৈ চাহ ঢালি লৈ তিনিও দুই-এসোহা মাৰিছে, এনেতে নবীন ভবালীয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে, “হাজৰিকাই পিছে এতিয়া উইল-চুইল কিবা তৈয়াৰ কৰিছা নেকি?” তেওঁৰ টেংটেঙীয়া মাতটোৰে ঠাট্টাটো বৰ বোঁছ বোঁকাঁকৈ বোৱা বেক লাগিল।

শ্ৰীধৰ বকুৱাই পকিব ধৰা জুকষোৰ ওপৰলৈ দাঙি হাঁহৰ ইংগিত দিলে। পশ্ম হাজৰিকা ৰাইল হ'ল। চাহৰ কাপটো সন্তপ্ৰণে নমাই ধৈ এহেৰু-উহেৰু কৰি এবাৰ কেবাহিকৈ বকুৱালৈ চাই কলে, “নাই, শকুনিৱে এইবাৰ তেনেকৈ একো বৰ্দ্ধি উলিয়াব পৰা নাই। কিন্তু ভাই, মনত ৰাখিবা, আমাৰ বোৱাৰীয়ে অমাৰ বৰ্দ্ধৰ পৰা কণী মাংস কেতিয়াও আঁড়বাই সেবাখে। ৰাচি ৰাজিয়েই দিয়ে, আশ্বিনে বয়সলৈ চাই দুই-এপক বস্তু লোখোৱাকৈ থকা কৰিছোঁ।”

শকুনি বদলি তেওঁকে ইংগিত কৰা কাৰণে শ্ৰীধৰ বৰুৱাই সহি থাকিব নোৱাৰিলে, কলে, “এওঁৰ বোৱাৰীয়েক দৃজনী ইমান ভাল যে প্ৰায় নিজে নিজেই এওঁৰ ঘৰ সোমালোঁহি, বিচাৰি ফুৰিব লগা হোৱা নাছিল।”

“প্ৰায় চুব কৰিয়ে আহিছিল বদলি কৰ খুজিছাতো?” চকু দুটা পোন্দাৱাই ধৰি হাজৰিকাই সোধিলে। বৰুৱাই এটা দগাৰাজি কৰি সুখ পোৱাৰ আনন্দত স্নান খুৰুখুৰু হাঁহিলে। হাজৰিকাৰ সক পুতেক দৃজনে নিজে নিজে ছোৱালী ঠিক কৰিছিল। হাজৰিকাই তাতেই সন্তুষ্ট হৈ বিন্ধা পাতি দিছিল। হাজৰিকানীৰ মত বেলেগ আছিল, তেওঁ নিজেই আলেঙে আলেঙে ছোৱালী চাই ফুৰিছিল। কিন্তু তেওঁৰ মত নবজিল কাৰণে খং কৰি সক পুতেকহঁত আক গিৰিয়েকক এৰি থৈ ডাঙৰ পুতেকৰ লগতে থকা কৰিলেগৈ। সেই কাৰণে বহুতেই ভাবে যে হাজৰিকাৰ সক পুতেক দৃজনক ছোৱালীয়েহে পাকবাও কৰিলে।

উইল আৰু শকুনিৰ কাহিনীটো এটা আমোদজনক ঘটনা।

পশ্চিম হাজৰিকা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ বৰ্ত্তমান জীৱনটো বৰ সুখকৰ নহয়। কোঁতিয়াবা যে সুখকৰ আছিল এনেও নহয়, কিন্তু এতিয়া অশান্ত নহয়। গতিকে দুই বন্ধুৱে লগে-ভাগে থাকিলে বা ফুৰিলে দুখৰ কথাৰ পাতে, যেনে চাকৰিৰ পৰা অৱসৰ ললে যদিও কাম-বনৰ পৰা তেওঁলোকে অৱসৰ নাপালে। নাতি-নাতিনীক মদুখ ধুওৱা, গা ধুওৱা, (ইবিধ ধুওৱাতো তেওঁলোকৰ একচেটিয়া ডিউটী), সিহঁতক স্কুললৈ নিয়া, আবেলি গৈ অনা, ডাকঘৰৰ কাম কৰা, বজাৰ কৰা, বাৰীত জেওৰা দি বা দিয়াই শাক-পাচলিৰ খেতি কৰা, বেজী সূতা বা জোতাৰ বঁহুৱা ঠিক ঠাইত বিচাৰি পোৱাকৈ বন্ধা, অনমনস অহা ধোৱাটোৰ পৰা কাপোৰ জাপ মিলাই চাই লোৱা, মাক-বাপেক ফুৰিবলৈ বা লুকাই চুবকৈ চিনেমা চাবলৈ গ'লে নাতি-নাতিনীক লৈ ঘৰ বন্ধা, প্ৰায়েই আবেলি সিহঁতক গাড়ীয়ে নেচেপাকৈ তদাৰক কৰি ফুৰাবলৈ নিয়া ইত্যাদি এশ এটা কাম কৰি তেওঁলোকে নিজলৈ আজৰিকে নাপায়। খবৰ কাগজ খন সদৌ শেহত পালেও কেৱলোবা এটাই খাপ মাৰি লৈ থাকি। কোঁতিয়াবা দিন-বাতিৰ সন্ধান কৰি গক বিচাৰি গোটেইখন টাউন আৰু পথাৰ-সন্ধান ঘূৰি ফুৰিব লগা হয়। মাজে মাজে বোৱাৰীয়েকহঁতৰ আদেশত ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকৰ পঢ়াৰ ওচৰত বহি চকীদাৰী কৰি থাকিব লগা হয়, কোঁতিয়াবা পঢ়া দেখুৱাই দিব লগাও হয়।

চাকৰি কৰি থকা দিনত বাতিপুৰা আঠ বজাত উঠি চাহ খাই, আকৌ ভাত খাই অফিচলৈ গৈ ঘূৰি আহিলেই হুন্স, বাদবাকী একো কামকে কৰিব নালাগে, অন্যাই কৰে, বৈশীয়েকহঁতে সকলো কাম চম্ভালিছিল। এতিয়া দেখোন আজৰি নোলায়হে নোলায় !

তথাপি অৱহেলাহে ভাগ্যত মিলে, মাজে মাজে কেটেবা-জেঙেবাও, সেইটোহে ডাঙৰ কথা। ভাতমুঠিৰ কাৰণে কাম কৰি দিব লাগে বদলি তেওঁলোকে বৃদ্ধে, সেই কাৰণেই বি বি কৰিবলৈ কল্প তাকেই কৰি যায়। কিন্তু তথাপি পুতেক-বোৱাবীয়েক বা জীয়েক-জোঁৱায়েকক সন্তুষ্ট কৰিব নোৱাৰে। কেতিয়াবা ক'ববাত কিবা জগৰ লাগিবই। চাহ-ভাত, কাপোৰ-কানি, পুজা-ধিয়েটাৰ সকলোতে বৃদ্ধাৰ অনুমতি সবাতেকৈ পিছত। হাজৰিকাক পুতেকহঁতে কথাই কথাই ধমক লগায়—সেইটো বোৱাবীয়েক-হঁতৰ লগনীয়াত বদলি তেওঁ বৃদ্ধে। হাজৰিকনীয়ে কাজিয়া কৰিলে মদুতেই কৈ দিছিল—কিন্তু তাৰ বাহিৰে গিৰিয়েকৰ স্বাৰ্থটো আটাইতকৈ আগত ৰাখিছিল। শ্ৰীধৰ বকৱাক এদিন জীয়েকে বাতিপুৰা চাহ খাই থাকোতেই টানকৈ কলে, “দেউতা তুমি কটি দখনেই খাই পেলালা কিয় ? তেখেতক এতিয়া মই কিহেৰে চাহটোপা দিওঁ ? আকৌ কটি কৰিবলৈ টাইম ক'ত ?” শোৱাকোঠাৰ পৰা জোঁৱায়েকে কৈছিল, “হেৰা, হব দিয়াহে, মই বাক আজি একাপ শূদা চাহকে খালেঁ, কিনো হ'ল ? একেবাৰে ভাতকে খাম আক।” বকৱাৰ অনুভৱ হৈ আহিছিল যে তেওঁৰ পেটত দখন কিয় এখন কটিবেই ঠাই নাই, তেওঁনো বাক কি থকত দখনকৈ কটি খাই:পেলাইছিল ?

যাব উপাৰ্জন নাই তাৰ ক'তো কোনো গঢ়কণ নাই, এই কথা দুয়ো বৰ বেয়াকৈ উপলব্ধি কৰিলে। পশ্ম হাজৰিকাই এইবিলাক দখৰ কথা শ্ৰীধৰ বকৱাৰ আগত প্ৰায়েই উলিয়ায়। তেনেকুৱা এটা সময়তে বকৱাই হাজৰিকাক এটা পৰীক্ষা কৰি চাবলৈ বৃদ্ধি দিছিল। সেই মতে—

দুয়ো এদিন বলো কলিতাৰ উকীলখানাত বহিছিলগৈ। বলো কলিতা তেওঁলোকৰ বন্ধু মানুহ আছিল, শোৱা বছৰ ঢুকাল। উকীলৰ লগত তেওঁলোকে এটা ষড়যন্ত্ৰ কৰিলে। বলো কলিতাই বাৰ্থ'ক্যনিষ্ঠ অসুখ-বিসুখৰ কাৰণে ওকালতি ব্যৱসায় প্ৰায় এৰিছিলেই, জন্ত্যাসবশতঃ মাত্ৰ সপ্তাহটোত দুই-তিনি দিন গোছাকটো মাৰি কাছাবলৈ এনেদৰে অহা-যোৱা

কৰি জাহিল। এটা খেজালি কবিলে সদুযোগ পাই তেওঁ সন্মত হৈ গ'ল, সকলো ধৰণে সহযোগিতা কবিলে ওলাল।

দুৰ্নামানলৈ কলিতাব পশ্চিম হাজৰিকাই বনো উকীলখানালৈ খুব অহা-যোৱা কবিলে, কোঁতয়াৰা শ্ৰীধৰ বৰুৱাও যায়, কিন্তু পশ্চিম হাজৰিকা সাধাৰণতে অকলেই যায়। এই উকীলৰ তালৈ অহা-যোৱা কৰাটো লাহে লাহে মানুহৰ চকুত পৰিবলৈ ধৰিলে। হাজৰিকাই কায়দা কৰি কোনোবা দিনা অলপ বৃজেন ধৰণৰ নাতিয়েক এটাক উকীলৰ তালৈ যোৱাৰ কথা কৈও যায়। ঠিক হাজৰিকা নথকা সময় এটা অনুমান কৰি লৈ কোঁতয়াৰা শ্ৰীধৰ বৰুৱাই তেওঁক বিচাৰি আহে, আৰু লগ নাপালেই ইচ-ইচ, আচ-আচ কৰি 'বনো কলিতাব তালৈ গৈছে নেকি' বুলি সোধে।

স্বাভাৱিকতে ঘৰত অলপ সন্দেহ হ'ল। পুতেক দুজনে বোৱাবীয়েক-হ'তৰ পৰামৰ্শ মতে আলেঙে আলেঙে অনুসন্ধান আৰম্ভ কৰি দিলে। শ্ৰীধৰ বৰুৱাই তেওঁলোকৰ সন্দেহত শান দি নানান আকাৰ ইংগিত কৰিলে। বনো কলিতায়ো এনে কিছুমান লোকক কলে যে পশ্চিম এখন উইল তৈয়াৰ কৰাৰ খুজিছে যাৰ ফলত সেই কথা ল'ৰা দুটাৰ কাণত পৰেগৈ, নহলেও বোৱাবীয়েকহ'তৰ কাণত। মানুহে হিচাপ কৰি উলিয়ালে যে পশ্চিম হাজৰিকাৰ এই টাউনত দুটা ঘৰ, সাত কঠা মাটি আছে, প্ৰাভিডেণ্ট ফাণ্ডৰ টকাখিনি তেওঁ এটা বেংকত জমা থৈছে, পেন্সনৰ টকাও অলপ অলপ জমা হয়—অকটো কিমান হৈছেগৈ কোনেও নেজানে। শ্ৰীধৰ বৰুৱাই প্ৰচাৰ কৰি দিলে যে পশ্চিম হাজৰিকাই বালিজানৰ পিনে বাস্তাৰ কিনাৰতে কেবা পুৰাণ মাটি এটা দেখুৱালী মানুহৰ পৰা বাখি থৈছে—একচনা মাটিখিনি অলপতে ম্যাদী কৰাই লৈছে। টাউনখন সেই ফালে বাঢ়ি গৈছে, অচিৰেই সেই মাটি সোণৰ মূল্যত বিক্ৰী হ'ব।

কথাটো ইকাণ সিকাণকৈ সহস্ৰকাণ হৈ গ'ল। আলোচনা-বিমোচনাৰ ফলত নোহোৱা মাটিৰ পৰিমাণ বহুত হৈ গ'ল, বেংকৰ জমা, বিশ হাজাৰৰো বেছি হৈ গ'ল, বনো উকীলে সকলো কাগজ-পত্ৰ পৰীক্ষা কৰি চাই মোটা-মুঠি এটা খচৰা তৈয়াৰ কৰিলেই বুলি ওলাল। ইয়াত পশ্চিম হাজৰিকাৰ কাম-বন কৰি গ'ল; খোৱা মাটি গ'ল। তেওঁ ইচ্ছামতে যিকোনো কাম কৰে তাৰ বাহিৰে বোৱাবীয়েকহ'তে তেওঁক একোকে নোকোৱা হ'ল। আটাইতকৈ আগতে চাহ-জলপান তেওঁক

দিয়—শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ ঘৰৰ ঘটনা শুনি কটি দুখনকৈ দিয়া হ'ল। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পেনপেনালে হয় ধমকী নহয় মাৰ খাব লগা হ'ল। আবেলিৰ বজাবখন কৰিবলৈ দুই পুতেকৰ মাজত অৰিমা-অৰি লাগিল—হাজৰিকাই বজাবৰ মোনা বিচৰা দেখিলে কোনোবাটোৰে কয়, “নেলাগে বা আমি কৰিম। তই মূৰ্খলিতে এপাক ফুৰিয়ে আহগৈ—প্ৰেছাবটো এই মাছত বেছি হৈছে।” বোৱাৰীয়েকহঁতৰ কি আদৰ-সাদৰ, লেনীয়া ঘাত—এতিয়া ভাত খোৱাৰ আগতেও এবাৰ চাহ, বাৰীত গৈ সোমোৱা দেখিলেই ব'দত বেছি পৰ নেখাকিবলৈ বাবে বাবে মিনতি। তাহাঁত দুজনীয়ে গিৰিয়েকহঁতৰ বৃদ্ধিমতে প্ৰকাৰান্তৰে উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে বেংকত কিমান টকা আছে, মাটি আচলতে কিমান, উইলখন হ'লনে—কি কি লীখৰ খুঁজিছেনো, ইত্যাদি। আনকি মৰমৰ বৰপুতেকক লৈ এদিন হাজৰিকানীও আহি উপস্থিত। এবাৰি এদিন থাকি বৰপুতেকক বৰ দুখ কৰিলে যে কামৰ হেঁচাত খবৰ কৰিবলৈকে আহিব পৰা নাই। বাপেকক স্বাস্থ্যৰ বিষয়ে নানান উপদেশ দিলে, এবটল হৰলিন্স কিনিও দিলে। তাৰ পিছত মাকক ধৈ গ'লগৈ। হাজৰিকানীয়েও গিৰিয়েকৰ আলপৈচান ধৰিলে, ভালকৈ মাত-বোল কৰিলে—পাৰিলে অকলগৰীয়াটক বহুৱাই লৈ উইলৰ বিষয়ে নো কি কি কৰিছে খবৰ লয়, মাটিখিনিৰ কথানো তেওঁৰ পৰাও লুন্ধুৱাৰ লাগে নে বঢ়ি ম'দুভাৱে ভংসনা কৰিলে। শহুৱেক-শাহুৱেকক তেনেকৈ বহি থকা দেখি দুই বোৱাৰীয়েকে মূখ টিপি টিপি হ'হিলে, চকুৰে চকুৰে কথা পাতিলে।

পশম হাজৰিকাই কাকো একো নক'লে। সকলো প্ৰশ্নকে এবাই গ'ল। আনকি হাজৰিকানীকো একো জানিবলৈ নিদিলে। বগো কলিতা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱাই তেওঁক বাবেপতি সাৱধান কৰি দিছিল যে কিবা ক'ব লাগিলেই সমস্ত কথা ওলাই পৰিব, তেতিয়া কথা গুৰুতৰ হৈ পৰিব। গতিকে তেওঁ সকলোৰে লগত অশ্বিনয় কাঁব গ'ল।

হাজৰিকানীৰ উপস্থিতিয়ে অৱশ্যে তেওঁক বৰ দুৰ্বল কৰি পেলাইছিল। মানুহজনীয়ে বিমানেই তেওঁক অৱহেলা নকৰক, খং কৰি তেওঁক এৰি পুতেকৰ তালৈ গুচি গ'লেও, তেওঁ অনদুশ্বৰ কৰিলে যে এই মানুহজনীৰ লগত তেওঁ এবাৰ নোৱাৰাকৈ বান্ধ খাই আছে। হাজৰিকানীক এৰি তেওঁ তেওঁৰ জীৱনৰ কথা ভাবিবই নোৱাৰে। চাহটোপা আনি দিয়া, গা

ধুবলৈ পানী উপভাই দিয়া, ভাত খাই থাকোঁতে চাই থাকি কোঁড়িয়া বোকাবীয়েকহঁতক “দেউতাবক মাছ আৰু অৰুণ দে অ’” বুলি কোৱা, এইবোৰে তেওঁক কল্পনা কৰিবলৈ দিয়ে যে তেওঁলোকৰ সেই প্ৰবণা দিনবোৰ এতিয়াও আছে, সেইবোৰ দিন কেতিয়াও প্ৰবণা নহয়। হাজৰিকানীৰ স্বাৰ্থপ্ৰভাব কথা, তেওঁ যে বৰপুতেকৰ কাৰণেহে আহিছে, এই কথা তেওঁৰ বিশ্বাস নকৰিবলৈ মন যায়।

কিন্তু ভেনেকুৱা মদুহতবোৰ বাদ দিলে সমস্ত ঘটনাটোৱে হাজৰিকাক বৰ কৰুণ কৰি তুলিলে। মানুহবোৰ, নিচেই আপোন মানুহবোৰ, আনকি নিজৰ ভেজমগুহৰ মানুহবোৰো কিমান যে স্বাৰ্থপ্ৰব, কিমান যে আত্মকেন্দ্ৰিক তেওঁ বৰ বেয়াকৈ এই ঘটনাটোতে দেখিবলৈ পালে। তেওঁ স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ’ল যে এইবোৰ একো নকৰাই ভাল আছিল, এই শনি শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ কথা নুশুনাই ভাল আছিল। সি গোটেই জীৱন বেয়া কামবোৰ কৰিয়ে কটালে। এই শেষ বয়সতো অভ্যাসটো এৰিব পৰা নাই।

এই উপলক্ষ্য গভীৰ হোৱাত এদিন আবেলি হাজৰিকাই বৰুৱাক বিচাৰি গৈছিল। শ্ৰীধৰ বৰুৱা ঘৰত নাছিল, জীয়েকে ক’লে যে অলপ আগুতে ফুৰিবলৈ ওলাই গ’ল। হাজৰিকাই বন্ধক বিচাৰি গোটেইখন চলাথ কৰিলে। কিন্তু নাপালে। গধূলি হওঁ-হওঁ হওঁতে হঠাৎ কিবা ভাবি হাজৰিকা সেই ভয়ংকৰ প্ৰশ্নবীটোৱে কোঁ কোঁ কৰে খোজ ল’লে—ঘিটো প্ৰশ্নবীটে পৰি বৰুৱানীয়ে আত্মহত্যা কৰিছিল। বৰুৱানী কেনে নিজৰ প্ৰকৃতিৰ, মদুৰ বা-নোহোৱা তিবোতা আছিল হাজৰিকাই ভালদৰে জানে। এই দগাবাজ শ্ৰীধৰৰ অত্যাচাৰ আৰু অমনোযোগিতাৰ ফলতেই এনে সাদৰী মানুহ এজনীয়ে নীৰৱ প্ৰতিবাদত আত্মজাহ দিলে। ইয়াৰ প্ৰায় সকলো চাকৰিমালাই ঘৰ-মাটি কৰি লৈছে। বৰুৱানীয়েও সেই কথা কোৱাত উদঙ শ্ৰীধৰে বৰ অবাচি মাতেৰে গাল পাৰি দিলে—সি বদমাচে থাকে ঋণে ভাড়া ঘৰতেই জীৱন পাৰ কৰি দিলে।

প্ৰশ্নবীটো ডেৰ বিচাৰমান মাটি জুৰি আছে। অলপ ভিতৰুৱা ঠাইত। পৰাবলৈ গক নিয়া বাট এটাইদী গুহুৰ বাৰীত নোসোমোৱাকৈ তালৈ যাব পাৰি। ল’ৰাকীলোকে সেইপিনেদিয়েই তালৈ বৰণী বাবলৈ যায়। তালৈ গৈ থাকোঁতে হাজৰিকাৰ নানান বেয়া জাব মনলৈ আহিছিল।

নিজৰ চিত্ত অভিভূতাব পৰাই বৰুৱাই কিমান কি ধৰণৰ অঘটন ঘটাই পেলাব পাৰে তেওঁ কল্পনা কৰি কৰি শিঙীৰ উঠিছিল। শ্ৰীধৰে নিশ্চয় জীৱনত অভীষ্ট হৈছে, জীয়েক-জোঁৱায়েকৰ গজনা খাই, নাতিয়েক-হঁতৰ আলপৈচান ধৰি আৰু কিমান দিন জীয়াই থাকিব? পাপৰ প্ৰাৰ্শ্চিন্ত কৰিবৰ নিশ্চয় মন গৈছে।

কিন্তু একো অঘটন নঘটা দেখি, বন্ধু পদুৰী পাবতে লেপেটা কাড়ি বহি উদাস মনেৰে থকা দেখি হাজৰিকাই স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। ধোজৰ শব্দত শ্ৰীধৰ বৰুৱায়েই প্ৰথমে উভতি চাই বন্ধু দেখিলে। তাৰ পিছত হাজৰিকা গৈ পোৱালৈ মনে মনেই বৈ থাকিল। হাজৰিকাই স্নাত লগোৱাত মাত্ৰ “বহা” বুলি বৰুৱাই ওচৰতে ঠাই এটুকুৰা দেখুৱাই দিলে। তেওঁ বহিল। তেওঁৰ উত্তেজনা সাম কটা নাছিল। কিন্তু কথা কৈ সেইটো দেখুৱাই দিব নুখুজিলে। তাৰ সলনি চিগাৰেটৰ পেকেটটো উলিয়াই বৰুৱালৈ এটা আগবঢ়ালে আৰু নিজেও এটা মুখত লৈ জ্বলালে।

“তুমি ইয়ালৈ আগতেও আহিছা নেকি?” হাজৰিকাই কিছু সময়ৰ পিছত সন্দ্বিছিল।

“মাজে মাজে,” বৰুৱাই ধোবতে কলে, “মনটো বেয়া লাগিলে।” শ্ৰীধৰৰ বাক বৈশাখীয়েকলৈ বেয়া লাগিছে নেকি? অপৰাধী অপৰাধী লাগিছে? মনত পৰিছে? সেই নিজ, ল-নি মুখখন, বিনা বাক্যব্যয়ে সেই অত্যাচাৰ সহ্য কৰি যোৱা মানুহজনীৰ স্বৰ্গীয় মুখখন? হাজৰিকাই পদুৰীটোৰ ওপৰত চকু ফুৰালে। সৰু ডাঙৰ বহুত মাছ আছে বোলে। কোনখিনি ঠাইত শটো ওপঙি আছিল তেওঁ কৈ দিব পাৰে। কাৰণ পুলিচ আহি পোৱালৈ বাট চাই শটো চাবলৈ অহা অসংখ্য মানুহৰ মাজত তেওঁ আছিল। ভিৰৰ মাজৰ পৰা আহত, বিতৰ্ক, অভিভূত চকু-মুখেৰে চাই থকা শ্ৰীধৰ বৰুৱাকো সেইদিনা বাতপুৱা দেখিছিল। বৰুৱাই এতিয়াও ঠিক সেই টুকুৰা ঠাইলৈকে চাই আছে। হাজৰিকাই কেবাবাবো মনে মনে বন্ধুৰ পিনে চাইছিল। কিন্তু বন্ধু আজি বৰ গহীন। দৃষ্ট প্ৰকৃতিৰ মানুহটো আজি বৰ উদাস।

দুয়ো ভালেখিনি সময় দহি-এটা সাধাৰণ কথাৰ বাহিৰে নীৰৱেই বহি গম্ভীৰ মন হৈ অহাত উঠি আছিল। পদুৰীটোত শুভ-প্ৰেত থকা বুলি

সৰ্বসাধাৰণৰ বিশ্বাস। সেইবাবে হাজৰিকামেই গুচি অহাৰ প্ৰজ্ঞাৰ দিলে, আৰু বৰুৱাই তেওঁৰ কথা মানি ল'লে।

গোৱাটোৱেদি লাহে লাহে ওলাই আহোঁতে জীৱৰ বৰুৱাই উপৰীচ বন্ধুৰ আগত মনৰ দুখ বৰ্ণনা কৰিলে, “আজি ছোৱালীজনীয়ে বৰ টান কথা শুনালে হাজৰিকা। আজি গুৱালটোৱে গাখীৰ নিদিগৈ। মোৰো বাতিপুৱা ফুৰি-ঢাকি তোমালোকৰ ভাৰ পৰা উলটি আহোঁতে বৰ পলম হৈ গ'ল। ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাই গাখীৰ খাবলৈ নাপালে কাৰণে মাকৰ খে—মোকেই শুনাই দিলে যে কাম নাই বন নাই কেলৈনো টেলো-টেলোকৈ ফুৰি ফুৰিব লাগে? এপাক গৈ গুৱালৰ ঘৰতে খবৰ কৰি অহা হলেই হ'লহে’তেন। তেতিয়াই গলো গুৱালক বিচাৰি। তাৰ ঘৰ-দুৱাৰ টোকাহালি-চোকাহালি পুৰি ছাই হৈ আছে—গৰুও দুটা পুৰি মৰিল। ঘৰত আহি খবৰটো দিলোঁ—তাই ভেকাহি মাৰি ক'লে, এতিয়া আৰু লাভ নাই, ইহঁত ভাত খাই স্কুললৈ গ'লেই। মাকজনী জীয়াই থকা হ'লে এনেকুৱা কথা আজি শুনিব লগা নহ'লহে’তেন ভাই। কি কৰিম, মোৰেই ভাগ্যৰ দোষ—কৰ্মফল।”

হাজৰিকাই বৰুৱাৰ কান্ধত হাত এখন ধৈ মৃদু মৃদু হেঁচা দি আৰু লাহে লাহে থপৰিয়াই থপৰিয়াই গৈ থাকিল।

ইয়াৰ পিছতো আৰু দুৱাৰ হাজৰিকাই বৰুৱাক সেই অবস্থাত লগ পাইছেগৈ আৰু লগতে ওস্তাৱো আনিছে। এইটো বহু কষ্টে এতিয়ালৈকে আন কোনেও নাজানে।

উইল কৰাৰ ঘটনাটো আৰু কিমান দিন চলি থাকিলহে’তেন, বা তাৰ শেষ পৰিণাম কি হ'লগৈহে’তেন কোৱা বৰ টান। কিন্তু এদিন হঠাৎ বলো কলিতা ঢুকাই থাকিল। তেনেকৈ টান বেমাৰ-আজাৰ নাছিল, এনেয়ে বৰ দুৰ্বল হৈ পৰিছিল। বাতি বিছনাতে মৰি আছিল, বাতিপুৱা ঘৰৰ কোনোবাই জগাবলৈ গৈ হৈ আবিষ্কাৰ কৰিলে।

উইলৰ কথা তল পৰিল। সকলোৰে ধৰি ল'লে যে বলো উকীল কামটো সম্পূৰ্ণ কৰি ৰাখ নোৱাৰিলে। পশ্চিম হাজৰিকাইয়ো কাৰো আগত এই বিষয়ে একো নোকোৱা হ'ল। তেওঁ আন কোনো নতুন উকীলৰ ওচৰলৈয়ো নগ'ল।

লাহে লাহে অবস্থা আগৰ নিচিনা হৈ আহিল। পুতেকহঁতে বজাৰ

কাঁবলৈ আকৌ সময় নোপোৱা হ'ল। বোবাৰীয়েকহঁতৰ আদৰ-সাদৰ কাম আছিল; মৌমিঠা লেনীয়া মাতবোৰ হেৰাই গ'ল। হাজৰিকাই পেটৰ ভাতমুঠিৰ কাৰণে গেবাৰি খাটিবলৈ আবশ্য কৰি দিলে, কৌতল্লাবা আধাপেটীকৈয়ে চলি যাব লগা হ'ল।

এদিন হাজৰিকানী আকৌ বৰপুতেকৰ তালৈ টালি-টোপোলা লৈ গ'লগৈ।

জীৱনটো নিয়মীয়াকৈ আগৰ নিচিনা হৈ পৰিল। এই কান্ডটোৰ কথা অহুকাণে পহুকাণে নবীন ভবালীয়েও গুৱাহাটীত শুনিছিলগৈ। মাজতে এবাৰ দুদিনমানৰ কাৰণ আহি—বলো উকীল ভেতিয়া জীয়াই আছিল—তিনিওকো নানান ধৰণে জেৰা কৰি কৰি আচল কথা উলিয়াই লৈছিল। এতিয়া পশ্চিম হাজৰিকাক ঠেকা দিবৰ মনেৰে সেই প্ৰসঙ্গৰে ইংগিত নবীন ভবালীয়ে দিলে।

তেওঁলোকৰ চাহ খোৱা হ'ল। খোৱা যে আজি অলপ বেছি হ'ল সেইটো তিনিও অনুভৱ কৰিলে। কিন্তু সেই কথা প্ৰকাশ্যে কোনেও নক'লে। নবীন ভবালীক লগ পাই এখন তৃতীয় ঘৰত বহিবলৈ সুযোগ পোৱাত আক বিনা বিধাই স্বাধীনভাবে টোণ্ট কণী, দুকাপকৈ মলমলীয়া চাহ খাবলৈ পোৱাত যি আনন্দ লাভ কৰিছিল তাক তেওঁলোকে মাটি কৰি পেলাব নুখুঁজিলে।

নবীন ভবালীৰ কথা বাকী দুজনো মনে মনে মানি লবলৈ বাধ্য হ'ল যে হবেন ল'ৰাটো সঁচাকৈয়ে ভাল। তাৰ বৈশীয়েকজনী বিয়াৰ পিছতে কিবা ধৰিৰ নোৱাৰা বেমাৰত পেটৰ অসহ্য বিষ হৈ মৰিল। মনৰ বেজাৰতে আজি এই কেই বছৰে সি নিঃসঙ্গ জীৱন কটাই আহিছে। ককায়েকে ঠিকেই কৈছে, হবেনৰ ঘৰখন আকৌ হোৱা উচিত। কৈলৈ জীৱনটো এইদৰে উটি-জীহি যাবলৈ দিব লাগিছে?

নবীন ভবালীয়ে এপেকট চিগাৰেট উলিয়াই দিয়াচেলাইৰে সৈতে আগবঢ়াই দিলে। তিনি বশুৱে চিগাৰেট জ্বলাই লৈ মূহুৰ্দ্ধি কৰিবলৈ কৰিলে।

হবেন হাঁহি হাঁহি ওলাই আহিল। গাত হাতখৰা গেঞ্জি আৰু সজীয়া বেগুনীয়া লুণ্ডি। “ককাইদেউহঁতৰ খোৱা হ'লনে” বুলি সি কাপ-প্লেটবোৰ গোটাবলৈ ধৰিলে। হাজৰিকাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত সি জনালে যে সি ভাত বান্ধিছে।

“বৰখন পাতা বুইছা হবেন,” হাজৰিকাই কলে, “ভৰালীটো আহিছে যোঁতলা আমি ছোৱালী এজনী চাই চব ঠিক-ঠাক কৰি পেলাওঁ।”

হবেনে ক’লে, “নাই, কেলৈনো লাগিছে ককাইদেউ?”

শ্ৰীধৰ বৰুৱাই ক’লে, “এই কেইদিন চোন তোমাৰ বিষখন নোহোৱালৈকে ককায়েবোৰেই তোমাৰ ভাতীকটা বাঁহ দিব পাৰে। ইয়াৰতো দিনৰ দিনটো একো কাম নাই।”

তিনি যোৱা কাপ-প্লেট জাপি-জুপি লৈ হবেনে কলে, “ককাইদেউ জাচলতে তেজপুৰলৈ যাবলৈহে আহিছে—ইয়াত ক’ত থাকিব? বোক বোলে এবাৰ চাই আহেগৈ। তাৰ পিছত আকৌ গুৱাহাটীলৈকে যাব হ’বলা।”

হাজৰিকা আৰু বৰুৱাই পৰম কোঁতুকেৰে নবীন ভৰালীলৈ চালে। তেওঁলোক ভীষণ অৱাকো হৈ গ’ল। ভাল হবৰ আশা নথকা পাগলী মানুহজনীক চাবলৈ নবীন গুৱাহাটীৰ পৰা আহিছে। টানটো এবিধ পৰা নাই? ভায়েকৰ পুনৰ সংসাৰ হোৱাত সেই কাৰণেই ইমান জোৰ দিছে?

হাজৰিকাই সোধিলে, “কিহে হয় নেকি?”

বৰুৱাই ক’লে, “মই ভাবিছিলোঁ তুমি আশা এৰি দিছা—বেয়া নেপাৰা জাক—সিবাৰ ডাঙৰে ভাল নহ’ব বুলি কৈছিল নহয় জানো? তথাপি তোমাৰ এবাৰ চাই আহিবৰ মন গৈছে নহয় নে?”

নবীন ভৰালীয়ে খচমচ খচমচ কৰি আছিল। যেন বৰ নকৰিব লগীয়া কাম এটাডহে ধৰা পৰি গ’ল। দুই বন্ধুৰ আশ্ৰয়োগত তেওঁৰ অৱস্থা আকহে বেয়া হৈ গ’ল। তথাপি কিবা এটা নকলেই নহয় কাৰণে থোকোজা লগাই লগায়েই কলে, “এ কোনো সোখা এই বিলাক দেওহে। মানুহজনী আছে যোঁতলা এবাৰ চাই অহা—এবাৰ খবৰ লৈ অহা জানো বেয়া? ময়োতো জীয়াই আছোঁ—নে নাই?”

কাপ-প্লেটবোৰ লৈ দুৱাৰৰ পিনে গৈ থকা হবেনে বৈ কৈ গ’ল, “সেইয়া চাওক। মোকহে আকৌ আপোনালোকে নতুনকৈ সংসাৰ পাতিবলৈ কয়।” তেওঁ ওলাই গ’ল।

তিনি বন্ধুৰ মূখৰ স্নাত হ’বিল। চিলাৰেট হুঁপবলৈ তেওঁলোকে পাহৰি গ’ল। নবীন ভৰালীৰ চকু-মূখৰোৰ কম্পামুৱা হৈ পৰিল। তেওঁক পিনে এবাৰ এবাৰ চাই লৈয়ে বাকী দুজনে চকু বুজাই ল’লে আৰু হাঁটিজৈ

ধৰ লাগি চাই থাকিল। তেওঁলোকে ভালক বুলিয়েই হৰেনক ধৰ পাতিবলৈ উপদেশ দিছিল। ককায়েকেও তাৰ বাকী দিনকেইটা সুখেৰে যাওক বুলিয়েই সেই ধৰণে চিন্তা কৰিছে। কিন্তু সি যে তেওঁলোকৰ কথাৰেই তেওঁলোকক এইদৰে জ্বৰ কৰিব তাক কোনে ভাবিছিল ?

হৰেন আকৌ আহিল। সি আগৰ দৰেই হাঁহি হাঁহি নীৰৱে দিছখন আৰু চাহৰ পট্টো একেলগে তুলি লৈ আকৌ ওলাই যাব খুজিলে। বাকী তিনিজনে অলপ অলপ লবচৰ কৰি বহিল। বাহিৰত অলপ অলপ ব'দ ওলাইছে। উজ্জ্বলতৰ হৈ অহা পোহৰটো তেওঁলোকৰ চকুতো পৰিছে। সেইবাবে পশ্ম হাজৰিকাই সোধিলে, “হৰেন কেইটা বাজিগছে ?”

হৰেনে ক'লে, “ন বাজি পাঁচ মিনিটমান গ'ল।”

পশ্ম হাজৰিকা আৰু শ্ৰীধৰ বকৰা জাপ মাৰি উঠিল। “এ পলম হ'ল পলম হ'ল—ইহঁতক স্কুললৈ লৈ যাবলৈ হ'লেই—আজি ঘৰত কথা নুশুনিলেহে আছে—” হাজৰিকাই কৈ কৈ আগবাঢ়ি দূৱাৰদলি পালেগৈয়ে।

সমান বেগত খোজ চলাই চলাই বকৰায়ো কৈ গ'ল; “আজি ঘন কুঁৱলীয়ে চৰ গোলমাল লগাই দিলে। ইমান বেগি হ'লহি বুলি কবই পৰা নাছিলো। আজিহে আজি—”

দুই বন্ধুক অলপ আগবঢ়াই দিবলৈ পাছে পাছে গৈ থাকি টেংটেঙীয়া মাতটোৰে গধূলি লগ পোৱা, কাইলৈও নৈৰ পিনে ফুৰিবলৈ ঘোৱাৰ যি যি কথা নবীন ভৰালীয়ে ক'লে তাৰ এটাও সি দুজনৰ কাণত নোসোমালগৈ। সামান্য লেকোচিৱাই ঘোৱা শ্ৰীধৰ বকৰাই জপনাখন খোলাটোৱে এৰি থৈ গৈয়ো পশ্ম হাজৰিকাক লগ ধৰিবগৈ নোৱাৰিলে।

ষ্টেফৰ্ড দম্পতিৰ ভাৰত ভ্ৰাম

ডোভিড আৰু মেৰী ষ্টেফৰ্ডে কয় হঠাৎ অসম এৰি চিৰদিনলৈ ইংলণ্ডলৈ গুচি গ'ল তাৰ কাৰণ বোধকৰো মইহে ভালদৰে জানো। মই এই বিদেশী ডেকা-গাভৰু স্বামী-স্ত্ৰীহালৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু আছিলো বাবেই বোধকৰো বহুসংখ্যক বন্ধুজাত ভালখিনি সহজ হৈছে। তেওঁলোকৰ সংস্পৰ্শলৈ বহুতো লোকেই আহিছিল। বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু শিক্ষকে তেওঁলোকক নিচেই ওচৰৰ পৰা লক্ষ্য কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ মনৰ খবৰ মই যিমানখিনি বাখিছিলো সিমানখিনি কোনেও বখা নাছিল যেন বোধ হৈছে।

কিছুমানে কয় যে সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষই অন্যান্যভাবে পদোন্নতি এটাৰ পৰা বঞ্চিত কৰা কাৰণেই ডোভিড ষ্টেফৰ্ডে পদত্যাগ কৰি গ'ল। আন কিছুমানৰ মতে আকৌ চাহাব-মেমে ভাৰতৰ অসহ্য গৰমত তিষ্ঠিব নোৱাৰিয়েই পলাই পলাই দিলে। কিন্তু এইবোৰৰে যি এটাও শব্দ নহয় তাকেই মই প্ৰমাণ কৰিব খুজিছো। তাৰ কাৰণে অলপ বহলাই আগৰ পৰা বন্ধাই কব লাগিব।

ডোভিড ষ্টেফৰ্ডে যিখন কলেজৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যাপক হৈ অসমলৈ আহিছিল সেইখনত য়ো বৰুজী বিভাগত লেকচাৰাৰ হৈ কামত সোমাইছিলো। কলেজখন মিছনেৰীয়ে নতুনকৈ স্থাপন কৰা। সাধাৰণতে শ্বিলঙৰ নিচিনা পাৰ্বত্য অঞ্চলতহে উচ্চ শিক্ষাৰ এনে প্ৰতিষ্ঠান পতা হয়। বিদেশী খৃষ্টান মিছনেৰীয়ে ভৈয়ামত কয় কলেজখন পাতিবলৈ ললে প্ৰথম দৃষ্টিত বৰুজবলৈ অলপ টান। কাৰণ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যটো তেওঁলোকে পৰিহাৰ কৰিব নোৱাৰে; আৰু সেই উদ্দেশ্য পাৰ্বত্য অঞ্চলতে বোঁহি ফলবতী হৈ আহিছে। কিন্তু ভাৰতৰ স্বাধীনতা লাভৰ পৰবৰ্তী কালত ইংৰাজৰ পোনপটীয়া বন্ধগাবেক্ষণৰ সুবিধা নোহোৱা হ'লত তেওঁলোকে নিজকে পৰিবৰ্তিত অৱস্থাৰ লগত খাপ খুৱাই লবলগীয়া হয়। ভৈয়ামত

এখন কলেজ পাতিলে প্ৰমাণিত হয় যে তেওঁলোকে ভাৰতৰ সকলো ঠাইৰ লোকৰে সেৱা কৰিছে। সেইটো কিছূ দূৰ সঁচা হ'লেও আচলতে যে পৰিৱৰ্তিত অৱস্থাহে পৰিণাম সেইকথা অনস্বীকাৰ্য। কাৰণ পৰ্বত-ভৈয়াম সকলো ঠাইৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে আমাৰ কলেজত পঢ়িবলৈ আহিলেও সাধাৰণতে খৃষ্টান ধৰ্মাৱলম্বী ভাৰতীয় ল'ৰা-ছোৱালীয়েহে ইয়াত নাম লগাইছিল। মোৰ নিচিনা ভৈয়ামবাসী লোকক লোৱাটোও উক্ত নীতিৰে এটা অংশ মাথোন।

অৱশ্যে কলেজখনক মিছনেৰীসকলে পশ্চিমীয়া উন্নত পদ্ধতিৰে স্থাপন আৰু পৰিচালনা কৰাত গোটেই অসমতে ইয়াৰ এটা আকৰ্ষণ গঢ়ি উঠিছিল। জাৰ্মান চহকী লোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীক ইয়াত পঢ়িবলৈ পঠোৱা হয়।

ডোভিদ শ্ৰেষ্ঠত্ব এই কলেজতে কাম কৰিবলৈ আহিছিল। ইংলেণ্ডত যে তেওঁৰ চাকৰিৰ অভাৱ হৈছিল নাইবা তেওঁৰ নিচিনা কেম্ব্ৰিজৰ গ্ৰেজুৱেটে যে ভাৰতৰ আন ঠাইত, বিশেষকৈ বিশ্ববিদ্যালয়ত শিক্ষকৰ কাম এটা নেপালেহেঁতেন এনে নহয়। কিন্তু কলেজৰ মিছনেৰী কৰ্তৃপক্ষই ইংলেণ্ডত ইংৰাজী পঢ়ুৱাব পৰা শিক্ষক বিচৰাত হঠাৎ সন্নিবিধাটো গ্ৰহণ কৰি তেওঁ পোনচাটেই অসমলৈ গঢ়ি আহিছিল। কাৰণ তেনেকুৱা সন্নিবিধা এটা তেওঁ বিচাৰিয়ে আছিল। ধনৰ অভাৱত তেওঁ পৰা নাছিল।

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি ডোভিদ শ্ৰেষ্ঠত্বৰ এটা অৱদ্বজ আকৰ্ষণ আৰু অপৰাজেয় দৃশ্বলতা আছিল। কাৰণ ডোভিদৰ জন্ম ভাৰততে হৈছিল। তেওঁৰ দেউতাক আছিল এজন ইংৰাজ সামৰিক বিষয়া। জন্মৰ কিছুকাল পিছতেই ডোভিদক দেউতাকে ইংলেণ্ডলৈ পঠাই দিছিল স্বদেশৰ বাঁহিত মতে শিক্ষা দিবৰ কাৰণে। তেওঁ ভাৰতত থকা মাক-দেউতাকলৈ ঘনাই চিঠি লিখিছিল আৰু আকৌ এবাৰ এই দেশলৈ আহিবৰ কাৰণে বৰকৈ ইচ্ছা প্ৰকাশো কৰিছিল। কিপলিঙৰ ভাৰতবৰ্ষই তেওঁৰ কুমলীয়া মনত বৰকৈ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। কিন্তু তেওঁ আৰু ইয়ালৈ আহিবলৈ সন্নিবিধা নেপালে। কাৰণ তাৰ আগতেই দেউতাকে ভাৰতবৰ্ষৰ বাঁহি চিৰদিনলৈ স্বদেশলৈ গঢ়ি গৈছিল।

কিন্তু ডোভিদৰ মনৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষৰ ছবি মুছ খাই নগ'ল, বৰং বয়সৰ লগে লগে সি গভীৰ হবলৈহে ধৰিলে। ভাৰত দেখা-নেদেখা যিসকল ইংৰাজক প্ৰকৃত পক্ষে ভাৰতৰ বন্ধু বুলি কব পাৰি সেই সকলৰে এজন হৈ

পৰিল ডোঁভদ ষ্টেফৰ্ড। ভাৰতৰ বিষয়ে সকলো ধৰণৰ কিতাপ-পত্ৰ তেওঁ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। গাৰ্জীয়ে ইংলেণ্ডত ভ্ৰমণ কৰোঁতে তেওঁৰ লগে লগে ফুৰিলে। ববীন্দ্রনাথৰ লগত কথা পাতিলে আৰু ছবি উঠিলে। চিষ্টাৰ মিৰ্বেদিতা আৰু মিছ ফ্লেডক প্ৰশংসা কৰি প্ৰবন্ধ লিখিলে। ভাৰতক স্বাধীনতা দিয়াত যি সকলে সন্ধিয়ভাৱে চেষ্টা কৰিছিল ডোঁভদে সেই সকলক লগতো হাত উজান দিছিল।

এই বিলাক কথা মই ডোঁভদ ষ্টেফৰ্ডৰ পৰাই শুনিলো। তেওঁ শামাৰ কলেজলৈ আহিবৰ সময়ত ময়েই আছিলো অক্সফোৰ্ড, হিন্দু আৰু ভৈয়ামীয়া লেকচাৰাৰ। গতিকে ময়েই এই দেশত তেওঁলোকৰ “ফেণ্ড, ফিল’ছফাৰ আৰু গাইড” হৈ পৰিলো। বাকীকজনৰ তিমান আকৰ্ষণ সেইবিলাক বিষয়ত নাই যিবিলাকত ডোঁভদহঁতৰ বিশেষ আগ্ৰহ। অক্সফোৰ্ডৰ অধ্যাপক এজনেতো কথাই নেপাতে। কেৱল চকুমাটি এডোখৰ লৈ য’তে তেওঁতে যোগ-বিয়োগ, পূৰণ-হৰণকে কৰি থাকে।

ময়ো অৱশ্যে তেওঁলোকৰ উপযুক্ত পথ প্ৰদৰ্শক নাছিলো। কাৰণ; অন্ততঃ ডোঁভদে ভাৰত সম্বন্ধে যিমানবিলাক কিতাপ পঢ়িছে, মই তাৰ চাৰি ভাগৰ এভাগৰ নামেই শুনো নাই। বোমান হৰফ আৰু ইংৰাজী অনুবাদত প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰাজিও তেওঁ ইমান আয়ত্ত কৰি পেলাইছে যে জাতি কম সময়ৰ ভিতৰতে ইয়াত দেৱনাগৰী লিপি আয়ত্ত কৰি লৈ সংস্কৃত পঢ়িবলৈ লাগি গ’ল। কিন্তু এইবিলাকত মই ইমান কেঁচা যে বন্ধু-বান্ধৱৰ আগত প্ৰায়েই ধেমালিৰ সূত্ৰত মই স্বীকাৰ কৰিছিলো যে “সংস্কৃতং ন জানাম্যহং।” ডোঁভদে আনকি শব্দ উচ্চাৰণৰ বাবে এটা সৰু টেপ ৰেকৰ্ডাৰো যোগাব কৰি লৈছিল। মই সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত অধ্যাপক বিচাৰি বিচাৰি ডোঁভদৰ লগ লগাই দিছিলো। তেওঁলোকৰ মূখৰ শাস্ত্ৰ পাঠ তেওঁ টেপ কৰি লৈ পৰম উৎসাহেৰে ঘৰত বজাই আওবাইছিল।

ময়ো অসমীয়া কথা ৰেকৰ্ড কৰি দিছিলো। সেইটো মেৰী ষ্টেফৰ্ডৰ কাৰণে। কাৰণ স্বামীৰ লগত ফেব্ৰুৱাৰী তেওঁ অসমীয়া শিকিবলৈ লাগি গৈছিল। মই আছিলো মেৰীৰ অসমীয়া শিক্ষক। সেইবাবেও সৰহ ভাগ স্বল্প মোৰ ষ্টেফৰ্ড দম্পতিৰ লগতে কাটি গৈছিল। মেৰীক শিকাই থকাৰ জাজতে কেতিয়াবা কিবা কথাৰ উচ্চাৰণৰ বাবে নিশ্চিত হবলৈ ৭চৰৰ কোঠাৰ পৰা ডোঁভদ ওলাই আহে। মেৰীয়ে তেতিয়া ডিষ্টাৰ্ব কৰা কাৰণে ক্ৰোধ

খং কৰি দেখুৱায়। গিৰিয়েকেও পশ্চিমীয়া ভদ্ৰতাৰে কমা প্ৰাৰ্থনা কৰি মোৰ পৰা জানি লব লগাটো জানি লৈ নীৰৱে আকৌ অঁতৰি যায়। মোৰ পাণ্ডিত্য নেথাকিলেও যিমান দূৰ পাবো শব্দকে লিকাই দিবলৈ মই যত্ন কৰা নাছিলো।

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি মেৰীৰো আকৰ্ষণ আৰু দৃষ্ণলতা আছিল। কিন্তু ঠিক ডোভদৰ লেখীয়াতকৈ নহয়। কিয়নো পদ্বী অধ্যয়ন কৰি কৰি ভাৰতৰ প্ৰাচীন আত্মক অনুধাৱন কৰিব পৰা মানসিক গঠন বা যোগ্যতা তেওঁৰ নাছিল। কিন্তু তথাপি ভাৰতবৰ্ষ সম্বন্ধে তেওঁৰ কোতুলক অস্ত নাছিল। ভাৰতৰ বিবিধ বিষয়ে জানিব পৰাকৈ তেওঁ কিতাপ-পত্ৰ পঢ়িছিল। গিৰিয়েকক ভাৰতবৰ্ষ সম্বন্ধীয় তৰ্কত পৰাজিত কৰিব নোৱাৰিছিল যদিও এনে বিষয়ৰ আলোচনাত তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল।

মেৰীৰ অনুভূতিৰ মাধ্যমো বেলেগ আছিল। আখৰ আৰু শব্দৰ যাদুৰ মাজত ভাৰতক বিচৰাতকৈ তেওঁ বং আৰু বেখাৰ মাজত বিচাৰিবলৈহে ভাল পাইছিল, সহজ পাইছিল। কেমেৰা তেওঁৰ বৰ প্ৰিয় আছিল। তেওঁ নিজৰ ছবিও অলপ-অচৰপ আঁকিছিল। তেওঁ আমাৰ দেশৰ নানান ছবি তুলি ইংলেণ্ড আৰু আমেৰিকাৰ কাকতবিলাকলৈ পঠিয়াইছিল। নিজৰ অংকিত ছবি কেতিয়াও প্ৰকাশ নকৰিছিল যদিও বন্ধু-বান্ধৱক আগহেৰেই দেখুৱাইছিল আৰু চিত্ৰবিদ্যা সম্পৰ্কে আলোচনাত ভাগ লবলৈও খুব ভাল পাইছিল।

কিমান যে ফটো মেৰীয়ে নতুলিলে! ফটো তুলিবৰ কাৰণেই তেওঁ কেতিয়াবা অকলে আৰু কেতিয়াবা কলেজ বন্ধ থাকিলে ডোভদৰ লগত ভাৰতৰ নানান ঠাইলৈ গৈছিল। এবাৰ ভাৰতৰ উপজাতিবিলাকৰ প্ৰত্যেকৰে প্ৰতিনিধিমূলক ফটো তুলিবলৈ আমেৰিকাৰ আলোচনী এখনে তেওঁক নিষ্পত্ত কৰিছিল। তেওঁ এই কামতে ছমাহ মান অকলে গোটেইখন ঘূৰি ফুৰিছিল। ইয়াৰ পৰা তেওঁৰ উপাৰ্জনো ভালেই হৈছিল। কিন্তু ধনৰ প্ৰতি গিৰিয়েকৰ দৰেই তেওঁৰো বিশেষ কোনো দৃষ্ণলতা নাছিল। সবহীয়াতকৈ টকা পালে সংসাৰৰ কামত খৰচ কৰিছিল যদিও ফিল্ম, কেমেৰা, কোমিকেলছ, ভ্ৰমণ আদিত তাক অকাতৰে খৰচকৰি পেলাইছিল—ফটো তোলাতে পইচাও খুব দান কৰিছিল। ফটো ডেভেলাপ আৰু প্ৰিণ্ট কৰাৰ সকলো যোগাৰ তেওঁক নিজৰে আছিল।

মেৰী আচলতে আমেৰিকাৰ ছোৱালী। কিবা মন ধোৱাত ইংলেণ্ডলৈ পঢ়িবলৈ আহিছিল। ডে'ভিদ শ্ৰেণ্ড'ক লগ পাই আৰু স্বদেশলৈ উলটি যাবলৈ নহ'ল। মাক-দেউতাকৰ অনুমতি লৈ তেওঁ ডে'ভিদক ইংলেণ্ডতে বিন্ধা কৰাইছিল। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালী ইংলেণ্ডতে এৰি আহিছিল। হঠাৎ লৈ আহিলে পঢ়া-শুনা কৰাত ব্যাঘাত জন্ম বুলি অনা নাছিল। পিছে পৰে অৱশ্যে অনাৰ কথা আছিল। কিন্তু তাৰ আগতে তেওঁলোকেই গুৰুি যাব লগা হ'ল।

ডে'ভিদেই মেৰীৰ মনতো ভাৰতৰ প্ৰতি মোহ ওপজালে নেকি মই নেজানো। এই কথা পোনপটীয়াকৈ মই কাহানিও তেওঁক সোধা নাই। কিন্তু মেৰীৰ ভাৰত প্ৰেম যে নিঃস্বার্থ আৰু স্বাভাৱিক সেই কথা তেওঁৰ কাৰ্য্যকলাপত সততে ফুটি ওলাইছিল। আমাৰ কোনো দুৰ্বলতা, আমাৰ আৰ্থিক অনগ্ৰসৰতা, আমাৰ শিক্ষাহীনতা, আমাৰ সকলোখিনি ক্ষুদ্ৰতাৰ প্ৰতি ধনিস্থা মানো ঘৃণা বা সমালোচনা তেওঁলোক এজনৰো মনত নাছিল। বৰং মইহে কৈছিলো লাভৰ ভাৰত তেওঁলোকৰ উন্নত দেশৰ সৈতে নিজ জন্মভূমিৰ তুলনা কৰি দেখুৱাওঁ। তেতিয়া তেওঁলোকে সমিধান দিয়ে, “বৈষয়িক উন্নতিয়েই সকলো নহয়। অতি অসম্ভৱ বৰবৰ লোকৰ পৰাও আমাৰ সকলোৰে শিকিব পৰা বস্তু আছে। তেওঁলোকতো অতি প্ৰাচীন সন্মত-সম্মত জাতি।”

কিন্তু মইহে জানো আমি ভাৰতীয় সকল কিমান বিস্ময়, অতীততো আছিলো, এতিয়াও। অৱশ্যে তেওঁলোকৰ নিজৰো প্ৰশংসাৰ মই প্ৰতিবাদ নকৰো। মেৰীয়ে য'তে ত'তে ভাৰতৰ চিৰন্তন প্ৰতিমূৰ্ত্তি এটা বিচাৰি পায়। মদ-ভাং খাই বেপৰোৱাভাৱে ঘূৰি ফুৰা মানুহ দেখিলে কয় “এয়েই শিৱ।” ঘৰৰ বৰমতা গিৰিয়েকে মৰাকৈ মাৰিলেও তহিৰাম নোবোলা-তিবোতাৰ কাহিনী শুনিলে কয় “পাৰ্বতী।” এবাৰ কাজিৰঙা দেখুৱাবলৈ নিওঁতে হাবিভলীয়া জুপুৰী এটাত এহাল মতা-মাইকী দেখি তেওঁ চিঞৰি উঠিছিল, “চোৱা চোৱা, সেয়া বামচন্দ্ৰ আৰু সীতা।” এনেকুৱা আতিশয্যত বৰঙনি যোগাই শ্লোক মাতিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিয়ে ডে'ভিদে। মই নিকপান্ন হৈ মনে মনে থাকো। গোটেইখন বাম-সীতা, শিৱ-পাৰ্বতী হ'বলৈ হ'লে স্বৰ্ণনাশেই হ'ব। মদাহী আৰু জংঘলী যদি দেবতা হ'ল তেন্তে গণতান্ত্ৰিক জগতৰ উচ্চ শিক্ষা লভা আমাৰ কি গতি হ'ব?

কিন্তু কোঁতলাৰা গভীৰ একোটা মূহুৰ্ত্তত উপলব্ধি হয় যে এইবিলাক পৌৰাণিক চৰিত্ৰ একোটা আদৰ্শৰ প্ৰতীক মাথোন ; তেওঁলোক প্ৰকৃত বাস্তৱ মানুহ নাছিল। সেই আদৰ্শৰ অনুসৰণতো প্ৰকৃত মানুহৰ দ্বাৰা হ'বও পাৰে। গান্ধীয়ে বামৰাজ্য বিচাৰিছিল। আমাৰ কোনো সমালোচকে “ভীম চৰিত”ৰ শিৱক গাৱলীয়া ভণ্ডুৱা খেতিয়কৰ লগত তুলনা কৰে। এইবিলাককৈ চালে ডেভিদ আৰু মেৰীৰ কথা মিছা নহয় যেনো লাগে।

মোৰ টিউচনত মেৰী ষ্টেফডে' অসমীয়া ভাষা বেছ শিকি উঠিছিল। জিজ্ঞাসা নুঘূৰিলেও তেওঁ ভালকৈয়ে অসমীয়া ক'ব পৰা হৈছিল ; অৱশ্যে শব্দ বিচাৰি প্ৰায়েই খোকোজা লাগিছিল—আমি ইংৰাজী কওঁতে হোৱাৰ দৰে। মই এদিন সন্ধানিলো, “আপুনি নো অসমীয়া শিকি কি কৰিব ?”

তেওঁ ওলোটাই মোক প্ৰশ্ন কৰিলে, “আপুনি নো ইংৰাজী শিকি কি কৰিছে ?”

“এহ্ মইতো এমুঠি বোজগাবকে কৰিব পাৰিছোঁ।”

“ময়ো কৰিব পাৰো।” তেওঁ ক'লে; “ধৰক, ডেভিদ যদি হঠাৎ ইয়াত মৰি যায় তেন্তে মই কি কৰিম ? হয়তো ভাতমুঠিৰ কাৰণে ফটো-গ্ৰাফীৰ ব্যৱসায়কে কৰিব লগা হ'ব পাৰে। তেতিয়া ভাষাটোৱে সহায় নকৰিবনে ?”

মোৰ মন্থৰ পৰা হঠাৎ ওলাই গ'ল, “ছিঃ, আপুনি যে কি অমঙ্গলীয়া কথাবোৰ কয় আৰু ! মৰাৰ কথা কব নেপায় নহয় ?”

মেৰীয়ে চিঞৰি চিঞৰি কব ধৰিলে, “ডেভি ! চোৱাহি, এই জন তোমাৰ অধ্যয়নৰ বাবে ভাল ছাবজেক্ট।”

হয়তোবা তেওঁলোকে মোক ভাৰতীয়ত্বৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অঙ্গৰূপেই গণ্য কৰিছিল। সেই কাৰণেই মোক আদৰ কৰি মোৰ আচৰণৰ মাজেদি তেওঁলোকৰ কম্পনাৰ ভাৰতবৰ্ষখনক উপলব্ধি কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল।

মই মোৰ দেশখনৰ বিষয়ে একবাবে অজ্ঞ নহওঁ। প্ৰণালীবদ্ধভাৱে অধ্যয়ন কৰি মোৰ দেশৰ আত্মাক বুজিবলৈ যত্ন নকৰিব পাৰো ; কিন্তু চকুৰে দেখি থাকি, অৰ্থ নবুজিলেও নিম্নম বন্ধা কৰি আচৰণ মানি চলি মই এই দেশৰ ভালোখানিকে আৱণ্ট কৰিছোঁ। তদুপৰি মই এনে এককৰ বৰ ল'ৰা যাব লগত সুপ্ৰাচীন আৱহমান ধৰ্ম্মীয় সংস্কৃতিৰ এটা অবিচ্ছেদ্য

স্বপ্নৰ্ক বৰ্ণিত হৈ আছে। এটা বজাৰীয়া পূজাবী বংশত মোৰ জন্ম। মোৰ পিতৃ-পিতামহে এক প্ৰাচীন ধৰ্ম মন্দিৰৰ পূজা ভাগ কৰাৰ ভাব পাই আহিছে আৰু পুৰুষানুক্রমে দেৱালয় সংলগ্ন নিষ্কৰ মাটিৰ ভোগস্বত্ব পাই আহিছে। শিৱ লিঙ্গক পূজা কৰা এই প্ৰাচীন দেৱালয়ৰ প্ৰভাৱ সন্নিবিষ্ট। এতিয়াও শিৱ চতুৰ্দশী তিথিত দেৱালয়ৰ সমুখৰ বাকৰিত বিৰাট মেলা হয়। মোৰ দেউতা কেৱল পূজাবীয়েই নহয়, এজন নামঙ্কলা সংস্কৃত পণ্ডিতো। সৰুৰে পৰা মন্দিৰৰ ঘণ্টাধাৰী, মন্ত্ৰৰ উচ্চাৰণ, ভক্তসকলৰ লিখমা আৰু ভীতিপ্ৰভাৱ ইত্যাদিত মই অভ্যস্ত। পূজা-পাৰ্বণ, মন্দিৰ-বিগ্ৰহৰ বিষয়ে মোৰ ভাল খা-খবৰেই আছে। তাকে যেনিবা কাহানিও দৰকাৰী কথা বুলি ভাবি চোৱা নাই।

কাৰণ সেইখন জগতৰ পৰা মই শ্বেচ্ছাই নিজকে আঁতৰাই আনিছো। সৰু কথা কবলৈ গ'লে মন্দিৰৰ প্ৰভাৱৰ ওপৰত মোৰ আস্থা কমি গৈছে। সেইবাবে পাশ্চাত্য পদ্ধতিৰ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি তাৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ মই আন দহজন ল'ৰাৰ দৰে চেষ্টা চলাই আহিছো। দেউতায়ো তাত বাধা দিয়া নাই। কাৰণ মন্দিৰৰ আৰ্জ্জন কমি গৈছে; অথবা যি আৰ্জ্জন হয় তাৰে আজিৰ দিনত ভালকৈ চলা টান হৈ পৰিছে।

ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয় এখনৰ পৰা বৃত্তান্তীয় এম. এ. পাছ কৰি যেতিয়া মিছনেৰী কলেজত কাম কৰিবলৈ ল'লো তেতিয়াই যেন মোৰ প্ৰাচীন জগতৰ পৰা বিচ্ছিন্নতা সম্পূৰ্ণ হৈ গ'ল। মই আমাৰ দেৱালয়ৰ কথা কাকো নোকোঁৱা হলোঁ। মই-নতুন জগতৰ মানুহ হ'বলৈ চেষ্টা কৰিলো।

কিন্তু ডেভিদ আৰু মেৰীয়ে মোক পুনৰ সেইখন জগতলৈ ক্ষুণ্ণকৰ কাৰণে হ'লেও টানি নিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

ওচৰৰ হওক, দূৰৰ হওক, অৱসৰ থাকিলে মন্দিৰ, থান আদি দেখুৱাবলৈ মই স্টেফ'ৰ্ড-হ'তক লৈ যাওঁ। কাণ্ডিত, ৰাজমোহন নাথ, বিৰিঞ্চি বৰুৱা, গেইট, কনকলাল বৰুৱা আদিৰ কিতাপ পঢ়ি সেইবোৰৰ ইতিবৃত্ত তেওঁলোকক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰো। মেৰীয়ে টপাটপ ফ'টো লয় আৰু পচখচকৈ নোট কৰি যায়—যাতে পৰিচয়মূলক প্ৰবন্ধ লিখিব পাৰে। মই তেওঁক আৱশ্যকীয় কিতাপ-পত্ৰও যোগাব কৰি দিওঁ। এবছৰমান এইদৰে কৰি-চাকি উঠি দুয়ো বিস্ময়াজিত হৈ ক'লে, “তোমালোকৰ অসম্মত ইমানখিলাক জানিবলগীয়া কথা আছে। ধৰ্ম, ভাষাতত্ত্ব, নৃত্য, ভুক্ত

সকলো ধৰণৰ অধ্যয়ন কৰিবলগীয়া অলেখ সমল ইয়াত আছে। আমি জনাত এইবিলাক বিষয়ক ভাল ষ্টাডী হোৱাই নাই।”

মেৰীৰ উৎসাহিতা বৰ বেছি। ফ’টোগ্ৰাফীৰ কাৰণে বিষয় বস্তুৰ ইয়াত অন্ত নাই। মাম্বৰ, প্ৰাকৃতিক দৃশ্য, বন্য-জন্তু, মানুহৰ বিভিন্ন ঠাল, জনজাতীয় জীৱন অলেখ ছাৰছেই। একাদিক্ৰমে তেওঁ সেইবোৰৰ ফ’টো তুলি একোটা পৰিচয়মূলক প্ৰবন্ধ লিখি পঠিয়াই থাকে। ভৌগোলিক তথা ৰাজনৈতিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ লগত অলপ সম্পৰ্কটোনি আনি লিখা কাৰণে পশ্চিমীয়া পাঠকৰ মনত সেইবোৰে গঢ়কৈ আহবণ কৰে। মেৰীয়ে লিখেও ভাল; সাধাৰণ কথাকে এনে ধৰণে সাজলীল ভাষাত লিখে যে পাঠ নতুন এটা সোৱাদ পোৱা যায়। সবল ভাষাৰেও আমাৰ দৰে অনুভূতিৰ আতিশয্য প্ৰকাশ নকৰাকৈয়ে, তেনে আমোদ সৃষ্টি কৰিব পৰাটো মই কেৱল ইংৰাজীতহে দেখিছো, পশ্চিমীয়া আন ভাষা অৱশ্যে বদ্বিজও নেপাওঁ। মেৰীৰ লেখা প্ৰশংসা কৰোঁতে তেওঁ আঙপ-কীয়াটো বিনয় দেখুৱাই ক’লে, “ষ্টাইলটোৰ কাৰণে মই আমেৰিকাৰ সাংবাদিক এজনক প্ৰায়েই নকল কৰোঁ। নামটো নকওঁ। তোমালোকে হাঁহিবা।” মই ভাবো, নকল কৰিবলৈকে যে তোমালোকৰ তেনে বস্তু আছে।

পৰ্বত ভৈয়ামৰ জনজাতিসকলক লৈ মেৰীয়ে বহুত দিন কটালে। প্ৰায়েই অকলে তেওঁ কান্ধত কেমেৰা লৈ অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰে। ডেভিদ আৰু মোৰ কলেজ থাকে কাৰণে লগত যাব নোৱাৰো। কিন্তু কিতাপ-পত্ৰেৰে আমি সহায় কৰি দিব লাগে। মই বিচাৰি-খোচাৰি আমাৰ দেশৰ পণ্ডিতসকলক সুধি-পঢ়ি হাটুন, প্লেফেয়াৰ, স্মিথ, এল্-উইন, হেইমিনডফ’ৰ কিতাপ-পত্ৰ আনি দিওঁ; আৱশ্যক হ’লে দুই-এক জনা-শুনো পণ্ডিতৰ লগো লগাই দিওঁ, যেনে এবাৰ ৰাভা আৰু ব্ৰহ্মৰ লগ লগাই দিছিলো। শিৱসাগৰত এবাৰ চিঠি লৈ গগৈক বিচাৰি উলিয়াই দৌল পঢ়ুৱাবী চাই টাইলং কৰিছিল।

ডেভিদে শেষত সিদ্ধান্ত কৰিছিল যে অসমৰ শৈৱ ধৰ্মৰ বিষয়ে তেওঁ এখন কিতাপ লিখিব। হয়তো তাকে খিছিকপে কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ত দাখিল কৰিবও পাৰে। অসমত এই ধৰ্মৰ বিশেষ বিস্তৃতি হেনো তেওঁ দেখিবলৈ পাইছে আৰু ইয়েই কিজানি ইয়াৰ প্ৰাচীনতম ধৰ্ম। ইয়াৰ উৎপত্তি বিচাৰ কৰিব পাৰিলে ডাঙৰ কাম হ’ব।

এই কামৰ বাবে ডোভিদে সমল গোটাব ধৰিলে। তেওঁৰ “কাণ্ড” দেখি মই আচৰিতহেই হৈছিলো। কাৰণ মোৰ কাৰণে সকলো ধৰ্মই মৰি গৈছিল। মই পূজা-পাটলত বিশ্বাস হেৰুৱাই পেলাইছো। কেৱল ঈশ্বৰ আছেনে নাই এই বিষয়ে খাটাং সিদ্ধান্তলৈ আহিব পৰা নাই বা খাটাকৈ কৈ পেলাব পৰা নাই। কিন্তু ডোভিদৰ মতে শৈৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ এই দেশত অতি গভীৰ। কোনোবা সদৃশ ভৱিষ্যতত হয়তো সেই প্ৰভাৱ নোহোৱা হৈ যাব। কিন্তু এতিয়াই কেতিয়াও নহয়।

সেই কাৰণে এতিয়াই সেই ধৰ্ম জীৱন্ত হৈ থাকোতেই, তাৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসন্মত এখন পৃথি লিখি থৈ যাব পাৰিলে বিশ্বৰ জ্ঞানৰ ভাৰাল চিৰদিনলৈ চহকী হৈ থাকিব। এই কামটো কৰিব পাৰিলে পশ্চিমত মানুহে তেওঁক ভূয়সী প্ৰশংসা কৰিব।

হবও পাৰে। মোই মানত মৰি যোৱা শৈৱ ধৰ্মৰ এটা অধ্যয়নমূলক সাংস্কৃতিক মূল্য থাকিবও পাৰে। নিজৰ মত আৰু নিজৰ নেদেখাৰ দৰে হয়তো স্বদেশৰ ভালেমান সম্পদেই আমাৰ চকুত নপৰে। পাশ্চাত্যৰ দৰ্শন একোখনৰ প্ৰয়োজন হয়। যেনেকৈ একোজন মেক্স মূলাৰ, উইলিয়াম জন্ছ বা গেইটৰ আৱশ্যক আমাৰ হৈছিল।

সেইবাবে ডোভিদে শৈৱ ধৰ্মত বিশ্বাসী মানুহ লগ পালেই বৰ আগ্ৰহেৰে কথা পাতে, প্ৰাৰ্থনা কৰা কিবা জানে নেকি উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে, প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰ বিষয়ে থকা খবৰি মাৰি লব খোজে। তেওঁৰ ঘৰলৈ কোনোবা আহিলেতো হাততে স্বৰ্গ টুকি পোৱাদি পায়। আদৰ-সাদৰ কৰি বহুৱাব, দৰাৰ খা-খবৰ লব আৰু নিজৰো ল’ৰা-ছোৱালীৰ কথা কব। কিবা অলপ খাবলৈ জোৰ কৰিব, অৱশ্যে আপত্তি থাকিলে নেলাগে বঢ়িলও ক’ব। মই ওচৰত থাকিলে কওঁ, “খাওক নহ’লে চাহাবে বেয়া পাব।”

ভালদৰে অসমীয়া বুদ্ধা মেৰীয়ে কয়, “ই হয়। কেলেই বেয়া পাম? খোৱাটো পাছ’নেল কথা—(মোক সঁধিব) পাছ’নেল কি হ’ব?”

মই পাছ’নেলৰ অৰ্থ কোৱাৰ আগতেই জ্ঞাত বোৱাৰ ভয় কৰা মানুহজনে হয়তো কব, “বিলক মৈম চাহেব, চাহ এটোপা খোৱাত মোৰ আপত্তি নাই যদিহে আপুনি আমনি নেপায়।”

মেৰীয়ে বৰ আগ্ৰহেৰে চাহ কৰি আনি আলহীক খাবলৈ দিয়ে। মই মনতে ভাবো, বাপুৱে চাঙৈ দৰঙ গৈ পৰাচিত হবগৈ নাইবা দহজলক

আগত গৰ্ব কৰি কবগৈও পাৰে যে চাহেব-মেমে আজি চাহ খুৱাই পঠিয়ালে।

ডেভিদ আৰু মেৰীৰ একান্ত ইচ্ছা মন্দিৰৰ ভিতৰ সোমাই চায়। মোৰ তাতেই একান্ত আশংকা। সেই কাৰণে মই সেইটো এৰাই চলি আহিছো। তেওঁলোকক বৃদ্ধাবলৈ চেষ্টা কৰিছো যে এই বিষয়ত হিন্দু ধৰ্ম বৰ গোড়া; যিটো কাম কৰিলে বেয়া পায় সেইটো আমি নকৰাই ভাল। তেওঁলোকে কথাটো বৃদ্ধে, সেইবাবে নিৰাশ হয়। তথাপি মাত্ৰ এবাৰলৈ হলেও কোনো এটা মন্দিৰৰ ভিতৰখন চাবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰে। উদ্দেশ্য ডেভিদে যিটো বিষয় লৈ ইমান বিস্তৃতভাবে অধ্যয়ন কৰিছে সেই বিষয়ে নিচেই ওচৰৰ পৰা এবাৰ হলেও উপলব্ধি কৰিব খোজে। কথাটো মই বৃদ্ধি পাওঁ। হয়তো কোনোবাই আপত্তি নকৰিবও পাৰে, কিন্তু সন্নিহিত চাবলৈ মোৰ সংকোচ হয়। সেইবাবে কামাখ্যালৈ ফুৰাবলৈ নিলে মই যিমান পাবো কাছ পুখুৰীতে তেওঁলোকক আবদ্ধ কৰি থবলৈ চেষ্টা কৰো। কিন্তু তেওঁলোকৰ মন আৰু ভাৰ বাবে বাবে মন্দিৰৰ দূৰাবলৈহে চলে। কথিতযাৰা ধেমালি কৰি মেৰীক কওঁ, “মন্দিৰৰ ভিতৰখন বৰ আশ্চৰ্য। তাততো আপুনি ফটো তুলিব নোৱাৰিব, গৈ কি হ’ব?”

তেওঁ উত্তৰ দিয়ে, “লাইটৰ ব্যৱস্থা কৰি ল’লে ফটো তোলা একো টান কথা নহয়। কিন্তু ফটো নতুলিলেও মই প্ৰবন্ধত লিখিব পাৰিম যে মই নিজে মন্দিৰৰ ভিতৰত সোমাইছিলো, বিগ্ৰহৰ আগত আঠকাঢ়ি মোৰ ল’ৰা-ছোৱালীৰ কল্যাণৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰিছিলো।”

অৱশেষত তেওঁলোক আমাৰ ঘৰলৈ যাবলৈ জোৰ দি ধৰিলে। অমান্তিত হোৱা নাছিলো যদিও মই সেইটোকো ইমান দিনে এৰাই চলিছিলো। আই-দেউতাই চাহাব-মেমক কি ধৰণে গ্ৰহণ কৰে মই ঠিক বৃদ্ধিৰ পৰা নাছিলো। সেইবাবে সেইটো যিমান পাবো পিছুৱাই থৈছিলো। সন্নিহিত এটাও হৈছিল যে আমাৰ ঘৰখন দূৰৰ আওহতীয়া গাওঁ অঞ্চলত। তাতে কলেজ বন্ধ হ’লেই মই কৰবালৈ ঘোৱাৰ আঁচনি কৰি পেলাই তেওঁলোকক লৈ হুৰমুৰকৈ ওলাই যাওঁ। কিন্তু আৰু নোৱাৰিলো। ডেভিদে লিখা কাম আৰম্ভ কৰিব খোজে। তাৰ আগতে আমাৰ ঘৰখন আৰু মন্দিৰটো চাই ল’ব খোজে আৰু প্ৰখ্যাত পণ্ডিত দেউতাৰ লগত আলোচনা কৰি ল’ব খোজে।

মান্তি নহৈ উপায় নাছিল। দেউতালৈ সন্মতি খুজি চিঠি লিখিলো।

উভয় আছিল, “নিশ্চয় লৈ আহিবা। মোৰ লগত যি কথা পাতিব খোজে পাতিব পাৰে। মোৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰে তোমাৰ বন্ধু শ্ৰেষ্ঠ মহাশয়ৰ সন্দেশ দূৰ কৰিবলৈ মই চেষ্টা কৰিম।”

শ্ৰেষ্ঠৰ দম্পতিৰ গাত তৰাণ নোহোৱা হ’ল। দেউতাৰ চিঠিত তেওঁলোকে বিশেষ উৎসাহ পালে। তেখেতৰ মনোভাৱত ময়ো আৰ্চৰিত হৈছিলো। হয়তো পৌৰাণিক শিক্ষাৰ সংঘৰ্ষ লগত মোৰ পৰিচয় মাই।

নিৰ্দিষ্ট দিনত আমি ভাত-পানী খাই যাত্ৰা কৰিলো। এভাগ বেলেৰে, এভাগ ঘেৰেঘেৰী বাছেৰে আৰু শেষৰ এমাইল পদব্ৰজে আমাৰ যাত্ৰা। বাটত সহযাত্ৰী আৰু গঞা বাইজে বৰ কৌতূহলেৰে আমাৰ ফালে চাইছিল। বিশেষকৈ কাকত কেমেৰা ওলোমাই লৈ, ভালকৈ নুশুঙাবাকৈ মেখেলা চাদৰ পিন্ধি, অনন্যল কথা কৈ ৰোৱা মেৰী শ্ৰেষ্ঠৰ ওপৰতে সবহভাগ মানুহৰ চকু। তেওঁ সকলোৰে লগত কথা পাতিবলৈ চেষ্টা কৰে। এবাৰ অসমীয়া নবুজা বঙালী জল্পলোক এজনকে গাড়ীত সুধিলে, “ভাংগৰীয়াই কিমান খিনি পাবগৈ?” জল্পলোক মোৰ ফালে চাই সুধিলে, “ইনি কি বললেন মশাই?” তেতিয়া মচায়ে উভয় পক্ষকে কথাটো বুজাই দিব লগা হ’ল। আমাৰ ঘৰলৈ ৰোৱা বাটত বহুত চিনাকি মানুহকে লগ পালো, যেনে সুধিলে তেওঁকে শ্ৰেষ্ঠৰ তব কথা ভাঙি-পাতি কবলগীয়া হ’ল। মেৰী আৰু ভেঁটিদে বেছ আশ্বাস পাইছিল যেন লাগিল।

পদূলি মন্দিৰ পৰাই দেউতাই আমাক আগবঢ়াই নিলে। বিশেষ আড়ম্বৰ একো নাছিল। দেউতালো শূদা গাৰ ওপৰত পাটৰ চেলেং এখন মাথ পেলাই লৈছিল। গাৰৰ মানুহ দুই-চাৰিয়ে আৰু ল’ৰা-ছোৱালীবোৰে কৌতূহলেৰে চাবলৈ ধৰিলে। অদূৰত প্ৰাচীন মন্দিৰটো আমাৰ চকুত পৰিল। দৌল সহ ওখ চুড়াটোলৈ আমি সকলোৱে চাই পঠিয়ালো। ওখ ওখ গছ-গছনিৰ মাজত নিম্জৰ্ন মন্দিৰটোক বৰ প্ৰাচীন, বৰ গম্ভীৰ যেন লাগিছিল। তালৈ ময়ো যেন নতুন চকুৰে চাবলৈ চেষ্টা কৰিলো। আমাৰ জবজব বস্তুটোৱেই সু-শিক্ষিত ভেঁটিদহ’তৰ আগ্ৰহৰ সম্পদ হৈ উঠিছে।

আধুনিক শিক্ষিত শিক্ষিত ল’ৰা-ছোৱালীৰ চখ অনুযায়ী আমাৰ পূৰ্বাণ ঘৰখনক কিছূ সংস্কাৰ কৰি লোৱা হৈছিল। বাহিৰা মানুহ বাহিৰ পৰা কোঠা এটাত দেউতাই পশ্চিমীয়া আলহীক বহিবলৈ দিলে। দেউতাই ইংৰাজী নেজানে। সেইবাবে মই আৰু মেৰীয়ে দোভাষীৰ কাম কৰিব লগা হৈছিল।

মই আইহ'তক মাত লগাবলৈ বোঁতলা ভিতৰলৈ গলো বোঁতলা মেৰীয়েই কাম চলাব লগা হৈছিল।

দেউতাই কলে, তেওঁলোকে দিয়া কৰি পদধূলা দিয়া বাবে তেখেতে বৰ আনন্দিত হৈছে। দেৱালয়ৰ বিষয়ে যি জানে তেখেতে তেওঁলোকক জনাব। তেখেতৰ হাতত পুথি-পাঁজি যি আছে তাকো দেখুৱাব আৰু ডোঁভদৰ কামৰ বিষয়েও কিছূ আলোচনা কৰিব। কিন্তু তেখেতৰ পৰা বৰ বোঁহি আশা কৰা ভুল হ'ব, কাৰণ গবেষণাৰ দৃষ্টিৰে তেখেতে কোনো দিনেই শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰা নাই।

ডোঁভদে দেউতাৰ আগত মোৰ খুব প্ৰশংসা কৰিলে। ক'লে যে মই হেনো খুব কিতাপ পঢ়ো, তেওঁলোকৰ দৰকাৰী সকলো কিতাপকে মই গোটেই দিছো। তেওঁ আৰু জনালে যে দেউতাৰ পাণ্ডিত্যৰ পৰা তেওঁ পৰম উপকৃত হ'ব বুলি তেওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস।

মেৰীক ভিতৰলৈ নিব লগা হ'ল। তেওঁৰ ইচ্ছামতে আই, সৰু ভনীজনী আৰু নবৌৰ লগত চিনাকি কৰি দিলো। আমাৰ আই বৰ সৰল। ভিতৰ পিনে মূঢ়া এটা বহি লোৱা মেমক পাই কৈ কৰিব নকৰিব লাগিল। আয়ে মোকহে সোধিলে, “এতিয়া কোনো খুবাম বোপাই?” উত্তৰ দিলে মেমেই, “আই চাহ-টাহকে এটোপা দিয়ক। আমি খাও-বৈয়ে আহিছো।” উচ্চাৰণত খোকোজা লাগিলেও শব্দক অসমীয়া কেইটা শব্দনি আমাৰ ঘৰৰ তিবোতা মানুহবোৰ অৱাক হৈ গৈছিল। ভনীজনীক গাৰ কাষলৈ টানি আনি কলে, “তোমাক বিলাতলৈ নিম, মেম কৰিম দেই। মই অসমীয়া হ'লো, তুমি মেম হ'বা।” মেৰীয়ে আমাৰ ভিতৰ ফালৰ ফ'টো ল'ব ধৰিলে। এটা প্ৰবন্ধ কৰিব বোলে।

মই পিছে বাহিৰত ডোঁভদ আৰু দেউতাৰ লগতে বোঁহি ব্যক্ত থাকিব-লগীয়া হৈছিল। দেউতাই বহুতো প্ৰাচীন গ্ৰন্থ মেলি তেখেতৰ গল-গলীয়া মাতটোৰে শ্লোক মাতি ব্যাখ্যা কৰি গৈছিল। মই যি পাবো ইংৰাজী কৰি গৈছিলো। ডোঁভদে টোকা কৰি গৈছিল। দূৰোৰে ভিতৰত শাস্ত্ৰ আৰু ইতিহাসৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা শৈব ধৰ্মৰ বিষয়ে আলোচনাও হ'ল। আমাৰ মণ্ডৰৰ ইতিবৃত্ত দেউতাই পুৰণি কাকত চাই বৰ্ণনা কৰিলে, ডোঁভদে তাৰো টোকা কৰিলে। ডোঁভদে বহুত শাস্ত্ৰৰ উদ্ধৃতি

দিলে আৰু দেউতাই প্ৰত্যেকৰে ব্যাখ্যা নিজৰ মতে দিলে। তেখেতে লগে লগে আন মূল্যবো উদ্ধৃতি দি নিজৰ ব্যাখ্যাৰ সমৰ্থন কৰিলে।

ডেভিদক বেছ সন্তুষ্ট হোৱা দেখা গ'ল। দেউতাই যেতিয়া আলোচনা সামৰি আমাক চাহ-জলপান খাবলৈ কৈ মন্দিৰৰ ফালে গুচি গ'ল তেতিয়া ডেভিদে টোকাবোৰৰ পিনে চাই আনন্দেৰে কলে, “তেওঁ এজন বিদগ্ধ পণ্ডিত। বহু-ত কথাই জানে। মই আকৌ এদিন আহিব লাগিব।” আমি একেলগে বহি চাহ খাইছিলো। মেৰীও ওচৰতে আছিল। তেওঁৰ স্বামীৰ আনন্দত আনন্দিত হৈছিল। আমাৰ ঘৰখনক বৰ ভালপোৱাৰ কথাও মেৰীয়ে ক'লে। ময়ো আনন্দিত হলো।

আমি উলটিব লাগিব। ষ্টেচনলৈ যোৱা শেষখন বাছ ধৰিবগৈ লাগিব। সেইবাবেই ডেভিদ আৰু মেৰীক ক্ষণেক বহিবলৈ কৈ মই মাত লগাবলৈ ভিতৰলৈ গ'লো। কিন্তু দহ মিনিটৰ পিছত ওলাই আহি বহা মেঠাটোও তেওঁলোকক আৰু নেপালো। সেই দহ মিনিটতে সৰ্বনাশ হৈ গ'ল; চেণ্টফৰ্ড দম্পতিক মই চিৰকাললৈ হেৰুৱালো।

প্ৰথমতে সিমান চিন্তা কৰা নাছিলো। কিন্তু বাহিৰলৈ ওলায়েই এটা হৈ-ঠে শূনি আৰু মন্দিৰৰ পিনে বহুত মানুহ গোট খোৱা দেখি মোৰ বুকু কপি উঠিল; চেণ্টফৰ্ডহঁতক লৈ নিশ্চয় কিবা ঘটন হৈ গৈছে। মই বেগা-বেগিকৈ সেইপিনে গ'লো। মন্দিৰৰ দুৱাৰ মুখত অসংখ্য মানুহৰ ভিৰ। মই বাট উলিয়াই আগুৱাই গ'লো। দেউতাৰ কৰ্ণশ মাতটো মোৰ কাণত পৰিল। মোৰ বুকুত মন্দিৰৰ শিলবোৰ চপৰা চপৰে খহি পৰা যেন লাগিল।

তলমূৰকৈ, বঙা-চিঙা পৰি ডেভিদ আৰু মেৰী ওলাই আহিল। পাছে পাছে ক্ৰোধত উন্মত্ত মূৰ্তি ধৰি সেই মন্দিৰৰ পদবোহিত মোৰ দেউতা। মোক দেখি তেখেত গৰজি উঠিল, “তোমাবো উচিত আছিল ইহঁতক কোৱা যে আমি কোনো বিধৰ্মীক ইয়াত সোমাবলৈ নিদিওঁ। মোক আগতে কোৱা হ'লে মই আগতেই সাৱধান কৰি দিলোহেঁতেন।” অপমানিত ডেভিদে ব্যাখ্যাৰ ছলেৰে কিবা কব খুজিছিল, কিন্তু পদবোহিতে চৰম উন্মাদে কৈ উঠিল, “কোনো কথা নাই। এই মূহুৰ্ত্তেই তোমালোকে এই স্থান পৰিত্যাগ কৰা। নহ'লে কথা বেয়া হ'ব।”

খুদা থৈ বোৱা চেণ্ডেল পিন্ধি চেণ্টফৰ্ডহঁত আঁতৰি আহিল। ময়ো

তেওঁলোকক লৈ লবালবিকৈ বাছচোঁৱৰ পিনে খোজ ল'লো। দেউতাক কেন্দ্ৰ কৰি গোটেখোৱা মানুহবোৰে মন্দিৰৰ দূৱাৰ মূখৰ পৰা আৰু আমাৰ ঘৰৰ পৰা আইহ'তে আমালৈ থৰ লাগি চাই থাকিল। কৌতূহল দমন কৰিব নোৱাৰি, দেউতাৰ ব্যৱহাৰত বিশেষভাৱে উৎসাহিত হৈ, ডেউকা আৰু মূৰীয়ে মন্দিৰত সোমোৱা কথা ইতিমধ্যেই বাস্তৱ হৈ গৈছিল।

মোৰ লাজতে মৰি যাবৰ মন গৈছিল। ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ কেবাবাৰো চেষ্টা কৰিলো, কিন্তু ডেউকা মোক এবাৰো কথা ক'বলৈ নিদিলে, কেৱল হাতেৰে বাধা দি মূৰ জোকাৰি জোকাৰি নীৰৱে যাব ধৰিলে। তেওঁলোক যে অত্যন্ত আহত হৈছিল সেই বিষয়ে মোৰ সন্দেহ নাছিল। খোজ কাঢ়োতে, বাছ আৰু ৰেলত যাওঁতে এবাৰো এমাৰ কথা তেওঁলোকে নক'লে। আহিবৰ সময়ত অনৰ্গল বলকি অহা মেৰীও নীৰৱ হৈ গ'ল। কালৈকো, কলৈকো নোচোৱাকৈ তেওঁলোক লগে লগে যাবলৈ ধৰিলে।

দেউতাই তেওঁলোকক গাত ধৰি বাহিৰ কৰি দিলে নেকি মই সন্দিগ্ধো। ডেউকা তাতো উস-আস কৰি বিৰক্ত হৈ কেৱল মূৰ জোকাৰিহে গ'ল।

তথাপি এবাৰ মই মৰো-জীও' কৈ লাগি চিঞৰি চিঞৰি ক'লো যে তেওঁলোকে মোক ক্ষমা কৰিবই লাগিব। ময়েই তেওঁলোকৰ অপমানৰ কাৰণ হ'লো। মই উপস্থিত থকা হ'লে কেতিয়াও মন্দিৰলৈ যাবলৈ নিদিয়ো-হেঁতেন। দেউতাৰ আচৰণৰ প্ৰতি মোৰ সমৰ্থন নাই। এই কথা তেওঁলোকে বুজিবই লাগিব।

তথাপি তেওঁলোকে একো কথাকে নক'লে। মাত্ৰ মেৰীয়ে বিৰক্তিক ক'লে, “আহ, তুমি আমাক অলপ নিৰলে থাকিবলৈ নিদিয়া কিয়?” ডেউকা মূৰ জোকাৰি লাহে লাহে মেৰীৰ গাত থপ'বুৱাই দিলে।

ঘৰ পালো মোক নমতা দেখি মই তেওঁলোকক এৰি দূখ মনেৰে উলটি খোজ ল'লো। মনটো অশান্তিৰে ভৰি পৰিল।

ভিনিদিনমান তেওঁলোকক দেখা নোপালো। ডেউকা ছুটী লৈছিল। তেওঁলোকক বিচাৰি যোৱাৰ সাহকণো মোৰ নোহোৱা হৈছিল। তাৰ পিছতে গৰমৰ বন্ধ হ'ল। কিন্তু মই লগ ধৰিব পৰাৰ আগতেই তেওঁলোক মনে মনে গুচি গ'ল। একেবাৰে স্বদেশলৈ। লাহে লাহে গম পালো ডেউকা কামকে এৰিলে।

মোকনো বাক তেওঁলোকে কিয় ইমান বেয়া পালে? মোকতো তেওঁলোকে

বুজিব লাগিছিল? নে মই সেই পদবোহিতৰ ল'ৰা বুলিয়েই মোকো ডেওঁলোকে পৰিভ্যাগ কৰিলে?

অৱশেষত ডেভিড চেফ'ৰ্ডৰ পৰা এখন চিঠি পালো। লণ্ডনৰ পৰা ডেওঁ লিখিছে :

“তোমাৰ ওচৰত আমাৰ আচৰণৰ অলপ ব্যাখ্যা কৰিবলগীয়া আছে। ইমান জাকীপকভাৱে আমি গুচি আহিলো যে তোমাক কোনো কথাই ব'ব লোৱাৰিলো। অনদ্ভূতিক ইমান ওখ আসন দিয়া ঠিক কথা নহয়। এতিয়াহে, অলপ শান্ত হোৱাৰ পিছত, সেই কথা উপলব্ধি কৰিছো। তুমি আমাক ক্ষমা কৰিবা। তোমাৰ মনস্ত আঘাত দিবৰ কোনো আৱশ্যক নাছিল।

ডোমালোকৰ মন্দিৰৰ ঘটনাটো পাইব পাৰিলে আমি যত্ন কৰিছো। অৱশ্যে পৰা নাই। তোমাৰ নেতিবাৰাই আমাক শাৰীৰিকভাৱে বাহিৰ কৰি দিয়া নাছিল। কিন্তু ডেওঁ এনে ধৰণে আমাৰ লগত আচৰণ কৰিলে যে জৰত সম্বন্ধে আমাৰ কল্পনাৰ, হেপাহৰ সবগখন মূহুৰ্ত্ততে চৰমৰ হৈ গ'ল। তোমালোকৰ মন্দিৰৰ ভিত্তৰবোৰ অন্ধকাৰ বুলি তুমি এবাৰ কৈছিল; আমিও দেখিলো, বৰ অন্ধকাৰ; কেৱল চাকিয়ে তাক পোহৰাব নোৱাৰে। সেইটোৱেই আমাৰ দুখ। সেইটো ডোমালোকৰো দুখ হোৱা উচিত। মেলচ্ছই মন্দিৰ অপৰিষ্কাৰ কৰিব নোৱাৰে, কিয়নো মেলচ্ছ মনবহে হয় আৰু সেই মেলচ্ছ হিন্দুৰ ভিতৰতো থাকিব পাৰে। চুৱা-গজাই ধৰ্ম নহয়; মনৰ দৈন্য ভাতোকৈয়ো সাংঘাতিক। এইখিনি উপলব্ধি নোহোৱালৈকে মন্দিৰৰ ভিত্তৰবোৰ পোহৰ নহয়। ইমান পদবৰ্ণ দেশ এখনৰ সংকৃতিয়ে কিয় এই কথা উপলব্ধি কৰা নাই সেইটোহে বৰ আচৰিত কথা। আমাৰ কল্পনা ধ্বংস হৈ যোৱা কাৰণেই আমি গুচি আহিলো। কিতাপখন লিখা-নিৰ্লেখৰ বিষয়ে এতিয়াও একো স্থিৰ কৰা নাই।”

দোকান

দোফানখন গদ্যটি। বিশেষৰূপে শইকীয়াই নিজ চকুৰে দেখা নাই। কিন্তু ঘৰত ওলোৱা কথাবোৰৰ পৰা কেনেকুৱা দোকান হ'ব অনুমান কৰি লৈছে। তামোল-চাখা-বিড়ি-চিপাৰেট-জুইশলাবেই প্ৰধান ব্যৱসায়। লগতে অলপ অচৰণ গা ধোৱা-কাপোৰ ধোৱা চাবান, ধূপৰ পেকেট, কেইটামান সস্তীয়া পাউডাৰ আৰু সেন্দূৰ, সূতাৰ গুলী আৰু মাৰ'ল, জুজল আদি—কেতিয়াবা হয়তো দুআৰি কল, এখবাহি বগৰী বা জলকাই। এই গছৰ ফলবোৰ নিশ্চয় বেচা নোহোৱাকৈ শূকাই গৈ গৈ পেলাই দিব লগা হয়। আনিখলাক বস্তুও যে বৰ বেছি বা সদায় থাকে সেইটো নহয়। এদিন লতাই ককায়েকক ভাইৰ প্ৰিয় গ্ৰীণ চম্পা ধূপ এপেকেট আনি দিবলৈ কৈছিল, মুনীন্দুই অলপ চিন্তা কৰি চাই উত্তৰ দিলে, “ব ব ইহ”তৰ দোকানত নাই, তাজি আনিবলৈ কৰ, তেতিয়া আনি দিম।”

বস্তু বোছকৈ থাকিবই বা কেনেকৈ? কোনে কিনিব? এই এলেকাটো এতিয়াও নতুন জাগাৰ নিচিনাই হৈ আছে। মানুহ-সদুহ ৰহিছে, নতুন নতুন মানুহে মাটি কিনিৱে আছে। কিন্তু পুৰণা টাউনৰ দৰে ব্যস্ততা অহা নাই, আধা ৰাইলমান ওলাই গলেহে বাছ ধৰিব পাৰি। বিজ্ঞাও তথৈৰচ, ভাড়া লৈ আহি আজৰাই উলটি গলে কোঁৱৰাৰা ভাগ্যক্ষেপে পায়। ইপিমে ইতিমধ্যেই ইখনৰ পিছত সিখনকৈ দোকান হৰাই লাগিছে, এখন ক'অপাৰেটিভৰ উপৰিও আন এখন বেচনৰ দোকান, দুখন চাহৰ দোকান, দুৰত সেইপিনে থকা গাওঁ আৰু হাটৰ বোৱা হোৱা চাইকেলবোৰলৈ খাপ পিটা এখন মেৰামতিৰ দোকান, গদ্যটি কেবাখনো। শুধাপি বজাৰৰ পৰিবেশ হৈ উঠা নাই। বিৰাতি লাগিলেও বিশেষৰূপে শইকীয়াই নিতৌ অফিচৰ পৰা আহি চাহ-তাহ খাই অলপ জিৰাই লৈ আকৌ চাইকেলখন বেগ দুটাৰে সৈতে লৈ আধামাইল মাত্ৰ দুৰৰ বজাৰলৈ ওলাই যায়।

তাব মাজত বামনাথে খোলা গদ্যটি দোকানখনৰ কি গদ্যটো থাকিব?

বামনাথৰ দোকানত বেছি বস্তু থাকিবই বা কেনেকৈ ? মৃত ঘ'হা বঙা-নীলা তেলৰ বটলবোৰ কিজানি কোনো দিনেই বিক্ৰী নহ'ব। টোটেৰা পৰা কলবোৰ বামনাথহঁতেই খাই পেলাব লাগিব। গেলিব ধৰা জলফাই গাল পেলাই দিব লাগিব। হঠাৎ এটলা চাবোন বা এপোৱা পি'য়াজ লগা হলেহে এইবোৰ দোকানলৈ মানুহ যায়। নহলে বা হঠাৎ আহি ওলোৱা আলহীক দিবলৈ ঘৰত একো এডাল নেথাকিলে পাছ দূৰাৰেদি কাৰোবাক মনে মনে পঠিয়াই এপেকট বিস্কুট আনিবলৈ এনে দোকানলৈ পঠিওৱা হয়। আন ক'তো একো সন্নিবিধ কৰিব নোৱাৰিহে এইবিলাক নতুন ঠাইত আহি দোকানী কেইজন বহিছে। বামনাথে দোকান হি ফলাব।

বিশেষৰূপে শইকীয়াই বামনাথৰ দোকানলৈ নোযোৱাকৈয়ে ঘৰৰ বাৰাণ্দাত আৰামী চকিখনত বহি থাকিয়েই গদমটিখনৰ বিষয়ে এটা মোটামুটি ধাৰণা কৰি ল'ব পাৰিছে। সেইটো ঘাইকৈ লতা আৰু মূনিৰ দোকান সপ্তকে হোৱা আলোচনা আৰু উৎসাহৰ পৰাই হৈছে। মাকৰ তেনেকৈ স্পষ্ট মতামত একো নাই। ল'ৰা-ছোৱালী হালে যি কয় তেওঁৰ মানত সেয়ে ভাল, বিশেষকৈ মূনিৰ কথা শিলৰ ৰেখা। মূনিয়ে যিহকে নকণ্ডক ব্ৰাহ্মণে তাৰ সমৰ্থনত কিবা নহয় কিবা এটা যুক্তি বিচাৰি পাবই। তিৰোতা মানুহৰ, বিশেষকৈ মাকৰ দুৰ্বলতা বুলি শইকীয়াই বৰকৈ বিৰোধিতা-চিৰোঁড়তা নকৰে। বামনাথহঁতে দোকান পতাৰ কথা প্ৰথমে মূনিৰ সন্মুখত কৰিছিল, আৰু লগতে ক'ব যে তাৰ পৰা কিবা কিবা আনিব লাগে, সিহঁতক সহায় কৰিব লাগে।

সহায় কৰাৰ কাৰণ এয়ে যে বামনাথৰ বাপেক কুপানাথ যুদ্ধত মৰিছে। সৈন্য বাহিনীত সোমাই কুপানাথ বাহিৰে বাহিৰেই ঘূৰি ফুৰিছিল। যুদ্ধৰ আগে আগে যাত্ৰা ইয়াতে কৌতুকাবহী কিম্বা থোৱা মাটি তিনি কঠাত সৰুকৈ ঘৰ এটা সজাই গাৱঁৰ পৰা পৰিয়ালটো আনি থৈছিল। উদ্দেশ্য, ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাক মানুহ কৰা। কিন্তু হঠাৎ যুদ্ধ লগাত কুপানাথৰ সেই উদ্দেশ্য পূৰণ নহ'ল। এদিন তেওঁৰ মৃত্যুৰ খবৰ লৈ অহা টেলিগ্ৰাম অহাত সকলো ওলট-পালট হৈ গ'ল। চৰকাৰৰ পৰা আৰ্থিক সাহায্য এটা পালে; কিন্তু দুহা-কাঙত আৰু ইটো-পিটো দৰকাৰত বহুত খৰচ হৈ গ'ল। বামনাথে এম. এল. এৰ হতুৱাই চেণ্টা কৰি আছে মাকক চিলাই কল এটা চৰকাৰৰ পৰা আনি দিয়াৰ পাৰে নেকি। চিলাই কলটোৰে বামনাথেই

দজিৰ দোকান এখন খুলিব। ইতিমধ্যে গদুম্টিখনতে চেষ্টা এটা কৰি চাইছে।

এই এটা কাৰণতে শইকীয়াই মূনি আৰু লতাৰ উছাহত বাধা দিব পৰা নাই। দেখাত কামটো ভাল বুলি কবই লাগিব। কিন্তু পেটে পেটে শইকীয়াই ল'ৰা-ছোৱালীৰ এই উৎসাহটোক মাটামুঠ বুলি ভাবে। প্ৰথম কথা, দুই ঘৰে লগ লাগিবৰ কোনো থল নাই। কৃপানাথ যদি জীয়ায়ো থাকিলহে'তেন তেন্তে চৰকাৰী চাকৰিয়াল বিশেষকৈ শইকীয়াৰ লগত সমাজত কেতিয়াও মদ্যমুখি নহ'লহে'তেন। অস্ততঃ মদ্যমুখি হোৱাৰ আশা শইকীয়াই নকৰে। দ্বিতীয়তে, বামনাথ বা তাৰ ভনীয়েক জয়ন্তী কেতিয়াও মূনি আৰু লতাৰ যোৰৰ হ'ব নোৱাৰে। শইকীয়া তিনিবছৰমান নগাৰ'ত থাকোতে বামনাথ বোলে মূনিৰ লগত স্কুলত পঢ়িছিল। ইয়ালৈ অহাৰ পছত হঠাৎ এদিন বামনাথৰ লগত মূনিৰ দেখা হৈ গ'ল। সি স্কুলৰ পৰাই পঢ়াশুনা এৰিছিল, বাপেক নথকা ঘৰখন চাব লগা হৈছিল। জয়ন্তীয়েও গাৰ'ৰ মাইনৰ স্কুলতে যি পঢ়া। মূনি আৰু লতা দুইটাই কলেজত পঢ়ে। ইহ'তৰ ভিতৰত কিহৰ মিল থাকিব পাৰে শইকীয়াই ভাবি নেপায়। তৃতীয়তে, শইকীয়াৰ কাৰণে আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা, বামনাথ ডেকা ল'ৰা আৰু জয়ন্তী গাভৰু ছোৱালী; মূনি আৰু লতাৰ সিহ'তৰ সৈতে হালিগলিটো দেউতাকৰ কাৰণে এটা আশংকাৰ বিষয়। তেওঁ মনে মনে স্বীকাৰ কৰে, যদিও কথাটো ক'কো কোৱা নাই, আনকি মাৰকো, যে এইটোৱেই সিহ'তৰ উছাহটোক ভাল চাকুৰে চাব নোৱাৰাৰ প্ৰধান কাৰণ। ল'ৰা অবাটে ধাৰ বুলি শইকীয়াই নেভাবে। বৰং মূনিৰ ওপৰত তেওঁৰ সম্পূৰ্ণ আস্থা ই আছে। সি সং স্বভাৱৰ বুলিও তেওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস। স্কুলত একেলগে পঢ়া বুলি এতিয়াও লগ নেবা আৰু বিপদত পৰা মানুহক সহায় কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যোৱা, এইবিলাক কামক সংনুদ্বলিৰ কোনে? তথাপি সকলোৰে এটা সীমা আছে। চকুৰ আগতে ল'ৰা-ছোৱালীহালক নগট হৈ যাবলৈ দিব নোৱাৰি।

কিন্তু বিশেষকৈ শইকীয়াৰ জীৱনটোৱেই এনেকুৱা যে কিবা এটা ডাঙৰ কাম কৰিবলৈ ওলালে যদি সবলতৰ যত্ন এটা বাধাকপে থিয় দিলে তেন্তে তেওঁ থমকি বৈ যায়। মূনি আৰু লতাৰ এই হালিগলিত দেউতাক আৰু অভিভাৱক হিচাপে বাধা দিয়া তেওঁৰ নিত্য কৰ্তব্য বুলি তেওঁ ভাবে।

কিন্তু কুপানাথ বুদ্ধত মৰিল কাৰণেই তাৰ পৰিয়ালটোক সহায় কৰা উচিত, এই বুদ্ধিৰ প্ৰাৰম্ভ তেওঁ অস্বীকাৰ কৰিব সোৱাৰিলে। মুনীন্দৰ কিছদ্ৰমান কথাত তেওঁ আমোদো পায়। সি কৈছিল যে বামনাথহঁতক সহায় কৰা মানে পুত্ৰো কৰিব নেলাগে, মানে খাবলৈ নাই বুলি মাজে সময়ে টকা-পইচা দি থকাৰ মানে নহয়; সিহঁতক এনে ধৰণে সহায় কৰিব লাগে যেন সিহঁতে সহায় পালেও মৰ্যাদা নেহেৰুৱায়। নিজৰ ল'ৰাই বুদ্ধজন হৈ এনে জটিল কথাও চিন্তা কৰিব পৰা হৈছে বুলি তেওঁৰ ভালো লাগে। কিন্তু এইটো কথাও ঠিক যে কবলগীয়া কম বুলি ভবা কথাটো শইকীয়াৰ কোৱা নহ'ল। তেওঁ অৱশ্যে একেবাৰে নিৰ্লিপ্ত হৈ থকাও নাই।

প্ৰথম দিনা মুনীন্দৰই প্ৰজাৱটো মাকৰ আগত দিওঁতে ওচৰতে দেউতাকেও চাহ খাই আছিল। বামনাথে গোপন পতাৰ কথা আৰু সিহঁতৰ অৱস্থাৰ কথাখিনি খবকৈ বৰ্ণনা কৰি সি একে উল্লাহতে কৈছিল যে সেইখন দোকানৰ পত্নী কিবা কিব আনি সিহঁতক অলপ সহায় কৰিব লাগে। তৎক্ষণাৎ সম্মত হৈ মাকে কৈছিল, “হ'ব দে আনিব কিবা, কেতিয়াবা।” দেউতাকে লাহেকৈ সন্দেহীছিল, এনেকুৱা আওহতীয়া ঠাইত নতুনকৈ পতা দোকান এখনতনো কি কি পায়? মুনীন্দে বনত পেলাই এটা মোটামুটি হিচাপ দিয়াত শইকীয়াই কৈছিল, “সেইবোৰচোন বজাৰৰ পৰাই অনা হয়। ইয়াত দামো বেছি লব নিশ্চয়।” তেতিয়া মুনীন্দে সাহায্য কৰাৰ প্ৰয়োজন আৰু মৰ্যাদাৰ কথাটো বজাৰলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

আন এদিন ইহঁতৰ মাকৰ লগতো বামনাথহঁতৰ বিষয়ে শইকীয়াৰ কথা-বতৰা হৈছিল।

বামনাথৰ দোকানত এদিন এডাল বিকিল বিচাৰি লভাও সোমাইছিল। বিকিল নেপালে, পালে জয়ন্তীক। জয়ন্তীয়ে ককায়েকলৈ এগিলাচ চাহ আনি দিছিল। বামনাথে চাহখিনি খায় মানে জয়ন্তী বৈ আছিল। সিহঁতৰ ঘৰটো দোকানৰ পাছফালেই, অলপ ভিতৰলৈ সোমোৱা, গছ-গছনিৰে ঢাক খাই আছে। এনেতে বিজ্ঞাৰে আহি লভা কলেজৰ পৰা নামিলহি। বিজ্ঞাবালাক বিদায় দি তাই জয়ন্তীলৈ চাই চাই দোকানখনলৈ আগবাঢ়ি গ'ল, আৰু বিকিল বিচাৰিলেগৈ। জয়ন্তীয়ে মহা সংকোচেৰে গুৰুমাটিৰ সৰু দৰাৰখনৰ সফাললৈ গৈ গাৰ কাপোৰবোৰ টনাটনি কৰি আছিল, কাৰণ গেকুৱা বগৰ মেখেলাখল ৰব পুৰণি, চাদৰখনৰ ডাঙৰ ফুটাটোও কঁকালত

তলতে পৰে। বিফল নেপাই লতাই তাইৰ ওচৰলৈ গৈ সন্ধানিলে, “ভূমি জয়ন্তী বৰা নহয়নে? আমাৰ দাদাই কৈছে।”

জয়ন্তীৰ অৱস্থা নোহোৱাৰ নিচিনা, মৃদুৰ পৰা মাত নোলায়। গেমটেই জনী বঙা পৰি গৈছে। ছোৱালীজনী বগী, ধুনীয়াও দেখিবলৈ, বকায়েকৰ দৰে ক’লা নহয়। জনীয়েকে একো নমতা দেখি বামনাথে খং কৰি কৈছিল, “এই নেমাত কিয়? সেয়া লভা বাইদেউ নহয়?” ধমক খাইহে জয়ন্তীয়ে কিৰাকিৰি কৈছিল, লতাক সিহঁতৰ ঘৰলৈ এদিন মাতিছিল, আৰু লভায়েো মাকক লৈ যাৰ বুলি কথা দিছিল।

ভাৰ পিছত এদিন মাকক লৈ লতা বামনাথহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছিল। সেই অভিজ্ঞতাৰ কথাৰে আহি মাকে দেউতাকৰ আগত বৰ্ণনা কৰিছিল। তেতিয়া দূৰৈৰে ভিতৰত অলপ আলোচনা হৈছিল।

বামনাথহঁতৰ সামান্য ঘৰ-বাৰী। আলিৰ পৰা এটা প্লট এৰি তিনিকঠা মাটি কৃপানাথে বহুত দিনৰ আগতে কম দামতে কিনি থৈছিল। ঘৰ বুলিবলৈ দুচলীয়া খেৰীঘৰ এটা মাত্ৰ। বাক্তিৰ ঘৰৰ নামত সৰু চাৰিখন পিছতহে ল’ৰালগৈ তুলি লৈছে। কৃপানাথে যদি পিছলৈ কিবা কৰাৰ কথা ভাবিছিলেও তেন্তে কোনেও ক’ব নোৱাৰে। ষৈণীয়েকে শইকীয়াৰীক কৈছিল, বামনাথক কিবা এটা কাৰাবাৰতে লগাই দিবলৈ বাপেকে ভাবিছিল, কাৰণ ল’ৰাটোৰ পঢ়াশুনা বিশেষ নহ’ল; সেই কাৰণেই গাওঁ এৰি পৰিয়াল-টোক টাউনলৈ আনিছিল। বক্তিতোত দুই এডাল শাক পাতৰ বাহিৰে বৰ বেছি একো নাই। বামনাথ ল’ৰাটোক বিশেষ কিবা কামৰ উপবৃত্ত যেন নেলাগে। গাৱঁত খুৰাক-বৰদেউতাকহঁতৰ লগতে সি খেতিতো লাগি-জাগি দিছিল, কিন্তু খেতিত সিমানে মনোযোগী নহয়। পঢ়াশুনাও বেছি নকৰিলে কাৰণে আন কিহলতো লাগিব নোৱাৰে। সিয়েই এতিয়া ঘৰ ধৰিবলগীয়া হোৱাত মাকৰ বৰ চিন্তা হৈছে। চিলাই কলটো পালে, আৰু চিলাইৰ কাম শিকি লব পাৰিলে হয়তো কিবা হ’বও পাৰে।

ছোৱালীজনী (জয়ন্তী) বৰুৱা কাম-কাজত ভাল। পইচা-পাতি খৰচ কৰিব পাৰিলে তাতি-সূতত লাগিও তাই ভালোখিনি সহায় কৰিব পাৰিব, আজিকালি বোলে ভাল ভাল ঘৰৰ ভিৰোতা মানুহেই পাটৰ কাপোৰ বৈ পইচা আজিছে। কিন্তু সকলোৰে মূল টকা। টকা নহ’লে একো নহয়। গন্ধৰ পৰাও গুৰি আহিল, নহ’লে খুৰাকহঁতৰ আশ্রয়তে কোনোমতে দিন

গৈছিল। এতিয়া উলটি গলে বা কি হয় কোনে জানে? গৰিব পৰা ওলাই অহা এজনী অনাথৰী তিবোতা মানুহ, এনে অৱস্থাত কি যে কৰিব একো ভাবিবই পৰা নাই।

লতাহঁত বহি থাকোঁতেই মুনীন্দু ওলাইছিলগৈ। তাৰ ভাও-ভঙ্গী, কথা-বতৰাৰ পৰা মাকহঁতে বুজিলে যে সি এওঁলোকৰ লগত ইতিমধ্যেই ঘনিষ্ঠ হৈ পৰিছে। আনকি সকলোৰে সমুখতে সি দূৰাবমান জয়ন্তীৰ লগত চুপতিও কৰিলে। জয়ন্তীয়েও লাজ পোৱা সত্ত্বেও সেই চুপতি গ্ৰহণ কৰিব পৰা দেখিহে লতা আৰু মাক অৰাক হৈ গৈছিল।

অভিজ্ঞতাখিনি বৰ্ণনা কৰি আহি আহি শইকীয়ানী এইখিনি পোৱাত বিম্বেশ্বৰ শইকীয়াও বৰ গম্ভীৰ হৈ পৰিল। শইকীয়ানীয়ে কিন্তু গিৰীয়েকৰ ভাবান্তৰলৈ চুক্ষেপেই নকৰিলে, অনৰ্গল কথা কৈ কৈ দোকান-খনৰ যিবৰণ দিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে।

“তোতিয়া এহেম কৰি শইকীয়াই বাধা দি ক’লে, “ব’বা ব’বা, মই আগৰে পৰা ভাবি আহিছো যে আমি অলপ সাৱধান হ’ব লাগিব। আমাৰ ইয়াৰ লগত সেই কাহানিতে স্কুলত পঢ়িছিল বুলিয়ে যে সংশ্লৰ ৰাখিব লাগিব তাৰ কি মানে আছে? সিতো বহুত ল’ৰাৰ লগতে পঢ়িছিল, সেই বুলিয়ে সকলোৰে লগত সম্বন্ধ ৰাখিব লাগিব নেকি? আমাৰ ল’ৰাৰ ভৱিষ্যটো আমি ভাবিবই লাগিব।”

এই আলোচনাৰ সময়ত ওচৰত লতা বা মুনী কোনো নাছিল। তথাপি গিৰীয়েকৰ কথাৰ উগ্ৰতা দেখি শইকীয়ানীয়ে কথা বন্ধ কৰি দিবলৈ বাধ্য হ’ল। শইকীয়াৰো অনুভৱ কৰিলে যে তেওঁ অলপ মাত্ৰাধিক কৰি পেলালে। দুয়ো দুয়োৰে চকুলৈ ক্ষণেক চাই থাকিল। তাৰ পিছত হাঁহি এটা মাৰি শইকীয়াই স্বৰ নমাই ক’লে, “তোমালোকৰ তালৈ মই ঘনাই অহা ঘোৱা কৰা আৰু শেষত সেই কাৰণেই...হেঃ হেঃ—এই তেনেকুৱা কিবা অঘটন ঘটোটা মই নিবিচাৰো।” সচকিত হৈ শইকীয়ানীয়ে ওচৰত কোনোবা আছে নেকি ইফালে সিফালে চালে। কাকো ওচৰে-পাজৰে নেন্দিখি স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে যদিও কৃত্ৰিম খঙেৰে গিৰীয়েকলৈ চাই পঠিয়ালে।

গধূলি আন্ধাৰ বাৰাণ্দ্ৰাতে বহি থাকি শইকীয়াই একোবাৰ নিজৰ অন্তৰীত কৰ্মৰ কথা মনত নেপেলোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। তেওঁ নিজৰ দুৰ্ভাগ্যতা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে। তাৰ ফল স্বৰূপেই যে তেওঁ শেষত

বিয়াখন পাতিব লগাত পৰিছিল এই কথাও বহুতে জানে। এই বিয়াৰ কাৰণে যে তেওঁৰ আক্ষেপ এনে নহয়; নিজৰ সংসাৰখন লৈ তেওঁ অসুখী বা অসন্তুষ্ট নহয়। কিন্তু বাধ্য হৈ বিয়া পাতিব লগা হোৱা কথাটোৱে তেওঁক অশান্তি দিয়ে। ঈশ্বৰে নকৰক আজি যদি জয়ন্তীক কেন্দ্ৰ কৰি মুনীন্দুই কিবা এটা কৰি পেলায়, নাইবা সহানুভূতিত গলি গৈ লতায়েই বামনাথক আঁকোৱাল মাৰি ধৰে—হে ভগৱান, এনেটো যেন কেতিয়াও নহয়, —ভেষ্টে সিহঁতে পিছৰ গোটেই জীৱন অনুতাপ কৰিব লাগিব। তাৰ পৰা উদ্ধাৰ পোৱাৰ কোনো উপায় নেথাকিব।

ল'ৰা-ছোৱালী হাল ডাঙৰ হৈ অহাৰে পৰা তেওঁ সিহঁতৰ ভৱিষ্যৎ আৰু সংস্থানৰ বিষয়ে আজিকালি মাজে মাজে অকলশৰে চিন্তা কৰে। মুনীৰ কথা সিমানেকৈ নেভাবিলেও লতাৰ কথা ভাবে। সং, বৃচ্ছল ল'ৰা এটিৰ হাতত তাইক গতাব পাৰিলেহে তেওঁৰ মনলৈ শান্তি আহিব বুলি ভাবে। কিন্তু যিহে দিনকাল পৰিছে, কোনো ভাল কথাকে আশা কৰা টান হৈ পৰিছে। অৱশ্যে লতাই যে বামনাথৰ নিচিনা অধৰ্মশিক্ষিত, অলম্বক ল'ৰা এটাক লৈ কিবা কল্পনা কৰিব এনে কথা শইকীয়াই নেভাবে। লতা বাপ্য, নিয়মীয়া ছোৱালী। তেনেকৈ মুনীৰ বিষয়তো কোনো বেয়া কথা শইকীয়াই ভাবিব নোৱাৰে। তথাপি উঠি অহা ল'ৰা-ছোৱালীৰ মতি-গতি একো ধৰিব নোৱাৰি দৃষ্টিটো দৃষ্টিটো নাই।

শেষত বিশেষৰূপে শইকীয়াই কাৰ্য্যব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু অতি সংগোপনে। আনকি তেওঁ যে প্ৰতিবিধানৰ কাৰণে কিবা কৰিছে সেই কথা শইকীয়ানীকো একো জানিবলৈ নিদিলে। বয়সৰ লগে লগে তেওঁৰ আজিকালি বহুত সময়তে জোৰ কৰিয়েই মনৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান কামলৈ ওলাই যাব লগা হয়। এইটো পাৰিবাৰিক সংকটতো তেওঁ আপ্ৰাণ মানসিক চেষ্টা কৰি তৎপৰ হৈ উঠিল।

তেওঁ দুটা উপায় অৱলম্বন কৰিলে। দুয়োটাকে এনে সাৱধানে আৰু সূক্ষ্মভাবে কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ ওলাল যেন কোনেও একো ধৰিবই নোৱাৰে। মুনী বা লতাৰ ষাতে বামনাথৰ দোকানলৈ যাব লগা নহয় তাৰ কাৰণে তেওঁ ঘৰৰ আৱশ্যকীয় সকলো বস্তুকে নিজে আনি আনি দিবলৈ ধৰিলে। তাৰ কাৰণে কোনেও সন্দেহ নকৰাকৈ বামনাথৰ পৰা আনিব পৰা কি কি বস্তু ঘৰত লাগিব পাৰে তাৰ গম লৈ বজাৰ কৰিবলৈ যাওঁতেই সেইবোৰ কিনি

আনিবলৈ ধৰিলে। পাউডাৰ, স্ন' বা. ক্ৰীম, ম'বব.নেট, বা'থোপা (আঁজ-কাঁচ পাণ দোকানতো এইবোৰ বখা হৈছে), ধূপ, বিস্কুট, সেন্দূৰ, জোতাৰ বং আৰু কঁটা, শ্বেলড এইবোৰ সাধাৰণতে মূনি বা লতাইয়েই কলেজৰ পৰা আহোঁতে গৈ আহে। এদিন মূনিঘেঁটো বামনাথৰ দোকানত পাই মন্ত এটেমা ডিটাৰজ্জেন্ট পাউডাৰ লৈ আহি মাকক ক'লে যে ঘৰত আছিলেই যদিও দেখা পাই লৈ আহিল, পইচা পিছত দিলেও হ'ব। এতিয়া শইকীয়াই গধূলি বজাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে দুই এপদকৈ এইবিলাক বস্তু আনি দি থাকিবলৈ ধৰিলে। কাৰণ হিচাপে ক'লে যে বজাৰৰ ডাঙৰ দোকানৰ পৰা আনিলে অলপ সস্তাতে পোৱা যায়, বছৰৰ শেষত বহুত লাভ, ইয়াৰ সকলোবোৰ দোকানত বোঁছ পইচা ভৰি কি লাভ? কাপোৰ ধোৱা ডাঙৰ পাউডাৰ টেমা দেখা পাই তেওঁ মূনি আৰু লতাই শুনাকৈ মন্তব্য কৰিলে, "ছাফ্‌টো বাক পেলান নেযায়, কিন্তু কি বস্তু লাগিব পাৰে ঘৰত সন্নিবিষ্ট থাকে।" সন্নিবিষ্ট যে একো লগা নহ'ব আৰু তেতিয়া বামনাথৰ দোকানলৈ যাব লগা নহ'ব এই বিষয়ে তেওঁ নিঃসন্দেহ।

দ্বিতীয়তে, শইকীয়াই মাটি বিচৰা দুজনমান চিনাকি মানুহৰ লগত বিনিষ্ঠ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিলে, লগে লগে সন্নিবিষ্ট মাটিৰ দালাল এজনকো আকাৰে-ইঙ্গিতে কামত লগাই দিলে। মাটি লব খোজা মানুহ কেইজনক বুদ্ধিগত যে মাটিৰ দাম দিনক দিনে বাঢ়ি যাবই লাগিছে, ঋণ কৃষ্ণাৰ্থত পিৰেণ কৰি থাকিলেই নহয়, ঋণ কৃষ্ণা হ'লেও এতিয়াই দেব-দুই কঠা মাটি কিনি থ'ব লাগে। তেওঁ তেওঁৰ ঘৰ থকা নতুন এলেকাটোত সস্তাত মাটি পায় নেকি চাব বুলি লগতে আশ্বাসো দিলে। মাটিৰ দালালজনক শইকীয়াই হাড়ে হাড়ে চিনে; তেওঁ হেনো কববাত এচমকা খালি মাটি দেখিবহে লাগে, কাৰ মাটি, কিয় পৰি আছে, মালিকে বোচিব খোজে নেকি সকলো তলা-নলা উলিয়াই তাৰ এটা নিষ্পত্তি কৰিহে এৰিব। শইকীয়াকো এইজন দালালেই মাটি কিনাই দিছিল, আৰু শইকীয়াৰ কথামতে আন কেবাজনকো ক'ববাত ক'ববাত মাটি ঠিক কৰি দিছে। সামান্য চাকৰি কৰা এই দালালজন এইটো হাইড লাইনত বৰ একনিষ্ঠ। কাছাৰীতে কাম কৰে যদিও তেওঁক কমেইহে নিজৰ মেজত পোৱা হয়, ফাইলৰ সাগৰ নাইবা জনমস্মৰ মাৰুত ব'ব গৈ থাকে। বিক্ৰী মাটিৰ গোন্ধ আহি তেওঁৰ নাকত অতি দ্রুত গতিত লাগেই। বিশেষকৈ শইকীয়াই তেওঁক বুদ্ধি দিলে

বামনাথে মাটিখনি বোঁচ দিব পাৰে, তেওঁ অহুকাণে পহুকাণে শূনিবলৈ পাইছে, কিয়নো সিহঁতৰ অৱস্থা ভাল নহয়, কুপানাথ যুদ্ধত নিহত হোৱাত টাউনৰ ঘৰ চলোৱাই মূৰ্শিকল হৈছে। অৱশ্যে এই বিষয়ত অলপ সাৱধানে বামনাথৰ ওচৰ চাপিব লাগিব; সি কিবা সন্দেহ কৰি বোঁকা হৈ যাবও পাৰে, কিয়নো মাটি বেচাৰ কথাটো পোনে পোনে তাৰ মূখে শুনো নাই। দালালে পৰিস্থিতিটো পৰিস্কাৰকৈ বুজিব পাৰিলে, স্কুলত কোনো দিনেই তেওঁ কথাবোলাক ইমান পৰিস্কাৰকৈ বুজা নাছিল। তেওঁ খোলা হাঁহি মাৰি ক'লে, “মই বুজি পাইছো ছাব, মোক একো ক'ব নেলাগে, মই চৰ ঠিক কৰি লয়।” বয়সত কম কাৰণই নাকি, তেওঁ মাটি কিনিবলৈ ওলাৱা প্ৰায় উদ্ভৱককে ছাব বুলি মাতে। শইকীয়াই এই ইঙ্গিতো দি থ'লে যে স্নাহকো লাগিলে তেৱেঁই গোটাই দিব।

দালাল ভেকাৰ লগত তেওঁৰ কথা-বতৰা হয় অফিচলৈ যাওঁতে। গতিকে ৰবৰ কোনেও তেওঁক এই বিষয়ত সন্দেহ কৰিব নোৱাৰে।

তথাপি তেওঁ সকলো সন্দেহৰ উদ্ভ'ত থাকিবৰ মনেৰে বামনাথৰ দোকানলৈও যাবলৈ আবশ্য কৰি দিলে। হঠাৎ যেন জুইশলাৰ দৰকাৰ হ'ল, নাইবা ৰবৰ পৰা ওলাই আহি বাটতে জেপ খোঁপিয়াই দেখিলে যে চিগাৰেট নাই—তেওঁ তেতিয়া গুমাৰ্টিখনিৰ সমুখত থিয় হয়গৈ। বামনাথে চিনি পায় কাৰণে শইকীয়াক বৰ আধে-বেধে যি বস্তু লাগে আগবঢ়াই দিয়ে। শইকীয়াইয়ো স্বকৰা ভাবত থা খবৰ লয়, যেনে দোকান কেনে চলিছে (‘‘চালিব, ধৈৰ্য লাগিব, অসমীয়া ল'বাই ব্যৱসায় কৰিব শিকিব লাগিব’’), স্বাকৰ কেনে, চিলাই কলটো পোৱাৰ আশা হৈছেনে, ভনীয়েকৰ কি নাম বুলিলে, লতাই তেওঁৰ কথা কৈছে, ইত্যাদি। মাটিখনিৰ কথা কিন্তু কেতিয়াও উল্লেখ নকৰে। দালাল ভেকাজনৰ কথাও উল্লেখ নকৰে। দালালজন অৱশ্যে ইতিমধ্যে আহি গৈছে।

শইকীয়াই নিজেই তেওঁক কাচাবীত বিচাৰি গৈছিল। ৰথানিয়মে নিৰ্দিষ্ট মেজত নেপাই ফাইলৰ সাগৰ আৰু জনসমূহৰ মাজত বিচাৰি ফুৰি ফুৰি তৰণি সংঘৰ কাৰ্যালয়ত আবিষ্কাৰ কৰিলেগৈ। ‘‘অ’ ছাব! আহক তামোল খাওঁ’’ বুলি শইকীয়াক আতিবাই আনি কলে যে তেওঁ বামনাথৰ লগত কথা পাতি আহিলগৈ। সি বোলে শূনি আচৰিত হ'ল, কাৰণ মাটি বেচাৰ কথা সিহঁতে ভবাই নাই। তেওঁক কোনে কলে? তেওঁ

সাৱধান হৈ কলে যে কাৰোবাৰ মন্থত শুনিলে খবৰ কৰিবলৈ আহিল, মিছা যদি গ'ল কথা গুঁছিল, কিন্তু যদিহে সঁচা হয় তেন্তে চেষ্টা কৰি চোৱাত কি লোকচান ? বহুতকৈ মাটি বিচাৰি দিয়া কাৰণে এতিয়াও বহুত মানুহে মাটিৰ কাৰণে দিগদাৰ কৰি আছে। কোনো কথা নাই, তেওঁ নাম ঠিকনা দি ৰামনাথক কৈ গ'ল যে কেতিয়াবা দৰকাৰ হ'লে তেওঁক বিচাৰি যাব পাৰিব, বিশেষকৈ ৰামনাথহঁতৰ মাটিখিনিত ভাল দাম পাব।

এই ধৰণৰ প্ৰথমটো ঢাক্কাৰ কাৰণে শইকীয়া সাজু হৈয়ে আছিল। তেওঁ ডেকাজনক কৈ আহিল যে এদিন নহয় এদিন মাটি বেচি থৈ সিহঁত গাবলৈ গুচি যাবই লাগি। বেছি দাম পোৱাৰ আশাতে হয়তো তেনেকৈ কৈ দেখুৱাইছে, নহলে আন কোনোবাই বৃদ্ধি দিব পাৰে। তথাপি তেওঁ যেন চেষ্টা চলাই থাকে, এতিয়া নহলেও কিছুদিন পিছত। “মোক কব নেলাগে ছাব”, ডেকাই কলে, “যি কৰিব লাগে মই কৰিম। আপুনি নিশ্চিন্ত থকক। চিগাৰেট খায় নহয় ছাব ? এই পোৱালি দেচোন ছাবক এটা চাৰমিনাৰ দে”—তেওঁ টেবুল পাৰি তামোল বেচা ল'ৰাটোক নিৰ্দেশ দিয়ে।

মাটি বিচৰা চিনাকি মানুহ কেইজনকো শইকীয়াই মাজে মাজে দেখা দি থাকি আশা দি আহে, আৰু টকাৰ যোগাৰত লাগি থাকিবলৈ কয়।

তেওঁ লক্ষ্য কৰিছে যে ৰামনাথৰ দোকানখনৰ বিশেষ একো উন্নতি হোৱা নাই। দোকানখন যেনেকুৱা হ'ব বুলি তেওঁ মনতে ভাবিছিল অৰ্থাৎ তাত যি যি বস্তু থাকিব বুলি অনুমান কৰিছিল, ঠিক তেনেকুৱা এখন দোকানকে নিজ চকুৰে দেখিবলৈ পোৱাত তেওঁ আচৰিতো হৈছিল আৰু নিজৰ কল্পনা শক্তিক মনে মনে প্ৰশংসাও কৰিছিল। এনেকুৱা দোকানত তামোল-চিগাৰেটেই সাধাৰণতে বিক্ৰী হয় বেছি। কিন্তু এই পান্ডৱ বৰ্জিত ঠাইত নো তামোল চিগাৰেট কিনিব কেইটা মানুহে ? প্ৰায় সকলোৰে কাম টাউনত, বজাৰ বা অফিচ আদালত থকা অঞ্চলত। তাতেই কিনি কিনি খায় তামোল চিগাৰেট। ঘৰত তামোল নৰখা, মেছ পাতি থকা স্কুল-কলেজৰ ল'ৰা বা কেৰাণী-মহৰীনো কেইটা আছে যে ভাত খাই উঠি ৰামনাথৰ দোকানত তামোল কিনি খাই খাই তাক বজা কৰিব ? শইকীয়াই আকৌ এবাৰ কল্পনা কৰি ভাল পালে যে তেওঁৰ চেষ্টাৰ ফলতো নিশ্চয় অল্প নহয় অলপ বিক্ৰী কৰি গৈছে।

আজিকালি যে দেউতাকো মাজে মাজে ৰামনাথৰ দোকানলৈ যায় সেইটো-

ধবড সকলোবে জানিছে। ডেওঁ কেতিয়াবা নিজেই কয়িহি যে আজি বামনাথৰ দোকানতে অম্বুৰুটো কিনিলা। মূনি আৰু লতাই ধৰ ভাল পায়, মাৰ্কেও। অবশ্যো দেউতাকৰ বস্তু কিনাটো যে অতি সামান্যহে সেইটো লতা, মূনি দৰো বজ্জে। তথাপি দেউতাকৰ সহানুভূতি যে হৈছে সেইটোৰেই পৰম লাভ।

বামনাথৰ দোকানত বস্তু কিনাটো বন্ধ কৰিলেও কিন্তু তাৰ লগত মূনিপুত্ৰই সম্পৰ্ক হিঙি পেলোৱা নাছিল। সি আগৰ দৰেই বামনাথৰলগত কথাবতৰা পাতিছিল, সিহঁতৰ ঘৰলৈকো গৈছিল। সিহঁতৰ ঘৰলৈ গলেই সি ঘৰত আহি কথাটো কয়িহি।

এদিন গধূলি অলপ পলমকৈ ঘৰলৈ ঘূৰি আহোঁতে শইকীয়াই দেখিলে গধূলিৰ ভিতৰত বামনাথৰ লগত বহি মূনিয়ে হাঁহি হাঁহি কথা পাতি আছে। তেওঁ সেইখিনিতে চাইকেলৰ পৰা নামিল যেতিয়া অগত্যা দোকানলৈ আগবাঢ়িলে গ'ল। পুতেকক তাত তেনেকৈ বহি থকা দেখি তেওঁ ভালপোৱা নাছিল যদিও সেইটো নেদেখুৱাই লাহেকৈ মাত্ৰ সুখিলে কি কৰিছে। মূনিয়ে কলে যে এনেয়ে বামনাথৰ লগত বহি কথা পাতি আছে—কিবা নিব লগা আছে নেকি? শইকীয়াই চাইকেলেৰে আহি থাকোঁতে কি বিচাৰিব ভাবিলে আহিছিল—ক'লে, “আমাৰ টুথপেণ্ট শেষ হৈছে, বিনাকা আছে নেকি?” বামনাথে জনালে যে বিনাকাটো নাই। মূনিয়ে মন্তব্য কৰিলে, “ই ভাল দোকানী হ'ব পৰা নাই। গ্ৰাহকক কি লাগিব পাবে অনুমান কৰিবই নোৱাৰে। অসমীয়া মূখত খোৱা ধপাত খবলৈ মইহে শিকাই দিছো—মৌখন চাইনবৰ্ডো ময়েই লেখি দিছো। ইয়াৰ ঘৰ নগৰত নহয়, ফুলগুৰিৰ পৰা অনাই লৈছে—মই আমাৰ মাক অলপ নি দিছো।” ডাঠ কাগজত চিয়াহীৰে ডাঠকৈ লেখা “অসমীয়া মূখত খোৱা ধপাত পাব” জাননীখনলৈ চাই শইকীয়াই প্ৰমাদ গণিলে। আকৌ এটা আপদ ওলালনে? মানুহজনীয়ে তামোল অলপ বেছিকৈ খায় হয়।

মূনিৰ কথাত লাজতে ভলম্ব কৰি বামনাথে মনে মনে হাঁহি আছিল।

এনেতে দুহাতে দুগিলাচ গৰম চাহ লৈ খুঁপি খুঁপি খোজ দি গধূলিটোৰ পাচফালৰ পৰা ওলাই আহিল জয়ন্তী। তাই শইকীয়াক দেখি অলপ খজজত খাই গ'ল। চাহ দুগিলাচ কোনোমতে সৰু দুৰাৰখনো সৰকাই নমাই থৈ গাব কাপোৰ-কানিৰোৰ আজুৰিবলৈ ধৰিলে। মূনিপুত্ৰই চিনাকি

কৰি দিলে, “জয়ন্তী এয়া আমাৰ দেউতা।” তাই কোনোমতে হাত দুখন দাঙিলে। শইকীয়াই একেধৰে ছোৱালীজনীলৈ চাই আহিল, নমস্কাৰ শুৱাই দিয়াৰ কথা নেভাবিলেই। বগী, শ্বাস্ফুৰতী বেছ ধুনীয়া গাভৰু ছোৱালী-জনীয়ে তেওঁৰ চিন্তা-ভাবনাও বহুত ওলট-পালট কৰি দিলে।

বামনাথে কলে, “জয়ন্তী তই নহলে এখেতক আমাৰ ভালৈকে লৈ যা, ভালকৈ চাহ এটোপা দৈগৈ।”

হঠাৎ জ্ঞান ফিৰাই পোৱাৰ দৰে শইকীয়াই অলপ খপজপাই কলে, “নাই নাই নেলাগে এতিয়া, ভাত খাবলৈনো আৰু কিমান সময় আছে? পিছত কোঁতলাবা আহি খাম বাক। তুমি জয়ন্তী নহয়? ছোৱালীজনীয়ে তোমাৰ কথা কৈছে।...বাক মই যাওঁ। মূৰ্খনি তই ঘৰলৈ নেযাব?”

“আপুনি আগবাঢ়ক, মই গৈছো।”

ঘৰলৈকে এইছোৱা বাট শইকীয়াই দাঁত কৰচি কৰচি যায়। ব মই তহঁতক ফুলগুৰিৰ ধপাত শুৱাম—ঘৰলৈ তামোল অনাকে বন্ধ কৰি দিম। এই তিনি কঠা মাটি বিক্ৰী কৰাই বামনাথহঁতৰ চিন-মোকাম নাইকিয়া কৰিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিছে তেওঁ অলপ শান্ত হব পাৰিলে। তথাপি ঘৰ আহি পোৱাত বোঁছ পলম কৰা গিৰীয়েকক তাৰ কাৰণ সন্নিহবলৈ শইকীয়ানীৰ সাহস নহ’ল।

কাপোৰ-কাৰি নমলোৱাকৈয়ে আন্ধাৰ বাৰাণ্দ্ৰাত থমথমকৈ বহি থকা গিৰীয়েকক শুৱা চাহ একাপ দিবলৈ গৈও শইকীয়ানীয়ে একো সন্নিহব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ বেয়াকৈ গা চোবালে যে নিশ্চয় কিবা এটা ডাঙৰ গম্ভগোল হৈছে।

অলপ পিছত মূৰ্খনিও শুৱি আহিল। সি কিবা এটা গুণগুণাই আহিছিল, খং কৰি আন্ধাৰ বাৰাণ্দ্ৰাত বহি থকা দেউতাকক নেদেখিলেই, গুণগুণাই গুণগুণাই সি ভিতৰ সোমাই গ’ল।

আনদিনাৰ দৰে সি পাঁচু থকা স্তনীয়েকক মাত লগাই পাকঘৰ পালেগৈ। মাক যে চিন্তিত আৰু ব্যস্ত সি লক্ষ্যই নকৰিলে। হাঁহি ঠাট্টাৰ সদ্ৰৱত সি মাকক ক’লে, “বামনাথে কৈছে তাৰ দোকানৰ পৰা আমি হেনো আজিকালি একো নানো। দেউতাই হবলা তাৰ পৰা একো আনিব নলগা কৰিলে নহয়?”

মাকে কিবা এটা ক'বলৈ গৈছিল, কিন্তু গিৰীয়েকক দৰাবমুখত আহি থিয় দিয়া দেখি আতঙ্কিত হৈ বৈ গ'ল।

শইকীয়াই খঙেৰে ক'লে, “কিয়, অলপ সজাত বস্তু এটা বিচাৰি আনি অই কি বেয়া কামটো কৰিছোঁ ? এই ঘৰ-মাটি কেনেকৈ হৈছে ? তহ'তে নেজানোনকি মোৰ মূৰত এটা মস্ত ধাবৰ বোজা ? এইবিলাক অই কাৰ কাৰণে কৰিছো ? তহ'তৰ ভালৰ কাৰণে কিবা এটা কৰিবলৈ গ'লে তহ'তেই তাক শ্ৰুত কৰি দিবি নেকি ?”

শইকীয়ানীয়ে মাত্ৰ সেপ গিলিবলৈ ধৰিলে।

আহত আৰু বিমৰ্ষ হৈ মুনীন্দুই তলমূৰ কৰিলে। সি বদ্বি পালে দেউতাকৰ খঙৰ কাৰণ কি। সি লাহেকৈ দেউতাকৰ কাষেদিয়েই ওলাই আহি নিজৰ কোঠা পালেগৈ। লতাই পিছে পিছে গৈ মূৰটো ওপৰলৈ দাঙি প্ৰশ্ন কৰিলে—কি ? “একো নহয় যা’”—বদ্বি মাত্ৰকৈ সি বিছনাত পৰি মূৰে-গালে কাপোৰ টানি ল'লে।

ৰাতি ভাত খোৱা পৰ্বটো টোনেই হ'ল। মাকে মাত্ৰ মাত্ৰও মুনীৰ মাত নেপালে। লতাই আগতে নেখায়। শেষত দেউতাককে অকলে বাঢ়ি দিলে। তেওঁ লতাক মাত্ৰ আনি কলে, “তই নেখাব কেলৈ ? খা।” তাইক মাকে ভাত দিলে। ৰাতি ভালেমান হ'লতহে মুনীয়ে উঠি মাকৰ সৈতে চোঁচা ভাত খালেগৈ। কোনেও কাকো একো নক'লে।

পিছদিনা অৱশ্যে শইকীয়াৰ বেয়া লাগিল। যি কৰিব পাৰে তেওঁতো কৰিছেই। তাৰ উপৰি ইমানটো খং দেখুৱাবলৈ যোৱা ঠিক নহ'ল।

লতা আৰু মুনীয়ে তেওঁক ঘৰখনত এবাই ফুৰিবলৈ যত্ন কৰিলে। মুনী আহি গধূলিতে ঘৰত সোমায়, বামনাথৰ দোকানলৈ ওলাই নেযায়। কৌতুহাৰ বজাৰৰ পিনেই ওলাই যায়, গ'লে মাকক কৈ যায়।

দুদিনমান পিছত শইকীয়াই নিজেই ঘৈণীয়েকক সেইদিনা খং কৰাৰ কাৰণটো ক'লে। এই হালিগালি বন্ধ কৰিবই লাগিব। নহ'লে পিছত পত্নীই একো লাভ নহ'ব।

মাকে মুনীক বদ্বালে যে সি নিজৰ গা বচাই দেউতাকৰ সন্মান বচাই তালৈ লাগিব। মুনীয়ে লতাক সেই দিনা গধূলি বামনাথৰ দোকানত জয়ন্তীয়ে চাহ দিবলৈ অহা দেউতাকে দেখাৰ কথাটো ক'লে।

সেই দিনাৰ পৰা আৰু শইকীয়া বামনাথৰ দোকানলৈ যোৱা নাই।

সেই ঘটনাটোৰ পৰা যাবলৈ মন নোযোৱা হৈছে। দোকানত বামনাথক দেখাও নাই। আহোঁতে বাওঁতে লক্ষ্য কৰিছে যে কেতিয়াবা দোকানখন বন্ধ থাকে। নহলে খোলা থাকিলেও কোনোবা অচিনাকি ল'ৰা এটাহে বহি থাকে। বামনাথৰ ভায়েক-চায়েক আছে নেকি ইমান দিনে কাকো সন্নিধি চোৱাও নাই। ঘৰত কাৰোবাক সন্নিধি চোৱাৰ পৰিবেশেই নাই।

মাটি বিচৰা দুজন মানুহে শইকীয়াক লগ ধৰি ক'লে যে টকাৰ যোগাৰ হৈ যাব, অলপ কম দামত পালে তেওঁলোকে অলপ অলপ মাটি ল'বলৈ ঠিক কৰিছে—এতিয়া মাটি পোৱাহে কথা।

শইকীয়া কাছাবী পালেগৈ। জনসমুদ্ৰত উঠি ভাহি ফুৰা দালাল ডেকাজনে ক'লে, “হৈ যাব ছাৰ। বামনাথ বৰাৰ মাটি নহ'লে কি হ'ব, মাটিৰ আকাল হোৱা নাই। এই পোৱালি চাওঁ.....তথাপি বাক ছাৰ মই অকি এবাৰ বামনাথৰ লগত কথা পাতি চাওঁ।”

বামনাথৰ খবৰটোকে আগতে ল'বলৈ কৈ শইকীয়া উঠি আহিল। তেওঁ ভবা মতেই অংকটো মিলি গৈছে যেতিয়া শেষটোও ভালেই হ'ব নিশ্চয়। তেওঁৰ বৰ ভাল লাগিল।

খবৰটো আনিলে মুনীন্দুই।

বামনাথৰ দোকান বন্ধ হৈ গ'ল। ঘৰৰ খাই টুকটাকৈ চলাই থাকিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু ঘৰত খাবলৈকে নাই। চিলাই কলৰ আৰু কোনো খবৰ নাছিল।

মুনীয়ে মাকৰ আগত ক'লে যে মাজতে ওচৰৰে ল'ৰা এটাক দোকানত বহুৱাই থৈ বামনাথে উপায় বিচাৰি নগাৰ'ৰ খুৰাকহঁতৰ ওচৰলৈ গৈছিল। তাৰ লগত খুৰাকজনো আহিল। বোৱেকৰ লগত আলোচনা কৰি শেষত ইহঁতক গাঁৱলৈকে লৈ যাবলৈ ঠিক কৰিলে। ইয়াৰ মাটি তিনি কঠা বিক্ৰী কৰি দিব, তাৰে পাৰে যদি বামনাথে মৰাপাটৰ কাৰবাৰ এটাকে কৰিবগৈ। দালাল এটাই বিক্ৰী কৰি দিওঁ বুলি লাগিয়ে আছে। ন-দহ হেজাৰমান পালেই মাটিখিনি বিক্ৰী কৰি দিব। দালাল জনে কৈছে পাৰে যদি বামনাথক তাতকৈ বেছি টকা পোৱাই দিবলৈছে চেপ্টা কৰিব—বৰহীদ জোৱানৰ পৰিয়ালক কোনেও প্ৰৰণনা নকৰে।

লতাই জয়ন্তী আৰু মাকক মাত লগাই আহিবলৈ গৈ মনটো মাৰি আহিব লগাত পৰিল। কাৰণ সিহঁত ইন্দ্ৰমথোই নগাৰলৈ গুচি গৈছে।

ৰামনাথো লগত গৈছে। স্বৰটোত কোনোবা নেপালী পৰিয়াল এটা আছে—
মাটি বিক্ৰী নোহোৱালৈকে থাকিব, তাৰ পিছত গুচি যাব।

লভাই আহি মাকক ক'লে যে গৃহস্থখনত ভলা লগাই থোৱা আছে।
'নেপালী মানুহটোৱে ক'লে বোলে ৰামনাথে আহি মাটি গৃহস্থটি সকলো বিক্ৰী
কৰি থৈ যাব, আক নাহে।

লভাই মুনীন্দুক নেপালেহি। সি কলেজৰ পৰা আহিয়েই মাকক কৈ
আজি বাতিটোলৈ ওলাই গৈছে—কোনোবা লগৰ ল'ৰা এটাৰ স্বৰত থাকিব
হেনো, বছৰু দিনৰ পৰাই মাতি আছে। সি মাজে মাজে ভেনেকৈ বাহিবত
কটায়গৈ, গতিকে বিশেষ ভাবিবলগীয়া একো নাই। কিন্তু কাৰো বদ্বীজবলৈ
বাকী নেথাকিল আজিৰ দিনটোত সি কিয় গ'ল। লভায়ো গধূলিতে মাকক
কৈ থ'লে যে তাই বাতি ভাত নেখায়, মিছামিছ মাতি থাকি যেন দিগমাব
নকৰে। তাই সামান্য পঢ়াৰ নাম কৰি আঠুৱা পেলাই বিছনাত উঠি
ল'লেগৈ—কিতাপ এখন ওচৰতে ল'লেহে, লাইট মাৰ্কেই নুমাৰ লাগিব।

বাঁহৰ

গধূলি এপাক ফুৰি আহি সাতস্বান বজাত ঘৰ সোমাই ব্ৰজমোহন বেবাই আজিও আনদিনৰ দৰেই ঘৰ স্বাভাৱিক আৰু প্ৰায় উৎফুল্ল ভাবেই সন্নিধিলে, “হয়নে হেৰা, ই গধূলি বজাবৰ পৰা মাংস আনিলেনে?”

জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে কিন্তু প্ৰথমে একো উত্তৰ নিদিলে। একো নুশুনাক দৰে লাগি থকা কামতে ব্যস্ত হৈ থকা যেন দেখুৱালে। ব্ৰজমোহনৰ কথাখিটা আৰু সন্নিধিও যেন আন্তৰিকতা নাই তেওঁ আজি ইমানদিনে খুব ভালদৰে বদৰ্জি উঠিছে। তথাপি সেই একে গতেৰে ঘোঁড়ী গিৰীয়েকে শোৱা কোঠাৰ দৰাবন্ধ খবৰ পৰা ভুৰ্জী মাৰি থাকিলেই আকৌ “হয়নে?” বুলি সন্নিধিলে, তেতিয়া অভ্যাসবশতঃ জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে ক’লে, “আনিলে আনিলে।”

স্বামী এই সন্নিধান যে তেওঁ বন্ধা কৰি চলা ভুলভাৱে বাহিৰত সেইটো উপলব্ধি কৰিলেও ব্ৰজমোহনে গাত নলগা ভাৱত “বেহ” বুলি কৈ গা-পাতল লগা মানুহৰ দৰে তাৰ পৰা আঁতৰি বাধকমৰ পিনে গুচি গ’ল। গাৰ ছাঁৰ দৰে লগে লগে ফুৰা ভোলাই ঘৰ সোমালেই তেওঁক এৰি পাকঘৰৰ পিনে গৈছিল। এতিয়া আকৌ কৰাবৰ পৰা দৌৰি আহি ব্ৰজমোহনৰ ভৰি এটাও তাৰ জোঙা নাকটো লগাই কোঁ কোঁ কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ঠাইতে বৈ অলপ হাউলি কুকুৰটোৰ নোমাল গাটো অলপ মোহাৰি দি ক’লে, “ভই হবলা গোন্ধ লৈ আহিলিগৈয়েই? মাংস আনিছে যা, মই খবৰ লৈ আহিছোঁ।” বদৰ্জী পোৱাৰ দৰে আকৌ এবাৰ কোঁ কোঁ কৰি ভোলা আকৌ পাকঘৰৰ পিনে আৰু ব্ৰজমোহন বাধকমৰ পিনে গুচি গ’ল।

ইপিনে জ্যোতিৰ্ময়ী অলপ তৰ্ক মাৰি শোৱা কোঠাৰ বিছনাখনতে কিছূৰ পৰলৈ বহি থাকিল। তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলে, গিৰীয়েকক দিয়া সন্নিধানটো ৰাক ভেঁকাহি মৰাৰ নিচিনা হ’ল নেকি? স্বামী-স্ত্ৰী হিচাবে মৰম-চেনেহৰ সম্বন্ধ বন্ধা কৰি ভালদৰে কথা কোৱাটো আজি ইমান দিনে ইমান অনভ্যাস হৈ পৰিছে যে তেওঁলোকে প্ৰায় ভুলতা বন্ধা কৰিয়েই চলিবলৈ ধৰিছে। বৰল

কিন্তু হৈছে, কিন্তু বড়ো হৈ বোৰা নাই; টান বিধৰ বেমাৰ-জাৰ নহলে
মৰিবলৈকো দিন আছে। সিমান দিনলৈ এইদৰে ভদ্ৰতা বন্ধা কৰি চলিব
পৰিবনে নোৱাৰে সেইটো ভাবি মাজে মাজে জ্যোতিৰ্ম্ময়ী অভিনত হৈ উঠে।
কিন্তু ভূধাপি জীৱনটো অভ্যাসত পৰিণত হৈ গৈছে। সক নিজজাল
সংসাৰখন চলাই, অলপীয়া কিন্তু যথেষ্ট সা-সম্পত্তিখিনি চম্ভালি, ওচৰ-
চুবুৰীয়াৰ লগত কথা-বতৰা পাতি দিনবোৰ পাৰ হৈ যাব ধৰিছে। তথাপি
মাজে মাজে অভ্যাসত ৰতি পৰে, ভদ্ৰতাৰ মূখা খহি পৰে। যেনে এইমাত্ৰ
হৈ গ'ল।

অৱশ্যে তাৰো কাৰণ নোহোৱা নহয়। গিৰীয়েকে কেৱল ভদ্ৰতা নকৰি
বহুবেকত এদিনলৈকে হ'লেও আন্তৰিকতাৰে সেই সৰুত কথা পাতিলেনো
কি মহাভাৰত অশুদ্ধ হয়? হাজাৰ হওক জ্যোতিৰ্ম্ময়ীওতো মানুহ; গদ্যবিনে
বজাৰৰ পৰা যি মাংস অনাৰ কথা তেওঁ ঘৰ সোমায়ৈই সন্নিধানে সেই মাংস
যদি ঘৰখনৰ খাটিবত অনা হ'লহেঁতেন তেন্তে কথা ভালেখনি বেলেগ
হলহেঁতেন। কিন্তু সেই মাংস অনা হৈছে বা আনিবলৈ কোৱা হৈছে
কেৱল ভোলাৰ কাৰণে। ভোলাক সপ্তাহত তিনিদিন মাংস আনি খুৱাবই
লাগিব, বৰবৰাৰ হুকুম—তাক পালন নকৰিলে তেওঁ উপ শাস্তি ধাৰণ
কৰিব পাৰে, গদ্যবিন আৰু জ্যোতিৰ্ম্ময়ীক গদ্যলীয়াওঁ বদলি বন্দুকত গদ্যলী
ভৰাই লব পাৰে। ঘৰখনৰ কাৰণে যে বজাৰৰ পৰা মাছ-মাংস-কণী অনা
নহয় এনেও নহয়। বৰং সদায় খাই খাই আমনি লাগি গৈছে বদলি গদ্যবিনে
বাহিৰত ফুৰ্তনি কৰি কয়ছে। কিন্তু মাছ-মাংস অনাৰ বিষয়ে ব্ৰজমোহন
বৰবৰাই কোনো দিনেই তদাৰক নকৰে। মাত্ৰ জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়েহে অনাই
থাকে। নহ'লে মনৰ ঠিক নথকা ব্ৰজমোহনে খাবৰ পৰত কি অথন্তৰ ঘটাই
দিবলৈ ঠিক নাই। মাছ বা মাংস নাই বদলি কাহীখনকে গদ্যবিনৰ গালে
মৰি পঠিয়াব পাৰে।

কথাটো ভালদৰে চাৰি-জাৰি চাই জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে থিৰ কৰিলে যে তেওঁ
সেইদৰে উত্তৰ দিৱাটো একো আচাৰিত বা অনাৰ্চিত হোৱা নাই। সকলোৰে
এটা সীমা আছে। এইদৰে এটা সিদ্ধান্ত কৰি তেওঁ বিহুনাৰ পৰা উঠি
আকৌ আগৰ কামত ধৰিলগৈ।

ইপিনে ব্ৰজমোহনেও আপোন মনে কিবা গদ্যগদ্যই ভাবি-হাত ধলে,
পাকঘৰলৈ গৈ বন্ধা-বঢ়াত ব্যস্ত গদ্যবিনৰ লগত অলপ পৰ কিবাকিবি কথা

পাতিলে আৰু ভাব পাচত কাপোৰ-কানি সলাই বাহিৰৰ কোঠাত ছেলনীয়া চাকি এখনত বহি কিতাপ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। কোৱা বাহুল্য, আন দিনাৰ দৰেই, ওচৰতে এখন ডাঙৰ টিপন্নৰ ওপৰত চিগাৰেট-জুইবাহ আৰু মদৰ বটল গিলাচ কটা আনি নিজেই ঠিক কৰি ললে। এইবোৰ যতনাই লওঁতে ভোলা অনবৰত তেওঁৰ পিচে পিচেই ফুৰিছিল আৰু শেষত অলপ মদ খাই, এটা চিগাৰেট জুলাই লৈ যেতিয়া ব্ৰজমোহনে একান্তমনে কিতাপত বদৰ মাৰিলে, তেতিয়া ভোলায়ো ভৰিৰ ওচৰতে গা-বঁহাই শূই পৰি বেঁকাকৈ মেলি দিয়া আগঠেং দূটাৰ ওপৰত নিজৰ মূৰটো আলফুলাকৈ পেলাই দি মেল-নেমেলকৈ চকু দূটা মুদি দিলে।

ব্ৰজমোহন বৰবৰাৰ এই দৃশ্যটি বেছ জনাজাত। মদ, কুকুৰ আৰু কিতাপ যি তেওঁৰ জীৱনৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ হৈ পৰিছে সেই কথা ইয়াৰ বহুতেই কোৱা-বখনা কৰে। আৰু এটি সঙ্গী তেওঁৰ আছে : বন্দুকটো। বন্দুক লৈ ভোলাৰ লগত কথা পাতি পাতি দুইমাইল মান অঁতৰৰ ছাৰিয়ানিত কপোঁ চৰাই বা বনৰীয়া কুকুৰা চিকাৰ কৰিবলৈ যোৱাও মাজে সময়ে মানুহে দেখিছে। কেতিয়াবা আকৌ মানুহে বঢ়ায়ো কয় যে গাঁতৰ নিচিনা ধৰ্ম্মগ্ৰন্থ পাঠ কৰিলে ব্ৰজমোহনে মদ, চিগাৰেট আৰু কুকুৰৰ উপৰি ওচৰতে বন্দুকটোও থৈ লয়, তেতিয়াহে বোলে ধৰ্ম্মৰ মৰ্ম ভালদৰে উপলব্ধ হয়। এইবিলাক অৱশ্যে গাজাখুৰি গল্প। কাৰণ বন্দুকৰ লগত ধৰ্ম্মৰ সম্পৰ্ক কোনেও দেখুৱাট দিব নোৱাৰে।

ব্ৰজমোহনৰ চিনাকি মানুহ বহুত, কিন্তু প্রকৃত সঙ্গী এজনো নাই যেন লাগে। ঘৰৰ বাহিৰ ওলালৈই চিনাকি মানুহৰ লগত হাঁহিমুখে তেওঁ কথা পাতে, খবৰ বাতৰি লয়, পৰক উপদেশ দিয়ে আৰু আতুৰক দূটা টকা দি সহায়ো কৰে। কোনোবাই মাতিলে খন্তেক বহিও যায়। দেশত কি হৈছে, পৃথিবীত কি ঘটিছে সকলো খবৰ ব্ৰজমোহনে বাখে আৰু এই বিষয়ে সাধাৰণ-ভাৱে সকলোৰে লগত আলোচনা কৰিবও পাৰে। নিৰ্বিঘ্ন, অলস এটা জীৱন। বন্দুকটো কান্ধত পেলাই গধূলি উলটি অহা দেখিলে বহুতে বিপ্লৱ উইঞ্চল বুলি কয়। কিন্তু কাৰো ঘৰলৈ তেওঁ নাযায়। কাৰো থকাৰ বিষয় বা বিবাদত তেওঁ কেতিয়াও মাত এঘাৰ নামাতে। নিজৰ ঘৰলৈকো কাকো নিমন্ত্ৰণ নকৰে। উপষাচি আহিলে বা কোনো আলহী-ওফোৰাজেং ওলালোঁহি যে থাকিবলৈ নিদিয়ৈ অথবা আদৰ নকৰে, এনেও নহয়।

ভাষাপি বন্ধু-বান্ধব, অন্তিহ-বন্তিহিব লগত প্ৰাথব বা সামাজিক সম্পৰ্ক ব্যাখ্যে বদলি কৰ নোৱাৰি। ঘৰত থাকিলে কিতাপ পঢ়ি থাকে আৰু বাহিৰত ভোলাক লৈয়েই ঘূৰি ফুৰে বদলি সকলোৰে জানে।

আজিও তেওঁ একান্তমানে পাত লুটিয়াই বাবলৈ খিলে। মাজে মাজে মাত্ৰ মদ এটোক মাৰিবলৈ বা নতুনকৈ চিগাৰেট এটা জ্বলাই লবলৈ তেওঁ বয়। ভোতিয়া ভোলাৰ ফালে প্ৰশ্নৰ চাৰনি এটা দি কয়, “ভোলা ওই আছ ?” ভোলাই ঘপ কৰে মূৰটো দাঁড়ি চায় আৰু ঘোঁৰ কৰি বা কোঁ কোৱাই দি সমিধান দিয়ে। “বাক শুই থাক। মোক এবি কলৈকো নেমাৰি বহুইছ ?” বদলি ব্ৰজমোহনে এবাৰ হাঁহি আকোঁ কিতাপৰ লাইনত চকু দুটা বহুৱাই দিয়ে। ভোলারো মূৰটো আকোঁ বেকাকৈ মেলি দিয়া আগঠেং দুটা ওপৰত আলফুলকৈ পেলাই দিয়ে।

ভোলা নামৰ দেশী, সাধাৰণ বঙা কুকুৰটো বৰবৰা দম্পতিৰ সম্পৰ্কৰ প্ৰতীক। জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে কুকুৰ দেখিবই নোৱাৰে। ব্ৰজমোহনে কুকুৰ বদলিলৈ মাৰিব পাৰে। জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে যিমানেই ঘৰৰ পৰা কুকুৰ খেদিব খোজে, ব্ৰজমোহনে সিমানেই সিহঁতক আদৰ-সাদৰ কৰি মাতি আনে। প্ৰথম অৱস্থাতো—আজি বহুতদিন আগৰ কথা—দুয়োৰে মাজত কাজিয়াই লাগিছিল। কুকুৰৰ পোৱালীয়ে গাতে গা লগাই দিয়ে, সিহঁতে ভিতৰতে লেতেৰা কৰিব পাৰে, মাইকী হ’লে পোৱালী দিলে মহা মস্কিল হ’ব, কাৰোবাক কেতিয়াবা হঠাৎ কামুৰি দিবও পাৰে—এবিধ প্ৰকাশ্য কুকুৰে বোলে জীৱনত এবাৰ নহয় এবাৰ আনক নাপালে গিৰীহঁতকে কামুৰি দিয়ে। এইবিলাক জ্যোতিৰ্ময়ীৰ যুক্তি। তাৰ অবিচলিত উত্তৰ ব্ৰজমোহনে দিয়ে—খুলেই বশ্তু চফা হয়, ঘৰ লেতেৰা কৰিলে বাক জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে পেলাব নেলাগে তেঁৱেই পেলাব, পোৱালী হ’লে ভালেই ল’ৰা ছোৱালীৰ দৰে গণ্ডগোল কৰি থাকিব, শেষত কুকুৰে কামুৰি কম মানুহকে মাৰিছে—বাঘ-সিংহৰ পেটত তাতকৈ বহুত বেছি মানুহ মাৰিছে।

বাহিৰৰ পৃথিৱীখনতকৈ ঘৰখন বহুত আগতে নিজান হৈ গ’ল। কেৱল ব্ৰজমোহনে কিতাপৰ পাত লুটিওৱাৰ শব্দহে নিয়মীয়াকৈ উঠিছে। কম ঘনকৈ উঠিছে বটল-গিলাচ আৰু জুইশলা মৰাৰ শব্দবোৰ। অলপ কষ্ট কৰি মন কৰিলে পিচ ফালে দূৰত পাকঘৰত গুৰিনে কাম কৰাৰ উমান পোৱা যায় ; মন গলে বা সংসাৰী মন বৰ বেয়া লাগিলে—হঠাৎ গুৰিনে চিঞৰি,

কাতৰ বিননি তুলি বাতিৰ জ্বলকাৰ আৰু নিঃশব্দতা ভোঁদ গাই উঠে—“কি কৰিলোঁ, কি কৰিলোঁ, ভৰ্তি নকৰি। অন্তৰ্কে পাইলেক আহি, বন্ধা কৰা হ'ব।” তাৰ এই বিননিৰে ঘৰখনত বেছ প্ৰভাৱ পেলায়। এই সময়ত বন্ধা-বন্ধু-মহেশ্বৰলৈকো মন নকৰা ব্ৰজমোহনেও মেলা কিতাপখন বুকুত পেলাই লৈ, মদৰ গিলাচ আৰু হাতৰ জ্বলন্ত চিগাৰেটৰ কথা পাহৰি একান্ত মনে কাপ পাতি শূন্য আন্ধাৰলৈ চাই থাকে। ইপিনে শোৱা কোঠাৰ পৰাও পাৰ্শ্বমানে নিঃশব্দে এখুজি দখুজিকৈ ওলাই আহি জ্যোতিৰ্ম্ময়ীও তাৰ ওচৰ পায়গৈ। তেওঁক হঠাৎ পাকঘৰৰ দুৱাৰ মূখত দেখিলে গুণীনৰ লাজ লাগি মূখৰ মাত বন্ধ হৈ যায়। জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়েও ভাতৰ কিমান দূৰ তাৰ খবৰ লৈয়েই উলটি আহে। গুণীন এইঘৰৰ পূৰ্বাণ মানুহ। আদ বয়স ইয়াতে কটালে। ঘৰখনৰ মোহত এৰি যোৱাৰ কথা বাদ দিছে।

কেইবছৰমান আগতে এদিন এই ঘৰখনো তেনেই নিৰব হৈ গৈছিল। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ আঁতৰি যোৱাই ইয়াৰ ঘাই কাৰণ। নিচেই ওচৰাওচৰিকৈ কম কম বয়সত দূৰোজনী ছোৱালীক উলিয়াই দিয়া হ'ল। একমাত্ৰ ডাঙৰ ল'ৰা হৃদমোহনে তাৰ আগতেই বিলাতলৈ পঢ়িবলৈ গৈ চিঠি লিখিছিল যে ভেঙে আৰু উলটি আহিব নোখোঁজে—এতিয়াতো বিয়া-বাৰু কৰাই ভালকৈয়ে ভাত বহি গৈছে। বয়স কম বুলি জীয়েকহঁতৰ বিয়া জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে পাতিব খোজা নাছিল। কিন্তু গিৰীয়েকৰ কথাত বৰ বোচি প্ৰতিবাদ কৰিবলৈকো সাহ নকৰিলে। ভয় হল জানোচা পিচত ব্ৰজমোহনে জীয়েকহঁতৰ বিয়াৰ কোনো চেষ্টাই নকৰে। তেতিয়া অকলে তিবোতা মানুহজনীয়ে সেই কাম কৰি উঠিব নোৱাৰিবও পাৰে। আনহাতে, ব্ৰজমোহনে ঠিক কৰা ল'ৰা কিটাও বেয়া নহয়; ভাল ঘৰৰ ভালকৈ খাই-লৈ থাকিব পৰা অবস্থাৰ।

ছোৱালী দুজনীৰ বিয়াৰ পাচতে ঘৰখন তেনেই উদং আৰু নিজান হৈ পৰিল। আগতে তাহাঁতেই হাঁহ খিকিমাৰি বা কাজিয়া পেঁচাল কৰি ঘৰখন গৰম কৰি থৈছিল। দূৰো মাক-বাপেক দূৰোৰে পৰা মৰম পাইছিল। মাক-বাপেকেও প্ৰায়েই কাজিয়া কৰি ঘৰখন গৰম হোৱাত বৰঙণি ধোমাইছিল। ব্ৰজমোহনে ঘৰতে বা বাহিৰৰ পৰা মদ খাই আহি প্ৰায়েই উৎপাত লগাইছিল। এইটো আকৌ জ্যোতিৰ্ম্ময়ীৰ অসহ্য লাগিছিল। সেইবাবে কাজিয়া লাগিছিল। কিন্তু ছোৱালী দুজনীৰ বিয়াৰ পাচত এই সকলোবোৰ হঠাৎ চেঁচা পৰি গ'ল। কুকুৰৰ প্ৰাণ দূৰ্বলতা ব্ৰজমোহনৰ

আগতেও আছিল, এতিয়াও থাকিল ; তাক লৈ নতুন সমস্যাৰ আৰু সৃষ্টি নহ'ল ।

(কুকুৰক ছোৱালী দৃজনীয়ে 'দেউতাৰ সৰু ল'ৰা' বুলি কৈছিল । ব্ৰজমোহনে শব্দনি খং নকৰিছিল, প্ৰশ্নৰ হাঁহিহে মাৰিছিল । আনকি জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়েও জীয়েকহঁতৰ বসন্তানন্ত অলপ হাঁহিছিল ।) বিয়া দৃখনৰ পাচতে ব্ৰজমোহন কিছুদিনলৈ কেনিবা আঁঠুৰ গৈছিল । কলৈ যাব কাকো কৈ ধোৱা নাছিল, মাত্ৰ ফুৰিবলৈ যাব বুলি কৈছিল । তেওঁ দৃমাহমান ঘৰত নাছিল । অৱশ্যে তেওঁ নাথাকিলেও একো অসুবিধা নহয় । ব্ৰজমোহনক মাটি সম্পত্তি যথেষ্ট ; তাৰ আৰ্জনেৰেই ঘৰ চলে । সেইবোৰৰ পইচা বা বস্তু তুলিবলৈ হুঁচিয়াব গুৰিন আছে—সকলো কথা গুৰিনৰ নথদৰ্পিত । জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়েও এইবিলাকৰ প্ৰতি চোকা চকু ৰাখে । মাজে-সময়ে মন গলে ব্ৰজমোহনেও আনৰ লগ লাগি ঠিকাৰ নিচিনা কাৰণবত টকা খটুৱাইছিল আৰু তাৰ পৰা পোৱা লাভখিনি সামৰি ধৈছিল—লাগিলে উলিয়াই দিছিল । কিন্তু ব্ৰজমোহনে নিগাজীকৈ একো কাম নকৰিছিল—মদ খোৱাৰ বাহিৰে । দৃমাহ পাচত ব্ৰজমোহন যেতিয়া উলটি আহিল তেতিয়া সকলোৱে আচৰিত হৈ দেখিলে তেওঁ ভালখিনি গহীন হৈ পৰিছে । মদ এৰা নাই বা আগৰ আন স্বভাৱো এৰা নাই । কিন্তু ঘৰৰ ভিতৰত আৰু হৈ-চৈ, উৎপাত একো নকৰে ।

ইতিমধ্যে আগৰ কুকুৰটো জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে অতিবাইছিল । আহিলেই সেই কথা গম পায়ো ব্ৰজমোহনে মূখেৰে একো নকলে । কিন্তু দৃদিন পাচতে ক'বাব পৰা বস্তা হুঁচুট-পুচুট পোৱালী এটা লৈ আহিল । কিছুদিনলৈ তাকে লৈ তেওঁ ব্যস্ত হৈ থাকিল । গুৰিনকো তাৰ কামভেই লগালে । নিজে গা ধুৱাই দিলে, তাৰলগত খেলে, আবেলি ফুৰাবলৈ লৈ যায়, বাতি পঢ়োতে ওচৰতে বান্ধি থয় আৰু শোওঁতেও ওচৰতে বস্তা এটা পাৰি শূঁৱাই থয় । ক্ৰমে ক্ৰমে তাক ইমান বস্তা নকৰিলেও চলা হ'লগৈ । সেইটোৱেই ভোলা । ভাগ্যকে স্বীকাৰ কৰি লৈ জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে তাক গ্ৰহণ কৰিলে । সি আজি ইমান দিনে ঘৰখনৰে এটাৰ দৰে হৈ পৰিছে । সৰু জীয়েকে মাকলৈ দিয়া চিঠি এখনত লিখিছিল, "দেউতাৰ আৰু এটা ল'ৰা হৈছে বুলি জানি সুখী হ'লোঁ ।" ভোলাও বৰ ভাল কুকুৰ বুলি প্ৰমাণিত হ'লগৈ । সি ব্ৰজমোহনক স্বাভাৱিকতে আটাইতকৈ বোচ ভাল পায় যদিও জ্যোতিৰ্ম্ময়ী আৰু গুৰিনকো

যেনা নেপায়, বৰং তেওঁলোকৰ পৰাও আদৰ ঘিচাৰি যায়হে। ব্ৰজমোহন বাহিৰত কৈ ফুৰে, “ই অজ্ঞানো কৰিব জানে বদুইছা? বৰ আচৰিত কুকুৰ। একেবাবে মানুহৰ দৰে। সিদিনা ৱাইফ বিক্ৰা এখনত উঠি কেনবা মাৰলৈ ওলাইছিল—সিতো আগধৰিয়েই বিক্ৰাত উঠি বাহি আছে। ৱাইফে নিনিৰে কোনোমতে, সিও নানামে। নামিবাঁলৈ ক’লেই কান্দে। শেষত ঘনিবা ই গুৰিনে জোৰ কৰি নমাই দিলে। তাৰ পাচতো বহুত বেৰিলৈকে সি মন মাৰি শূই আছিল। ৱাইফে আহি নিজহাতে ভাত দিলতহে তাৰ অজ্ঞান ভাগিছে। বৰ আচৰিত কুকুৰ। একেবাবে মানুহৰ দৰে।”

জ্যোতিৰ্মৰ্মীয়ে মূখ বিকটায়ো কৌতুৰাৰা সোধে, “কিনো পায় আপুনি ইহঁতৰ মাজত? ঘিনো নালাগেনে?”

ব্ৰজমোহনে সাৰাটি লোৱা কুকুৰটোৰ নোমাল গাত গাল এখন ঘ’হাই ঘ’হাই কয়, “মানুহতকৈ কুকুৰৰ সঙ্গহে মোৰ ভাল লাগে। মানুহে মানুহক নবুজ্জি বা বুজিলেও ভুল বুজে। পশুৱে হ’লে ঠিক বুজে।”

ইয়াৰ উত্তৰত জ্যোতিৰ্মৰ্মীৰ কব লগা একো নাথাকে। তেওঁলোকৰ সম্পৰ্ক ভাল নহয়। আনকি ক্ৰমান্বয়ে এনে অস্বাভাৱিক হৈ পৰিছে যে পৰস্পৰৰ মাজত জৈৱিক মানসিক একো আকৰ্ষণ নাথাকিলেও মানুহে দেখাত কাজিয়াও নালাগে। গতিকে গিৰীয়েকে সেইদৰে তেওঁলোকৰ সম্পৰ্কৰ কথা কে আঙুলিয়াই বক্তোক্তি কৰিছে বুলি ভাবি মনে মনে থাকে।

নিখৰ হৈ পৰি থাকি পঢ়ি থকা ব্ৰজমোহনক গুৰিনে আনদিনাৰ দৰে আহি মনে মনে চাই গ’লহি। সি দুৱাৰৰ মূখত থিয় দিয়াৰ লগে লগে ভোলাই ঘপ কৰে মূৰ তুলি চালে। কিন্তু তাক দেখি সি আকৌ নিবৰে মূৰটো আলফুলকৈ ঠেং দূটাৰ ওপৰত পেলাই দিলে। গুৰিন আকৌ মনে মনে আঁতৰি গ’ল। তাৰ ভাত হৈছিল। সেইবাবে চাই গ’লহি ব্ৰজমোহনৰ ভোক লাগিছে নেকি। ভোলাই লবচৰ কৰোঁতে তেওঁ কেবাহিকৈ এবাৰ তাৰ ফালে চালে। উলটিও নাচালে মূখেৰেও একো নকলে। তেওঁ অনুমান কৰিলে গুৰিনে নিশ্চয় চাই গৈছেহি। কিন্তু স’হাৰি দিবলৈ একো চেষ্টা নকৰি তেওঁ একেদৰেই পঢ়ি থাকিল।

পোন্ধৰ মিনিটমান পাচত দুৱাৰমূখত জ্যোতিৰ্মৰ্মীও থিয় হ’লহি। ভোলাই গম পাই আকৌ ঘপ কৰে মূৰ তুলি চালে। জ্যোতিৰ্মৰ্মীও নিবৰেই থাকিল যদিও পিচ হুঁহকি আঁতৰি নাহিল বৰং তেওঁ কোঠাটোতে সোমাইহে

গ'ল। আনকালেও এনে কৰে। ভোলাই গাটিৰ সমান্তৰালকৈ মূৰটো পেলাই জ্যোতিৰ্ম্মৰীক লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰজমোহনেও এবাৰ তেওঁৰ ফালে চাই আকৌ চকু নমাই আনি আগৰ দৰেই কিতাপ পঢ়ি থাকিল। মাত বোল কৰাৰ কোনো লক্ষণ তেওঁ নেদেখুৱালে। মাত বোল জ্যোতিৰ্ম্মৰীয়েও নকৰিলে। তেওঁ মাত কোঠাটোত সোমাই চাৰিওফালে এনেদৰে এবাৰ ঘূৰি-পৰিক চালে; যেন বস্তু-বাহানি ঠিকে আছে নে নাই বা কিবা সংস্কাৰ কৰিব লগা আছে নেকি তাকেহে চাইছিল। ভোলাই উঠি গৈ তেওঁৰ পিচে পিচে কিছূ সময় ঘূৰি ফুৰিলে যেন কৰ্তব্যবোধত। তেৱেঁ বৰ বোচি বিৰাঙি বা আপত্তি নেদেখুৱালে—যেন কৰ্তব্যবোধতে। তেওঁ এখন খিৰিকিয়েদি কিছূ সময় বাহিবৰ আন্ধাৰলৈ চাই থাকিল। তাৰ পাচত কাকো একো নকৈ আকৌ নিবৰে ওলাই গ'ল। ভোলাই আকৌ আগৰ ঠাইতে আগৰ দৰেই শুই থাকিল।

ব্ৰজমোহনে কিবা কব বুলি অৱশ্যে আশা কৰা নাছিল। কাৰণ এনেদৰে নীবৰে ভাত খাবৰ পৰত চাই যোৱাটো নিত্য-নৈমিত্তিক। বাতি অৱশ্যে বোছি হোৱা নাই। কিন্তু ভাত-পানী হৈছে; খাই বৈ ললে সকলোৱে আজৰি পায়। বিশেষকৈ জ্যোতিৰ্ম্মৰীৰ গাটো আজি বৰ ভাল নহয়। বাতি পুৰাৰ পৰা কিবা জ্বৰ-জ্বৰ লাগি আছে। কাকো কোৱা নাই। এনেদৰে ভাল হৈ যাব বুলি ভাবিছে। বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে দেখোন অলপ অনিয়মতে আজি-কালি বৰ কাহিল হৈ পৰে। জীয়াবী কালৰ বেছ স্বাস্থ্যৱতী জ্যোতিৰ্ম্মৰী এসময়ত বেছ শ্ৰুলা হৈ পৰিছিল। এতিয়া মঙহবোৰ ওলমি পৰিব খোজা যেন হৈছে। ছোৱালী দুজনীক বিয়া দিয়াৰ পাচৰ পৰা তেওঁ নিঃসঙ্গও বোধ কৰা হৈছে। ব্ৰজমোহন থকা নথকা একে কথা—তেওঁ কোনো দিনেই সঙ্গী নহ'ল।

ব্ৰজমোহনৰ মদ খোৱাৰ অভ্যাসটোৱেই আছিল জ্যোতিৰ্ম্মৰীৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান আপত্তিৰ বিষয়। মানুহজন আছিল যাক কব পাৰি লেতেবা মদাহী। খায় বুলি অভ্যাচাৰকৈ খায় আৰু ক'ত খালে-দোঙে পৰি থাকে তাৰ ঠিক নাই। এসময়ত তেওঁক বিচাৰি বিচাৰি ঘৰলৈ অনাই আছিল গুৰ্বিনবঃএটা প্ৰধান কাম। জ্যোতিৰ্ম্মৰীয়ে জীৱন আৰু যৌৱনৰ সকলো আশা-আকাংক্ষা চুবমৰ হৈ যোৱা যেন পালে। শুধাপি তেওঁকে স্বীকাৰ কৰি লব লগা হৈছিল। মাক-বাপেক নথকা বাবে যোৱায়েকেই তেওঁক বিয়া দিলে।

সাঁজকে এই ঘৰ এৰি আকৌ মোমায়েকৰ হাব-মাগ হ'বলৈ তেওঁ ইচ্ছা নকৰিলে। নহ'লে সকলো অন্যান্য নিবৰে সিহঁত বোৱা বিধব ছোৱালী জ্যোতিৰ্মসী নাছিল। তেওঁ মনত বল বাঁহি ব্ৰজমোহনকে সংস্কাৰ কৰি ল'বলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিছু কিছু কুতকাৰ্য্য হৈছিল যদিও শেষত তেওঁ নিৰ্বাণেই হ'ব লগা হ'ল। কাৰণ ব্ৰজমোহনে স্ত্ৰীৰ কিছুমান কথা মানি ল'বলৈ চেষ্টা কৰিছিল, তেওঁ মনে মনে 'ভাল' হ'বলৈও সচেতন হৈছিল। মদ নেবিলেও কমাই দিবলৈ আৰু বাহিৰত নাখাই ঘৰতে খাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু ল'ৰা-ছোৱালী হ'বৰে পৰা জ্যোতিৰ্মসীয়ে দেউতাকৰ "অশুচি" সংস্পৰ্শৰ পৰা সিহঁতক বন্ধা কৰিবলৈ ইমান কঠোৰ ব্যৱস্থা ললে যে ব্ৰজমোহনৰ পক্ষে বিবাহ বোধ নকৰা আৰু সহ্য কৰি থকা টান হৈ পৰিল। তেওঁ আকৌ বাহিৰৰ জীৱন আবশ্য কৰি দিলে। ঘৰৰা জীৱনত জ্যোতিৰ্মসীয়ে ক্ৰমে বোহিৰৈ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰা বুলি তেওঁ কিছু দিনৰ পৰা অনুভৱ কৰি আহিছিল। কাৰণ সা-সম্পত্তিৰ তদাৰক কৰাৰ উপৰি তেওঁ তেওঁকো নিয়মীয়া কিবা কাৰ্য্যৰত ধৰিবলৈ কুটুৰি আহিছিল; যাৰ ফলতে ব্ৰজমোহনে আনৰ ব্যৱসায়ত স্বাভাৱিক সময়ে টকা খটুৱাইছিল। গতিকে সকলো বাধা আওকাণ কৰি যেতিয়া পূৰ্বৰ জীৱন আবশ্য কৰি দিলে তেতিয়া মাত্ৰাধিক্য ঘটাবলৈ পিচ হুহুকি নাছিল। তেওঁ অসং তিবোতা এজনীৰ ঘৰত আশ্ৰয় দিবলৈ ধৰিলে আৰু তাৰ কাৰণে যথেষ্ট টকা খৰচ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই কথা যেতিয়া আহি জ্যোতিৰ্মসীৰ কাণত পৰিল তেতিয়া তেওঁ জীৱনৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ আঘাতটোকে পোৱা যেন হ'ল। প্ৰথম সন্তান ল'ৰাটোক তেওঁ আগতেই চিলঙৰ হোষ্টেলত বাখি পঢ়ুৱাইছিল। কিন্তু ছোৱালী দৃজনীক এবিধ খোজা নাছিল। অথচ ঘৰত প্ৰায়েই কাজিয়া হৈ থাকে। সেই অসং তিবোতাজনীৰ কথা লৈ জ্যোতিৰ্মসীয়ে অভিযোগ কৰিলেও তেওঁ অস্বীকাৰ নকৰি বৰং সঁচা বুলিয়েই কৈ উলাই কৰিব ধৰা হ'ল। অৱশ্যেবাতিৰ এইবোৰ কাজিয়া-পেচাল যাতে ল'ৰা-ছোৱালীৰ সম্পৃক্ত নহয় তালৈ জ্যোতিৰ্মসীয়ে সদায় চকু বাখিছিল। তথাপি সিহঁতে একো গম নোপোৱাকৈ থকা নাছিল।

ব্ৰজমোহনে ল'ৰা-ছোৱালীক শ্বৰম নকৰাকৈ থকা নাছিল। ভাল অৱস্থাত থাকিলে সিহঁতৰ লগত তেওঁ প্ৰায়েই বং ধেমালি কৰিছিল বা সিহঁতক লগত লৈ গৈ বজাৰত কাপোৰ-কাৰি কিনি দিছিল। সিহঁতেও

দেউতাকক ভাল পাইছিল ; যদিও ভয় কৰিয়েই চলিছিল। ডাঙৰ ল'ৰাটোৱে বিনেশী বুলি এটা পাই বোঁতলা বিলাতলৈ যাবলৈ ওলাল তেতিয়া ব্ৰজমোহনেই পৰম উৎসাহেৰে ভালোখনি ভাল ঘাট বোঁচি দি কাপোৰ-কানি আৰু ষাট খবচৰ টকা উলিয়াই দিছিল। তথাপি ল'ৰা-ছোৱালীক চিৰদিনেই দেউতাকৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিবলৈকে মাকে চেষ্টা কৰিছিল। সেইটো কেনেবাকৈ ওলাই পৰিলেই বা ধৰিব পৰা হলেই ব্ৰজমোহনে প্ৰতিশোধ লবৰ মনেৰে বোঁচি উৎপাত আৰম্ভ কৰে। ৰাতি গৈ আঙাৰ পৰা নহাই হয়। বন্দুক লৈ গুলিয়াবলৈ ভয় দেখুৱায়।

এসময়ত জ্যোতিৰ্ম্ময়ীৰো অভিমান উৰ্দ্ধলি উঠিছিল। প্ৰতিশোধ লবৰ মন গ'ল। কি অপৰাধতনো তেওঁ গোটেই জীৱনটো এইদৰে নিজকে বশীভূত কৰি যাব ? ব্ৰজমোহন বৰবৰাৰ ঘৰলৈ আহে" বুলিভো তেও" অহা নাই ? ইচ্ছা নাথাকিলে বিয়া ভাঙি দিবও পাৰিলেহে"তেন। উপায় নাপাই বোঁনবা নগ'লেই। সেই বুলিয়েই, অধিকাৰ থকা অবস্থাতো তেও" কিয় অধিকাৰ বশীভূত হব ? এইবিলাক ভাবি-চিন্তি তেও" এসময়ত বৰ অস্থিৰ হৈ উঠিল। কিন্তু প্ৰতিকাৰৰ ব্যৱস্থা হিচাবে যিটো কাম তেও" কৰিলে সেইটোৰ বাবে পাচত নিজেই অন্ততাপ কৰিব লগা হ'ল।

সেই অসং তিবোভাজনীয়ে জ্যোতিৰ্ম্ময়ীক বিচলিত কৰি পেলাইছিল। তিবোভা হিচাপে সেইটো বোধহয় স্বাভাৱিকেই। তেও" হঠাৎ সিদ্ধান্ত কৰি পেলালে তেওঁ এজন প্ৰেমিক গ্ৰহণ কৰিব। তেও" প্ৰথমে ভাবিছিল যে ব্ৰজমোহনক দেখুৱাবলৈকে এই কাম কৰিব। কিন্তু পাচত সেয়ে অলপ বেলেগ ৰূপেই লৈছিল গৈ। ডেকাজনৰ নাম কৈ আজি আৰু লাভ নাই। তেও" কিবা চৰকাৰী চাকৰি কৰিছিল আৰু কিবা প্ৰকাৰে জ্যোতিৰ্ম্ময়ীৰ লগত আগৰে পৰা চিনাকি আছিল বাবে অহা-যোৱা কৰি আছিল। অলপ চঞ্চল বুলি তেওঁক ব্ৰজমোহনে আদিব পৰা পছন্দ কৰা নাছিল। কিন্তু পত্নীৰ প্ৰেমিক বুলি হ'লে কোনো দিনেই ভবা নাছিল। বোঁতলা কথাটো চকুত পৰিল তেতিয়া তেও" আচৰিত হ'ল যদিও মূৰ্খৰে একো নকলে। বেয়া যে পালে আৰু থং যে উঠিল সেইটোও ঠিক ; জ্যোতিৰ্ম্ময়ীৰ উদ্দেশ্য সফল হল : ব্ৰজমোহনৰ ঈৰ্ষা জাগিল। কিন্তু মূৰ্খৰে তেও" প্ৰাণ্ডবাদৰ এটি শব্দও উচ্চাৰণ নকৰিলে। একো নেনেখা, একো নজনাব ভাওতে চলি যাবলৈ ধৰিলে। মূৰৰ আঙাৰত কোনোবা ব্ৰহ্মহী বন্ধুৰে কথাটো উল্লেখ কৰিলে

ৰজমোহনে কয়, “মই সূখ বিচাৰি ইয়ালৈ আহিছোঁ, মোৰ বাইকেও সূখ বিচাৰিছে সেইদৰে; ইয়াত আচৰিত হ’বলগীয়া কি আছে ভাই?” আকৌ কোনোবাৰে যদি বাতি ঘৰলৈ যাবৰ হ’ল বুলি সোঁৱৰাই দিয়ে তেন্তে তেওঁ কয়, “ঘৰটো নিজস্ব পৰক ভাই তেতিয়া যায়।”

জ্যোতিৰ্ময়ীৰ ভুল হৈছিল। যদিও প্ৰতিশোধ লবৰ মনেবেই তেওঁ ডেকাজনৰ লগত সম্পৰ্কটো স্থাপন কৰিছিল, তথাপি এসময়ত সেই সম্পৰ্ককে প্ৰকৃত প্ৰেম বুলি কল্পনা কৰিবলৈ লৈছিল। বেছ ডাঙৰ ডাঙৰ ল’ৰা-ছোৱালীৰ মাক হোৱাৰ পাচত যেন তেওঁৰ হঠাৎ খাবণা হ’ল যে যৌৱনত প্ৰেম বোলা আশীৰ্বাদৰ তেওঁ মূখেই নেন্দোথিলে। যদি পাবে মৰাৰ আগতে তাৰ সোৱাদ নলব কিয়? ডেকাজনৰ কথা-বতৰা, আচাৰ-আচৰণৰ মাজতো তেওঁ নতুনকৈ দেখিবলৈ পালে। ৰজমোহনৰ কথা ভাবি বিতৃষ্ণাবে তেওঁৰ মন ভৰি গ’ল। কি হেৰুৱাইছে নজনাৰূপে যে তেওঁ জীৱন পাত কৰিবলৈ ওলাইছে। সময় থাকোতেই যদিও তেওঁ ভুল শূন্যৰাই লয় তেন্তে হয়তো সূখেৰে মৰিব পাৰিব। সমাজ, সংসাৰ, সম্মান, সন্তান এইবোৰ কথা ইয়াৰ মাজলৈ নাহে। ই একান্তই একান্ত বস্তু। ডেকাজনক হিয়াত স্থান দিবলৈ তেওঁ আগুৱাই গ’ল।

ডেকাজন চৰিত্ৰহীন আছিল বা তেওঁৰ আচৰণত বয়সৰ দোষ আছিল— এই কথাও বিচাৰ কৰি লাভ নাই। কাৰণ জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে প্ৰশ্ন নিদিয়া হ’লে তেওঁ নিশ্চয় জনসমুদ্ৰত লুকাই থাকিলহেঁতেন। এযোৰা পুৰুষ-স্ত্ৰীৰ জীৱনত ক্ষণিকৰ বিপৰ্যয় সৃষ্টি কৰি যাব নোৱাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু জ্যোতিৰ্ময়ীৰ দুৰ্বলতাৰ সুযোগ তেওঁ ললে; তেওঁ সাময়িক ভাবে হ’লেও জ্যোতিৰ্ময়ীৰ প্ৰেমিক হৈ পৰিল। মদ্যপানৰ বাহিৰে আন চৰিত্ৰহীনতাৰ চেকা নথকা ৰজমোহনৰ নামত কলংক সানিলে। জ্যোতিৰ্ময়ীও আৰম্ভৰে পৰা নিৰ্দোষ আৰু নিৰ্মল ছোৱালী আছিল। ৰজমোহনক দোষ দিলেও মানুহে জ্যোতিৰ্ময়ীক আঁপৰে পৰা সহানুভূতিৰ চকুৰেই চাইছিল। কিন্তু এই ঘটনাৰ পৰা তেওঁ মানুহৰ সহানুভূতি হেৰুৱালে। বিশেষকৈ প্ৰেমিক গ্ৰহণ কৰিবলৈ জ্যোতিৰ্ময়ীৰ বয়স নাছিল বাবে মানুহে ছি-ছিহে কৰিবলৈ ধৰিলে। অত্যধিক পৰিমাণে মদ খাই খাই ৰজমোহনে লাজ ঢাকিবলৈ বৃথা চেষ্টা কৰিছিল।

পাচলৈ জ্যোতিৰ্ময়ী নিজীক হৈও উঠিছিল; অৰ্থাৎ পিৰীয়েকক উলাই-

কৰিবলৈও ধৰিছিল। কৌতুহাৰ কিবা অজুহাত দেখুৱাই ডেকাজনৰ লগত দূৰত কৰিবলৈও গৈছিল; ছোৱালী দুজনীক লৈ মোমায়েকৰ ঘৰলৈও এবাৰ গৈছিল। ব্ৰজমোহনক মাদ্ৰা খবৰটো দি যায়। কোৱা বাহুলা, ডেকাজনো ছাঁৰ দৰে লগে লগে থাকে। ব্ৰজমোহনে বাধা দিব খুঁজিলে নুশুনো; বন্দুকৰ শুৱ দেখুৱালে কয়; “বন্দুকৰ ব্যৱহাৰ আমিও কৰিব পাৰোঁ।”

ইয়াৰ পৰিণাম কি হ’লগৈহে তেনে কোৱা টান। কিন্তু আপোনা-আপুনি সকলো সদস্যৰ সমাধান হৈ গ’ল। ডেকাজন হঠাৎ বদলি হৈ গ’ল। ইতিমধ্যে ছোৱালী দুজনীৰো বিয়াৰ বন্দবস্ত হৈ গ’ল। তাহাঁতক ধৰুসৰ পথৰ পৰা বন্ধা কৰিবৰ মনেৰেই অপেশ চেপ্টা কৰি ব্ৰজমোহনে নিজকে বাণীব কৰি হ’লেও বিয়াৰ কামত লাগিছিল। তেওঁ মদ খোৱা কম্বাই দিছিল আৰু আত্মতালৈ যোৱা বন্ধ কৰি দিছিল। জ্যোতিৰ্ম্মৰীও জলৌখনি শাস্ত হৈ গৈছিল। তেওঁ ভাবিছিল যে ব্ৰজমোহনৰ হয়তো সঁচাকৈয়ে পৰিবৰ্ত্তন হৈছে। সেইবাবে বিয়াৰ কামত তেওঁ লাগিহলৈ ধৰিলে। বীৰও প্ৰথমে বয়স কম বদলি অলপ ওজৰ আপত্তি কৰিছিল। লাহে লাহে তেওঁ উপলক্ষ্য কৰিলে যে তেওঁ বৰ ভুল কৰিছিল। বিয়া দিব পৰা জীয়েক দুজনীৰ আগত মিছাই হাঁহিয়াতৰ পাটী হ’ল। আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা হ’ল—দহজনৰ চকুত তেওঁ সৰু হৈ গ’ল। লাভ একো নহ’ল, আনকি তেওঁ দৌখলে যে তেওঁৰ প্ৰেম বোলা পদাৰ্থটিয়েই সৃষ্টি হোৱা নাছিল। নহ’লে ডেকাৰ অবিহনত তেওঁ আত্মাৰ দৌখল লাগিছিল। আনহাতে ব্ৰজমোহনৰ অকণো হানি-বিঘিনি নহ’ল। তেওঁক মানুহে মদাহী কপেই গ্ৰহণ কৰিছিল। পদস্থলন তেওঁৰ পক্ষে স্বাভাৱিক। সেই অসতী তিবোভাজনীৰ সম্পৰ্কতো ব্ৰজমোহনক মানুহে নতুন চকুৰে চোৱা নাছিল। কিন্তু জ্যোতিৰ্ম্মৰীৰ বৌলিকা মানুহে একে মনোভাৱ দেখুৱাব নোৱাৰিলে। কাৰণ তেওঁক মানুহে আবশ্যৰে পৰা সহানুভূতিৰ চকুৰে চাইছিল। আনহাতে, জ্যোতিৰ্ম্মৰীয়ে দৌখলে যে সমাজত পদবস্তকৈ জিৱাতাৰ কলঙ্ক বোছি স্থায়ী আৰু বোছি সাংঘাতিক। গতিকে মূঠতে লোকচান হ’ল জ্যোতিৰ্ম্মৰীৰে বোছি।

বিয়া বন্ধনৰ পাচতে অকল্যাৰ বিঘাট পৰিবৰ্ত্তন হৈ গ’ল। দুমাহ ধৰি পাক আহি ব্ৰজমোহনে জলৌখনি সংঘত জীৱন বাপনি কৰিবলৈ ধৰিলে। মদ লোৱিলে। কিন্তু উল্লেখযোগ্য আৰু দিলে। কুকুৰৰ প্ৰাণি বোছি

মনোযোগ দিবলৈ ধৰিলে। বন্দুকটোও বোচিকৈ লগত লৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

জ্যোতিৰ্মৰ্মীও বৰ নিঃসঙ্গ হৈ পৰিল। তেওঁ অতিশয় গম্ভীৰো হৈ পৰিল। সকলো পাহৰিবলৈ চেষ্টা কৰি সংসাৰ চলোৱাতে মন দিবলৈ ধৰিলে। ভোলাক সহ্য কৰি চলিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰজমোহনে একে ঘৰতে থাকি তেওঁক সঙ্গ নিবিয়া হ'ল। বেলেগে খন্ন, বেলেগে শোবে, বেলেগে ফুৰে, অদৰকাৰত একো কথাও নহয়। তেওঁৰ এই বিলাক চালচলন দেখি জ্যোতিৰ্মৰ্মীয়ে বোঁছকৈ ভৱ্ন খালে। ব্ৰজমোহনে কোঁতয়া কি কৰি পেলায় বুলি সততে সচাঁকিত হৈ থাকিব লগা হ'ল। অবশ্যে ব্ৰজমোহনে আজিলৈকে সাংঘাতিক একো কৰা নাই। কিন্তু ইচ্ছা কৰিলে উগ্ৰ মূৰ্তি ধৰিব পাৰে।

ঐশ্বৰ্য্যমানব পাচত খবৰ কৰিবলৈ জ্যোতিৰ্মৰ্মী আকৌ আহিল। তেওঁ শব্দই আছিলগৈ। কিন্তু হঠাৎ মনটো বৰ বোঁচি বেয়া লগা যেন পালে। হঠাৎ কিবা এটা হৈ যাব পাৰে যেন বোধ হ'ল। সেইবাবে ঘপহ কৰে উঠি আহিল। বাহিৰখন আন্ধাৰ আৰু নিৰ্জনতাই গিলি থৈছে। ৰাতি হৈছে। পাকঘৰত চাঁক জ্বলি আছে। ব্ৰজমোহনে তেতিয়াও কিতাপ পঢ়ি আছে। ওচৰ-পাজৰত মানুহ জাগি থকাৰ চিন নোহোৱা হৈ আহিল। তেওঁ প্ৰথমে পাকঘৰলৈ গ'ল। বেৰ এখনত আউজ গুৰিন টোপনিয়াই আছে। তাক তেওঁ জগাই দিলে আৰু খোৱাৰ দিহা কৰিবলৈ কলে। নিজে গা বেয়া কাৰণে একো নাখাওঁ বুলি ক'লে। তাৰ পাচত তেওঁ আহিল ব্ৰজমোহনৰ ওচৰলৈ। মানুহ দেখি আৰু খোজ কাঢ়ি গা-মনত অলপ বল পোৱা যেন পালে।

ভোলাই ঘপ কৰে আকৌ মূৰ তুলি চালে। জ্যোতিৰ্মৰ্মী সোমাই গ'ল। এটা গল খেকাৰিও মাৰিলে। ভোলাই কাণ দুখন জোকাৰি ঘোং কৰে শব্দ এটা কৰিলে। জ্যোতিৰ্মৰ্মীয়ে কোঠাটোত এপাক মাৰিলে। তাৰ পাচত সুদীখিলে, “ভাত নাখায় নেকি? ৰাতি ভালোখিনি হ'ল।”

ব্ৰজমোহনে কিতাপখন আঁতৰাই কোলাতে থলে। চহুয়াঘোৰ খুলি চকু দুটা মোহাৰি ল'লে, তাৰ পাচত গিলাছত থকা মদীখনি একে ঢোকে গিলি মদুৰখন বিকটাই ক'লে, “অ' খুওঁ, ৰাতিবলৈ কোৱাটো। দেবি হৈছে যদি জ্বলিও একোনেই বহায়ে।”

জ্যোতিৰ্মৰ্মীয়ে ক'লে, “মই নাখাওঁ অটাই জ্বলিও বহায়ে।”

“অ হয়নৈক ?” এই বদলি ব্ৰজমোহন উঠিল। “ভোলা তই আছ ?” বদলি কুকুৰটোক গাত ধৰিবিয়াই, মোহাৰি দি অলপ মৰম কৰিলে আৰু তাৰ পাচত বটল-গিলাছবোৰ লৈ লাহে লাহে কোঠাটোৰ পৰা ওলাই গ’ল। জ্যোতিৰ্ম্ময়ী বদলি যে প্ৰাণী এটি তাত আছিল যি তেওঁৰ কাৰণেই ইমান ৰাতিলৈকে নোখোৱা-নোবোৱাকৈ বৈ আছে সেই কথা যেন তেওঁৰ চকুতেই নপৰিল। অথবা চকুত পৰিছিল যদিও বেমাৰ-আজাৰৰ খবৰ যে অলপ লব লাগে সেইটো যেন মনেই নকৰিলে। চুলিও ভালকৈয়ে পৰুখা, কীণাই আহিব ধৰা; বয়সে গাৰ চালত আঁচমৰা মানুহজনৰ কথা ভাবি জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে এটা হৃদয়নিয়াহ পেলালে। স্বামী হিচাপে এই মানুহজন হয়তো বেয়াই আছিল। কিন্তু জ্যোতিৰ্ম্ময়ী নিজেও ভাল হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। আজি তেওঁৰ মনত কোনো গ্লানি নাই। আজি সকলো পাহাৰি যাবলৈ তেওঁ প্ৰস্তুত। কিন্তু সেই কথা বদজাৰৰ কোনো উপায় নাই। ব্ৰজমোহনে একো শূন্য নোখোজে।

প্ৰকাশ টেবুলখনত অকলে বহি ভাত খাই থাকোতে ব্ৰজমোহনে কিবা চিন্তা কৰিছিল। গদ্বিন ওচৰতে বৈ আছিল। কিন্তু কোনো দিনেই দ্বিতীয়বাৰ একো দিবলগা হোৱা নাই। তথাপি বৈ থাকিবই লাগিব। ব্ৰজমোহনৰ মনৰ ঠিক নাই। আজিও বহুত পৰ চিন্তা কৰি খাই খাই তেওঁ ক’লে, “গদ্বিন, তই শোৱাৰ আগতে আইদেৱৰক এবাৰ খবৰ কৰিবি। গা বেয়া বদলি কৈছে। পানী-দুগনী তপতাই দিবি।” গদ্বিনে ‘বাক’ বদলি শলাগিলে। ভোলাক খাবলৈ দিয়া হ’লনে নাই আকৌ এবাৰ ব্ৰজমোহনে খবৰ কৰিলে।

পুটিদিনা জ্যোতিৰ্ম্ময়ীৰ সঁচাকৈয়ে ভীষণ জ্বৰ উঠিল। সাধাৰণতে নিচেই বাতপুৰাতো শূই উঠা আইদেউক ভালখিনি পলমলৈকে নোদোখি গদ্বিনে খবৰ কৰিবলৈ গৈ দেখে জ্বৰৰ প্ৰকোপত তেওঁ উঠিব নোৱাৰা হৈ আছে। সি তৎক্ষণাত ব্ৰজমোহনক খবৰ দিলে। তেওঁ আহি কপালত হাত দি চাই জ্বৰ যেন পাই মনে মনে চকুখাই উঠিল। তেওঁ গদ্বিনক ওচৰত থৈ ডাক্তৰক কিতাবি ল’বালিবকৈ ওলাই গ’ল।

ডাক্তৰে আহি বোগীক চাই ঔষধ আৰু পথ্য দিহা দিলে। ক’লে যে তেনেকৈ জ্বৰ একো কাৰণ নাই; কিন্তু ঔষধখিনি নিয়মীয়াকৈ খুৱাবলৈ কৈ গ’ল।

ব্ৰজমোহন প্ৰায় গোটেই দিনটো ঘৰত থাকিল। তেওঁ নিজেই বহু বহু খবৰলৈ জ্যোতিৰ্মস্বৰীৰ ওচৰত বহিও কিতাপ পঢ়ি থাকিল। ঔষধ নিয়মীয়াকৈ খুৱালে, কেনে পাইছে কেবাবাবো সন্দিগ্ধে। জ্যোতিৰ্মস্বৰীৰ জ্বৰ দিনৰ দিনটো নকমিল। অবশ্যে বোচিও নহ'ল। তেওঁ উস-আস কৰি আক সেহাই সেহাই জনালে যে কালি গোটেই বাতি টোপনি অহা নাছিল। গাটোও আগৰে পৰা বেয়া লাগি আছিল। জ্বৰ নকমা দেখি গদুৰিন আক ব্ৰজমোহন দুয়োৰে অলপ চিন্তা লাগিল। দুপৰীয়া এবাৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহোঁতে ব্ৰজমোহনক গদুৰিনে উৎকণ্ঠাবে সন্দিগ্ধে, “দেউতা, ডাক্তৰক আকোঁ এবাৰ খবৰ দি আহোঁনেকি?” হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰি তেওঁ কলে, “তোহৰ হবলা জ্বৰ লাগিছে? বাক বাৰি এবাৰ, কৈ আহিবি।”

আবেলি ডাক্তৰে আকোঁ আহি চাই আধাঘণ্টা মান বৈ এটা বেজী দিলে। তাৰ পাচত বাতি আঠ বজা মানত কেনে আছে খবৰ দিবলৈ কৈ ডাক্তৰ গ'লগৈ—কৈ গ'ল যে এইবাৰ জ্বৰ কমিব লাগে।

সঁচাকৈ বেজী দিয়াৰ পাচতে জ্যোতিৰ্মস্বৰী বৰকৈ ঘামিবলৈ ধৰিলে আক তেওঁ বৰ ক্লান্ত হৈ পৰাৰ দৰে ঘোৰ টোপনিত লালকাল দিলে। ব্ৰজমোহনে স্বাস্থ্যৰ নিশ্বাস এটা পেলাই বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল আক হাত-মুখ ধুই গৰম চাহ একাপ খালে। তাৰ পাচত গদুৰিনকো চাহ-তাহ খাই বজাৰ কৰিব লগা থাকিলে গৈ আহিবলৈ কৈ তেওঁ পুনৰ বোগিণীৰ ওচৰলৈ আহিল।

গদুৰি বেছ আন্ধাৰ হওঁতেহে জ্যোতিৰ্মস্বৰীয়ে সাব পালে। শ্বেদ থকা টেবুল-লেণ্ড এটাৰে ব্ৰজমোহনে কিতাপ পঢ়ি আছিল। তেওঁ ওচৰ চাপি গৈ কপালখনত হাত দি দেখিলে জ্বৰ কমি গৈছে। ইঠাৎ জ্যোতিৰ্মস্বৰীয়ে সন্দিগ্ধে, “ভৈল্যাক গদুৰিনে ভালদৰে খাবলৈ দিলেনে আজি?”

অথাক হৈ ঘোৰা ব্ৰজমোহনে বিছনাতে বহি জ্যোতিৰ্মস্বৰীৰ গাটো লাহে লাহে পিটি কৈ দিবলৈ ধৰিলে। কলে, “দিব পাৰ। মই খবৰ কৰা নাই। গদুৰিনেই তো সদায় দিছে।”

জ্যোতিৰ্মস্বৰীয়ে ব্ৰজমোহনৰ চকুলৈ চালে। কিন্তু ব্ৰজমোহনে তেওঁৰ দৃষ্টি এবাই আন ফালে চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। জ্যোতিৰ্মস্বৰীৰ চকু দুটো লাহে লাহে ভৰি আহিব ধৰিছিল।

কেৰেলা

মইনাকণ লবচৰ নকৰাকৈয়ে প্ৰকাণ্ড পালেংখনৰ সোঁমাজত চিল্কৰ লেপখনৰ তলত অধিনিৰে পৰা পৰি আছে। মনুকণেও ইমানপৰে মাক-দেউতাকৰ এই শোৱা কোঠাটোত সোমাই এবাৰ ইফালে গৈছে সিবাৰ সিফালে কিবা বিচাৰিছে, এবাৰ 'ফোমিনা' এখনৰ পাত লুটিয়াইছে, সিবাৰ 'ষ্টাৰ এণ্ড ষ্টাইল' এখনকে টান মাৰি লৈছে। মইনাকণে তাৰ সমস্ত চাল চলন একান্ত মনে লক্ষ্য কৰি গৈছে যদিও তাই অসুস্থ হৈ পৰি আছে, মনুখন দেখিলেই কব পাৰি যে তাই বৰ ক্লান্ত, অবসন্ন, চকুৰ দৃষ্টি নিস্তেজ। মনুকণৰ মনুখৰ পৰা অনবৰত সুৰ ওলাবই লাগিছে, কোঁতলাবা হু-হু-হু, কোঁতলাবা সুহু-ৰি, কোঁতলাবা 'নাথিং কামছ্ ফ্ৰম নাথিং'—'অও হোৱাট ইজ হেপেনিং টু মি'...অলপতে হৈ যোৱা 'চাউণ্ড অৱ মিউজিক' সি দাবাব চালে। দাবাব মান সি ভনীয়েকৰ ওচৰত বহি "কেনে পাইছ?" "বেয়া লাগিছে নেকি?" বুলি সুধিলেও, আক এবাৰ কপালত বাওঁহাত ধৈ তললৈ বুলায়ো দিলে। মইনাকণে ককায়েকৰ স্বভাৱ বুজে। মাকে পাকৰত ব্যস্ত থাকিব লগা কাৰণে তাক অলপ সময় তাইৰ ওচৰত থাকিবলৈ কোৱা বাবেই যে সি এই গধূলি হওঁ হওঁ পৰত কোঠাটোত সোমাই আছে এনে নহয়। তথাপি সি তাত থকাত আক মৰম কৰি কপালত হাত বুলাই দিয়াত, কথা সোধাত তাই অলপ অলপ অভিভূত হৈ গ'ল, ভিঙটো বন্ধ হৈ চকু দুটাও ভিত্তি যাবলৈকে উপভ্ৰম কৰিছিল। হাজাৰ হওক ককায়েকতো, একে মনুৰ সন্তান, একে পিতৃ...তাইৰ যিটো বিপদ হৈ গ'ল, সৰ্বনাশেই হৈছিল বুলিব লাগে, বহু টকা-পইচা খৰচ কৰি ভাঙৰ-চাঙৰ লগাই মাক-দেউতাকে বন্ধা কৰিলে বুলিহে। ভাগ্যে ভাড়াখৰটোত এতিয়া কোনো নাই, ভাড়াখৰটোৱেইতো কাল হ'ল, মানুহে জানিছেনে নাই কোৱা টান, এনে অৱস্থাতো যে মনুকণ তাইৰ ওচৰত বহিছে, অলপ মৰম কৰিছে, সেইটো কম কথা নহয়। কেৱল ককায়েক বুলিহে সেইটো কৰিছে। আনকি সি

ইয়াৰ মাজতে দূবাবো সঁখিছিল খিৰিকীবোৰ খুঁলি দিব নেকি। দূবাব খিৰিকীবোৰ বন্ধই কৰি থোৱা হৈছে যাতে হঠাৎ কোনেও মইনাক পৰি থকা নেনেদেখে, মাত্ৰ এখন খিৰিকী খুঁলি থোৱা আছে—পদা মেলি থৈ। মইনাই দূবাব খিৰিকী নুখুঁলিবলৈকে কৈছিল। মাত্ৰ মনুৰুগে আন্ধাৰ হৈ অহা দেখি থোলা খিৰিকীখনৰ পদা দূফাল সামান্যভাৱে ফাক কৰি দিছিল।

অৱশেষত স্তনীয়েকক মৰম-চৰম কৰি, তাইৰ গাকৰ ভলত থকা নতুন বঙা বিশটকায়া নোটখন হস্তগত কৰি, ল-ৰ ক্লাছ কৰিবলৈ যাওঁ বদলি মনুৰুগ ওলাই গ'ল। মইনাকগে গাকৰ ওপৰতে মূৰটো দুপিয়াই নিশ্ৰেজ হাঁহি এটা মাৰি তাক বিদায় দিলে। সি হয়তো সেই টকা কেইটাৰ কাৰণেই ইমান পৰে স্তনীয়েকৰ লগত কটাই দিলে। হওক, উপাৰ্জন নোহোৱা ডেকা ল'ৰা এটা, হাতত পইচা নহ'লে বাহিৰত কেনেকৈ চলে? চিগাৰেটত পইচা উকুৱায় বদলি আৰু আজিকালি দুশট ল'ৰাৰ লগত পৰি মদতো খৰিছে বদলি দেউতাকে তাক একেবাৰে পইচা নিদিয়া হৈছে। সেইবাবে মনুৰুৱে আজিকালি মাক আৰু স্তনীয়েকৰ পৰা ডকা-হকা দি টকা লৈ লৈ যায়। মইনাই কৌতুহাৰা খং কৰে, কৌতুহাৰা কাঁন্দও দিয়ে, তৌতুয়া দেউতাকে যথেষ্টতকৈ বোছি ক্ষতি পূৰণ দি শান্ত কৰিব লগা হয়। তাই ঘৰখনৰ বৰ আদৰৰ সৰু ছোৱালী। মনুৰুৱাকৈও ডাঙৰ, প্ৰথম ছোৱালী, বিয়া হৈ ৰোৱা প্ৰীতিয়েও মাক-দেউতাকৰ ইমান মৰম পোৱা নাছিল। ললিতাই সৰু জীয়েকৰ যিমান আদৰ যত্ন কৰে, স্কুললৈ নিয়ম বন্ধা কৰি মেখেলা চাদৰ পিন্ধি যায় যদিও বাকী-খিনি সময়ত পিন্ধিবলৈ আজিকালি যিমান যি যি কাপোৰ ওলাইছে সকলো আনি দি যিমানখিনি যতন লৈছে তাৰ আশ্বাও প্ৰীতিয়ে পোৱা নাছিল। প্ৰীতিৰ বিয়া এজন হাইস্কুলীয়া শিক্ষকৰ লগত হৈছে, গাঁৱত থাকে, নাখাই থকা নাই যদিও তেনে বৰ ভাল অবস্থা নহয়। আজিকালি মইনাকৰ খন্দ দেখি, লগতে মাক ললিতাবো নতুন নতুন কাপোৰ দেখি, প্ৰীতিয়ে ঘৰলৈ অহাকে বাদ দিছে। সিৰাৰ গৈ পোৱাৰ পচুত লিখা চিঠিত প্ৰীতিয়ে কৈ পঠাইছিল : “স্কুলত ফেলমৰা ছোৱালীৰ ইমান স্টাইল কিহৰ? কেৱল চালোয়াৰ বেলবটম্ পিন্ধি দেখুৱালে নহয়, ভিতৰতো মাল-মছলা থাকিব লাগে। সেই ডাড়াটীয়া পাজাৰী ঘৰৰ লগত ইমান হাল-পাল কিহৰ? মইনাকৰ আঙিহে আঙি। সিহঁত কোম্পানীৰ টেক্স থোৱা মানুহ, সিহঁতৰ লগত কেব মাৰিব পাৰিব নেকি?” ইত্যাদি।

ললিতাই চিঠিখন মোহাব মাৰি দলিয়াই পেলাই দিছিল। মইনাকগেহে ব'টলি আনি টেবুলত দুহাতেৰে সমান কৰি পাতি চাইছিল। মাকে কিন্তু তথাপি মইনাক আগৰ দৰে আদৰ কৰিয়েই আহিছে। প্ৰীতিৰ চিঠিয়ে সেই মৰমত কোনো ছেদ পেলাব পৰা নাই। মাকৰ মৰমত মইনা পৰম সন্তুষ্ট। বিশেষকৈ ঘোৱা কিছুদিন ধৰি তাইৰ ষিটো বিপৰ্য্যয় গৈছে তাত মাকৰ সহায়, সহানুভূতি, মৰম-চেনেহ তাইক দেহে-মনে বৰকৈ বল দিছে। এতিয়া তাইক মৰমেইতো বোছকৈ লাগে। সেইবাবে মনুৱে মৰম কৰাত তাই মনুৱাত গলি গ'ল। বিশটকীয়া নতুন, বঙা, কৰকৰীয়া নোটখন এবাৰ খোজোতেই দি দিলে। হাজাৰ হওক নিজৰে ককামেক, দেউতাকে নিদিলে বুলি ভাক পইচা নেলাগিব নেকি? দেউতাকে আজিকালি মাজে মাজে কিবা বৰ কাঢ়া হৈ উঠা হৈছে।

হৃদয়নাথৰো যে কিবা এটা হৈছে সেইটো ললিতাই লক্ষ্য কৰিছে। “ইয়াক (মনুক) এক পইচাও নিদিব” ধৰণৰ টান হুকুম একোটা হঠাতে দি দিয়ে। এদিন কিবা মন বেয়া হৈ আছিল হ'বলা, সেই পাছাবৰী ভাড়াটীয়াৰ লগত কথা কটাকটিও হৈছিল, হৃদয়নাথে সাজি-কাচি এপাক ফুৰিবলৈ ওলোৱা ললিতাকে এবাৰ ঠাট্টা কৰি সোধি পেলাইছিল, “চিংপাখলীজনী হৈ নো কাক দেখুৱাবলৈ ওলাইহা?” সেই অফিচৰ ঘটনাটোৰ পৰাই মানুহটোৰ এনেকুৱা কথাবাতৰি দেখিবলৈ পোৱা যেন লাগে। টকা পইচাব গ'জগোল আৰু পইচা খোৱা লৈ এটা গোলমাল হৈছিল। মানুহবোৰো বৰ বেয়া, পেটকপটীয়া, ভেটীও খুৱাব আৰু লগায়ো দিব, (ললিতাই ভোভিয়াই কৈছিল), “আমাৰ তেখেতে খাইছে বুলি কোনো প্ৰমাণটো আছে? আৰু আজিকালিনো পইচা নাখায় কোনে যে তাকেই বৰ ডাঙৰ কৰি মমঘণ্ট লগাই দিব লাগে? দৰমহাব পইচাবে কেইজনে চলেহে আজিকালি?” হৃদয়নাথ সেইটো কেছতে এমাহ চাচপেণ্ড হৈ আছিল। তাৰ পিছত যেনিবা কেছ চলি থাকিলেও চাকৰিত জ্বীন কৰিব দিলে। কেছটো এতিয়াও চলিয়ে আছে, কোন কালত যে নিষ্পত্তি হ'বগৈ কোনেও নাজানে। কেছটো নিছিয়া বাবেই হ'বলা মানুহটোৰ মূৰটো ভোভিয়াৰ পৰাই ঠিক নথকা হ'ল। পুতেকেৰ লগত প্ৰতি কথাতো ভৰ্ক কৰা হ'ল। মনুৱে মদত ধৰা বুলি শুনিতো বাপেক অগ্নিপৰ্মাই হৈ উঠিল। মদ খাই অহা অৱস্থাত এদিন ৰাতি মনুক ধৰি ভালকৈ কেইচৰমান লগায়ৈ দিলে। মনুটোও এনে উদ্ভ

যে চৰ খাই “চালা জৰী ভাল চলাই দেখাইছে, বোচখোৰ” বুলি সি দেউতাককে উভতি ধৰিছিল। ললিতা আৰু মইনাকণে তাক টানি চোচোবাই নিয়াৰ দৰে আঁতৰাই লৈ গ’ল বুলিহে বন্ধা। আগেয়ে হৃদয়নাথে কলেজত পঢ়া ল’ৰাক মাজে সময়ে পাঁচ-দহটাকা হাত খৰচ দিছিল। সেই তেতিয়াৰ পৰা একেবাবেই নিদিয়া হ’ল, আৰু ললিতাকো আদেশ দি দিলে যেন তাক এক পইচাও দিয়া নহয়। ফলত মনুকণে ডক-হকা দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে মাক-ভনীয়েকৰ ওপৰত। খং উঠি নাথাকিলে হৃদয়নাথে মনুক কয় কাম-চামকে এটা বিচাৰিবলৈ, ল ক্লাছটো সেই গধূলিহে, দিনৰ দিনটো একো কাম নাই। কিন্তু কাম বিচৰাৰ পিনে মনুৰ কোনো মন দেখা নগ’ল। দেউতাকে কেইবাদিনো কোৱাৰ পিছত এদিন বিবস্ত্ৰ হৈ সি কৈ দিলে যে সি চাকৰিৰ কাৰণে কাকো খাতিৰ কৰিব নোৱাৰে, আৰু তাৰ চাকৰি কৰাবেইবা কি প্ৰয়োজন? স্বৰ্থখনতো বেছ সন্দেহভাৱেই চলি আছে, কিবা অভাৱ হৈছে বুলিভো মনে নধৰে। তেনে স্থলত.....ইত্যাদি। স্বৰ্থখন কেনেকৈ চলিছে সিতো নাজানে এই বুলি দেউতাকে বুলুজাই দিব খুজিছিল যদিও সি সেই কথা শুনিবলৈ তাত বৈ থকা নাছিল। পাচত মাকেহে তাক অকলম্বৰে বুলুজাই দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল যে আচলতে অভাৱ হোৱা নাই যদিও আজি-কালি ঘৰ চলোৱাত বৰ দিগদাৰি হয়। “দেখিছই নহয় বদমাইচবোৰে পইচা ধোৱাহে দেখে,” একোখন সংসাৰৰে কি মাস্কলন্ত চলিছে সিহঁততো খবৰ নেবাখে, ভাড়াঘৰটো আছে দেখিহে ললিতাই ইহাত-সিহাত কৰি কাম চলাই দিছে, সিহঁতক জানিবলৈ নিদিয়ৈ কাৰণেহে, নহ’লেছোন দেখ দেখ কথা, এটা কামিজ বা পেণ্ট লবলৈকে পণ্ডাশৰ বহুত ওপৰলৈ যাব লাগে। অৱশ্যে ভাড়াঘৰটোৱেই যে কাল হৰগৈ সেইটো ললিতাই জনা নাছিল আৰু সেইবাবে সেই কথা পুতেককো কোৱা নাছিল নাইবা পুতেকেও উভতি ভাড়াঘৰৰ বিপদৰ কথা কৈ দিয়া নাছিল।

গাব কাপোৰত তিতা হাত দুখন মাঁচ মাঁচ ললিতা খৰপোচকৈ পাকঘৰৰ পৰা ওলাই আহিল। মনুকণে বোৱাৰ আগতে মাকক কৈ গৈছিল মইনাকণ অকলে আছে বুলি। আঢ়ৈ কঠাৰ চৌহদটোৰ প্ৰকান্ত স্বৰ্থখন এই কাল সজিয়া নিমাও-মাও। ঘাই ঘৰটোৰ গাভেৰু লগতৈ ভাড়া ঘৰটো ললিতাৰ বুদ্ধিমত্তাই সজা হৈছিল। মাজত সামান্য চকোৱা এখন নামমাত্ৰকৈ থাকিলেও দুইটা ঘৰৰ মাজত জ্বাৰ হোৱা জ্বাৰ। তিনিটা কোঠাৰ স্বৰ্ণ-

সম্পূৰ্ণ ভাড়াঘৰটো ঘোৰা এমাহে খালি পৰি আছে। মইনাৰ ঘটনাটোৰ কাৰণে ভাল ভাল ভাড়াটীয়া পোৱা সৰ্ব্বোত্তম নানান অজুহাতত কাৰোনিদিয়াকৈ পেলগাই থৈছে। নানান দৃষ্টিভঙ্গিত হৃদয়নাথও আজিকালি বহু বাতিলকৈ বাহিৰতে কটোৱা হৈছে। শূন্য ভাড়াঘৰটোৱে যেন ললিতাক ইতিবাচক কৰিছে। কাৰণ টকাৰ কাৰণে ভাড়াত দিয়াৰ প্ৰয়োজন আছে যদিও ঘৰটো পেলগাই থৈ লগা হৈছে। ললিতাই দুৱাৰ ঠৌল ভিতৰ সোমাই মইনাকণৰ ওপৰত হাউলি, “মা মইনাকণ” বুলি মৰমেৰে মাতিলে আৰু মূৰত আল-ফুলকৈ হাত বঢ়াই দিলে। মইনাই ‘ওঁ’ বুলি সহঁৰি দিলে আৰু অলপ হাঁহিলেও, মাকে আন্ধাৰতো হাঁহিটো দেখিলে। তেওঁ আৰু এখন খিৰিকী খুলি দিলে আৰু দুয়োখন খিৰিকীৰে পৰ্দা দাঙি দাঙি দিলে। অলপ বতাহ আহক। অলপ পোহৰো হওক। কিন্তু বৰ বেছি পোহৰ নহ’ল। গধূলি ভালকৈয়ে হৈছিল। ললিতা মইনাকণৰ ওচৰতে বহিছিল। তেওঁ কিবা সন্দিগ্ধলৈ পোৱাৰ আগতেই মইনাই কলে, “দাদাই বিশটকীয়া নোটখন মোৰ পৰা লৈ গ’ল মা।” ললিতাই আতঙ্কিত হোৱাৰ দৰে “কেলৈ দিলি” বুলি অলপ চৰা সৰুতে কৈ উঠিছিল; কিন্তু মইনাকণে লগে লগে বুদ্ধি দিলে যে তাৰ হাতত এটাও পইচা নাই বুলি যেনেকৈহে বুজিলে যে তাই নিদিয়াকৈ থাকিব নোৱাৰিলে, আৰু সিনো বাক হাতত এটাও পইচা নোহোৱাকৈ কেনেকৈ ওলাই যায়? বন্ধু-বান্ধৱৰ ওচৰত কোঁতিয়াবা লাজ পাব লাগিব। ককায়েকলৈ ভনীয়েকৰ মৰম দেখি মাকৰো প্ৰত্যুসেহ উখলি উঠিল। গতিকে সেই বিষয়ে আৰু একো নকলে, মাত্ৰ কলে যেন দেউতাকক কথোটো নকয়, জানিলে বৰ খং কৰিব।

“মই একেবাবে উঠিব নেলাগে নেকি মা?” মইনাকণে সন্দিগ্ধলৈ। ললিতাই অলপ কেৰেহেইই কেৰেহেইই কলে যে হওঁতে এই কাল সন্ধিয়া অলপ উঠিব লাগিছিল, আৰু অলপ উঠিলেও একো নহয় নিশ্চয়। কিন্তু ভাঙৰে দুটা দিন কমপ্ৰিট বেৰুত থাকিবলৈ কৈছে যোঁত্ৱা যিমান পাৰি মানি চলাই ভাল। “উঠ যদি উঠি বহু অলপ।” কিন্তু মইনাকণ নুঠিল, তাই কলে যে নুঠিবলৈ কৈছে যোঁত্ৱা তাই বাক নুঠে, দুটা দিন কষ্ট-মুঠে থাকিব পাৰিব। ললিতাই উঠি গৈ নীলা বাম্বাটো জুলাই দিলে আৰু খোলা খিৰিকী দুখন বন্ধ কৰি দি আহিল। আন্ধাৰ ভালকৈয়ে হৈছে, জ্বৰো পৰিছে। তেওঁ পাক-ঘৰৰ কাম প্ৰায় শেষ কৰিছে আহিছে। হৃদয়নাথ

অলপ সোনকালে উভাঁও আহিলে একাপ চাহ দিব লাগিব, নহলে একেবাৰে জাড। মনুস্কণৰ ভাততো তাৰ কমতেই প্ৰতি নিশা সাজি ঢাকি থ'ব লাগে। ললিতা আকোঁ জীয়েকৰ ওচৰত বহিলাহি আৰু তাইৰ মূৰত হাত ফুৰাই ফুৰাই সন্ধানিলে কিবা দিগদাৰ পাইছে নেকি? তাই কলে যে একো দিগদাৰ পোৱা নাই, মাত্ৰ অনবৰত শূঁই থাকিবলগীয়া হোৱাত আমনি লাগিছে, আৰু গাটো কিবা ভাগৰ লাগি থকা যেন লাগিছে, আৰু কোঁতলাবা মূৰটো বিধাৰ। ললিতাই তাইৰ কপালত হাত দখন ধৈ দীঘলকৈ নিশ্বাস এটা কাঁড়লে। তেওঁৰ চকু-মুখত চিন্তাৰ চিন ফুটি উঠিল। হঠাৎ যোঁতলা মইনাকণে সন্ধানিলে “কেচুৰা হ'লে এনেকুৱা কষ্টই হয় নেকি মা?” তেওঁতলা ললিতা প্ৰায় উচপ খালেই উঠিল। মনুস্কণতে তেওঁৰ মনলৈ কেউটা ল'ৰা-ছোৱালী হোৱাৰ কথাবোৰ আহি গ'ল আৰু লগে লগে অনুভৱ কৰিলে যে এই সৰু ছোৱালী-জুনীয়ে মাতৃ নোহোৱাকৈয়ে হৈ পোৱা ষষ্ঠণাৰ কথাকে সন্ধানিলে। জীয়েকক দিব পৰা একো উত্তৰ তেওঁৰ নাছিল। কিন্তু কিবা উত্তৰ নিদিলেও নহয় কাৰণে প্ৰাচীন প্ৰবচনৰ শাৰী এটাকে কৈ থলে, “কি কৰিব মা, আমাৰ জিবোতা মানুহৰ ভাগ্যত এইবোৰ ভুগিব লগীয়া আছেই। ছোৱালী হৈ জন্ম ললে এদিন বিয়া হৈ মাক হ'ব লাগে। ঈশ্বৰৰ অভিভাষণেই আছে হবলা। আমি ইয়াৰ হাত সাৰিব নোৱাৰোঁ।” আনফালে চাই কথাখিনি কোৱা ললিতাই ইয়াৰ পাচতে ঘূৰি মইনাকণলৈ চালে। তাইৰ চকুমুখত তেজ আহি পৰা যেন দেখা গ'ল। হয়তো লাজ পাইছে। একো ভাবি চিন্তি নকলেও কথাখিনিয়ে জীয়েকৰ জীৱনত সহায় কৰিব যেন লাগিযোৱাত ললিতাই আৰু এটা বাক্য যোগ দি দিলে, “সেই কাৰণেই ছোৱালীয়ে বিমান পাৰে পলমকৈ বিয়া সোমাব লাগে।”

তাৰ মানে তুমি হাইস্কুলত পাঢ়ি থাকোঁতেই এইবিলাক কৰিব নালাগিছিল, বিহুৰ কাৰণে ভাস্কৰৰ গোপন সহায় লৈ তোমাক আমি উদ্ধাৰ কৰিব লগীয়া হ'ল, আৰু তুমি এতিয়া সকলোৰে পৰা লুকাই থাকিব লগীয়া হৈছে। মাকৰ কথাত এইটোকে অৰ্থ কৰি মইনাকণে মূখখন ওফোন্দাই উত্তৰ দিলে, “পলমকৈ কিয় মই বিয়া সোমোৱাৰ কথাই নাভাবো মা।”

ললিতাই আৰু কথা নবঢ়াই দীঘলকৈ নিশ্বাস পেলাই মনে মনে থাকিল। ছোৱালীয়ে আৰু কি কৈ পেলায়গৈ ঠিক নাই। কিন্তু ছোৱালীক উচসৈবাৰ বা উৎসাহ দিয়াৰ আজ প্ৰয়োজনেই নহ'ল। তাই একেই উষ্মাৰ সন্মত

কলে, “তোমালোকৰ এই জাড়াঘৰটো জাণ্ডি পেলোৱা। নহ’লে দেউতায়ো ঘোচ খাবলৈ নেবে, দাদাকো ভাল কৰিব নোৱাৰা।”

ললিতাই ভীক্ষু দৃষ্টিৰে মইনাকলৈ চালে। “তাব মানে? ভই কি ক’ব খুজিছ?” কিন্তু মইনাকলৈ একো উত্তৰ নিদিলে। মাকৰ ওপৰত খং কৰি গাকটোৰ ওপৰতে মূখ ঘূৰাই ললে। তাইৰ কথাৰ অৰ্থ ললিতাই সঁচাই বুজিব পৰা নাছিল। এনে সাংঘাতিক কথা কিছন্নান কৈ দিয়া কাৰণে তেওঁৰ খঙো উঠিছিল। কিন্তু কিবা প্ৰশ্ন কৰিব পৰাৰ আগতেই ঘৰলৈ ঘূৰি অহা হৃদয়নাথৰ জোতাৰ শব্দ শুনিবলৈ পোৱা গ’ল। গল-থেকাৰি মাৰি, হৰু নে হেৰা, মা অ’ আদি নিত্যনৈমিত্তিক শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰি কৰি হৃদয়নাথ বাহিৰৰ কোঠাটোৰেদি আহি প্ৰথমে ভিতৰ বাৰাণ্ডা আক-তাৰ পৰা একেবাৰে কোঠাটোত সোমালহি। ললিতাই তেওঁক এই পৰত হুণ্ট চিন্তে বাখিবলৈ নিজকে সংযত কৰি ললে আৰু মূখত বিষানলৈকে পাৰি হাঁহি বিৰিঙাই বাখিলে। হুণ্ট-পুণ্ট, ওখ-পাখ বঙা কামিজ আৰু মূৰত পিন্ধা হৃদয়নাথে ইকাণৰ পৰা সিকাণলৈ হাঁহি এটা ফুটাই জীয়েকৰ মূৰৰ ওপৰেদি হাউলি সূৰিিলে, “মা-জননী! অলপ ভাল পাইছানে? তোমাক কিবা লাগিব বুলিয়েই মই সোনকালে গুছি আহিলো। লাগিলে আকৌ যাম।” মইনাকলৈ মূখত আকৌ হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। মাক-দেউতাকৰ স্নেহৰ কোমল স্পৰ্শ ভাই সদায়েই উপভোগ কৰি আহিছে। কেতিয়াবা অভিমান হলেও সেই স্পৰ্শই তাক সদায়েই দূৰ কৰি আহিছে। দেউতাকৰ ক্লেদত এইটো বোছি সত্য। ললিতাৰ লগত জীয়েকৰ কেতিয়াবা খট-বান্ধ লাগিলেও হৃদয়নাথৰ লগত কেতিয়াও নালাগে। এক প্ৰকাৰ তাই দেউতাকৰ স্নেহতে নষ্ট হৈছে বুলিব লাগে।

ললিতা চাকখনৰ পৰা উঠিৰ খুজিছিল, কিন্তু গিৰীয়েকক জীয়েকৰ লগত হাউলি কথা পাতি থকা কাৰণে বাটটো বন্ধ হৈ আছিল। কথাটো জানিব পাৰি হৃদয়নাথে কলে, “ব’বা মই চোলাটো খুঁলি বাধকমৰ পৰা আহোঁ। তুমি ক্ষেত্ৰক মাজনীৰ লগত বহা।” আকাৰে ইঞ্জিতে মইনাৰ পৰা বিদায় লৈ হৃদয়নাথ আঁতৰি এৰাতিৰ আলনা ডালৰ ওচৰলৈ গ’ল আৰু কামিজটো খুঁলি ঘোৰখোৱা খুঁটা দুডালত ওলোমাই থৈ তলখাপত থকা ছৰাই এঘোৰ হাতেৰে আনি তাৰ ঠাইত দগধা পামৰুঘোৰ থৈ বাহিৰ ওলাই গ’ল। পাঁচ মিনিটৰ ভিতৰতে তেওঁ বাধকমৰ পৰা মূৰতখনৰ আগদুটা

ককালভ খুঁচি লৈ ঘূৰি আহিল। এইখিনি সময় নীৰবেই বহি থকা ললিতাই গিৰীয়েকলৈ বহি থকা চিকখন এৰি দি চাহ কৰি আনিবৰ মনেৰে নীৰবেই পাকঘৰলৈ গুচি গ'ল। হৃদয়নাথে হাঁহি মইনাকণৰ ওচৰতে বহিলাই। তাই এতিয়া সম্পূৰ্ণ সহজ হৈ উঠিছে।

পাকঘৰটো ললিতাই আগতেও এৰিব পৰা নাছিল আৰু এতিয়াও এৰা নাই। নিজৰ বংশ-পৰিয়াল ডাঙৰ, সম্প্ৰান্ত আৰু কোনো কোনো ঘৰ এতিয়াও ধনী যদিও; নিজৰ ঘৰখন অৱস্থাহীন হৈ পৰাত হৃদয়নাথৰ লগত ললিতাৰ বিয়া হওঁতে তেওঁ ঘৰ ধৰিবৰ সময় প্ৰাণক্ষণকে ঘৰৰ পৰা লৈ আহিব পাৰিছিল। আটোমটোকাৰী সংসাৰ এখন গাঁচি তুলিবলৈ তেওঁৰ বিশেষ একো কষ্ট নহ'ল। কিন্তু বংশ-পৰিয়ালৰ মান-মৰ্যাদাৰ প্ৰবণা স্মৃতিয়ে তেওঁক সদায়েই উদ্গতিৰ কাৰণে উৎসাহ দি আহিছে। সেইকাৰণে তেওঁ সবল-স্বভাৱৰ হৃদয়নাথক প্ৰভাৱান্বিত কৰি কৰি ঘৰৰ খীচেহেৰা চকুত লগাকৈ সলাই শেলাব ধৰিলে। নহ'লে এনেয়ে হৃদয়নাথ অলপতে সন্তুষ্ট হোৱাৰিঘৰ লোক আছিল আৰু পাপলৈ যব ভয় কৰিছিল। ললিতাৰ এতিয়াও মনত পৰে, কিন্তু গিৰীয়েকক জানিবলৈ কোনোদিনেই দিয়া নাই, যে হৃদয়নাথে স্মৃতিৰ ওচৰত ভালেখিনি সন্মোচ কৰি চলিছিল। পিচলৈ লাহে লাহে সহজ হৈ আহিল যদিও, সেই প্ৰথমৰ অভ্যাস একপ্ৰকাৰ বৈয়েই গ'ল। ই যেন এক অলিখিত বিধি হৈ ব'ল। ললিতা আছিল চালাক ছোৱালী। হৃদয়নাথৰ মনোবৃত্তিৰ লগত খাপ খুৱাই দেখাত “আমাৰ এয়ে ভাল” “ঈশ্বৰে যি দিছে সেয়ে যথেষ্ট” এনে ধৰণৰ উজ্জ-প্ৰয়োগ কৰিছিল যদিও, সময় আৰু সন্নিধ্য বৃদ্ধি “আমাৰো এনেকুৱা হ'লে ভাল হয়”, “অহাৰাৰ পইচা পালে অমুকটো কিনিম বুলি ভাবিছোঁ”, এই ধৰণৰ ইচ্ছাও প্ৰকট কৰি গৈছিল। প্ৰীতিৰ সময়লৈকে এইটো ব্যৱস্থা বৰকৈ পক ধৰা নাছিল। কিন্তু মনুকণ আৰু মইনাকণ হবৰে পৰা সামান্য উপাৰ্জনে নুকুলোৱা হ'ল বাবে হৃদয়নাথে যেনেকৈ দুইপইচা বেছিকৈ অৰ্জাৰ কাৰণে চিন্তা কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল তেনেকৈ ললিতাৰ উপদেশ পৰামৰ্শও পকি আহিবলৈ ধৰিলে। সেইবাবেই বৰ জীৱনী প্ৰীতিয়ে বৰ বেছি প্ৰাচুৰ্য্যও নাপালে, আশ্বাস কৰাৰ সন্নিধ্যও নাপালে। তদুপৰি তাইৰ বিয়াও হৈছিল কম বয়সতে। কিন্তু মনুকণ আৰু মইনাকণে মনত পৰাৰে পৰা বিলাস আৰু প্ৰাচুৰ্য্যক উপভোগ কৰি আহিছে, আৰু দেউতাকৰ চাৰ্কাবটোৰ যে বৰ বেছি দাম নাই, সেইটোও

নবদুজাকৈ থকা নাই। সিহঁতৰ দিনতে ভাড়াঘৰটো হৈ উঠিছে, মাজ আঠহাজাৰ টকাৰ ঋণেৰে যে সেইটো হোৱা নাই, সেইটো সিহঁতে মাক-দেউতাকৰ কথা-বতৰাৰ পৰা প্ৰকাৰান্তৰে বঢ়াই আহিছে। কিন্তু মাজতে হৃদয়নাথ অফিচৰ কিবা হিচাপৰ গোজমালাত চাচপেস্ত হৈ পৰাত আক ভাড়াঘৰটোও ইমানদিনে থকাঘৰ বঢ়াল চলাই অহাৰ পাচত কোনোবা হিংসা-কুৰীয়া লগনীয়াৰ কথামতে ষিউনিচিপেলিটিয়ে হঠাৎ নতুনকৈ এচেহ কৰাত ভালকৈয়ে এটা জোকাৰ খাব লগা হ'ল। মনু আৰু মইনাই অৱশ্যে বিশেষ একো বস্তুৰে অভাৱবোধ নকৰিলে। মাক-দেউতাকে সিহঁতক অভাৱ বোধ কৰিবলৈ কোঁতয়াও নিদিলে। তেওঁলোকে গোটেইটো ধুমুহা নিজেই মূৰ পাতি ললে। মাজৰ ছোৱাত যি চাকৰ-বাকৰ বাৰিখিল সকলোকে বিদায় দি ললিতাই আকৌ নিজেই ঘৰ চম্ভালিবলৈ ললে। এই ব্যৱস্থাই এতিয়ালৈকে চলি আছে। সেই ব্যৱস্থা চলি থকাটো এতিয়া বিশেষকৈ ভাল হৈছে বঢ়াল ধাৰণা হৈছে, কাৰণ ভাড়াঘৰটো খালীয়েই, তাৰপৰা আৰ্জন নাই, তদুপৰি চাকৰ-বাকৰ থকা হ'লে মইনাকৰ কলেংকাৰীটো ওলাই পৰাৰ আশংকা আছিল।

কিন্তু মইনাকৰে আজি হঠাৎ ইমান টান কথা শুনালে কিয় ? গেচৰ জুইৰ ওপৰত চোঁ চোঁ কৰিব ধৰা কেটলীৰ পানীৰ উত্তল অহালৈ অপেক্ষা কৰি থাকোতে এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কোনোমতেই বিচাৰি নোপালে। অস্তিত্ব মইনাকৰে ইমান ডাঙৰ অভিযোগ এটা তুলিব নোলাগিছিল। মনুকণৰ কথাটো বেলেগ। সি গদুক গোসাই নামানে। কাম কাজ নকৰে বাক নাই, কিন্তু মদতো ধৰিলেগৈ ষোঁতয়া তেনেই গঢ়াচল বঢ়ালবই লাগিব। হৃদয়নাথৰ ৭৭ দৌধ কোঁতয়াবা ল'বাক ললিতাই বঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰিলে সি ওলোটাই প্ৰশ্নহে কৰে। সি কয় : কাম কৰিব লাগে ? কষ্ট নকৰাকৈ যদি সিহঁতৰ ইমানটো সম্পত্তি হব পাৰে, দৰমহাৰ পইচা নলগোৱাকৈ যদি সিহঁতৰ ইমানটো ঘৰ হ'ব পাৰে, দৰমহাৰ পইচা নলগোৱাকৈ যদি স্নান ভোগ কৰিবলৈ সকলো পাব পাৰে, তেন্তে সি কি বৃদ্ধিত কাম কৰিবলৈ বাৰ ? আন এটা নিবনুৱা মানুহৰ ভাত খাবিবলৈ ? সেইটো ল'বাই যদি মইনাকৰ কথাবান আজি মাকক কলেহেঁতেন তেন্তে হয়তো ইমান টিল্ডা কৰিব জগীয়া নহ'লহেঁতেন। ভাড়াঘৰটো কিয় আজি পেলোৱা নগৈ ? ভাড়াটো তইব নকৰাৰ বাবে ধৰ্ম্মবিহীন ? কিন্তু তুমি জুৱা হৈছে নাকি ?

ভেটীখোরা বন্ধ হোৱা আৰু মনুকণ ভাল হৈ অহাটো কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে ?

মুদা চাহ একাপ বাকি লালিতাই গিবীয়েকক দিবলৈ গ'ল। দৌখিলে কৰিব হাতোৰাত কিলাকুটি থৈ মূহাতেৰে আঙুলিৰে চকু মূঠা জপাই হৃদয়নাথ গভীৰ চিন্তাত নিমগ্ন হৈ আছে। নিজেই নীলা পোহৰৰ তলত প্রকৃতভাৱে বোঁছ শেঁতা পৰা ধেন লগা মইনাৰো চকু মূদি পৰি আছে। লাহেকৈ 'চাহ' বুলি লালিতাই মাত দিয়াত হৃদয়নাথ উচাপ খাই উঠিল। লালিতাই চাহ কাপ তুলি দি ফুট-ফুটাই সন্মিলে মইনাকণকো কিবা অলপ খাবলৈ দিব নেকি ? কিন্তু হৃদয়নাথে কলে যে তাইৰ তন্দ্রাভাৱ আহিছে এতিয়া জগাব নালাগে। নিজে একাপ খাই লবৰ মনেৰে লালিতা পাকৰব পাৰেগৈ। ভাত খাবলৈ এতিয়াও ভালোখিনি সময় আছে। গিবীয়েকে আক্কে আঁজকালি বৰ পলমকৈ ভাত খোৱা হৈছে। ঘূৰিও ফুৰে বাতিলৈ আৰু ঘৰলৈ অহা পোনকাল হলেও "ভোক লগাই নাই, খাম্ব বাক লাহে খীৰে" এইধলাক কয়। মানুহটোৰ কিবা এটা হৈছে। বৰ বোঁছ চিন্তা কৰি থকা হৈছে।

ভাড়াটীয়াৰ লগত আৰু অলপ সাৱধান হ'ব লাগিছিল হয়। ইমান হাল-গলি কাৰো লগতেই ভাল নহয়। কিন্তু কোনেনো জানিছিল যে ইমান ডাঙৰ ঘটনা এটা হ'বগৈ বুলি। তাতে অসমীয়া মানুহ। হাল-গলি পাজাৰী ঘৰৰ লগতেহে বোঁছ হৈছিল। একেবাৰে একেখন ঘৰৰ দৰেই হৈ পৰিছিল। চৰ্দাৰজী আৰু চৰ্দাৰণী, তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাই কি মনুকণ কি মইনাকণ কাকো খন্তেক নেদেখাকৈ থাকিব নোৱাৰিছিল। মানুহে মানুহ, মইনাহে মইনা। মইনাকণেও আঁটি আৰু আকোলক কম ভাল নাপাইছিল। তেওঁলোকে তাইক বুলি কৈ তলৈকে ফুৰাবলৈ গাড়ীৰে লৈ যায়। কেতিয়াবা কাপোৰ কানিও কিনি দিলে, আপত্তি কৰিলে উকৰাই দিলে। কাপোৰৰ উপহাৰটো পিচলৈ এনেকুৱা নিয়মীয়া হৈ পৰিছিল যে আনিক লালিতাইও মাজে মাজে শাৰী এখন গ্ৰহণ কৰাটো একো ভাবিবলগীয়া কথা হৈ থকা নাছিল। মইনাকণে তেতিয়াই নানান নতুন নতুন পোছাক-বিলাক পিন্ধিবলৈ শিকিলে। আকোল-আঁটিৰ বহুত কাপোৰ দিল্লীৰ পৰা এপানে পোনে আহিছিল। এইদৰে কাপোৰ পাই থকাত যে হৃদয়নাথ আৰু লালিতাই মলে মলে সকাহ পাইছিল সেইটো নকলিও হ'ব। কদৰণ

স্বৰ্ণৰ অন্যান্য খবচ দিনে দিনে বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে টেক্স বাঢ়ি অহা, মাহে মাহে ধনৰ আদায় দিয়া আদিৰ বাবে তেওঁলোকে সময়ত হাত ধৰিও চলিব লগা হৈছিল। অৱশ্যে সেইটো কাকো জানিবলৈ নিদিছিল।

চাহকাপ বাকি লৈ মাত্ৰ এসোহা মাৰিয়ে কাপটো নমাই থৈ ললিতাই নিজৰ মনতে 'স্বীকাৰ কৰিলে যে এই অভ্যাসটো তাৰ পিচলৈকো চলি থাকিব দিব নালাগিছিল। পাঞ্জাবী পৰিয়ালটো গদুচি যোৱাৰ পাচত এটা দক্ষিণ ভাৰতীয় পৰিয়াল আহিল, গিৰীয়েক-বৈশীয়েক আৰু গিৰীয়েকৰ ডেকা ভায়েক। নিঃসন্তান স্বামী শ্ৰী হালে মইনাকণক বৰ মৰম কৰিছিল, হিন্দীবেই কথা পাতি পাতি ললিতাক দোচা আৰু ইন্দলী কৰিবলৈ শিকাইছিল। বিহুৰ সময়ত হৃদয়নাথে তিনিওকে তিনিখন ভাল ফুলাম গামোচা দি জা-জলপানো খুওৱাত ললিতাই কিছুদিন পাচতে এখন কাঞ্জিবৰম শাড়ী আৰু মইনাকণে স্থানীয় বজাৰৰ হৰেক বকমৰ কাপোৰ কানি পাইছিল, বিশেষকৈ ডেকা ভায়েক জনে বিশেষ উৎসাহেৰেই তাইক বজাৰলৈ লৈ গৈ কাপোৰ কানি দিয়া দেখি স্কুলত লগৰ ছোৱালীয়ে জোকাই এক-লেখীয়া কৰি পেলাইছিল। সিমানলৈকো কোনো ভয়ৰ কাৰণ ওলোৱা নাছিল। কামৰ মনত যিয়েই নাথাকক এই ডেকাজনে এদিনলৈকে অসং আচৰণ মইনাকণৰ প্ৰতি দেখুওৱা নাছিল। তথাপি সিমানতে ক্লান্ত হোৱা হ'লে নিশ্চয় ভাল আছিল। কিয়নো তাৰ পাছত হৃদয়নাথে দুজন অসমীয়া ডেকাক এদিন ভাড়াটীয়া কৰি লৈ আহিল। দুই জনেই ইঞ্জিনীয়াৰ, এজনে চাকৰি কৰে, ইজনে ঠিকা কৰে। হৃদয়নাথে অফিচতে তেওঁলোকক আবিষ্কাৰ কৰি কিবা কামত অকল সহায় কৰি দিয়াই নহয় দক্ষিণ ভাৰতীয় পৰিয়ালটো গদুচি যাবলৈ ওলোৱাত তেওঁলোকক ধৰটো দিয়েই মাতি লৈ আহিল। ডেকা ডুৱৰা মানুহ দেখি ললিতাই প্ৰথমতে অলপ খেৰো-গেৰো কৰিছিল। কিন্তু হৃদয়নাথে উকুৰাই দি ক'লে, "খোৱাহে এওঁলোক আমাৰে অসমীয়া ল'ৰা, ককাই ভাইৰ দৰে। সেইবোৰ কথা বিদেশী মানুহৰ ক্ষেত্ৰতহে ভাবিব লাগে।" ইঞ্জিনীয়াৰ দুজনেও "বৌ আমি ঘৰবানী, আইবোপাই সকলো এবি আপোনাবোৰেই আশ্ৰয় লৈছোহি" বুলি নানান চলাহী কথাৰে লেনচেলাই লেনচেলাই ললিতাক ভেনেই মূৰি পেলালে। কোঁতৱাৰা এসপ্তাহ মানৰ শাক-পাৰ্জী আৰু ৰেটো বোম্বাছ এটা জীপত তুলি আনি দি কৰ, "বৌ আমি অৱশ্যে আপোনালোকৰ লগত থাকিম।" তেওঁলোকৰ আদৰ-সাদৰ, বং লগা

কথা-বতৰা আদিত ললিতাই এটা নতুন আমোদ পালে যিটো পাজাৰী, মাদ্ৰাজী খাদ্য খোৱা আৰু খুৰিব নোখোজা জিভাবে হিম্পী কোৱাত পোৱা নাযায় । শেষত জীপেৰে পিক্‌নিক খাবলৈ যোৱা আৰু চিনেমা চাবলৈ যোৱাটোও সহজ নৈমিত্তিক হৈ আহিবলৈ ধৰিলে । কাপোৰৰ বজাৰ কৰিবলৈ জীপখন খুঁজিলেতো সবহভাগ পইচা ডেকা দৃজনেই খৰচ কৰে । ললিতাই জানে মইনাকণে কোঁতয়াৰা টকাও খুঁজি নি স্কুললৈ যাওঁতে খৰচ কৰিছিল । তেওঁ পাচত পৰ পাইছিল যে হৃদয়নাথে কিবা এটা দৰকাৰত তেওঁলোকৰ পৰা ভালোখিনি টকা লৈ খোৱা কাৰণেহে আচলতে খৰচটোৰ লোভ তেওঁলোকক দেখুৱাব লগা হৈছিল ।

চোঁচ হৈ অহা শেষৰ চাহৰণ খাই কাপটো শেষৰাবলৈ নমাই থওঁতে ললিতাৰ মনলৈ আহিল যে আচৰিত ধৰণে এই সকলোবোৰৰ পৰা মনুৰূপ একপ্ৰকাৰ আঁতৰি আছিল । পাজাৰী, মাদ্ৰাজী, অসমীয়া যি কোনো ভাড়াটীয়াৰে নহওক, মৰম-চেনেহ সি অভিন্নতা কৰি প্ৰত্যখ্যান কৰা নাছিল । দুই-এটা সৰু-সুৰা উপহাৰো সি গ্ৰহণ নকৰাকৈ থকা নাছিল । কিন্তু কোনো ভাড়াটীয়াৰ লগতে মনুৰূপে হিম্মা উৰুৱিয়াই দি হাঁহি-গালি কৰা নাছিল । ক'পি উঠা বুকুৰে ললিতাই মনত পেলালে যে মনুৰূপে প্ৰত্যেক-বোৰা ভাড়াটীয়াকে বেয়া মানুহ বুলি গণ্য কৰি আহিছে । ল'ৰাটোৰ কা'জবোৰ ধৰখনৰ কাৰো লগত কেতিয়াও নিমিলে । সি অবাটে গৈছে, মদত কৰিছে, সেই কাৰণে দেউতাকে তাক মৰিয়াইছে আৰু সিও মাৰ খাই উভতি ধৰি দেউতাকক গালি পাৰিছে । তথাপি যেন সিহে শৃঙ্খল, বাকী সকলোৰে ভুল হৈ আহিছে ; মইনাকণৰ আঁজৰ অৱস্থা আৰু তাইৰ আচৰিত ধৰণৰ অভিযোগটোৱে ললিতাক তাকেই উপলব্ধি কৰাব খুঁজিলে । ফলক পিন্ধি থকা সৰু ছোৱালী হ'লেও মইনাকণ উঠন বয়সৰ । তাইৰ অনিচ্চক সকলো চিন মাকে যোঁতয়া দেখিবলৈ পালে, তেতিয়া সেই ডেকা দৃজনে নানান অজুহাতত ভাড়াঘৰটো এৰি গুচি গ'ল । হৃদয়নাথ বা ললিতাই বাধা দিব নোৱাৰিলে, হৈ-চৈ নলগালে, পদূলিত খবৰ নিদিলে ।

পাকঘৰৰ পৰা ওলাই আহিব খুঁজি ললিতাই লাইট নুমাৰলৈ চুইচত হাত দিওঁতে দেখিবলৈ পালে খোজৰ কোনো লক্ষ্য নকৰাকৈ চিকাৰী মাৰব-দৰে আহি হৃদয়নাথ দূৰাৰমুখ খাইছেহি । তেওঁৰ চকুৰে-মুখে চিন্তাৰ চাপ । অলপতে বিজ্ঞত হৈ পৰা এই মনুৰূপটো ললিতাই আঁৰ ভাৰ্য্যক-

জানে। বহুত বুদ্ধি-কৌশল খটুৱাই তেওঁ এই মানুহটো চলাই আনিছে ; কিন্তু এই সবল মানুহটোক তেওঁ ভয়ো কৰে অসম্ভৱ। দুনো দুনোলৈকে চাই একেধৰে থিয় হৈ ব'ল। হৃদয়নাথে গভীৰভাৱে সূঁধিলে, “ভাড়া-ঘৰটো ভঙাই পেলাওঁ নেকি ?”

ললিতাই চকু নমাই ল'লে। তেনেহ'লে তাই দেউতাককো অভিযোগ-টোৰ কথা কৈছে ? কিন্তু তেওঁ নবদুজাৰ ভাও ধীৰ ওলোটাই প্ৰশ্ন কৰিলে, “ভাড়াঘৰটোৰ কি জগৰ লাগিল ? সেইটো ভাঙি পেলালেই হোৱাটো মোহোৱা হৈ যাবনে ?”

হৃদয়নাথে সূঁধিলে, “ভাড়াঘৰটো নোহোৱা হ'লে আমাৰ নহ'ল-হে'তেননে ? আমি যদি ল'ৰা-ছোৱালীক হেৰুৱালোঁ তেনেহ'লে ঘৰটো বা ভাড়াঘৰটো কেলৈ ? মই যদি কওঁ—এই ভাড়াঘৰটোৰ কাৰণেই আমি আজি ল'ৰা-ছোৱালীক হেৰুৱাবলৈ ওলাইছোঁ, ভেস্তে কি কৰিব লাগিব ভুলিয়ে কোৱাচোন।”

ললিতাই জানে এইটো প্ৰশ্ন হৃদয়নাথৰ নিজৰ নহয়। তথাপি এইটো এটা ডাঙৰ প্ৰশ্ন। তাতকৈও ডাঙৰ কথা এয়ে যে ইয়াৰ উত্তৰ ললিতায়ো দিব নোৱাৰে। জীয়েকৰ অভিযোগ উঠাব ক্ষণ ধৰি তেওঁ ইয়াৰে এটা উত্তৰ উলিয়াবৰ কাৰণে আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি আছে। কিন্তু পৰা নাই। তেওঁ চুইচটো অফ্ কৰি দি গিৰীয়েকক পাচফাললৈ ঠেলি ঠেলি ক'লে, “বাক ব'লক, সেইবোৰ লাহে লাহে চিন্তা কৰা যাব। ডাইক অকলশৰে এবি থৈ অহাটো ঠিক হোৱা নাই।”

আমাৰ চাৰ

আমাৰ পশ্চেশ্বৰৰ ডাঙৰ ছোৱালী মিন্দুৰ বিয়া। তালৈ গধূলিপৰত
আমাৰ চাৰ অহাটো একো আচৰিত কথা নহয়। কিন্তু বৰ ডাঙৰ কথা।

আমাৰ চাৰ পশ্চেশ্বৰৰ নিচিনা আমাৰ চামৰ উপৰি আগৰ-পিছৰ
বহুতৰে শিক্ষক বাবে তেখেত সাম্বৰ্জনীন চাৰ হৈ উঠিছে। তেখেতে
এতিয়া অৱসৰ লৈছে। কিন্তু সেই ডেকা দিনৰ মানসিক সবলতা তেখেতে
এতিয়াও হেৰুওৱা নাই। আওপূৰণি চাইকেলখন লৈ এতিয়াও চহৰখনত
ঘূৰি ফুৰে। আমি নিজৰ ভিতৰত তেখেতৰ ধৰণীধৰ বকুৱা নামটো ব্যৱহাৰ
নকৰোৱেই। আমাৰ চাৰ বদলিলেই আমি বজো।

পশ্চেশ্বৰৰ ঘৰৰ সমুখত পতা বভাৰ্ভলিত আমাৰ চাৰ যোঁতীয়া উপস্থিত
হ'লিহে তেতিয়া আমি কেউটাই উৰি যোৱাদি গৈ তেখেতক আগবঢ়াই
আনিলোঁগৈ। মই চাইকেলখন ধৰি একাষে খলো। হেৰুওঁতই হাত দুখন
মোহাৰি মোহাৰি বহা ঠাইলৈ আগবঢ়াই নিলে। নগেনে লৰ মাৰি গৈ
ডাঙৰ কাঠৰ চকি এখন হাতেৰে মোহাৰি মোহাৰি চিঞৰিলে, “আহক চাৰ,
ইয়ালৈ চাৰ!” চাৰেও আমাৰ সম্ভাষণ অকাতৰে গ্ৰহণ কৰাৰ দৰে “ব-ব বৰ
বোঁছ গোলমাল নকৰিবি” বদলি কৈ কৈ গৈ নগেনে নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া চকি-
খনত গাটো পেলাই দিলে।

টেঙৰ হাজৰাই ক'ববাৰ পৰা বিচেনী এখন বিচাৰি আনি পাছ ফালৰ
পৰা চাৰক বিচিবলৈ ধৰিলে। চাৰে তালৈ উভতি চাই কলে, “অ' তই
মনোবৰ্জন। ভালেই কৰিছ দে, বৰ গৰম লাগি আহিছে। এই ফেনখন চলা
লাই কিয়?”

আমি জনালো যে কাৰেণ্ট দিয়া নাই। হাজৰাই প্ৰশংসাটো পোৱা
কাৰণে আমি অলপ কোভেৰে তাৰ ফালে চালো। আমাৰ মনৰ অৱস্থা
বদলিৰ পাৰি সি মিচিক কৰে হাঁহি কলে, “চাপটো ললো, বেয়া নেপাৰি।”
জাৰি-চাপি বদলি খটাই চালি অহা বাবে মনোবৰ্জন হাজৰাক আশ্ৰিত ইয়াৰ

চকুৰে চাই প্ৰায়েই “নোমটেঙৰ বঙালী” বুলি জ্ঞাতত ধৰি গালি পাৰিছিলো। কিন্তু তাকো মৰমতেহে। আমাৰ ফাইলটো এদিনলৈকে এবা-এৰি হোৱা নাছিল।

চাবক বোঁৰ-কুঁৰ আমি নানান প্ৰশ্ন কৰিবলৈ ধৰিলো। চাবেও আমাৰ সকলোৰে খা-খবৰ লবলৈ ধৰিলে। কোৱা বাহুলা আমাৰ প্ৰশ্নবোৰ প্ৰায়েই চাবক জোকাবৰ কাৰণে কৰা। আমি যেন এতিয়াও সেই তাহানিৰ স্কুলীয়া দৃষ্ট ল'ৰাকিটাই হৈ আছোঁ। তেতিয়াও চাবক দিগদাৰ কৰিছিলো, এতিয়াও খেজেলিয়াবলৈ এবা নাই। চাবেও তেতিয়াৰ দৰেই দাবি-ধমক দি আমাৰ কথাৰ উত্তৰ দিলে, যেন এতিয়াও আমি তেখেতৰ ভয়ত থবহাৰ কম্পমান দৃষ্ট ল'ৰা কিটাই হৈ আছোঁ। অৱশ্যে এতিয়া ভয় নকৰিলেও আমি ভয় কৰাৰ অভিনয় কৰিছোঁ। মজা সেইখিনিতে।

যেনে আমি কলো, “চাবে আৰু এই বয়সত চাইকেল উঠি নুফুৰাই স্কাল।”

“কিয় নুঠিম অ’ কিয় নুঠিম?”

এনে জোৰত চাব গৰাজ উঠিল যে আমি আধা-আধি ভয়তে চীচিটি উফাৰি পৰিলো। হাজৰাই কোনোমতে খোপনি পুতীত জোৰে জোৰে বিচনী মাৰি, কিন্তু মূখত দৃষ্টালিৰ হাঁহি লৈ, কলে, “নহয় চাব, আজি-কালি গাড়ী-মটৰ বোছি হৈছে। চাইকেল চলোৱা টান হৈ পৰিছে। কেনেবাকৈ পৰি গলেও এই বয়সত আপুনি বৰ কষ্ট পাব।”

চাবে সমান উত্মাবে সমিধান দিলে, “৭৫ বছৰ হ’লহি, শিকোতে পৰাৰ বাহিৰে এদিনো চাইকেলৰ পৰা পৰা নাই, এতিয়া কিয় পৰিম? হোঃ তহ”তে কলেই হ’ল। আৰু মটৰে চেপিলে তহ”তে স্বৰখেদাকৈ মশানলৈ লৈ যাবি, ঘৰত থবৰ নিদিব।”

আমি কেউটাই প্ৰতিবাদ কৰি উঠিলো, “ছিঃ চাব কিয় তেনেকৈ কয়? আপোনাক কোনখন মটৰে চেপে আমি চাম নহয়।”

এসময়ৰ পালোবান হেমন্তই বুকু ফিৰাই কলে, “তাৰ মটৰ গুড়া কৰি দিম চাব।” ‘তাৰ’ মানে চাবৰ অজ্ঞাতশত্ৰু মটৰ চালকৰ।

চাবে হো হো কৰে হাঁহি আমাক আশ্বাস দিলে, “বাক বাক যা তহ”তে চিৎজা কৰিব নেলাগে। মই মটৰৰ চেপাত নমবো। তহ”তক গালি পাৰিবলৈ আৰু কিছুদিন জীয়াই থাকিম।”

গালি পৰা কথাটোৰ অৰ্থ আছে। আমাৰ চাবৰ সমান খঙাল মাষ্টৰ আঁমি আমাৰ জীৱনত দেখাই নাই। ডেকা বয়সত এটিছোণ্ট হেডমাষ্টৰ হৈ থাকোঁতেই আমি চাবক প্ৰথমে পাইছিলো। ডিৰ্চিপ্লিন বন্ধা কৰিবৰ কাৰণে স্কুলত কত যে নিয়ম নুলায়ালে, কিমান যে সোঁকা নেভাঙিলে, কিমান যে ডিটেইন নকৰিলে। এইবিলাক বিষয়ত চাবে হেডমাষ্টৰৰ হাক-বচন প্ৰায়েই নুশুনছিল। নিজে হেডমাষ্টৰ হোৱাৰ পাছততো কথাই নাই। চাব স্কুলখনৰ কাৰণে আন্তৰ্গত স্বৰূপ হৈ উঠিছিল। কোনো ল'ৰাই বাবাম্পাত খিয় দি থাকিব নোৱাৰে। পলমকৈ আহিলেতো ছাত্ৰ হওক, শিক্ষক হওক কোনোও স্কুলত সোমাব নোৱাৰে; ফাইনেল বেল পৰাৰ লগে লগে ছাটিক ঘণ্টা নপৰালৈকে ধনীৰাম চকিদাৰে প্ৰকাণ্ড গেটখনত প্ৰকাণ্ড তলাটো লগাই থয়। মিলিয়ন কাপোৰ পিন্ধি আহিলে, হোমবৰ্ক কৰি নানিলে, কাৰোবাক গাঙ অজ্ঞাতে চিঞাহি পেলালে, লগৰ ল'ৰাৰ লগত কাজিয়া কৰিলে; পৰীক্ষাত চুব কৰিলে অফচলৈ মডাই নি একোডজনকৈ বেতৰ কোব খাবই লাগিব।

তথাপি যে ল'ৰাহ'তে উৎপাত বা দুৰ্দৃষ্টি নকৰাকৈ আছিল এনে নহয়। এই বিষয়ত আমাৰ দলটো বা ফাইলটো আছিল আটাইতকৈ চকুত লগা। আমাৰ ভিতৰত আকৌ চৰ্দাৰ আছিল প্ৰেমেশ্বৰ। সি স্কুলত থকা কালত চাবক কম আহুকাল দিয়া নাছিল।

তেতিয়া নিশ্চয় চাবৰ শাস্তি আৰু নিয়মবোৰ আমি ভাল পোৱা নাছিলো। কিন্তু আজি সাংসাৰিক অভিজ্ঞতা হোৱাত, নিজৰো ল'ৰা-ছোৱালী স্কুললৈ ৰোৱাত ভৱি-চিন্তি দেখিছো চাবে একো বেয়া কাম কৰা নাছিল। অন্যান্য কামতো তেখেতে এটাও কৰা নাছিল। আমি মনস্ত পেলাই চাইছো, আমাৰ কোনো এজন অভিভাৱকেই চাবৰ কামবোৰত এবাৰ-লৈক্ষা আপত্তি বা প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল।

মানুহ বা শিক্ষক হিচাপে চাবক আমিও কোনো দিনে বেয়া পোৱা নাছিলো। কাৰণ পঢ়া নোৱাৰিলে গালি পাৰিছিল বা কাণচোপা দিছিল যদিও চাবে মৰম আৰু সহানুভূতিৰে বাবে বাবে বুদ্ধাই দিবলৈ কৌতুহলও থৈয়া নেপাইছিল। আমাৰ বেচক নাইনৰ পৰাই স্নেহবাবে দেওবাবে স্বৰ্গলৈ গ্ৰাস্তি নি অন্ধ আৰু ইংৰাজী শিকাইছিল। মোৰ মনত আছে, এদিন গছুলি চাবে কেউজাক কিবা কাৰণত বিচাৰি জন্মৰ স্বৰ্গলৈ গৈছিল। মই ডেউকা

পঢ়াব টেবুলত। “চাওঁ কি পঢ়িছ” বদলি তেখেতে মোৰ ওচৰতে বহিল। ইংৰাজী গ্ৰামাৰ অলপ ধৰি, “ডেফোডিল” কবিতাটো আকৌ এবাৰ বদজাই দি, মই নোৱাৰা অঙ্ক এটা কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু অঙ্কটো নোলায়হে নোলায়। সেইটো কৰি দিওঁতে, পাতোতে, কবোতে বা কিতাপৰ উত্তৰতে কিবা ভুল আছে নেকি কেউ দিশৰ পৰা চাওঁতে চাওঁতে ইমান পলম হৈ গ’ল যে শেষত মা আৰু দেউতায়ো উচ পিচাই আলেঙে আলেঙে আহি চাই খাবলৈ ধৰিলে। মাৰ চিন্তা মোৰ ভোক লাগিব পাৰে, দেউতাৰ চিন্তা তেওঁ নিজে খাবলৈ পোৱা নাই। শেষত বৈনিবা অঙ্কটো কৰি দি চাব গ’লগৈ কাকো মাত নলগোৱাকৈয়ে। অকল মোৰ বদলি নহয়, পঢ়া-শুনাৰ বিষয়ত সকলোৰে কাৰণে চাবৰ একে চিন্তা। এনে এজন মানুহক কোনে বেয়া বদলিব?

কোনোবা সকল’ৰা এটাই তামোলৰ বটাটো আনি চাবৰ সমুখত ধৰিলেহি। আৰ্শ্ব ভৌতিয়াও চাবক লৈয়েই ব্যস্ত হৈ আছে। মাজে মাজে বিষয়লৈ অহা মানুহকো সোধ-পোচ কৰিছে। পশ্চিমবৰ ভৌতিয়াও ওলাই আহিব পৰা নাই। তামোল চাবৰ বৰ প্ৰিয়। বটাটো কোচত লৈ লুখনমান তামোল একেলগে ভৰাই জেপৰ পৰা নিজৰ টেমোটা উলিয়াই তাৰ পৰা অসমীয়া ধপাত অকণমান লৈ বৰ আয়মেৰে খাবলৈ ধৰিলে। ধপাত আমাকো দিছিল, পিছে আমি এটায়ো নাখাওঁ। চাবে মন্তব্য কৰিলে, “ধপাতেই যদি নেখালি তেন্তে কিহৰ তামোল খাব?”

আমাৰ অনুমানত চাবৰ তামোলখনত পাগ উঠোতেই হেমন্তই ভিত্তৰৰ পৰা আহি কলে, “চাবে জলপান খাই ললেই ভাল আছিল নেকি?”

“কেলেই খাম অ’ এতিয়া?” চাব গৰ্জি উঠিল: “এনে সন্দেহ তামোলখন নষ্ট কৰি খাওঁ” এতিয়া তোৰ জলপানটো; নাখাওঁ” যা— নিদিলেও নিদিব।”

মই কৃত্ৰিম ধমকৰ সুৰত হেমন্তক কলো, “তোৰনো কি এনে সময় নোহোৱা হৈছে যে চাবে এতিয়া আজৰি কৰি দিলেহে হয়? যা চাবৰ বোভিয়াই মন যাৰ ভৌতিয়াই খাব।”

চাবে মোৰ ফালে চাই কলে, “অ’ চাচোন চা, ইয়াৰ কাণ্ডটো চা। ই হেমন্ত এটা—এটা-এটা গাথা।”

মুৰ খজুৱাই খজুৱাই হেমন্তই কলে, “হয় চাব। আগতে কেৱল

ৰোজা কঢ়িয়াইছিলো। এতিয়া মানুহো কঢ়িয়াওঁ। মই বেলত কাক কৰো।”

চাবে আকৌ এবাৰ হো-হো কৰে হাঁহ হেমন্তৰ গাত চপৰিয়াই কলে, “নহয় যা। তোৰ বুদ্ধি এতিয়া বুলি গৈছে। আগতে পাওঁতে শিলৰ মাজত লুকাই থকা সোণৰ চেকুৰা আছিল।”

হেমন্তই কলে, “হয় চাব।”

চাবে পশ্চিম্ভবৰ খবৰ লৈ আছিল। সি কিবা পূজাৰ কামত ব্যস্ত হৈ আছিল। মাতি দিম বুলি কৈছিলো। চাবে “নেলাগে, তাক কামখিনি শেষ কৰি লবলৈ দে” বুলি কলে।

বিয়ালৈ অহা মানুহৰো ভালেমানে চাবৰ ওচৰলৈ আহি খা-খবৰ ললে। প্ৰায় সকলোৱে চিনি পায়। যি নেপায় তেওঁলোকে পৰিচয় লৈ প্ৰশ্ন জৰাই গ’ল। চাব যে জন্মজাত মানুহ এই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই। চাবে বক্তৃতা দিয়াৰ দৰে অনগল কথা কৈয়ে আছে। তাতে আমিও নানান কথা কৈ জোকাই আছো। আমাৰ কথাত কুটুম খং দেখুৱাই উম্মা প্ৰকাশ কৰি চাবে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা কৈ আছে। আমাৰ মাজত যে এটা মধুৰ সম্পৰ্ক আছে লেইটো সকলোৱে বুজিছে। বহুতেই অদৰকাৰতো বহি বহুত বহুত পৰলৈ আমাৰ আমোদত নীৰৱে ভাগ লৈছে।

অৱশেষত পশ্চিম্ভবৰ ওলাই আহিল। সি গম পাইছিল যে চাব আহিছে। কিন্তু কাম পেলাই আহিব পৰা নাছিল। যোঁতলাই আজৰি পালে তেতিয়াই চাবক রিচাৰি বাহিৰৰ বসন্তল পালেহি। আহিয়েই সি ‘চাব’ বুলি হাউলি চাবৰ ভৰিত ধৰি টপ কৰে সেৱা কৰিলে। চাব কথাত মচগল হৈ আছিল। পশ্চিম্ভবৰ যে আহিছে কবই নোৱাৰে। সি সেৱা কৰোতেহে চক খাই উঠাৰ দৰে “হে?” বুলি কৈ পশ্চিম্ভবক লক্ষ্য কৰিলে।

“এইয়া পশ্চিম্ভব।” চাবে কৈ উঠিল : “অৰ্থনিৰ পৰা বহি আছো, তোৰ দেখা-দেখিয়েই নাই।”

অপৰাধবোধত হাত দুখন মোহাৰি মোহাৰি পশ্চিম্ভবৰে কলে, “বৰ লেঠা এটাত পৰি আছিলো চাব, পুৰোহিতে উঠি আহিবই নিদিয়ো। আপুনিতো জানেই।”

চাব কথা শেষ নোহওঁতেই চাবে কলে, “জানিছো জানিছো অ’ মই

খবৰ লৈ আহো। ইহঁতে মাজতে মাতি দিবই খুঁজিছিল, মইহে মান কৰিলো।”

এসময়ৰ স্কুলৰ দক্ষিণ ল’ৰা পমেশ্বৰ আৰু আজিৰ কন্যাধাৰপ্ৰস্তু পিতৃ পমেশ্বৰক চাবৰ সম্মুখত আনি মনতে বিজাই চালো। স্কুলৰ স্বাস্থ্যবান ছফটীয়া ছাত্ৰ পমেশ্বৰে ছাত্ৰজীৱনত উৎপাতেই কৰি গ’ল। আজি মেদবহুল, পেটুৱা, চুলিত পকধৰা পমেশ্বৰে শূদা ভৰিবে; চুৰিয়াৰ ওপৰত চেলেং কাপোৰ এখন পেলাই লৈ গহীন গম্ভীৰ হৈ চাবৰ সম্মুখত সম্ভাষণে থিয় দিছেহি।

সি আকৌ বিনয়েৰে কলে, “আপুনি অহাত বৰ ভাল পালো চাব।”

চাবে আকৌ তাৰ কথাৰ ওপৰতে কলে, “এ যা তই একো ভাল পোৱা নাই। ছোৱালীৰ বাপেকী হ’লিহি, চাবে এতিয়াও গালি পাবে, এতিয়াও দোষ ধৰে বুলি মই নহা হলেই ভাল পালিহে”তেন।”

পমেশ্বৰে প্ৰতিবাদ কৰিলে, “নহয় নহয় চাব কেলৈ হ’ব, মই তেনেকৈ কেলৈ.....”

মই মাজতে কলো, “হয় চাব, ই পমেশ্বৰৰ একো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই।”

চাবে হো- হো কৰে হাঁহি কলে, “অ’ এতিয়া ? এতিয়া ক কি কৰ ? বাক যা যা তই ভাল নোপোৱা হলেও মই তোৰ ছোৱালীৰ বিয়ালৈ আহিলেহে”তেন। মাতিছ যোঁত্ৰা, মনত পেলাইছ যোঁত্ৰা নিশ্চয় আহিম। এতিয়া জলপানৰ দিহাটো কৰি দেচোন, ইহঁতে এটাৰো মোক খুওৱাৰ কথা ভবা নাই।”

আমি সকলোৱে এই মিছা অভিযোগৰ প্ৰতিবাদ কৰিলো। এটা হৈ-চে লাগিল। নগেন আৰু হেমন্ত দৌৰি ভিতৰৰ পিনে গ’ল। উঠিব খোজা চাবক পমেশ্বৰে এনেয়ে সহায় কৰিলে। সি হুকুম দিলে, “এই, চাবৰ কাৰণে ভিতৰত বেলেগ জাগাত টেবুল ঠিক কৰি দে।”

তাতে চাবৰ আপত্তি : কলে, “বেলেগ জাগাত কেলৈ থাম অ’ ? বাইজৰ পৰা অতিবাই ইম্পিচিয়েণ্টী খুৱাই মোক বহুৱা তুলিব খুঁজিছ ? ই-স। ভহঁতৰ সঁচাই কোনো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই। মোক কেনেকৈ দিগদাৰী কৰিব পাৰ তাৰ চিন্তাতে থাক।”

হাজৰাই মাত লগালে, “ইহঁতৰ অলপো কাণ্ডজ্ঞান নাই। ইম্পে-

চিনেল টেবুল কৰি চাবক বদনাৰ এটা দে আৰু।” চাবে হাজৰাব ফালে চাই কলে, “অ’ কান্ডজানটো তোৰেই বি অলপ আছে। চাকৰি নকৰি দেউতাবৰ খড়ীৰ দোকানখনতে লাগি ভাল উন্নতি কৰিহ। বাকী কেইটা-ইতো পাছ কৰিয়েই চাকৰিৰ পাছে পাছে গৈ বৰ ডাঙৰ মানুহ হ’ল।”

অভাৱ বিশেষ দেখাকিলেও আমি কেউটা সামান্য সামান্য চাকৰিলাল।

চাবে আন আন মানুহৰ লগতে জলপান খালে। আমি কেউটাই তেখেতৰ ভাৱক কৰিলো। পশ্চিমবৰো উপস্থিত থাকিল। ইটোৰ পিছত সিটোকৈ বহু দিনলৈ চেষ্টা কৰি নগেন আৰু হেমন্তই আকৌ চাবক ব্যতিব্যস্ত কৰিলে। হাজৰাই বিচনী মাৰিয়েই থাকিল। চাবে খালে সামান্য; পাতত কিবা দিব খুজিলেই কয়, “অ’ই মিছাই দিগদাৰী নকৰিবি।”

চাবে স্কুলত আমাৰ পৰা কম ‘দিগদাৰী’ পোৱা নাছিল। খঙত উগ্ৰমুৰ্তি ধৰি আমাক চাবে প্ৰায়েই কব লগা হৈছিল, “ত’হতেনো মোক কিমান দিগদাৰী কৰ হোঁ? হাত পাত।”

পশ্চিমবৰৰ নেতৃত্বত আমি বহুত উৎপাতেই স্কুলত কৰিছিলো। এবাৰ মেটীৰ চাবলৈ পলাইছিলো। লেজাৰত ওলাই গৈ একে কোৰেই চিনেমা হল পালো গৈ। বৃদ্ধি আৰু প্ৰস্তাৱ আছিল পশ্চিমবৰৰ। হাজৰা ঘৰলৈ গৈছিল কাৰণে ডাক এৰি গৈছিলোঁ। আমি কেউটা একেখন বেগতে বহো। পশ্চিমবৰে ক্ৰাছৰ কেইটামান ল’ৰাক আন বেগৰ পৰা আহি আমাৰ বেগত বহি থাকিবলৈ বন্দবস্ত কৰি আহিছিল। নহলে চাবৰ চকুত খালি বেগখন নপৰাকৈ থকা টান। কিন্তু তথাপি ধৰা পৰিব লগা হ’ল। চিনেমা হলত হাজৰাৰো আমাক লগ ধৰিলেগৈ। স্কুলত আমাক বিচাৰি নেপাই বেল পৰাৰ আগে আগে সিও ওলাই আহিল। পশ্চিমবৰে খঙত কলে, “তই থাকিলে ধৰা নপৰিম বুলি ভাবিছিলো। এতিয়া সিহঁতকিটা আমাৰ বেগত বহে নে নবহে কোনে জানে?” হাজৰাই উত্তৰ দিলে, “চাবে ধৰি সূৰ্খিলে মই কি জ্বাৰ দিম? ডাকটাকৈ একেলগে মৰাই ভাল।” পিছদিনা প্ৰথম ঘণ্টাতে আমাৰ ডাক পৰিল। কেনেকৈ চাবে জানিলে আমি আজিও ক’ব সোৱাবো। বোধকৰো আমাৰ ফাইলটো স্কুলত অনুপস্থিত থকাটো লক্ষ্যৰ পৰা কথাই নহয়। আমি প্ৰত্যেকেই প্ৰতি হাতত ছটাকৈ চাবৰ পূৰ্ণহতীয়া কোৰ খালে। তাৰ পিছত গোটেই দিনটো বেগৰ ওপৰত খিয় হৈ থাকিলো। ডাকপৰি, ঘৰলৈকো বিপৰীত: বোৱাত পুৰ্ণাৰ্থ: আকৌ গালি। বেজাৰতে

দুদিনমান আমি শ্ৰুতলৈ নোবোৱাকৈ থাকিলো। শ্ৰুতলৈ অহাৰ দৰে
 দৰৰ পৰা আহি ক'বাত থাকোঁগৈ। যেতিয়া আকৌ শ্ৰুতলৈ গলো—
 নগলে নিস্তাৰ নাই বুলিও জানিছিলো—তৌত্তিয়া চাবে আমাৰ ক্লাছত
 সোমাই চিখাই সন্মিলে, “ক'লৈ যোৱা হৈছিল মহাপুৰুষসকলৰ?” আমি
 ভয়তে তলমূৰকৈ থিয় হৈ থাকিলো। ক্লাছটো নিস্তব্ধ। চাবে আকৌ
 সন্মিলে। এইবাৰ পশ্চিম্ভবে উত্তৰ দিলে, “হাতত বিষ উঠি আছিল।
 শ্ৰুতলৈ একো কাম কৰিব নোৱাৰিম বুলি অহা নাছিলো।” সেই অবস্থাতো
 আমাৰ হাঁহি উঠি যাব খুজিছিল। কথমপিহে নহহাঁকৈ থাকিলো। আচৰিত
 কথা, চাবে আক বিশেষ একো শাস্তি নিদিলে। মাত্ৰ কলে, “বিষবোৰ
 ভালকৈ ভাল কৰি লোৱাহঁক। আকৌ বিষোৱাৰ লাগিব। আজি শ্ৰুতলৈ
 ছুটীৰ পিছত এঘণ্টা থাকি কেউজনে ট্ৰেন্সলেচনৰ কাম কৰিব লাগিব।”
 উল্লেখযোগ্য যে ডিটেইন হৈ থকা সময়খিনিত কোনো শাস্তিৰ পৰিবৰ্তে
 চাবে পৰম আন্তৰিকতাৰেই আমাক ট্ৰেন্সলেচন শিকাইছিল।

আন এবাৰ বছৰেকীয়া পৰীক্ষাত পশ্চিম্ভবে হলৰ ভিতৰতে বিকট
 শব্দ কৰা ফটকা এটা ফুটাই দি হুলস্থূলৰ সৃষ্টি কৰে। পৰীক্ষা পিছৰাহি
 দিবলৈ সকলো লৰাই হেডমাণ্টৰক ধৰিছিল। চাবে বেত লৈ আমাক
 আটাইকে গৰু খেদা দিলে। পৰীক্ষা পিছৰাওৱা আন্দোলনৰ নেতা আছিল
 পশ্চিম্ভব। কিন্তু আচলতে ফটকাটো কোনে ফুটুৱালে কোনেও ঠিক
 ধৰিব নোৱাৰিলে। শব্দ উঠাৰ লগে লগে সকলোটি ফৰিং ছিটিকা দিলে।
 প্ৰশ্ন বিজোৱা হৈছিলেই। সেই বাবে এবোলাৰ পৰীক্ষা বাতিল হৈ গ'ল।
 সকলোৰে চকু গ'ল পশ্চিম্ভবলৈ। বহুতে তাৰ নামো ক'লে। কিন্তু
 চাবে একো প্ৰমাণ উলিয়াব নোৱাৰিলে। সিও সৈ নেকাঢ়িলে। ফলত সি
 শাস্তি পাব লগা নহ'ল।

এনেকুৱা উদাহৰণ বহুত দিব পাৰি। চাবে ডিচিপ্লিন বক্ষা কৰিবলৈ
 যিমানেই কঠোৰ ব্যৱস্থা অৱলম্বন কৰে সিমানেই পশ্চিম্ভবে চেণ্টা কৰে
 সেইবোৰ ভঙ্গ কৰিবলৈ। কতবাৰ চাবে তাক শ্ৰুতলৈ পৰা বাহিৰ কৰি দিম
 বুলি কৈছে, কিন্তু চাবৰ নিচিনা খঙাল মানুহজনেও সিমান ডাঙৰ শাস্তি
 শেষত দিব নোৱাৰিছিল। কাৰণ দৃষ্টান্তলৈ লগে লগে পশ্চিম্ভবৰ বহুত
 গুণো আছিল। সি আছিল শ্ৰুতলৈ টিমৰ খেত ফুটুৱাৰ, টুৰ্ণামেণ্টতো
 দুই এটা পুৰস্কাৰপ্ৰাপ্তিৰ আনিবই। এবাৰ এজন নতুন অভিভাৱকে

পুণ্ডিকৰীৰ বেডোৱা বাবে চাৰক বৰ অপমান কৰিলে; চাৰে মানুহজনক বাহিৰ কৰি দিলে; কিন্তু “আমাৰ চাৰক এনেকুৱা কৰে” বুলি পুণ্ডিকৰীৰে ভুললোকৰ জীৱন এনেধৰণে দূৰ্ব্ব হ কৰি তুলিলে যে শেষত চাৰেই গৈ তাক বিবস্ত কৰিব লগা হ’লগৈ। আনহাতে পাছ কৰিব পৰাকৈ যথেষ্ট বুদ্ধি বুদ্ধি থকা বাবেও পুণ্ডিকৰীৰক লিঙ্ককসকলে মৰম কৰিছিল।

জলপান খোৱাৰ পিছত আমি চাৰক ভিতৰলৈ লৈ গলো। তেখেতে নিজেও কইনা চাব খুজিলে। পুণ্ডিকৰীৰে ক’লে, “হয় চাৰ, মিনুক আপুনি আশীৰ্ব্বাদ কৰি যাবই লাগিব।”

ভৌতয়া ভিতৰ পিনে মানুহৰ বেছ সমাগম হৈছিল। কাৰণ ৰাতিও হৈ আছিল। আমি চাৰিওপিনে চকু দিব লগা হৈছিল। তথাপি এটায়ে আমি চাৰৰ লগ নেৰিলো। চাৰক ভিতৰপিনে বাৰান্দাত বহুৱাই দিলো। পুণ্ডিকৰীৰে পাট কাপোৰ পিন্ধা কইনা মিনুক ভিতৰৰ পৰা লৈ আহিলগৈ। দেখিবলৈ তাই ইমান যে ধুনীয়া হৈছিল! চাৰ থিয় হ’ল। পুণ্ডিকৰীৰে জীয়েকক ক’লে, “মা চাৰক সেৱা কৰ।” তাই আঠু কাঢ়ি চাৰক সেৱা কৰিলে। চাৰে তাইক তুলি ধৰিলে।

পুণ্ডিকৰীৰে ক’লে, “তাই একো নেজানে চাৰ। নিচেই সৰু হৈ আছে।”

চাৰে হঠাৎ জেপৰ পৰা নতুন সোণৰ আঙঠি এটা উলিয়াই মিনুক পিন্ধাই পিন্ধাই ক’লে, “মাক-বাপেকৰ মানত ল’ৰা-ছোৱালী সদায়েই সৰু হৈ থাকে অ’। মই জানো তহ’তক তাহানিখনৰ দৰেই দেখি থকা নাই?”

আমি ৰাকী কটাই মৃদু হৈ চাই থাকিলো। পুণ্ডিকৰীৰ বাহিৰে আমাৰ কাৰো ডাঙৰ ছোৱালী নাই। সেইবাবে তাৰ কেনে লাগিছিল কেৱল অনুমানহে কৰিব পাৰিছিলো।

মনত আনন্দ লাগিছিল যদিও পুণ্ডিকৰীৰে বিনয় দেখুৱাই ক’লে, “সেইটো নোহোৱা হ’লেও হ’লহে” তেন চাৰ। আপোনাৰ আশীৰ্ব্বাদেই যথেষ্ট।”

চাৰে উত্তৰ দিলে, “নহয় অ’, যোৰহাটত বিয়া এখন খাবলৈ মোৰাৰ কথা আছিল—সম্পৰ্কীয় নাতি ছোৱালী এজনীৰ। ঘৰতে সোণ আছিল—বাইদেউৰে মাকৰ ঘৰৰ পৰা অনা—ঘৰততো আক ছোৱালী নাই—চাৰিওজনীকে উলিয়াই দিলো—হঠাৎ তোৰ ছোৱালীৰ বিয়াৰ কথা শুনিলো। জৰাজীৰকৈ সেই সোণকে লৈ ফাইন আৰ্ট জুৱেলাৰীলৈ গলো—তই

ভাতেই অলঙ্কাৰ কবাইছ নহয় ?—জোখটোও পাই গলো। এই আকঃঃ
ব মা’—

চাবে ইতিমধ্যে আমাক আকৌ অৰাক কৰি দি জেপৰ পৰা কাগজেৰে
নুৰিওৱা সৰু টোপোলা এটা উলিয়াই আনিলে। সেইটো মিন্দুৰ হাতত দি
ক’লে, “ইয়াত তিনিগজ আন্দ আছে মা—প্ৰফেচৰক দিবি—কবি:চাবৰ
আশীৰ্বাদ।” তাই হাত পাতি লৈ লাজতে তলমুৰ কৰিলে। পশ্চিমবৰৰ
জোঁৱালেক কলেজৰ লেকচাৰাৰ।

ছলছলীয়া চকুৰে পশ্চিমবৰে জীয়েকক লাহে লাহে ধৰি ভিতৰলৈ লৈ
গ’ল। আমি চাবক আকৌ বহিবলৈ দিলো। হেমন্তই প্ৰস্তাৱ দিলে,
“চাবে একেবাৰে বিয়া চাই যাব।” পশ্চিমবৰ ওলাই আহিছিল। সি
কলে, “হয় চাব, বিয়াখন চায়েই ষাওক।”

চাবে কলে, “অ’ ময়ো ভাবিছো ইমান পৰে তহ’তে মোক থাকিবলৈ
কোৱা নাই কিয় ? কিমান দেবি হ’ব ?” আমি বেছ বুদ্ধিজীৱি যে চাব
ইমান পৰে বিয়াৰ ফুক্তিৰ মাজত সোমাই পৰিছে।

পশ্চিমবৰে ক’লে, “খুব সোনকালেই হ’ব চাব। আৰু এষ্টাৰ্মানতে দৰা
অহাৰ কথা। আমি বাৰ বজাৰ ভিতৰতে চব শেষ কৰি পেলাব খুজিছো।”

চাবে কলে, “বাক হব। নগেন, মোৰ চাইকেলখন চাই আহগৈ চোন।”

নগেন দৌৰি ওলাই গ’ল। কিন্তু ক্ষণেকৰ ভিতৰতে ফোপাই-জোপাই
আহি সি কলে, “চাব চাব চাইকেলখন দেখোন থোৱা ঠাইত নাই।
কোনোবাই নিজেই নেকি।”

“কি কলি ?” বুলি কল্প মূৰ্ত্তি ধৰি চাব বহাৰ পৰা উঠিল। মই
জোৰ কৰি চাবক বহুৱাই দি কলো যে চাইকেল হেৰাব নোৱাৰে, আমি
বিচাৰি দিম। হেমন্তই কলে, “আপুনি ভন্ন নকৰিব চাব। চোৱে নিজে
যদি তাৰ জ্ঞান বাহিৰ কৰি দিম। পশ্চিমবৰে তাৰ আগৰ মূৰ্ত্তি ধৰিব
দৰকাৰ হলে।”

“অ’ই।” চাবে পোন্দোৱাকৈ হেমন্তৰ ফালে চাই কলে, “সেইবোক
কৰিবিতো তহ’তক মই—মই ঠিক কৰি দিম। আজিৰ দিনত ইয়াত এটা
কেলেঙ্কাৰি কৰিলে মই শূদাই নেবো কিম্বা।”

মই বৰকৈ ভন্ন-থোৱা যেন দেখুৱালো। নগেনে কলে, “হয় চাক
ভেনেকুৱা কৰিলে বিয়া দ্ৰৱত অমঙ্গল কৰাহে হব।”

“খবৰদাৰ !” চাবে আমাক সতৰ্ক কৰি দি কলে, “আজ ইয়াত অমললৰ নাম নলাইব। ভালকৈ বিচাৰি চা। হেৰাল যদি হেৰাওক চাইকেল, এই আজিৰ পৰা খোজ কাঢ়িলেই ফুৰিম।”

কিন্তু চাবৰ খোজ কাঢ়ি ফুৰাব বা আমাৰ ইমান চিন্তা কৰাৰ কোনো কাৰণ নাছিল। অলপ পিছতে হাজৰা ক’ৰবাৰ পৰা ওলালহি। সি যে নোহোৱা হৈছিল আমি লক্ষ্যই কৰা নাছিলো। অৱশ্যে গোটেই দিনটো আমি বিস্ময়জনক লাগি থাকিব লগা হোৱাত কোন কেতিয়া ঘৰৰ পৰা আহিলগৈ কোনেও মন কৰা নাছিলো। হাজৰাই আহি সমস্যাটো বুজি লৈ হাঁহি মাৰি কলে, “চাব মই আপোনাক নোকোৱাকৈয়ে চাইকেলখন নি আপোনাৰ ঘৰত থৈ আহিলোঁগৈ। ভাবিলো বিস্ময়ৰৰ যি কোনো এখন গাড়ীৰেই আপোনাক ঘৰত থৈ আহিমগৈ। বাতিখন কিয় আপুনি কৰি কৰিব লাগিছে? ঘৰতো বাইদেউক খবৰটো দি আহিলো।”

চাবে মন্তব্য কৰিলে, “ভাল হল দে নাজানি উপকাৰেই কৰিল। মই বিয়া চাইহে যাম, বহুত বাত হ’ব। পিছে মোৰ ভুল হোৱা নাই—তোৰ কিছৰ কান্ডজ্ঞান আছে। নে কি ক’ব তহ’তে?”

আমি হাঁহিলো। নগেনে মূৰ খজুৱাই খজুৱাই যোগ দিলে, “হয় চাব, হাজৰাই কোনোদিন আমাৰ দৰে কান্ড কৰি নেপালে—আমাৰ ফাইল-টোৰ ভিতৰত সিলেই আটাইতকৈ ভয়ভয় আছিল—সেইবাবে তাৰ কিছৰ জ্ঞানই হ’ল।”

চাবে কলে, “বাক হৈছে, যা। এতিয়া কামত লাগগৈ। মোৰ ওচৰত বটা এটা থৈ যাবলৈ ক।”

বিয়াৰ কাম লাহে লাহে আগুৱাবলৈ ধৰিলে। আমি একোটাই চাবৰ খবৰ কৰি থাকিলো। প্ৰেমেশ্বৰৰ ঘৈণীয়েকে নানান কামৰ মাজতো মাজে মাজে আহি “একাশ চাহ খাব নেকি” সোধি গ’ল। কিন্তু তামোলৰ বাহিৰে চাবে একোকে নেখালে। মানুহৰ খুব ভিৰ হৈছিল; প্ৰায় এঘণ্টামান আমাৰ তৰণি নাছিল। সিও সময়ত কমি আহিল। কিন্তু স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাওঁতেই দৰা আহি পালে। আকৌ হৈ-ঠৈ লৰা-দুপৰা আৰম্ভ হৈ গ’ল। এইবাৰ চাবে উঠি গৈ নিজৰ অজ্ঞাতেই কাম পৰিচালনা কৰিবলৈ ধৰিলে। চেমনিয়া ল’ৰাহঁতক ডাবিয়াই কলে, “অ’ই। চকুত চাউল নেমাৰিবি, পাত মাৰ।” আমাক কলে, “ভিতৰৰ বজাত মানুহ বহাৰ দিহা কৰগৈ।” পানী

তুলিবলৈ যোৱা আইসকলক মানুহ ঠেলি ঠেলি নিজে বাট উলিয়াই দিলে ৷ নগেন আৰু হাজৰাক পঠিয়াই দিলে দৰাঘৰীয়া মানুহৰ ভাত-পানী বন্ধাৰ তদাৰক কৰিবলৈ ৷

বিয়াৰ আনুষ্ঠানিক কাম আৰম্ভ হ'ল ৷ পশ্চিম্ভবে হোমৰ গুৰিবলৈ যোৱাৰ আগতে চাবক আকৌ এবাৰ সেৱা কৰি তাৰ ওচৰতে বহিবলৈ অনুবোধ কৰিলে ৷ তাৰ পাচফালে গৈ চাব বহিল ৷ কিন্তু তাৰ পৰাও আমালৈ আগুৱলি, চকুৰ ঠাৰ আদিৰে ইংগিত কৰি কৰি দৰাঘৰীয়া সকলক জলপান খুৱাবলৈ নিৰ্দেশ দি থাকিল ৷ আনকি জলপান খাই আহি কোনে ডামোল পোৱা নাই তাৰ প্ৰতিও চাবৰ চকু নোঘোৱাকৈ নেথাকিল ৷ এই কঠোৰ নিয়মানুবৰ্তী শিক্ষকজনৰ নিষ্ঠুৰ নিখুঁত তদাৰকতা দেখি আমি অবাক ৷ চাৰ নথকা হ'লে আমাৰ বহুত দোষ বৈ গ'লহেঁতেন নেকি ভাবিবলৈ ধৰিলো ৷

এসময়ত বিয়াৰ কাম শেষ হ'ল ৷ কইনাক আকৌ ভিতৰলৈ নিল্ল হ'ল ৷ সকলোৰে মুখ হৈ বিয়া চাই আছিল ৷ কিন্তু হোমৰ গুৰিৰ পৰা উঠি আহোতে হঠাৎ পশ্চিম্ভবৰ চকুত পানী দেখি আমাৰ মনবোৰো সৈমেকি উঠিল ৷ কান্দোন লুকাবলৈ অলপো চেষ্টা নকৰি পাটৰ চাৰৰ-খনেৰে চকু দুটা ঢাকি ধৰি ফেকুৰি উঠি সি ক'লে, “চাব ?”

চাবে তাক গাত ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গ'ল ৷ আমি কেউটাও গলো ৷ একেধাৰে ভিতৰলৈ নগৈ কাষৰে কোঠাটোত বৈ পশ্চিম্ভবে হুকহুকাই কান্দিবলৈ ধৰিলে ৷ চাবে দুহাতেৰে তাক ধৰি ধমকৰ সুৰত কবলৈ ধৰিলে, “অ'ই পশ্চিম্ভব ৷ তোৰ হৈছে কি ? তই কৈলৈ কান্দিছ ?”

পশ্চিম্ভবে উভতি চাবক সাৱটি ধৰিলে ৷ চাবেও তাক পৰম বাস্তব দৰে গবা মাৰি ধৰিলে ৷ সি উচুপি উচুপি কবলৈ ধৰিলে, “ভাই বৰ সৰু ছোৱালী চাব ৷ ভাই একোকে নেজানে ৷ আৰু—আৰু ভাই আজিৰ পৰা বাবগৈ চাব ৷” লগে লগে তাৰ আৰু এজাউৰী সশব্দ কান্দোন ওলাই আহিল ৷ চাবেও ওঠ দুটা কামুৰি ধৰিলে ৷ পশ্চিম্ভবৰ পিঠিত মৰমেকৈ হাত বুলাই বুলাই চাবে থোকাধুনিক মাত্ৰেৰে ক'লে, “মই এজনী এজনীকৈ চাবজনী ছোৱালী উলিয়াই দিলো পশ্চিম্ভব ৷ এবাৰ জাৰ কথা: ভাৰি: চা ৷ তোৰ মিস্ৰ আজিৰ পৰা ডাঙৰ হ'ল ৷”

আমাৰ চকুৰোৰো ভৰি আহিছিল ৷ কিন্তু আমি একো নকৈ মাত্ত হুই অপুৰে দুখোটা চাই থাকিলো ৷

আইতা নাচনী

বাসে পেহীয়ে অৱশেষত দিবাকৰক কলে, “ওই এতিয়া যা বোপাই। ঝইগাটো তিলাই আহোঁ। গধূলি হ'লেই বুলিব লাগে। তাই আজি আক নাহিবই হবলা। ওই মিছামিছি বহি থাকিব নেলাগে। ঘৰতো চাগে তোক ইমানপৰে নেদেখি কিবা ভাবিছে।”

দিবাকৰে বড়ীজলে যে ইয়াৰ পিছত আক বহি থাকিব নোৱাৰি। আবেলি তিনিবজা মানবে পৰা সি মাত লগোৱাৰ ছলেৰে সোমাই পদুমক চাকীৰ এটাৰ খবৰ দিওঁ বুলি বৈ বৈ গধূলি কৰি পেলালে। খবৰটো হৈছে, ধৰ্মপুৰৰ স্কুলখনত মাষ্টৰণী কাম এটা হৈছে খালি বুলি দিবাকৰে শুনিলে। এইটোকে পঢ়ি ঘৰতে বহি থকা পদুমে পালে তেনেকুৱা কাম এটা কৰি আইতাকক সহায় কৰিব খোজে। খবৰটো সঁচানে মিছা দিবাকৰে নেজানে। অহুকাণে-পহুকাণে শুনিয়েই খবৰ দিবলৈ আহিছিল। আচল উদ্দেশ্য পদুমৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ হাততে পোৱা এই সুবিধাটো লোৱা।

বাসে পেহীয়ে অৱশ্যে জানে; গাভৰু নাতিনীয়েকক লগ ধৰিবলৈ এইদৰে নানান কাৰণ উলিয়াই অকল দিবাকৰেই নাহে। হেমধৰ ডুৱাইভাৰ, সভাই মণ্ডল, কুজনাথ চোৰ ইত্যাদি এপালি উকলিগুণ্ডা-পদূলিশুণ্ডা কাম বন নোহোৱা দিবাকৰৰ দৰেই বড়ীৰ তালৈ ঘণাই আহি থাকে।

অলপ মেহেঙা-মেহেঙ কৰি থাকি দিবাকৰ আমন জিমন্ কৈ গ'লগৈ। পুৰণা খেৰী ঘৰটোৰ দুৱাৰ মূখৰ পৰা বড়ীয়ে গধূলিৰ কুৰলীৰ পোহৰত মন-নমনকৈ আঁতৰি গৈ থকা দিবাকৰৰ ফালে চাই থাকি হুৰুদুনিয়াহ এটা চৰিকলেঃ এই ডেকালবাহঁতকনো কি দোষ দিবা? পদুমজনীৰ ষিটোহে কপ। এপাহ টিকটিক কৰে অকলে ফুটল থকা ডাঙৰ জবা ফুলৰ দৰে খাওঁ খাওঁ হৈ আহিব ধৰিছে। প্ৰেৰেকৰিত জানো এইজনী কি পদুম ফুটিবলৈ পালে। বগী-এতিয়া বাঙীয়েই হৈছে, নাকে মূখে গঢ়িত; হাড় ভাৰ লোহোৰা-লোহোৰ বাদও বৰ শক্ত নহয়, শুখ-পাখ; পিছা

কমপোৰ ফিল্ম খুৱাই বন্ধুৰে তপিনাহ লবচৰ কাঁচৰ বোতল আঁহি কঢ়ি
তেতিয়া যেন তাইৰ গাৰ পৰা কিবা এসোপা ছিটিকি ছিটিকি পৰে।
বাসেশ্বৰীৰ ভয়েই লাগি থাকে ক'ৰবাত কোঁড়লাবা কিবা অঘটন ঘটি যাব
বুলি। পদুম ভেনেকৈ বাসে পেহীৰ তেজমণ্ডহৰ একো নহয়। দদায়েকৰ
ভাঙৰ ল'ৰা ভায়েকৰহে নাতিনীয়েক। ভায়েকে একেজনী ছোৱালী এৰি
থৈ গৈছিল। এদিন পদুমৰ মাকো আন এটালৈ গ'লগৈ। বড়ীয়েই
ছোৱালীজনীক তুলি তালি ইমান জনী কৰিলে। বাসেশ্বৰীৰ নিজৰ
বিয়াবাক নহ'লেই।

পদুম পিচে অলপ পিছতে আজ্ঞাবে মন্ডাবে ওলালহি। বাসে পেহীয়ে
গাটো তিয়াই আহিছিল মাত্ৰ। টিনৰ ছুটকেছটো লৈ নাতিনীয়েকক
ওলোৱাহি দেখি ভয় খাই গ'ল। কেনেকৈ আহিল? কাৰ লগত আহিল?
পদুমে পীবা এখনত বহি আঁচলেৰে ঘাম মচি মচি ক'লে, “মই আহিম বুলি
কৈছিলো নহয়? বজনীহঁতে থাক বুলি ধৰিছিল। মই কিন্তু লাচ্-
বাছত গঢ়ি আহিলো। বজাবত বাছতে মণ্ডলক লগ পাই গ'লো।
এইছোৱা একেলগেই আহিলো।”

বড়ীৰ বন্ধুখন চিৰিগৈ গ'ল। সতাই মণ্ডল মতলবী মানুহ। সংসাৰী
মানুহ যদিও বাৰ ঠাই ফুৰি বাৰ কথা শিকা সতাই মণ্ডলে পদুমৰ আঁস
পাবলৈ চেষ্টা কৰিলে আছে—“টকী চাবলৈ যাওঁ ব'ল” বুলি মাজে মাজে
কৈয়ে থাকে। বাসে পেহীয়ে গতিকৈ খবৰ ল'লে তাই সতাইৰ লগত
দোকানে দোকানে সোমাইছিল নেকি? আন ক'ৰবালৈ সি লগ ধৰি নিছিল
নেকি? মটৰত সি তাইৰ ওচৰত বহিছিলনে আঁতৰত? গাওঁ সোমাইও
সি লগে লগে আহিছিল নেকি?

পদুমে বড়ীলৈ আইতাকৰ দৃষ্টিত কোৱাখিনিত। সেইবাবে যথেষথ
উত্তৰ দি বড়ীৰ মনৰ সংশয় দূৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। তাই ক'লে
যে তাই বাছৰ পৰা নমাই নাছিল। বজাবত মণ্ডল বাছত উঠি তাইৰ
পিছফালে বহি থা-খবৰহে লৈছিল—“কিবা খাব নেকি?” বুলি সোধিছিল,
কিন্তু তাই নগ'ল। বাছ এই পিনে গাৱঁৰ মূৰেদি যাব, গতিকৈ এইখিনি
আহিবলৈ একো ভয় নাই, তথাপি মণ্ডলে চাইকেল নমাই তাইৰ লগ লয়হি
কমে ভাই ৰাইকলহঁতৰ সোতালৈদি বেগা-বেগীকৈ যাবলৈ গঢ়ি আহিল।

বড়ীয়ে স্থায়ীভাৱে সিমবাস পেলাই নাতিনীয়েকক মণ্ডলৰ লগত ল'বলৈ কৈ-

ভাত বান্ধিবলৈ কাৰাবাব কৰিলে। আচল কথাটো নোসোখা দেখি পদুম্নে নিজেই কৰিলে ধৰিলে, বজাব পাৰ হৈ দহ মাইল মান গ'লে এলেকৰ পেলেক বজনীকান্ত ককায়েকৰ গাওঁ। বজনীকান্ত গাঁৱৰ ম'খীয়াল মানুহ। ক'ৰবাত কিবা কৰি দিব পাৰে নেকি খবৰ ল'বলৈ গৈছিল। পিচে নাই; বজনীয়ে বিশেষ একো আশা দিব নোৱাৰিলে। সেইদিনে স্কুল বা প্ৰজেক্ট ক'ভো তেনে কাম খালি নাই।

তাৰ পিছত অলপ বৈ পদুম্নে কলে, 'প্ৰসন্ন দাদাকো লগ পালো তেওঁ হ'লে কৈছে যেনে তেনে কিবা এটা কৰি দিবই।'

সিটো কোঠাৰ গাতে লাগি থকা পাকঘৰৰ দুৱাৰ ডালৰ পৰা পাচলি কুটি থকা আইতাকে উচাপ খাই উঠাৰ দৰে অলপ ডাঙৰকৈয়ে প্ৰশ্ন কৰি পঠিয়ালে, "কোনে বুলি কলি?"

পদুম্নে মিচিককৈ হাঁহি ললে। তাৰ পিছত বিমান পাৰে সহজভাৱে কবলৈ চেষ্টা কৰিলে; "সেই যে প্ৰসন্ন দাদা, আমাৰ ঘৰলৈ যে দিবাৰব লগত আহিছিল।—মোলৈ দেখোন চিঠিও লিখিছিল। পাহৰিলিয়েইনে?"

পদুম্নে সিটো কোঠালৈ গৈ কাপোৰ সলাবলৈ ধৰিলে। বন্ধুত্বলৈ ভোৰভোৰাবলৈ ধৰিছিল, "কোনে কাক কি কৰি দিব? মালৈকে তালৈকে চিঠি লিখি থাকিলেই কোনোবাই কিবা কৰি দিবনে? মতা মানুহ নথকা ঘৰ, সহায় সাৰথি নাই—ভালকৈ চকু মেলি চাই ফুৰিব লাগে।"

পদুম্নে সলোৱা চাদৰখন ধুতৰিবে ধৰি ভাল ব্লাউজটো ধুলাবলৈ ধৰিছিল। মাৰ্কিন কাপোৰেৰে ঘৰতে কৰি লোৱা বডিচ্টোৰ ওপৰত এবাৰ চকু ফুৰাই চাই আইতাকলৈ এনেই এবাৰ উলটি চালে আৰু একো নোকোৱাকৈ ছিট কাপোৰৰ আন এটা ব্লাউজ লেজু ডালৰ পৰা টানমাৰি আনি পিন্ধিবলৈ ধৰিলে। প্ৰসন্নকে আদি কৰি কাৰোবালৈ কাৰোবালৈ চিঠি লিখে বুলি আইতাকৰ খং। প্ৰসন্ন বজনীকান্তহঁতৰ গাঁৱৰ ল'ৰা। প্ৰজেক্টৰ অফিচত কেৰাণী কাম কৰে। মেয়েই নহওক, পদুম্নৰ ওচৰ চাপিব খোজা কোনো মডলৰী মানুহকে বন্ধুত্বলৈ দেখিব নোৱাৰে। দিবাৰববতো একো কামেই নাই, মোটীক ফেল মাৰি ডেধাৰ মাটি সম্পাদিত কৰা ঘৰৰ ভাত খাই টলো টলো কৈ ফুৰি কৰে। কিন্তু প্ৰসন্ন, সতাই মণ্ডল, জেহন্থৰ জুইভাৰ ধন পইল থকা বিলাককো প্ৰায় নিদিগে। ইহঁতক কোনোবা এটা আহিলে বন্ধুত্বলৈ নাতিদীয়েকক অকলে কেতিয়াও দেখে।

যেন সকল পৰা কষ্ট কৰি ডাঙৰ দীঘল কৰা বাবে ছোৱালীজনীৰ ওপৰত অকল তেওঁৰহে অধিকাৰ।

আইতাকৰ খং বঢ়াবলৈ ইচ্ছা নকৰি পদুম্মে ভৰি হাত ধুবলৈ বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল। বজাৰৰ পৰা আহিলে গাওঁখন ফুট গধূলিতে বৰ নিজস্ব পৰা যেন লাগে। আজি ঘোপ মৰা আন্ধাৰো। ওচৰত ভেনেকৈ ঘৰো নাই। গছ-গছনিয়েও এনেই আন্ধাৰ ল'ৰি ধয়। তথাপি চোতালৰ কেৰাহিটোত ধোৱা পানীৰে ভৰি ধুই ধুই পদুম্মে দূৰৰ দূই এটা ঘৰত চাকি বসি, মাত কথাৰ উমান পালে। ঢেকীৰ শব্দ আৰু ডেকা ল'ৰাৰ কিৰীলিও কাণত পৰিলাহি।

লেমটো লৈ বঢ়ী ওলাই আহিল। “তইনো বাক আন্ধাৰে মূন্ধাৰে ওলাই আহিব পাৰনে?”

পদুম্মে এমুখ পানী দীঘলীয়াকৈ দূৰলৈ মাৰি পঠিয়াই কলে, “একো নহয় বা। মই কিবা আন্ধাৰত নোলাওঁ নেকি? এতিয়াইচোন ভিতৰলৈ গ'ল্লাহে” তেন।”

জপনাখনৰ সিপাৰে মতা মানুহৰ গল-থেকাৰ শব্দনা গ'ল। বাহিৰ জপনাখন কোনোবাই চেঁচোঁবাই খুলিছে। বাসে পেহীয়ে লেমটো চকুৰ ওচৰলৈকে দাঙি লৈ সেইপিনে চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

“মইহে বাসে পেহী।”

হেমধৰ। বোধহয় মাৰোৱাৰী বাবুৰ লৰী চলাই উলটি আহিছে। ঘৰ পোৱাগৈয়ে নাঠ। সি এনেকৈ প্ৰায়েই সোমাই যায়। ল'ৰাটো এনেদৰে ভাল। বঢ়ীক বজাৰৰ পৰা ইটো সিটো আনি দিয়ে। পদুম্মকতো দিয়েই। মাত্ৰ আহিলে বাঁত এপৰলৈকে বহি থাকিব খোজে। সেইখিনিতে লেঠা।

মলিয়ন লংপেণ্ট, হাৰায়ান পিন্ধা, ব'দে-কণ্ঠেই ক'লা পৰা হেমধৰ ওলাইভাৰক ভিতৰলৈ নি বাহিৰলৈ দিবলৈ বঢ়ী বাধ্য হ'ল। সি পীৰা এখনতে বহি পদুম্মলৈ চাই হাঁহিলে। তায়ো হাঁহিলে। হেমধৰে মিঠাইৰ টোপোলাটো আগবঢ়াই দিলে। এনেকুৱা এটা টোপোলা প্ৰায়েই আছে। শীতকে চাহ এটোপা দিবলগীয়া হয়। আজিও দিব লগা হ'ল। বঢ়ীয়ে বটাটো লৈ হেমধৰৰ লগত বহি নাতিনীয়েকক কলে চাহ কৰি আনিবলৈ আৰু ভাতৰ পিনেও চকু বাখিবলৈ।

হেমধৰ দেখাত নিজৰ প্ৰকৃতিৰ। কিন্তু ভিতৰি তাৰ বৃদ্ধি আছে বুলি

পাৰিব সকলোৰে কয়। নহ'লে বজাৰলৈ অহাষোৱা কৰি কৰিয়েই সি মটৰ চলাবলৈ শিকিলে কেনেকৈ? তাৰ স্বৰখনো আজি কালি পোহৰ হৈ আহিছে—সি টিঙ্গপাতৰ ঘৰ এটা আবশ্য কৰিছেই। কোনোবাই খুজিবলৈ গলে কিন্তু পইচা নাই বঢ়লি কয়—টিনৰ বা কাঠৰ ঘৰ মাৰিবলৈ আছেই; নাইবা ঘোৱা বেলি গৰু কিনোতে কম কষ্ট কৰিব লগা হ'ল জানো, এনেকৈ কৈ ধয়। মিঠাইৰ টোপোলা আনি, চাহপানীৰ খোলা পাতিও সি জানো বঢ়িবেই চিনাকি দিয়া নাই? এই বঢ়লি কুজনাথে এদিন দিবাৰৰ আগত কৈছিল।

চাহ হয় মানে হেমধৰ বাসে পেহীৰ সংসাৰৰ খা-খবৰ ললে। খাজনা-তাজনা দি থকা হৈছে নহয়? আধিৰ ধান পোৱাত কিবা অসুখীয়া হৈছে নেকি? এই বেলি আহুধান বোচ দিহই পৰা হ'ব হ'বলা; মাৰোবাৰী বাবুদক কব নেকি? দামৰ কাৰণে একো ভয় নাই, সি আছে।

এইবিলাক কথাৰ কাৰণে হেমধৰৰ নিচিনা ডেকা ল'ৰা বঢ়তীক লাগে। যদিও পদুমৰ কাৰণে আহে তথাপি এই অহাতে বাসেশ্বৰীয়ে হেমধৰৰ হতুৱাই কাম কৰাই লয়। বঢ়তীৰ পৈতৃক মাটি-বাৰী আছে। তাৰ আৰ্জনেৰেই ঘৰ চলে কোনোমতে। দুই এপদ বস্ত্ৰ আনি দিয়াৰ উপৰি হেমধৰে বঢ়তীৰ ধান বজাৰত বোচি দিয়ে। গতিকে বঢ়তীয়ে হেমধৰক অলপ বেলেগ চকুৰে চায়।

চাহ খাই থাকোতে কুজনাথ চোৰ আহি ওলাল। ক্ষীণ, বেজীমুৱা কুজনাথে সাধাৰণতে তলমূৰ ওপৰ নকৰে। জপৰা চুৰি কোছাৰে সি মানুহৰ আগত চুচুৰু-চামাকেই কৰি থাকে। পদুমৰ চকুলৈ কিয়, সি ভাইৰ গাৰ চালখনলৈকে বোছপৰ চাই থাকিব নোৱাৰে। হেমধৰক সন্দৰকৈ বহি চাহ খাই থকা দেখি সি বাসে পেহীক মাত লগাই সোমাই আহিও উলটি যাবই খুজিছিল। পিচে হেমধৰেই মাত লগাই বথালে, “কি অ' তই হ'বলা ঘৰৰ পৰা ওলালিয়েই?” অৰ্থাৎ কুজনাথ চোৰৰ বৃত্তিত লাগিবৰ সম্বন্ধ হলেই? কুজনাথে ঘেৰৰ ফালে চাই থাকি উৰ্গাচাবলৈ ধৰিলে। পদুমে পুতৌতে পীৰা এডোখৰ আনি দি কলে, “বহা।” বক্ষা পৰি সি বহিল। বঢ়তী গহীন হ'ল। পদুমলৈ খঙেৰে চালে।

কুজনাথক বাসেশ্বৰীয়েও মনে মনে দিখ কৰে। কিন্তু দেখুৱাই একো নকয়। কাৰণ সি চোৰে কেতিয়াবা বঢ়তীৰো বাৰী লুকাই পকা

পক্ষা ভামোলগাল পাৰি নি বেচি দিবগৈ পাৰে। আকৌ টানে আপদে বঢ়া কৈ তিয়াবা কুঞ্জনাথৰো সহায় লাগে। “হেৰ কুঞ্জ বজ্জাবৰ পিনে যাব নেকি?” বুলি বাটেদি চুচুক-চাম্বাককৈ গৈ থকা কুঞ্জনাথক বাসে বঢ়ায়ে চোভালৰ পৰা মাত লগালে তাৰ আন কাম থাকিলেও পৰম উৎসাহত আগবাঢ়ি আহি কব, “অ” যাওঁ, কিবা লাগিব নেকি?” পদুমে কিবা অনুবোধ কৰিলেতো কথাই নাই, “বঙা ডিয়েমচি এনেছা আনি দিবা, পইচা লৈ যোৱা” বুলি তাই পইচা আনিবলৈ ভিতৰলৈ গ’লেই কুঞ্জনাথে “এ নেলাগে নেলাগে মোৰ পইছা আছে” বুলি বেগাবেগাকৈ খোজ পেলাই পদূলি মুখ পাবগৈ। বঢ়াৰ আৰু এটা ভয় আছে; পথাৰ আৰু বাৰী লুকুকাৰ উপৰি বাজৰতো সিন্ধি দিয়া পোলাকটা বুলি কুঞ্জৰ নাম আছে। মানুহটো কহিটীয়া হ’লেও গাত হেনো ভতৰা গৰুৰ বল আছে। কোনোবা দিনা বাতি বেৰ কাটি সোমাইহি যদি? কি ঠিক, মূখত সোপা দি পদুমক লৈ... বঢ়াক বৈয়াই থৈ যাবও পাৰে।

বঢ়ায়ে সন্ধানিলে, “ভামোল খাবা নেকি?”

সি বিপৰীত ফালে চাই কলে, “দিস্ক এখন।”

পাক ঘৰৰ পৰা পদুমে চিঞৰি কৈ পঠিয়ালে “মই কুঞ্জলৈ চাহ বাকিছো আইতা।” পদুমৰ মাত শুনি সি ইফালে সিফালে চাবলৈ ধৰিলে।

তাৰ গতি বিধিলৈ লক্ষ্য কৰি থকা হেমধৰে লাহেকৈ সন্ধানিলে, “আজি তোৰ ডিউটী নাই নেকি?”

“ককাইদেৱে কিম্বে কয় আৰু!” এই বুলি কুঞ্জনাথে আকৌ উচপিচাব ধৰিলে। বঢ়া আৰু হেমধৰে পৰস্পৰলৈ চাই মিচিক মাচাককৈ হাঁহিবলৈ ধৰাত তাৰ অৱস্থা আৰু কাহিল হৈ পৰিল। এনে সময়তে পদুমে চাহ মিঠাই আনি কুঞ্জনাথৰ আগত মাটিতে থলত বেনিবা সি বন্ধা পৰিল। সি তলমূৰকৈ চাহ খাবলৈ ধৰিলে। হেমধৰে পদুম আৰু বঢ়াৰ লগত কথা পাতিবলৈ ধৰিলে।

যাবৰ সময়ত হেমধৰে কুঞ্জনাথকো লৈ গ’ল। সি যাব নুখুঁজিছিল। কৈছিল তাৰ অন্য এফালে কিবা কাম আছে। কিন্তু ডুইভাৰে “থ থ এই বাতিখন তোৰ কি কাম থাকিব আমাৰ জনা আছে” বুলি ডাৰি ধৰ্মাক দি জোৰকাৰি চোৰক উলিয়াই লৈ গ’ল।

বাহিৰখনত কিবা থাকিলনেকি চাই লৈ দুবাৰত ডাং দিবলৈ ওলাই

বাসে পেহীয়ে ভোবভোবাবলৈ ধৰিলে : পদূলিশুভা সোপাই আহিবলৈ লেবে, আমাৰ নাটেচৰীবা নাচোন-বাগোন নুগুচে । চোবকো চাহ খুৱাব লাগে । কোনোবা দিনা কিবা অঘটন ঘটক, পাৰি মজা পালি ।

ঘৰ অ'তাবলৈ লৈ পদুমে মিচিককৈ হাঁহি পেলালে । বঢ়ুটীয়ে ঘৰলৈ অহা সকলোকে পদূলিশুভা বুলি কয়, গালি পাবে—কিন্তু মূখৰ আগত : হ'লে ভালদৰেই সোধ পোচ কৰে । কাৰণ কাক কেতিয়া কি কামত লাগে একো ঠিক নাই । পদুমে কেতিয়াবা তাইক বেয়াকৈ কোনোবাই জোকালে খঙতে কিবা কিবি কৈ দিয়ে ; কেতিয়াও বঢ়ুটীয়ে কথাটো পাতলাই দিবলৈ চেষ্টা কৰে, যাতে সিহঁতক কোনেও বেয়া পাই নেযায় । কিন্তু অকল এই কাৰণতেই তাই এতিয়া হ'হা নাই । কুঞ্জনাথৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞ হোৱাৰ তাইৰ আক কাৰণ আছে । সি তাইক বাসে পেহীৰ বিষয়ে নজনা বহুত কথা কৈছে ।

মাত্ৰ এসপ্তাহ মান আগৰ কথা । সেইদিনা বাসেশ্বৰী বাতিপুৱা এফালে ওলাই গৈছিল । পদুম অকলে ঘৰত আছিল । কুঞ্জনাথ কৰবাৰ পৰা ওলালিহ । তাই অনুমান কৰিলে সি নিশ্চয় বাতি ওলোৱা নাছিল, গতিকে শুনৈ মেলি আহিছে, নহ'লে নিশাচৰে এপৰলৈকে শুনৈই থাকিল-হে'তেন । নাইবা পুৱতি নিশা মনে মনে কাৰোবাৰ বাৰী লুককি নি বজাৰত বেচি মেলিহে উভটি আহিছে । যি হওক এই বিষয়ে একো নকৈ তাই তাক বাহিৰতে দূৰাৰ মূখত বহিবলৈ দিলে যাতে বঢ়ুটী হঠাৎ আহি ওলালেও তাক বাহিৰতে দেখেহি । কথাটোৰ গম ধৰিব পাৰি চোৰে সন্দেহিছিল, “মই আহিলে তুমি বেয়া পোৱা নেকি পদুম ?”

সিটো কোঠাত থকা পদুমে সেইদিনাও মিচিককৈ হাঁহি পেলাইছিল । কাৰণ কুঞ্জনাথৰ কথাখিনি থিয়েটাৰৰ বচন যেন লাগিছিল । সি যেন এই নিজান পৰিবেশৰ সদুযোগ লৈ কথাষাৰ সজাই পৰাই মোলায়েমকৈ ক'বলৈ চেষ্টা কৰিছিল ।

হাঁহি সামৰি তাই উস্তৰ দিছিল, “কিয়ং বেয়া পাম ?” মানুহৰ ঘৰলৈ মানুহ আহিলেনো বেয়া পাব লাগেনে ?” ইয়াৰ অৰ্থ যিয়েই নহওক, কুঞ্জনাথৰ বোধকৰো থিয়েটাৰৰ উম্মা চৰি গ'ল তাকে শুনি, কাৰণ সি চুপ একপ খোজাব ছল কৰি উঠি ভিতৰ পালেগৈ । চুপ খুজিলে । কিন্তু সি ঠাইতে থিয় হৈ চকুহাল ঘনাই উঠোৱা-নমোৱা কৰি সমুখত বৈ থকা

গাভৰু ছোৱালী জনীৰ প্ৰতি অন্ধৰ ওপৰত চুলং চাৰনি বঢ়াই যাব ধৰিলে। চুগৰ ভুককাটো হাতত হৈ পদুমো ঠাইতে বৈ থাকিল। তাইৰ বুকু অলপ ক'পি উঠিল। কিন্তু তাই ভয় খোৱা যেন নেদেখুৱালে।

হঠাৎ কুঞ্জনাথ ধৰ ধৰ কৰে ক'পি থকা হাত দখনেৰে পদুমৰ হাত এখন্ত ধৰিলে। তাৰ পিছত কন্দনামুৱা হৈ ক'লে, “মই তোমাৰ হাতত অলপ সময় ধৰি থাকো দেই?” এইবুলি সি পদুমৰ অন্তৰ্ভুক্তি বাট নেচাই তাইৰ হাতখন লিৰিক-বিদাৰি পিটিকি থাকিবলৈ ধৰিলে। তাৰ অবস্থা দেখি তাৰ প্ৰতি পদুমো তাইৰ অন্তৰখন ভৰি গ'ল। গীতকে ভাই অলব অচৰ হৈ কিছু সময় বৈ থাকিল। কিন্তু সেইদৰে বোঁছ সময় বৈ থাকিব নোৱাৰি। কোন সময়ত বঢ়াী ওলাইহি কব নোৱাৰি। সেই কাৰণে পদুমে অলপ সময় কুঞ্জনাথক হাতখন ছুই থাকিবলৈ দি কলে, “বাক এতিয়া যোৱা আগৰ ঠাইত বহাগৈ। আইতাই আহি দেখিলে খং কৰিব।”

কুঞ্জনাথ খপ-ধপকৈ ওলাই আহিল। সি গোটেই মানুহটো বঙা পৰি গৈছিল। কপালত ঘাম বিৰিঙি ওলাইছিল। দূৰাবমান সেপ গিলি লম্ব লগাও হৈছিল। তথাপি মনৰ তৃপ্তি তাৰ চকু মূখত স্পষ্ট হৈ উঠিছিল। বাহিৰলৈ আহি আকৌ দূৰাব মূখত বাহি সি সেই কাৰণেই অলপ তাঁচ্ছল্যৰ লুৰত কলে, “আইতাই কি কৰিব? বঢ়াীৰ কথা আমাৰ সকলো জনা আছে।”

সেই সময়তে কুঞ্জনাথে বাসেশ্বৰীৰ অতীত কীৰ্ত্তৰ কাহিনী কৈছিল।

সেইদৰে কোৱাত স্বাভাৱিকতে আইতাকৰ বিষয়ে জানিবলৈ পদুমৰ পৰম ঔৎসুক্য জাগিছিল। গীতকে তাই কুঞ্জনাথৰ ওচৰলৈ আহি ভিতৰ পিনে বাহি লৈছিল আৰু তাৰ পৰা সেই কাহিনী বৰ আগ্ৰহেৰে শুনিছিল :

গাভৰু কালত বাসেশ্বৰী অকলেই বাস কৰি ফুৰা বিধৰ আছিল। গাঁৱত বঢ়া-মেথাই এতিয়াও মনত পেলাব পাৰে যে দেখিবলৈ শুনিবলৈ ভাল নোহোৱা বাসেশ্বৰীয়ে কিন্তু ঘোঁৰন আৰু ভকল গাটোকে সম্বল কৰি বেছ বাজু কৰিছিল। বনবনাই ফুৰা, বিহুত নচা, অকলে অকলে গাঁও কঢ়ি ফুৰা, ডেকা লৰাহঁতৰ লগত চিঞৰ বাখৰ হাঁহি থাকিঙ্গালি কৰি সময় কটোৱা—এইবোৰৰ কাৰণে বাসেশ্বৰী গাঁওখনৰে আতঙ্ক স্বৰূপ হৈ পৰিছিল। কাৰণ কাৰ ঘৰৰ গাভৰু ছোৱালী বাসেশ্বৰীৰ লগত পৰি

অৰাটে বান্ধ কি ঠিক ? তেওঁৰ চাৰিও সন্মুখতে বহুতে বহুত কথা কৈছিল । কাৰণ মাজে সময়ে একো বাতি তেওঁ ক'ত কটাইছিলগৈ কোনেও কব নোৱাৰিছিল ।

বহুতে হেনো তাইক অসম্মত বব বেয়া ঠাইত বব বেয়া অৱস্থাতো নিজ চকুৰে দেখিছিল ।

আক কিমান যে চিঠি নাহিছিল বাসেশ্বৰীলৈ ! আক ক'ব ক'ব পৰা যে নাহিছিল ! কাৰ কাৰ পৰা যে নাহিছিল ! তেতিয়াৰ দিনত সতাই ম'ডলৰ নিচিনা পেদ্দকণা ল'বাহ'তৰ এটা চখেই আছিল বাদাম গুটি কিনি খাবলৈ পাত-পইচা এটাৰ বিনিময়ত বাসেশ্বৰীৰ চিঠি অনা-নিয়া কৰি দিয়াত ।

তথাপি বোধহয় বাসেশ্বৰীৰ এদিন কাৰোবাৰ লগত বিয়া হৈ গ'ল-হে'তেন । কিয়নো দেখিবলৈ বেয়া ছোৱালীৰো এদিন বিয়া হয় । চেহেৰাৰে নোৱাৰি ঘোঁৰনেৰে তেওঁ কাৰোবাক ফাদত পেলাব নিশ্চয় পাৰিলেহে'তেন । নাইবা কোনোবা বৰলাত চাপি হ'লেও এখন সংসাৰৰ অধিকাৰণী হ'লহে'তেন । কিন্তু তেওঁৰ নিজৰ ভুলৰ কাৰণে একো এটা নহ'লগৈ । বাসেশ্বৰী এদিন বজাৰৰ পঞ্জাবী মিস্ত্ৰি এটাৰ লগত পলাই গ'ল । পঞ্জাবী মিস্ত্ৰিৰ লগত তেওঁ কেনেকৈ যে সন্মত স্থাপন কৰিছিল কোনেও ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলে । পঞ্জাবীটোৱে বজাৰত থাকি বাঢ়েৰ কাম কৰিছিল । বৰ ডেকা মানুহ নহয় । তাৰ দেশত হেনো লৰা তিবোতা আছিলেই । এইবোৰ কথা পিছতহে ওলাইছে । বহুতে সন্দেহ কৰে যে সতাই ম'ডলৰ পিতাকেই বন্দবস্তটো কৰি দিছিল । তেওঁও ম'ডল আছিল । কাঠৰ ফেৰমেৰে টিনপাতৰ ঘৰটো বঢ়া ম'ডলেই সজাইছিল । কাঠৰ দুৱাৰ খিৰকী বজাৰত কৰাই আনিছিল পঞ্জাবী মিস্ত্ৰিৰ হতুৱাই । নিশ্চয় বঢ়া ম'ডলেই বাসেশ্বৰীক পঞ্জাবীৰ লগ লগাই দিছিল ।

কিন্তু নিৰ্টিকিল । এসপ্তাহৰ পিছত ঘৰৰ ছোৱালী ঘৰলৈ উলটি আহিল । পঞ্জাবীয়ে বোলে ঠগিলে । কাৰণ সি বাসেশ্বৰীক বিয়া কৰাব খোজা নাছিল, কেৱল বাখবহে খুজিছিল । এই কথাত কিন্তু বাসেশ্বৰী কোনো মতেই মান্ত নহ'ল । গতিকে তেওঁ এদিন মনে মনে পঞ্জাবীটোক ওচৰৰ পৰা পলাই আহিল । পঞ্জাবীটো কেনিবা গ'লগৈ । মাৰ খোৱাৰ জ্বলতে আক বজাৰলৈ নাহিল ।

গীতকে বাসেশ্বৰীৰ বিয়া হোৱাৰ আশা চিৰদিনলৈ নোহোৱা হৈ গ'ল। এই ঘটনাৰ পিছৰ পৰা বাসেশ্বৰী কিছু সাৱধান হ'ল। আগবৰৰে আক উৎপাত কৰি নুফুৰা হ'ল। দিন যোৱাৰ লগে লগে মানুহেও তেওঁৰ আগৰ কথা বিলাক পাহৰি যাবলৈ ধৰিলে। এনেকি এসময়ত মানুহজনীকে পাহৰি পেলালে। বাসেশ্বৰী গৰিতে থাকি গ'ল। বয়স হ'ল। সকলোৰে ছোৱালীবোৰ ডাঙৰ হ'ল। সিহঁতৰো বিয়া হ'বলৈ ধৰিলে। বাসেশ্বৰী এদিন বাসেপেহী হৈ পৰিল।

বুঢ়ীৰ মনটো আক মৃদু কলি ন'হল। সেইবাবে শুবৰ পৰলৈকে নাতিনীয়েকৰ লগত বৰ বোছি আক কথা নহ'ল। দূয়ো দূয়োফালে মৃদু কৰি কাঠৰ চালপীৰা খনত পৰি থাকিল। বুঢ়ী বেবৰ দাঁতিত, পদুম ইফালে। ভাৰি-পথানৰ ওচৰত থকা অকণমাণি খিৰিকীখন পদুৰগা তন্তা এচলাবে দিনে-ৰাতিয়ে বন্ধ কৰি থোৱা হয়। নুমাই যোৱা লেমটো আক টিপচাকিগছ বিছনাৰ ওচৰতে মাটিত থয়। দৰকাৰ হ'লেই বুঢ়ীয়ে জুইবাহটো উলিয়াই পদুমক দিয়ে।

কুৰুপক্ষৰ জোন ওলাইছিল। সেইবাবে লেমচাকি নুমুৱাৰ কিছুপৰ পিছত ভিতৰখন অলপ পোহৰ পোহৰ লাগিল। মৃদৌদ বা জলঙাইদ জোনাক অলপ সৰাকি আহি কোঁতলাবা গালে-মুখে পৰিবাহিও পাবে। গাওঁখনত তেনেকৈ হাই-উকামি আক একো শূনা নেযায়। কুকুৰৰ ডুক-ডুকনিহে দূৰৰ পৰা মাজে মাজে ভাহি আহে।

লব-চৰ নকৰাকৈ পৰি থাকিবলৈ বাসেপেহীয়ে বহুত চেষ্টা কৰিও পৰা নাছিল। টোপনি নাহেহে নাহে। কিন্তু টোপনি আহক আহক কৰি থাকিলে সি বোছি নহাহে হয়। সেই বাবে বুঢ়ীয়ে দূৰাবো কাতি সলাবলগীয়া হ'ল। হৃদয়নিয়াহ একোটাৰ চোঁপ চোঁপ এৰি দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে যাতে উশাহ নিশাহৰ শব্দ যেন শুন।

পদুমে সকলো গম পাইছিল যদিও তাকে ভাৰি থাকিবলৈ তাইৰ মন আক সময় নাছিল। তাই নিজৰ চিন্তাতে ব্যস্ত। আজি কথা এটা কবই লাগিব। নহ'লে হয়তো কোৱাই নহ'ব। ইমান দিনে ক'বলৈ ভয় কৰি আছিল আক নিশ্চয় কব পৰাও নাছিল। সিদিনা কুজনাথে আইতাকৰ কথাবোৰ কবৰে পৰা পদুমৰ ভয় ভালেখিনি ভাগিল (কামি গ'ল)। আজি

ফুৰিবলৈ গৈ ইটো কথাৰ বিষয়েও নিশ্চিত হ'ব পাৰিলে। গতিকে আজি নোকোৱাৰ আৰু কোনো অৰ্থ নাই।

“আইতা!” অৱশেষত পদমে আৰম্ভ কৰিলে। তাই অলপ ব'ল। বড়ীৰ সাৰ-সুৰ নাই, ওপৰ-মুঠৈ পৰি আছে, চকু দুটা জোৰ কৰি মূৰ্ছিত আছে। “কাইলৈ প্ৰসন্ন ককাইদেউ আমাৰ ইয়ালৈ আহিব। তোক কবলৈ কৈ পঠিয়াইছে। কাইলৈ পদমবীয়া আহিব।”

তথাপি বড়ীয়ে একো সঁহাৰি নিদিলে। কিন্তু চকু দুটা আপোনা আপুনি ডাঙৰকৈ য়েল খাই গ'ল। সেই মূহূৰ্ত্ততে পদমে বাগৰ সলাই আইতাকৰ ফালে চোৱা হ'লে বড়ীৰ সেই আচৰিত হৈ পৰা ভাবটো দেখি খিল-খিলাই হাঁহি পেলালেহেঁতেন। কিন্তু প্ৰসন্নৰ কথা কবৰ সময়ত তাই কোনোমতেই এই ফালে ঘূৰি চাব নোৱাৰিলে।

“তই টোপনি গ'ল নেকি?” পদমে অলপ চৰা সুৰত ক'লে, “মই কি কৈছো শুনিছ নে নাই?”

“কিয় আহিব খুইছে প্ৰসন্ন ইয়ালৈ কাইলৈ?” বড়ীয়ে এইবাৰ শব্দবোৰ এটা এটাকৈ কোনো মতে সূঁধিলে। বৰ অনিচ্ছাতহে যেন কৈছে, এনে শূন্য গ'ল।

“মোৰ কথা কবলৈ আহিব। মানে তোক সূঁধিবলৈ আহিব। মই আহিবলৈ কৈ আহিছো।”

বড়ীয়ে একো মন্তব্য নকৰিলে। মাত্ৰ প্ৰসন্ন বোলা ডেকা ল'ৰাটোৰ চেহেৰাটো মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

“তেওঁলোকৰ ঘৰত হেনো মৃত আছে। মানে ল'ৰাৰ কথাৰ ওপৰত আপত্তি নকৰে।”

ল'ৰাটো বৰ বেয়া নহয়। ফ্ৰণ্ট-প্ৰণ্ট। হাঁহি মূখীয়া। প্ৰজেক্টৰ অক্ষিত চাৰ্কাৰ কৰে। ভাবি থাকোতে বড়ীৰ চকু দুটা লাহে লাহে সেমেকি আহিবলৈ ধৰিলে। তথাপি মূখৰ পৰা মাত নোলাল।

“তেওঁ তোৰ কথাও কৈছে। কৈছে যে তয়ো ইয়াত থাকিব নেলাগে। ইয়াৰ মাটিখিনি বেচি তোকো তালৈকে লৈ যাব—তাতে নতুনকৈ মাটি কিনিব।”

বাসেশ্বৰী বড়ীৰ চকুৰোধি সব সবকৈ পানী বৈ আহিল। তেওঁ ভৱতকৈ কথাবোৰ বহুত বেলেগ হৈ গ'ল। কুঞ্জনাথক চাহ দিয়া কাৰণে

তেওঁৰ খং উঠি আছিল। কুঞ্জনাথ চোবৰ নিচিনা হীন প্ৰাণীকো আদৰ সাদৰ কৰিব লাগেনে, এই ভাবি নাতিনীয়েকৰ ভৱিষ্যৎ আন্ধাৰ দেখি তেওঁৰ বুকুখন গদজৰি গদমৰি আছিল। তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ অহা কোনো এটাকে অৱশ্যে তেওঁ সহ্য কৰিব নোৱাৰে। তাতোকৈ অসহ্য পদমে সকলোকে শ্বাতবোল, সোধ-পোছ কৰিব কিয় ? কিন্তু প্ৰসন্নই বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিবলৈ অহাটো সম্পূৰ্ণ বেলেগ।

আইতাকে একো নমতা দেখি পদমে হঠাৎ ধৰি চালে। অলপীয়া পোহৰতে সোতোৰা পৰা গাল দখনিদি বৈ গৈ থকা বড়ীৰ চকুপানীবোৰ তাইৰ চকুত স্পষ্টকৈ পৰিল। আইতাকে কি কাৰণে কান্দিছে পদমে ঠিক ধৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু ধৰি ললে যে নাতিনীয়েক গদাচি ঘাব বঢ়ি বেষ্টাবতে কান্দিছে। আজি কেবাদিনো আইতাকক মনতে তাচ্ছিল্য কৰি অহা কাৰণে অনুশোচনা হোৱাত পদমে বড়ীক “আইতা” বুলি সাৱটি ধৰিলে।

বুদ্ধদেৱ

“আপুনি সূৰ্য্যানে ?”—হটঙা মাৰ্কিন চিপাহী জনে সেইদিনা মোক পোনে পোনেই সূৰ্য্যিছিল।

ধেমালি কৰিছে বুলি ভাবি ময়ো নশ্বৰা-নিচিঁতাকৈ টপবাই উত্তৰ দিছিলো, “হয় মই সূৰ্য্যী”। এই বুলি হাঁহি মই তেওঁৰ চকুত কোঁচ খোৱা চকু দূটালৈ চাইছিলোঁ। একেই মিলিটাবী দিন, অননুভূতপূৰ্ব এটা গতিশীলতাই এনেয়ে আৰু গা-মন বঞ্জিত কৰি তুলিছিল; তাতে ইংৰাজীত কথা কব পাৰি আমোদো পাইছিলো।

মোৰ উত্তৰৰ একো প্ৰত্যুত্তৰ নিদিয়া দেখি মূৰৰ আগলৈ আহিয়েই গৈছিল যে সোধো আপুনি সূৰ্য্যী নহয় নেকি? কিন্তু মোলৈ একেধৰে চাই থকা তেওঁৰ সেই নিশ্চৈজ চকু হালিত চকু পৰাত একো কব নোৱাৰিলো। তেওঁ ইমান কৰুণভাবে মোলৈ কিয় চাই আছিল বজিব নোৱাৰিলো। আৰু দূটা নিশ্চৈজ চকুত ইমান বেজাৰ ফুটি উঠা মই তাৰ আগতে দেখা মাছিলো। মই চকু নমাই লৈছিলো।

মই তেতিয়া মিলিটেৰী এৰ’দ্রোম এখনত কাম কৰিছিলো। কোৱাৰ্টাৰ মাণ্টাৰ্ছ ছাপ্ৰাই বিভাগত। চিপাহী আৰু অফিচাৰসকলৰ মূৰৰ ষ্টীল হেলমেটৰ পৰা ভৰিব মোজা জোৰলৈকে সাজ-সজ্জা বিলাই দিব লাগে। কোঢ়া-মুঠীয়া নিয়ন্ত্ৰণ ব্যবস্থা প্ৰবৰ্ত্তন নোহোৱালৈকে গেঞ্জি, আঁড়াবওৰেৰ, ছিৰুৰ মসৃণ মোজা আমাৰ ভাগতো পৰিছিল, মানে আমি ভাৰতীয় কৰ্মচাৰীসকলেও এনে সৰু-সুৰা বস্তু সবকাইছিলো। চিপাহীহঁতৰো দুই এজনে আমাক খাটনি ধৰিছিল, বেয়া বা পুৰণি নোহোৱাকৈয়ে দুই এপদ বস্তু সলাই দিবলৈ। পিচলৈ অৱশ্যে আমাৰ অত্যাচাৰত কত্ৰপক্ষ বেকা হৈ উঠিল।

সেইদিনা সেই হটঙা মাৰ্কিন চিপাহীজনেও নতুন কামিজ এটা বিচাৰি আহিছিল; আগতে হেনো ফটা কামিজ এটা দি গৈছিল। তেওঁৰ কাৰ্ডখন

উলিয়াই চালা, হয়, এটা কামিজ পাব লাগে। কিন্তু তেওঁৰ জোখৰ কামিজহে নোলাল; মানুহজন অস্বাভাৱিক ভাবেই শকত আৱত। [পিচত তেওঁৰ ডিঙিৰ জোখটোৰ কথা কওঁতে আমাৰ লগত কাম কৰা আন এজন মাৰ্কিন চিপাহীয়ে কৈ উঠিছিল, “হে ঈশ্বৰ! ই মানুহ নহয়, এটা গাহাঁৰিহে।”] পিচৰ সপ্তাহত আকৌ খবৰ কৰিবলৈ কৈ তেওঁক বিদায় দিছিলো। কাৰ্ডখনৰ তাৰিখটো চাই বুদ্ধজিছিলো যে তেওঁ কামিজটো বিচাৰিবৰ ইতিমধ্যেই তিনি সপ্তাহমান হৈ গ’ল। কিন্তু তথাপি একো ওজৰ-আপত্তি বা উচ্চ-বাচ্য নকৰি তেওঁ গঢ়ি গৈছিল। মাত্ৰ ঘাৰৰ সময়তহে কামিজটোৰ লগত সম্বন্ধ নথকা কথা এষাৰ কৈ গৈছিল, “যি মানুহে নিজকে সুখী বুলি কব পাবে সেই মানুহ আনৰ ঈৰ্ষাৰ পাত্ৰ।”

তেওঁৰ কথাত মই আৰু বিশেষ মূল্য দিয়া নাছিলো। কাম আৰু সংসাৰৰ মাজত বন্ধ গৈ সহজে পাহৰিও গৈছিলোঁ। কিন্তু তেওঁৰ কথা মনত ৰাখিবলৈ ক্ৰমে ক্ৰমে মই বাধ্য হৈছিলো।

মানুহজন ছ-ফুট চাৰি ইঞ্চিমান ওখ। গলধনটো প্ৰকাণ্ড। চুলিবোৰ চুটি চুটি, দুই এডালত পকো ধৰিছিল। বয়স ৩৭।৩৮ বছৰ হব। নাকটো ডাঙৰ, পোন, জোঙা। হাতৰ আঙুলিবোৰ ঠৰঙা, ডাঙৰ ডাঙৰ, ছাইন পোষ্টৰ দৰে মৃকলি হৈ থাকে। ককালৰ চিন নায়েই বুলিব লাগে, পেটি মৰা পেণ্টটো নাইৰ তললৈ গৈ কথমপিহে খহি নপৰাকৈ থাকে। কাপোৰ-কানিৰ তেনেকৈ লাগ-বান্ধ নাই, জখলাই বুলিব পাৰি; ধোবাই ধোৱা কাপোৰ এসাজ পিন্ধিলে প্ৰথম দিনাহে অলপ মৃকলি দেখি; পিচ দিনাৰ পৰা আকৌ জখলা হৈ পৰিব। প্ৰাইভেটৰ চিন থকা থাকী টুপীটো তেল-চিকাট কগা। সেইটো সলাবলৈ নাহে।

কেবাদিনো লগ পোৱাৰ পিচত কাৰ্ডখনত দেখা নামটো মোৰ মনত বৰলৈগৈ: ‘ছেমুৱেল জাৰিগা’—লগৰ মানুহে ছেম বুলি মাতে। কিন্তু জোকাবলৈ চেষ্টা নকৰিলেহে তেওঁক ছেম বুলি মাতে, নহলে সাধাৰণতে “দি বুদ্ধ” বুলিলেহে ছেমুৱেল জাৰিগাক বুজায়। কাৰণ তেওঁ মিলিটেৰীত থাকিও সংসাৰ বিৰাগী ধৰণৰ মানুহ। সৈনিকৰ হৈ-চৈৰ মাজত তেওঁ কোনো দিন নাছিল। লগৰীয়াৰ সৈতে বজাবে বজাবে ঘূৰে, কিন্তু তথাপি উদাস হৈ নিমাতে থাকিব। কেম্পত খেল-ধেমালি হয়, মেল-আজ্ঞা বহে, ছেম এচুকত বহি থাকে। তেওঁৰ এই নিঃসঙ্গতা সকলোকে

ভকুত পৰে, কিন্তু কোনেও মন নকৰে; কোনোবাই যদি মন কৰেও তেন্তে বুদ্ধদেৱৰ শান্ত-সৌম্য-সমাহিত মূৰ্ত্তিটোৰ দৰে বহুদূৰাই দিয়ে।

এইবোৰ কথা মই আমাৰ লগত কাম কৰা ৰাল্টাৰ ৰালী নামৰ নিগ্ৰো কৰ্মবৈল জনৰ মূখে শুনিছিলো। ৰাল্টাৰ ছেমৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত—সদা হাস্য, ছটফটীয়া, ফিটফাট আৰু বৰ কথাচহকী। আমেৰিকান হিচাপে বৰ ওখ-পাখ আৰু শকত-আৰত নহয়, মূখখন অৱশ্যে মৰম লগা। ৰালীৰ বুদ্ধত কথা, হাঁহি, গান যি কোনো এবিধ লাগিয়ে থাকে। গদ্যামৰ ভিতৰতে কৌতুহাৰা কৌতুহাৰা তেওঁৰ শ্বেতকায় বন্ধু এজনক ধৰি বলকম ডেস কৰিবলৈ লাগি যায়। নিজৰ ঘৰৰ কথা কৌতুহাও নকয়, কিন্তু দেশত কেইজনী ছোৱালীৰ মূৰ খাই থৈছে তাৰ লেখ দিবলৈ বৰ ভাল পায়। জৰাইচ মাতৰ বাহিৰে আমাৰ দেশৰ আন একো কথা শিকিবৰ আগ্ৰহ মই ৰাল্টাৰৰ দেখা নাছিলো। মূঠতে সাধাৰণ মাৰ্কিন চিপাহী এজনৰ ধাৰণা ৰাল্টাৰৰ গাত খাপ খাই পৰে।

এই ৰাল্টাৰৰ পৰাই জানিব পাৰিছিলো যে তেওঁলোক দুয়ো কেণ্টুকীৰ একেখন চহৰৰ মানুহ। “ৰাডী” নহলেও পৰস্পৰে পৰস্পৰক ভালদৰেই চিনি পালে। ৰাল্টাৰ যি প্ৰকৃতিৰ ডেকা, ছেম তেওঁৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু নোহোৱাই স্বাভাৱিক। ৰাল্টাবেই কৈছিল, ছেমবুৱেলৰ হেনো ল’ৰা-ছোৱালী সাতটা। মিলিটেৰীত নাম ভৰ্ত্তি কৰাৰ আগতে গেবেজ এটাত সামান্য মেকানিকৰ কাম কৰিছিল। সংসাৰত উন্নতি কৰিবলৈ যত্ন কৰাতকৈ বোলে দুখ-বেজাৰ কৰি থকাটোৱেই ছেমৰ স্বভাৱ। গীতকে কণ্টে-মণ্টে চলা ডাঙৰ সংসাৰখনত বৈণীয়েকৰ খেচখেচনি খাওঁতেই যায়। বেচেৰা নিশ্ৰু মানুহ, কৌতুহাও কাজিয়া পেচাল নকৰে, বৈণীয়েকে খং কৰিলে মাল্ল গোমোখা মাৰি বহি থাকে। ৰাল্টাৰৰ ভাষাত, “ৰাতি ছেমক আলি-ৰাতিত লগ পালেই বুজিব লাগিব যে ঘৰত মিছেছ টিঙিৰি-তুলা হৈ আছে।”

ৰাল্টাবেই কৈছিল যে ছেমবুৱেলৰ পৰিবাব চহৰখনত জ্যস্তপী নামে জনাজাত। গাঁৱিয়কতকৈ ভালোখিনি চাপৰ, লিচাপিচীয়া মানুহজনী। ল’ৰা-ছোৱালী হৈ হৈ এতিয়া হাড়-চালেহে আছেগৈ। অতিপাত খং-চোকা ঠিকবোতা মিছেছ জাৰিগা। জীৱবীকালৰ নাম কেটী। বিয়াখন হৈছিল বেটীৰ চেষ্টাতে, “নহলে আমাৰ বুদ্ধদেৱ সংসাৰী হোৱা বিধৰ মানুহ নাছিল,” ৰাল্টাৰৰ ধাৰণা। ছেমৰ বিশাল বন্ধুৰ মাজত অগাধ প্ৰেম আৰু

প্রকাণ্ড অবলম্বটোৰ মাজত অপাৰ পৌকৰ বেটীয়ে বিচাৰিছিল। সেই দূটোক জ্ঞানৰ হয়তো ছেমৰ মাজত নাছিল, কিন্তু বেটীয়ে বি ধৰণে আৰু কি পৰিমাণে বিচাৰিছিল সেই অনুপাতে নেপালে; কাৰণ সেই দূটো বস্তু থাকিলেও স্বভাৱৰ 'দোষত' তাক দিব পৰা মন ছেমৰ নাছিল। ফলত বেটী নিৰাশ হৈছিল। তথাপি নিজে মনে-মনা পুৰুষী পদিত পেলাব নোৱাৰি তাতে সন্তুষ্ট হবলৈ যত্ন কৰিলে। কিন্তু সন্তুষ্ট হোৱা আৰু সন্তুষ্ট হবলৈ চেষ্টা কৰা দূটো বেলেগ কথা। নৈৰাশ্যৰ পৰা ওপজা কোভ ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গ'ল বাকিৰ সংসাৰৰ বাকিৰ অভাৱৰ ফল স্বৰূপে। মানুহজনী আছিল বেচ কৰ্মপটু, কোনো দুষ্ট ভাগবলৈ চকুপ নকৰি গা-খাটি, মাখৰ মূৰৰ ঘিউ কাঢ়ি কাঢ়ি ধৰখন চলায়। কিন্তু তেওঁ ক্ৰমাৎ খিৰখিঙীয়াও হৈ আহিল বেছি। গতিকে স্বভাৱতে অসুখী ছেমবেলক অশান্তিও বাঢ়ি আহিল।

এইবোৰ কথা শুনি ছেমবেল জাৰিগালৈ মই অলপ বেলেগ চকুৰে চোৱা হলো। অলপ সহানুভূতিও হ'ল। বেচেৰাই মনৰ শান্তি বিচাৰি পোৱা নাই; গতিকে লগৰ চিপাহীহঁতে জোকাই-মেলি থকাটো বৰ ঠিক হোৱা নাই। নিতান্তই নিঃস্বপ্ন ভাল মানুহ কাৰণেহে সকলো অত্যাচাৰ সহি থাকে। তেতিয়াৰ পৰা মই ছেমবেলক লগ পালেই ভালদৰে নানান কথা পাতিবলৈ ধৰা হলো। গা কেনে সোথো, ঘৰৰ খা-খবৰ পাইছেনে নাই, ভাবতখন কেনেকুৱা লাগিছে, এইবোৰ সোধো। তেওঁ বৰ ভদ্ৰভাৱে উত্তৰ দিয়ে, কম ঘে আমাৰ দেশখন এখন বৰ ডাঙৰ দেশ। বহু মনীষীৰ এইখন জন্মভূমি, পল ব্ৰাণ্টন আৰু স্বামী যোগানন্দৰ কিতাপত আজিও ভাৰতৰ আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষৰ চৰ্চা হোৱাৰ কথা কম [মই আৰু এইবোৰ কিতাপৰ নামকে শুনো নাই, সেইবাবে গা বচাই হুং-হাঁ কৰি যাওঁ]।

এদিন আবেলি ছেমবেল হঠাৎ মোৰ ঘৰ ওলালহি। সেইদিনা ঘৰোৱাহি কামত মই ছুটী লৈ আছিলো। আবেলি আজিৰ হৈ এবছৰীয়া ছোৱালীজনী কোলাত নচুৱাই নচুৱাই পদূলিতে বৈ আছিলো। বাটৰ সমুখৰ আলিবাটটোৱেদি অন্যান্য বাটৰাৰ সৈতে মাজে মাজে বিদেশী সৈনিক দুই-চাৰিজনকো গৈ থকা দেখিছিলো। এবাৰ তাৰে এজন হঠাৎ বৈ গ'ল আৰু মোৰ ফালে বৰকৈ চাবলৈ ধৰিলে। মোৰো অলপ কোঁতুহল হৈছিল, অলপ ভয়ো খাইছিলো বোঁভয়া চিপাহীজন মোৰ ফালে আগুৱাই

আছিল। কিন্তু ওচৰ পালত ছেমুৱেল বদলি চিনি পাই আশ্বস্ত হলো।

তেওঁ বেছ উৎফুল্ল হৈয়েই মোক মাত লগাই কলে যে ট্রাকত উঠি এজাক চিপাহী দূৰৰ এঠাইত কাম কৰিবলৈ গৈছিল। উলটি আহোতে সময় থকা বাবে ঠাই চাবৰ মনেৰে তাৰে কিছুমানে বাটত নামি গ'ল। “আপুনি ইয়াত থাকে বদলি কৰাই পৰা নাছিলো।” এইবদলি তেওঁ মোৰ ছোৱালীজনীৰ লগত নানান অঙ্গ-ভঙ্গ কৰি ধেমালি কৰিবলৈ ধৰিলে।

আধা ভুলতাব খাতিৰত, আধা আগহেৰে মই ছেমুৱেলক মোৰ ঘৰলৈ মাতি লৈ গলো। মিলিটেৰীৰ লগত হাঁল-গলি কৰিবলৈ ভয়ো লাগে। ওচৰ চুবুৰীয়াৰো ভাল চকুৰে নেচায়। তাতে মোৰ ঘৰটোও বৰ ভাল বিধৰ নহয়, ভিতৰত আচবাবৰ নামত যি কেউডোখৰ কাঠ আছে দেখুৱাবলৈকে লাজ লাগে। ছেমুৱেল চহকী দেশৰ চাহাব মানুহ; কি আদৰ-কায়দাৰে বা থাকে কোনে জানে। গতিকে অলপ সৎকাচো হৈছিল। কিন্তু তেওঁৰ কথাবোৰ জনাব পৰা তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ মনত অলপ বেলেগ ভাব হৈছিল। তেওঁক সহানুভূতি দেখুৱাবলৈ পালে মই ভালেই পাইছিলোঁ।

ছেমুৱেলক বাহিবলৈ দি মই ভিতৰত খবৰ দিলোঁগৈ যে আমেৰিকান চিপাহী এজন আহিছে, শূদা চাহকে একাপ খুৱাব লাগে। চাহ লৈ পৰিবাবক ওলাই আহিবলৈ কলো। তেওঁ মান্তি হ'ব নোথোজে কোনোমতে। শেষত বোঁতলা কলো যে তেওঁ ওলাই নাহিলে মোৰ সন্মানেই নবয় ভোঁতয়াহে ঘামি-জামি কলে—“মই কিন্তু চাহ কাপ দিয়েই পলাম।” ছোৱালীজনী কাবোৰাৰ হাতত দি মই ওলাই আহি ছেমুৱেলৰ লগত কথা পাতিবলৈ ধৰিলো। কলো যে মোৰ সামান্য ঘৰ। মিলিটেৰীৰ কামত সোমোৱাৰ আগতে মই নিচেই কম দৰমহাৰ চাকৰি এটা কৰিছিলো, আমাৰ ঠাইডোখৰ নগৰো নহয়, গাওঁও নহয়, সেইবাবে কন্টে-মন্টে কোনোমতে চলি যায় ইত্যাদি [নকলো যে মই আগতে ত্ৰিশ টকা দৰমহাত আলি মহৰি কাম কৰিছিলো, গাৰ'ৰ নিচিনা সুবিধা থকা বাবে আমি এতিয়াও খেতিবাতি কৰি থাওঁ। মিলিটেৰী চাকৰিত মাহে এশ বিশ টকাকৈ পাই মোৰ উপাৰ্জন ভালেই হৈছে, মিলিটেৰীৰ সৈতে আওপকীয়া দুই-এটা কাৰবাৰ কৰিও দুই পইচা আৰ্জ্জিছো।] মোৰ লিখা দেখি ছেমুৱেলেও নতুনভাবে কলে যে তেওঁও সাধাৰণ অৱস্থাৰ মানুহ। দেশত কোনোমতেহে পেট

প্রবর্তাইছিল, বুদ্ধৰ পিচতো সেই একে অৱস্থাই কিজানি হ'বগৈ ; মোৰতো অৱস্থা ভালেই দেখিছে, আহল বহল মাটি এডবাত নিজৰ ঘৰ আছে, আকনো কি লাগিছে ?

চন্দ্ৰবৰীৰ মানুহে আঁতৰৰ পৰা বৰ কোতূহলেৰে ছেমুবেলক চাই চাই গৈছিল। লৰা-ছোৱালীহঁতেতো খিৰিকীয়েদিয়েই ভূমুকি মাৰি চাইছিল। মই লাজ পাইছিলো। ছেমুবেলক কৈছিলো তেওঁ যেন বেয়া নাপায়, বিদেশী আতিথি এজনৰ ওচৰত সিহঁতৰ এই আচৰণ বৰ ঠিক হোৱা নাই। উত্তৰত তেওঁ কৈ উঠিছিল, “সেইটো কি কথা ? ইয়াত বেয়া পাৰৰ কি আছে ? এইটো স্বাভাৱিক কথা। আপুনি মোৰ ঘৰলৈ গলে আমাৰ লৰা ছোৱালীয়ে বেৰি নখৰিবনে ?”

চাহ লৈ পৰিবাৰ ওলাই আহিল। তেওঁক দেখিয়েই ছেমুবেল বহাৰ পৰা উঠিল। মই চিনাকি কৰি দি কলো যে দখন বিষয় তেওঁ ইংৰাজী নেনজানে। ছেমুবেলে কষ্ট কৰি হাত দখন বন্ধুৰ ওপৰলৈ নি কলে, “নমস্কে !” চাহ আৰু কাপপ্লেট অনা ডাঙৰ কাঁহীখন টেবুলত থৈ আমাৰ তেওঁ তেতিয়া বঙা পৰিছিল। বেচেৰী, বয়সো তেতিয়া বৰ কম আছিল। ইফালে মই পোন্দোৱাকৈ চায়েই আছো কৰবাত কিজানি ভুল কৰিয়েই পেলায়। ছেমুবেলে নমস্কাৰ দিয়াৰ লগে লগে তেওঁ মোৰ চকুলৈ চাই— বোধকৰো মোৰ চকুৰ ইংগিত বুদ্ধি পাই—তেওঁৰ হাত দখন দাঙি প্ৰাতি-নমস্কাৰ জনালে। (মোৰ বন্ধু-বান্ধৱক প্ৰথমবাৰ লগ পালেই নমস্কাৰ দিবলৈ তেওঁক অৱশ্যে কোঁতলাবাই শিকাই থোৱা হৈছিল।) তাৰ পিচত তেওঁ “আপোনালোকে চাহ খাওক” বুলি কৈ হাঁহি মাৰি আলহীৰ পিনে চাই ভিতৰ সোমাই গ'ল।

তেওঁ কি কৈ গ'ল মই বুদ্ধাই দিয়াত ছেমুবেলে বৰ আনন্দ পালে। তাৰ পিচত আমি চাহ খাবলৈ ধৰিলো। দখন প্লেটত নাৰিকলৰ লাঞ্ আৰু অলপ অলপ নিমখীয়া কাজুবাদাম দিয়া হৈছিল। তাকে চোবাই চোবাই আমি চাহ খাইছিলো আৰু কথা পাতিছিলো। মই স্মৃতিছিলো, ইয়াত লৰা-ছোৱালী দেখি তেওঁৰ কিজানি নিজৰ লৰা-ছোৱালীলৈ খুব মনত পৰে ?

তেওঁ উত্তৰ দিছিল, “মনত পৰে। কিন্তু কোঁতলাবা বিত্ৰাণও লাগে।

মোৰ লৰা-ছোৱালী সাতটা।” “জানো। আপোনাৰ কথা বাৰ্লীজ কৈছে।”

“কৈছেনে ?” তেওঁ যেন আতঙ্কিত হৈ উঠিল : “কি কৈছে ?”

ভৎকণাং সাবধান হৈ কলো, “কৈছে যে আপোনালোকৰ মনে চিন্তে মিলা বিয়া সফল হৈছে, সংসাৰত কিছ, কিছ, আহুকাল থাকিলেও আপোনালোকে একো আপত্তি নকৰি চলি যায় আৰু লৰা-ছোৱালীক মৰক কৰে, এইবোৰ আৰু।”

হেমুৱেলে স্বাস্থ্যৰ নিশ্বাস পেলালে। কিন্তু তলমূৰকৈ থাকি অলপ সময়লৈ কিবা চিন্তাত মগ্ন হ’ল। ভাব পিছত চাহ কাপ শেষ কৰি তেওঁ কলে, “বুজিছে সঁচা কথা কবলৈ হলে মই ইমানবোৰ লৰা-ছোৱালী কান্ধানিও বিচৰা নাছিলো। জঞ্জালনো বাক কোনে ভাল পায় ? কিন্তু বেটীৰ মতে চলিবলৈ গৈছে এনে অৱস্থা হৈছে—বেটী মোৰ স্ত্ৰীৰ নাম। তাকে নকৰা হলেই মিছামিছি কাজিয়া আৰু অশান্তিৰ সৃষ্টি হ’লহে’তেন।”

উৎসাহ দিবলৈকে মই কৈছিলো, “এবা এবাধবাকৈ মিলাপ্ৰীতিৰে থকাই ভাল।” তেওঁক একো নমতা দেখি ময়েই আকৌ যোগ দিছিলো, “তথাপি বিচৰা নাছিল বুলি জানো হোৱা লৰা-ছোৱালী কেইটাক আপুনি ভাল নোপোৱাকৈ থাকিব পাৰিব ?”

তেওঁ কলে, “চাওক, মোৰ মনৰ ভাব আপোনাক ঠিক বুজাব নোৱাৰিম। মোৰ লৰা-ছোৱালী কেইটাক মই নিশ্চয় ভালপাওঁ, সিহঁতৰ কাৰণে মই কষ্ট কৰিবলৈকো ভালপাওঁ। কিন্তু কেতিয়াবা মই সিহঁতৰ প্ৰতি ভালপোৱা বেয়াপোৱা একোকে অনুভব নকৰা হওঁ। মোৰ নহৈ সিহঁততো আনবোৰ হব পাৰিলেহে’তেন। মই যেনেকৈ মোৰ আই বোপাইৰ কথা পাহৰি গৈছো সিহঁতেও মোৰ কথা এদিন পাহৰি যাব। তেন্তে আমি পিতৃ সন্তান হৈ কি লাভ হল ? তদুপৰি মই এদিন মৰি যাম, বেটীও মৰিব, লৰা-ছোৱালীও মৰিব। কাৰো একো চিন নেথাকিব। তেন্তে সংসাৰ কৰি কি লাভ ?”

মোৰ মনত পৰিছিল হেমুৱেলক বুদ্ধদেৱ বুলি জোকোৱাৰ কথা। কিন্তু কথাতিনি তেওঁ ইমান ঐকান্তিক ভাবে কৈছিল যে সেই সময়ত তেওঁৰ জোকাই ধেমালি কৰিবৰ মন নগল। মাত্ৰ কলো, “এইবোৰ তৰু কথা শ্ৰী বৰকৈ বুজি নেপাওঁ। আপুনি যে মিছা কৈছে এনে নহয়। আপুনি ঠিকেই কৈছে। কিন্তু ভাব উত্তৰ দিব পৰা ক্ষমতা মোৰ নাই।”

ছেম্‌দুবেলে হাঁহি কলে, “এইবোৰ ভাবি ভাবি ময়ো পাব পোৱা নাই। ভাবো কাৰণে মানুহে মোক দি বুদ্ধ বুলি পেংলাই কৰে। ভাবি পাব নেপালেও মই মূৰ ঘমাওঁ, আপুনি নঘমায়ে, আপুনি কব পাৰে যে আপুনি সুখী, মই কব নোৱাৰো। আমাৰ মাজত সেয়ে পাৰ্থক্য।”

তেওঁ বৈ গল। মইও কবলৈ একো বিচাৰি নেপালো। অলপ পিচত তেওঁই সন্মিলে, “আপুনিতো মোক কেঁতয়াও সোধা নাই মই কিয় মিলি-টাৰীত সোমাই বুদ্ধলৈ আহিলো?”

অলপ ভাবি তেওঁক ভালিৰি বোলাবলৈকে কলো, “মিত্ৰ পক্ষই বি কাৰণে বুদ্ধিছে—জাপান আৰু জাৰ্মানীৰ গবাহৰ পৰা মানৱ জাতিক বন্ধা কৰিবৰ কাৰণে।”

ছেম্‌দুবেলে আকৌ হাঁহিলে। “সেইটো হয়, কিন্তু মোৰ ক্ষেত্ৰত সেইটো অৰ্দ্ধ-সত্য। ফুটলৈ নহাকৈও মই থাকিব পাৰিলোহে”ভেন। কিন্তু আহিলো। আপোনাৰ আগত নকৈ কি, মই এটা বিৰক্ত মানুহ; সংসাৰত থাকি মই অলপো সুখী নহওঁ; যন্ত্ৰৰ দৰে কাম কৰি যাওঁ কিন্তু কামবোৰৰ একো অৰ্থ বিচাৰি নেপাওঁ। যলৈকে যাওঁ দুখ পাওঁ। বেটীক গ্ৰহণ নকৰিলোহে”ভেন, কিন্তু বেচেৰীয়ে বেয়া পাব বুলিয়েই বিয়াত সন্মতি দিলো। তাৰ পৰা মোৰ দুখ বাঢ়িলহে। এনেকুৱা অশান্তিৰ সময়তে প্ৰাচ্যৰ নানান কথা, আপোনালোকৰ দেশৰ কথা মাজে মাজে পঢ়ি মই সকাহ পাইছিলো। পল ষ্টাণ্টনৰ কথা মই আপোনাক কৈছোৱেই। প্ৰাচ্যই মোক আহ্বান কৰি আছিল। বুদ্ধই সেই সন্মতি দিলে। অহাৰে পৰা ইয়াৰ মানুহক বুদ্ধিবলৈ যত্ন কৰিছো।”

মই সন্মিলো, “কিবা বহস্য ভেদ কৰিব পাৰিছেগৈনে?” “নাই পৰা। সহজ নহয়। কিন্তু বহস্যৰ সন্ধান পোৱা যেন লাগে। এই দেশৰ মানুহৰ জীৱন ৰচনা পদ্ধতি আমাৰ পৰা বেলেগ। তাতেই কিবা এটা আছে যেন লাগে।”

সেই দিনা তেনেকুৱা কথা বহু পৰলৈ কৈ গধূলি আন্ধাৰ হোৱা সময়ত ছেম্‌দুবেল গ’লগৈ। যাওঁতে মোৰ স্ত্ৰীক আকৌ মাত লগাই গ’ল আৰু আমাৰ ঘৰলৈ আহি বৰ ভাল পালে বুলি আৰু আমাৰ কথা মিছেছ জাৰিগালৈ লিখিব বুলি কৈ গ’ল। ছেম্‌দুবেলৰ মাজত সেই দিনা মই এটা নতুন মানুহ আবিষ্কাৰ কৰিলো, যদিও সম্পূৰ্ণৰূপে হৃদয়ঙ্গম কৰিব

পৰা নাছিলোঁ। ইমান ডাঙৰ ডাঙৰ কথা শুবা মানুহটোলে মোৰ প্ৰকা
উপাঞ্জল।

তাৰ পাচত লগ পালেই আমি আশ্চৰ্যকৰিতাবে কথা পাতো। দুয়ো
বন্ধু হৈ উঠিলো। পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ঘৰৰ খা-খবৰ লোৱা হলো। এদিন
ছেমুৱেলে মোক সন্দিগ্ধিল, মই উপন্যাস-চৰুপন্যাস পঢ়ো নেকি বুলি। মই
ফাঁক দিছিলো, দুই-এখন পঢ়ো কেতিয়াবা। কিবা কিবি কেবাখনবো কথা
সন্দিগ্ধিল, মই এখনো পঢ়া নাছিলো। তেওঁ পায় যদি বিচাৰি দিব বুলি
আশ্বাস দিলে। এদিন জেমচ্ হিষ্টলৰ “লণ্ট হৰাইজন” (“হেৰোৱা
দিগন্ত”) খন আনি দিলোঁহি। দিয়াৰ পিচৰ পৰাই তেওঁ সন্দিগ্ধলৈ ধৰিলে
পঢ়িছোনে নাই। কেবা দিনলৈকে নাই পঢ়া বুলি কৈ কৈ লাজ পাই এদিন
পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিলো। পেছোৱাৰৰ পৰা বিমান এখনত কেইজনমান
মানুহক তিস্তব পিনে (এতিয়া ভালদৰে মনত নাই) পাহাৰৰ মাজৰ
ছাৰ্ণি-লা নামৰ এক অজ্ঞাত মঠলৈ নিয়াৰ কথা আৰু তাত আমাৰ শান্তিৰ
কথা উপলব্ধি কৰাৰ কথা পঢ়িলো।

কিতাপখন পঢ়ি থাকোতেই এদিন শুনিলো এদল সৈন্যৰ লগত ছেমুৱেল
স্বৰ্গ নে চীনৰ সীমান্তলৈ গুচি গ’ল। যুদ্ধত শিবিৰৰ পৰা সৈনিক তেনেকৈ
ষায়েই, তাত আচৰিত হবলগীয়া একো নাই। কিন্তু বালীহঁতক কোৱা-কুই
কৰা শুনিলো, তেওঁ বোলে বিমানত উঠি এইদৰে ফ্ৰণ্টলৈ যাবলৈ স্বেচ্ছাই
আগবাঢ়ি ওলাইছিল। মোৰ অনুমান হ’ল সেই গল্পৰ বিমান যাত্ৰাৰ দৰেই
কোনো অজ্ঞাত ঠাইলৈ মনৰ শান্তি বিচাৰিহে ছেমুৱেল সেইদৰে গ’লগৈ।

মনটো অলপ বেয়া লাগিল। আমাৰ ফিল্ডখন খাচ বগক্ষেত্ৰৰ পৰা
বহুত দূৰৈত, টোপৰ ধানি য’ত কাচিহে শুনিবলৈ পোৱা যায়। বিভীষিকা-
তকৈ আমোদ-আহ্লাদকে আমি যুদ্ধৰ অবদান বুলি ভাবিছিলো। এনে
অবস্থাত লগৰে মানুহ এজন সীমান্তলৈ গুচি গলে দুখ লাগিবৰে কথা।
তাতে আমাৰ গুদামলৈ মাজে সময়ে মৰা মানুহৰ বস্তু-বাহানি আহে, তেজ
লগা কাপোৰ-কাঁন, স্ত্ৰী বা সন্তানৰ ফটো থকা মীনবেগ ইত্যাদি খুলি
চাবলৈকে আমাৰ ভয় লাগে। ঈশ্বৰে নকৰক, ছেমুৱেলৰ বস্তুভৰা কিটবেগ
এটা যদি কেতিয়াবা আহি যায় ?

এবছৰ মানৰ পিচত যুদ্ধ শেষ হ’ল। সেই এবছৰ আমি ছেমুৱেলৰ
একো খবৰ নাপাওঁ। জাৰ্মানীয়ে আত্মসমৰ্পণ কৰোতেই সৈনিকহঁতৰ মনত

আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হৈছিল—গান-ৰাজ্যনাৰে কেপ অঞ্চলত সমন্বয়
কৰিছিল। জাপানৰ পৰাজয়ৰ পিচততো শিবিৰ সামৰি দিহাদিহি
যাবলৈকে ওলাল। আমাৰ চাকৰিৰ মিয়াদো উকলি আহিল। মই চাকৰিৰ
লক্ষ্যনত ঘূৰিবলৈ ধৰিলো। অৰ্ডিনেঞ্চ ডিপো কিছুমান গঢ়ি উঠিছিল,
সেইবোৰতে চেষ্টা কৰিলো। এঠাইত এটা কাম পোৱাৰ আশাও হ'ল।

এদিন পূৰ্ণি অফিচলৈ গলো। যাবলৈ ওলোৱা সৈনিক দুই এজনক
মাত লগাবলৈ গৈছিলো। আমাৰ অফিচটো বন্ধ। এটা তন্ত্ৰৰ পৰা ওলাই
অহা বালীয়ে কলে, “বন্ধুদেব ঘূৰি আহিল নহয়। সৌ এশ নং তন্ত্ৰতে
আছে। আমি উলটি যাবলৈ ওলালো।”

মই লৰালৰিকৈ এশ নং তামিষবাটোলৈ গলো। ছেমুৱেল অকলে উদং
খাটিয়া এখনত বহি আছিল। মজিয়াত পৰি আছিল ওফোশ্বা কিটবেগ,
টিনৰ ছুটকেছ, আন টালি-টোপোলা। মই যোৱাত, কোলাতে হাত দখন
পেলাই বহি থকা ছেমুৱেলে মূৰ দাঙি চালে। মানুহটো আগতকৈ বহুত
কলা পৰিল; চকুৰ চকুবোৰ বৰকৈ কোঁচ খাইছে; মনটো মৰা; কাপোৰ-
কানিও মলিন আৰু শোতমোচ খোৱা। তেল ঢুকাই অহা চাকি এটা হঠাৎ
এবাৰ বোঁচকৈ জ্বলি উঠাৰ দৰে মোক দেখি তেওঁৰ চকু দুটা উজলি উঠিল।
বহাৰ পৰা উঠি তেওঁ আগবঢ়াই দিলে। সেই হাত মই নিজৰ হাতত লৈ
কলো, “আপোনালোক যাবগৈ বুলি শুনি গুডবাই দিবলৈ আহিলো।
আপোনাৰ কথা বালীয়ে এই মন্ত কলে।”

মোক আথে-বেথে খাটিয়াখনতে বহুৱাই ছেমুৱেলে কলে, “আপোনাক
কেনেকৈ লগ পাম ভাবিয়েই আছিলো। মই আজি বাতিপুৱা পালোহি।
কাইলৈ বাতিপুৱা আমাৰ ইয়াৰ কেউটা স্কেৱাৰ্ডন উঠি যাব লাগিব।
আপোনাক লগ নোপোৱাৰ্থক যোৱা হলে মোৰ বৰ দুখ বৈ গ'লহে তেন।”

মই কলো, “স্বদেশলৈ, আপোনজনৰ ওচৰলৈ বহুত দিনৰ মূৰত যাবলৈ
পাম বুলি আপোনালোক আটাইবোৰে বৰ আনন্দ লাগিছে নহয়নে?”

“সেইটো স্বাভাৱিক। মাত্ৰ মইহে বিশেষ একো উৎসাহ পোৱা নাই।”
কিয় বুলি সন্দিগ্ধ খুজিছিলো, কিন্তু তাৰ আগতেই তেওঁ মোক বহিবলৈ
কৈ বহিবলৈ ওলাই গ'ল। অলপ পিচতে কবাবাৰ পৰা দুটা কাগজৰ
গিল্যচত ফলৰ বস লৈ তেওঁ উলটি আহিল। ওচৰা-ওচৰিকৈ বহি আমি
তাকে খাই খাই কথা পাতিবলৈ ধৰিলো।

মই সন্মিলনো, “আপুনি ইমান দিন ক’ত আছিল?”

ক্ষীণ হাঁহি এটা মাৰি তেওঁ কলে, “নকৰ আক, একে ঠাইতে থকা নাছিলো, নানান ঠাই ঘূৰি ফুৰিলো। এবাৰ বাৰদিন মালয়ৰ হাৰি এখনত আন দুজনৰ লগত লুকাই থাকিব লগা হৈছিল। ভাগ্যে জাপানীহঁতে নাপালে। তাৰ পিচত কোনো মতে উদ্ধাৰ পাই মই সন্মিলন বৃদ্ধি মঠে মঠে, পেগোডাই পেগোডাই ঘূৰি ফুৰিলো। পিচে এই যুদ্ধৰ সময়ত প্ৰায় মঠকে শূন্য পালো। সকলোৰেই হাৰিত আশ্ৰয় লৈছেগৈ।”

মই কলো, “আপুনি বৰ ক্ষীণালে। কিবা অসুখ হৈছিল নেকি?”

তেওঁ আকৌ ক্ষীণকৈ হাঁহিলে: “মেলিবীয়া হৈছিল। কিন্তু বিশেষ একো নহয়। চেহেৰাটো চাই আপুনি বেয়া দেখিছে। মই পিচে একো অসুখ নকৰো।”

মানুহটোৰ মাজত কিবা এটা গভীৰ বেদনা আছিল যেন লাগিল। কিন্তু কি মই ধৰিব নোৱাৰিলো। একে আধাৰে সোধাও টান, তেওঁ নিজেও নকয়। পৰস্পৰৰ পৰা চিৰবিদায় গ্ৰহণ কৰি আমি বাহিৰলৈ ওলাই আহিলো। তেওঁ মোক ঘাই বাটলৈকে আগবঢ়াই দিলে। এৰা-এৰি হবৰ সময়ত মই কলো, “দেশলৈ গ’লে আপোনাৰ স্বাস্থ্যৰ উন্নতি হব।”

ছেমুৱেলে কলে, “আগতকৈ বেছি দুখ লৈছে মই দেশলৈ উলটিছো। মনৰ দুখ নহলে স্বাস্থ্য ভাল নহয়। যোৱা বছৰ দক্ষিণ-পূব এছিয়ালৈ গৈ মই যি দেখিলো, পৃথিবীলৈ শান্তি ঘূৰি আহিবলৈ বহুত দিন লাগিব। যুদ্ধৰ আগতেও যদি মানুহৰ মন্থিত কিবা আশা আছিল, এতিয়া সিও কমি গ’ল। এতিয়া ধৰ আক চহৰ সাজোতেই মানুহৰ দিন যাব, তাকে কৰাত মানুহ ব্যস্ত হৈ থাকি থাকি বেয়া হৈ যাব। যুদ্ধই ভঙা পৃথিবীত আজি বহু সজ-কামৰ প্ৰয়োজন। সৈমান সজ-কাম কৰাৰ ক্ষমতা মানুহৰ নাই, সৈমান সজ-কামৰ বাবে উপযুক্ত মানুহো নাই।”

মই নিববে বিদায় লৈছিলো। তেওঁ বহুদূৰলৈকে মোক চাই আছিল। তেওঁৰ মনৰ দুখ অলপ অলপ উপলব্ধি কৰা যেন লাগিছিল।

ঠেং বছৰমান পিচত সিদিনা মোৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীয়ে ভগবান যুদ্ধৰ স্মৃতি সভা এখনত যুদ্ধদেৱৰ মহিমা বৰ্ণাই বচনা এখন পঢ়ি কৰিছিল। তাইৰ গৰ্ভত গিৰু হিচাপে ময়ো সভালৈ গৈছিলো। কিন্তু সেইদিনা মোৰ বাবে বাবে ছেমুৱেল জাকিগালৈহে মনত পৰিছিল।

বংশ ধ্বংসৰ ইতিবৃত্ত

বিৰাট বৰুৱা বংশত আজি ভাঙনে ধৰিছে। এই ভাঙন ক'ত কেতিয়া কেনেকৈ আৰম্ভ হ'ল তাকে ভাবি উলিয়াব নোৱাৰি ইন্দুমতী বৰুৱা বিমোহিত পৰিছে। বিৰাট বংশটোৰ আজি তেৱেঁই গুৰীয়াল। ইন্দুমতী বৰুৱানী বৰুৱা বালিকা বিদ্যালয়ৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী। পাঠশালা মহলাৰ পৰা প্ৰবেশিকা মহলালৈকে থকা এই ছোৱালী স্কুলখনো বিৰাট আৰু ইয়াক দান কৰিছে বৰুৱা পৰিয়ালেই। কেবা বছৰো একেলগে থাকিয়ে প্ৰধান শিক্ষক বা প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী বদলি হৈ থকা দেখি এটা স্থিৰতা আনিবৰ কাৰণে দেউতাকৰ পৰামৰ্শ মতে ইন্দুমতীয়েই স্কুলৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ বিধবা হৈ ঘৰতে দূৰছৰমান আছিলহি। উপযুক্ত শিক্ষা-দীক্ষা থকাত আৰু অলস জীৱনত ব্যস্ত থাকিব পৰাকৈ কাম এটা পোৱাত ইন্দুমতীয়ে স্কুলৰ কাম চলাবলৈ ভালেই পালে।

কিন্তু স্কুল পৰিচালনাৰ বিচিত্ৰ কামৰ উপৰি যে এদিন বিৰাট ঘৰখনৰো ভাৰ ল'ব লাগিব এই কথা তেওঁ ভবা নাছিল। হঠাৎ দেউতাকৰ মৃত্যু হোৱাত ঘৰৰ সকলো ভাৰ তেওঁৰ ওপৰতে পৰিল। পৰিল মানে, আন কোনো আগুৱাই নহাত ইন্দুমতী নিজেই আগুৱাই গ'ল। দেউতাক জীৱেশ্বৰ বৰুৱাই যে কেনেকৈ এই বংশটো পৰিচালনা কৰিছিল, কি কঠোৰ দক্ষতা প্ৰয়োগ কৰিছিল, তাক জীয়েকে ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলে। জটিল সমস্যা ইটোৰ পিছত সিটো উদ্ভৱ হৈ থকা দেখি দেখি তেওঁৰ একোবাৰ ভাব হয় যেন এই মহাভাৰ নোলোৱাই ভাল আছিল।

বৰদেউতাকৰ ভাঙব ল'বা নবেনে কৈছে যে ইমান ভাঙব পৰিয়ালৰ ছলছুলৰ মাজত সি আৰু থাকিব নোৱাৰে। সি নিৰ্বাৰিত থাকিব খোজে। গতিকে সম্পত্তিৰ ভাগ হওক, তাৰ অংশ লৈ সি আঁতৰি যাব।

নবেনৰ এই দাবীৰ কথা শুনি ইন্দুমতীৰ ভনীয়েক মালতীয়ে শহুৰেকৰ ঘৰৰ পৰা বায়েকলৈ লিখিছে, নতুন নিয়ম মতে ছোৱালীয়েও সম্পত্তিৰ ভাগ পায়; সম্পত্তি ভাগ হ'লে তালো পাব লাগিব।

কলিকতাৰ পৰা হীৰেনে জেঠায়েকলৈ লিখিছে যে আজি-কালি সকলো
পিনেই খৰচ বাঢ়িছে। গতিকে আগৰ সমান পইচাবে আৰু চলিব
নোৱাৰি।

খৰচ বাঢ়িছে সঁচা। বস্তু-বাহানিৰ দাম বাঢ়িছে। কামলাৰ হাজিৰা
বাঢ়িছে। মানুহৰ সংখ্যা বাঢ়িছে। ইপিনে আয় কমি গৈছে। আগৰ
দৰে বাস্তব পৰা ধান পোৱা নাযায়। ঘৰৰ ভাড়া উলিওৱা টান হৈ
পৰিছে। টেন্সৰ কোবত কাৰবাৰ চলোৱা টান হৈ পৰিছে। কাৰবাবত
কৰ্মচাৰীয়েও বৰকৈ ঠগিবলৈ লৈছে।

অৱস্থা এনে হ'বগৈ ব'লি কোনে জানিছিল? ইন্দুমতীয়ে কোঁতয়াও
ভাবিব পৰা নাছিল। দেউতাকেও নিশ্চয় ভবা নাছিল। বৰদেউতাক
মহেশ্বৰ বৰুৱাইতো এনে হ'ব ব'লি সপোনতো ভাবিব পৰা নাছিল।
অথচ এই বিৰাট বংশৰ গুৰি আছিল তেৱেঁই। মহেশ্বৰ বৰুৱায়েই এই
বংশৰ ভেঁটি স্থাপন কৰি এটা শত্ৰুলা লগাই থৈ গৈছিল।

একোজন বীৰ পদুমৰে নিজ বাহুবল আৰু দক্ষতাৰ সহায়ত একোখন
নতুন ৰাজ্য স্থাপন কৰাৰ দৰে মহেশ্বৰ বৰুৱায়ো অকলশৰে নিচেই সামান্য
অৱস্থাৰ পৰা নিজৰ প্ৰতিভা আৰু বিচক্ষণতাৰ বলত এই বিৰাট বৰুৱা বংশৰ
প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল, এই বংশত বৰ্তমানৰ বিৰাট সম্পত্তি গঢ়ি তুলিছিল।
এখন সৰু দোকান, এটা সৰু কাৰবাৰ, অলপ অলপ মাটি-বাৰী; এইদৰেই
তেওঁ জীৱন আবশ্য কৰিছিল। লাহে লাহে তাকেই বঢ়াই নি নি এতিয়াৰ
অৱস্থা পোৱাইছিল। মাজ ভাগতে আহি ভায়েক জীৱেশ্বৰ বৰুৱায়ো
ককাকৰ লগ লৈছিল। তেতিয়াৰে পৰা দুই ককাকে ভায়েকে লগ-লাগি
সা-সম্পত্তি বঢ়াই নিয়াত মিলিজুৰি একাণপতীয়াকৈ লাগিছিল। তেওঁলোকৰ
সামাজিক প্ৰতিষ্ঠা স্থানীয় বহুত মানুহে নিজ চকুৰে দেখিছে। এতিয়াও
তেনে মানুহে মহেশ্বৰ-জীৱেশ্বৰৰ অভ্যুত্থানৰ কাহিনী প্ৰশংসাবে কৰ।
প্ৰশংসাবে এই কাৰণেই কব যে ধন-সম্পত্তি পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে হৈছে যদিও
বৰুৱা প্ৰাতঃস্মৰণ সদায়েই সমাজৰ আদৰ্শনীয় হৈ আহিছে। তেওঁলোকে অন্যান্য
পথ অবলম্বন কৰা নাই। তেওঁলোকে নিজকে সমাজৰ পৰা কোঁতয়াও
বিচ্ছিন্ন কৰি ৰখা নাই। তেওঁলোকে সমাজক সন্মান কৰি চলিবলৈ নিজেও
শিকিছে, ল'ৰা-ছোৱালীকো শিকাইছে। তেওঁলোকে এদিনলৈকে পৰম্পৰক
ভিতৰত কাজিয়া-পেচাল কৰা নাই, বৰং মিল-জুৰি থাকি এটা শত্ৰুলাবোধ

বংশটোলে আনি দিছে। মহেশ্বৰ বৰুৱাই চিৰদিন ঘৰখনক একমুখী কৰি
বখাৰ ওপৰত গুলুৰ দি আহিছিল। সেয়ে আজিও এইখন ঘৰৰ পাগ
একেটাই হৈ আছে, মাত্ৰ চাহৰ খোলা প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰে বেলেগ। দুই
ভাতৰ বহুতো ল'ৰা-ছোৱালী হ'ল। সেইবোৰৰো বিয়া-বাক হ'ল।
গীতকে বহুত পৰিয়ালৰ সৃষ্টি হ'ল। ইন্দুমতী বৰুৱাৰ দৰে বিধবাল্লো
আহি নিজ ল'ৰা-ছোৱালীৰে সৈতে ইয়াতে থাকিবলৈ ললে। খেলিমেলি,
হুল-হুল, হৈ-চৈ হৈ থকা সঙ্কেও সকলোৱে একেটা ঘৰতে আজিও আছে,
একমাত্ৰ মহেশ্বৰ বৰুৱাৰ বিধান মতেই, যি বিধানত জীৱেশ্বৰ বৰুৱালো পূৰ্ণ
সমৰ্থন জনাইছিল।

শুশ্ৰূষাৰ এই বিধানলৈ কেতিয়া যে কেৰোণ সোমাই গ'ল কোনেও
তকিব পৰা নাছিল। কিন্তু তাৰ প্ৰভাৱ যেতিয়া পৰিবলৈ ধৰিলে
তেতিয়াহে যেন সকলোৱে অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেকৈ থাকিব
নোৱাৰি, সকলোৰে প্ৰতি সমান বিচাৰ হোৱা নাই, অমূলক অমূলক কামত
ইমানখিনি টকা কিয় খৰচ কৰিলে, ইত্যাদি আপত্তি অভিযোগৰ অন্ত
নোহোৱা হ'ল। অথচ মিলি-জুৰি যি সকলো বিবাদ নিষ্পত্তি কৰি লব
পাৰি এই কথা কোনেও উপলব্ধি নকৰিলে আৰু যদি কোনোবাই কৰিছিলো
তাক ব্যস্ত নকৰিলে। এই কথাটোতে ইন্দুমতীৰ আটাইতকৈ বেছি বেজাৰ।
তেওঁ একান্তই বিচাৰে ঘৰখন আগৰ দৰেই একীভূত হৈ থাকক। বৰদেউতাক
আৰু দেউতাকৰ দিনৰ দৰে শুশ্ৰূষাবদ্ধভাৱে চলক। ঘৰৰ কোনেও সেই
প্ৰদৰ্শন শুশ্ৰূষা ভঙ্গ নকৰক। কিন্তু সেইটোহে হৈ উঠা তেওঁ দেখিবলৈ
পোৱা নাই।

মহেশ্বৰ বৰুৱাই সজোৱা মূল ঘৰটোৰ চাৰিওফালে বহুত ঘৰ উঠিছে।
নহলে পো-নাতিয়ে বিয়া-বাক কৰাই সৃষ্টি কৰা পৰিয়ালবোৰৰ থাকিবলৈ
ঠাই নাই। প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰে নিজৰ নিজৰ আজান আছে। কোনোৱে
চাকৰি কৰে। কোনোৱে ঠিকা কৰে। কোনোৱে মাটৰী কৰে।
কোনোৱে সবহীয়াইকৈ আটাই লৈ দ্ৰুত খেতি-বাতি কৰায়। কোনোৱে বাছ
আৰু ঘাট চলায়। দুবেলা দুসাজ ভাতৰ কাৰণে ইন্দুমতীয়ে প্ৰতি পৰিয়ালৰ
পৰা এটা নিৰ্দিষ্ট হাৰত গ্ৰাহে গ্ৰাহে টকা লয়। যিবিলাকে পঢ়ি আছে
সিহঁতে একো দিব নালাগে। খেতিৰ চাউল আৰু কাৰবাৰৰ টকাৰে এইদৰে
ঘৰখন ইন্দুমতীয়ে পৰিচালনা কৰে। আশ-বায়ৰ তেওঁ হিচাপ ৰাখে।

সম্পত্তিৰ ভদাৰক নিজে নকৰিলেও ভায়েকহঁতক লগাই দিয়ে, কাছাৰীলৈ যাব লগা হলে উকীল নিয়োগ কৰে; বাস্তৱে কিবা গণ্ডগোল কৰা দেখিলে ভায়েকহঁতক লৈ নিষ্পত্তি কৰিবলৈ যায়। প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ বাকী নিজা আৰ্জানৰ ওপৰত হাত দিয়া নহয়। তেওঁলোকে নিজ ইচ্ছা মতে খৰচ কৰিব পাৰে। বিশেষ গুরুত্বপূৰ্ণ পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হলে অৱশ্যে উমৈহতীয়া পুণ্ডিকৰ ধন ভঙা হয়। ইন্দুমতীৰ ছোৱালীজনক আন আন ছোৱালীৰ সৈতে ভাৰত ভ্ৰমণলৈ পঠিয়াওঁতে লগা ধন তেনেকৈ দিয়া হৈছিল। নৰেনৰ ল'ৰা দুটাক জয়পুৰৰ পাব্লিক স্কুলত দিওঁতে প্ৰথমে এইদৰেই টকা দিয়া হৈছিল। ইন্দুমতীৰ ভায়েক ধীৰেনৰ বৈশ্বাৰ্ণৱ্যক দুখীয়া পৰিয়ালৰ। তাৰ খুলশালীয়েক এটাৰ টি-বি হোৱাত তাৰ সহায় খোজাত সি উমৈহতীয়া পুণ্ডিকৰ পৰাই টকা নিছিল।

নৰেনৰ ভায়েক হৰেনে কিতাপ এখন ছপা কৰিবলৈ অলপ টকা খুজি আছে কিন্তু পোৱা নাই। হৰেনে এইবাবে প্ৰায়েই খঙত দপদপনি তুলি থাকে।

ঘৰখনত বহুতৰে ধাৰণা যে নৰেনেই বেছি সন্নিবিধা ভোগ কৰিছে। তাৰ ওজৰ-আপত্তিও বেছি আৰু সিয়েই মাজে মাজে অকলে ধকাৰ কথা কৈ থাকে। নৰেনে কাছাৰীত চাকৰি কৰে। তাৰ ইণ্ডিয়'বেণ্ডৰ ভাল বিজিনেছ আছে। সেই বাবেই দুটাকৈ ল'ৰাক পাব্লিক স্কুলত পঢ়ুৱাব পাৰিছে। বহুতৰে ধাৰণা যে নৰেনৰ গহুৰুৰ ঘৰে তাক বেলেগে ঘৰ এটা সজাই লৈ সম্পত্তিৰ অংশ লৈ আঁতৰি আহিবলৈ উচটাইছে। দেখা যায় যে নৰেনেও তাৰ আৰ্জান কম বঢ়িল কৈ কৈ প্ৰায়েই টকা সবকাৰ। সি কয় যে তাৰ ল'ৰা-ছোৱালীও সবহ, ভালদৰে পোহপাল দিব নোৱাৰে। সেইবাবে সম্পত্তি ভাগ হৈ গ'লে সি কিবা এটা কাৰবাৰকে কৰিব পাৰিব।

ইন্দুমতীৰ অনুমান হয় যে নৰেনৰ পৰাই ঘৰখনত ভাঙন আৰম্ভ হব ধৰিছে। ল'ৰাৰ ভিতৰত সিয়েই ভাঙব। তাৰেই বিয়া আগতে হৈছিল। মূল ঘৰত থাকিবলৈ ঠাই নোহোৱা হোৱাত বাহিৰত তাকেই ঘৰ প্ৰথমে সাজি দিয়া হয়। তাৰ পাচতহে ধীৰেনহঁতৰ বাবে বেলেগে ঘৰ সজা হৈছে। এই যে মূল ঘৰৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি দিয়া হ'ল ইয়াৰ পৰাই ল'ৰাহঁতৰ মনযোৰো বাহিৰমুখী হ'ল। সেই মনোভাৱে লাহে লাহে ছোৱালীযোৰকো ছুলেগৈ; নহলে মালতীয়ে সম্পত্তিৰ ভাগ খুজি চিঠি নিলিখিলেহেঁতেন।

নবেনক দেখি ধীবেনেও আজিকালি ঘনাই পইচা খুঁজিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিছে। ধীবেন ইন্দুমতীৰ নিজা ভায়েক। সি পি-ডাব্লিউ-ডিৰ ঠিকা কৰে। বৰ বেছি লাভ নহয় বঢ়লি কয়। তাতে দুখীয়া শহুৰেকৰ ঘৰখনকো সদায়েই সহায় কৰিব লাগে। আৰ্ণেষ্ট মনি দিবৰ সময়ত ধীবেনৰ প্ৰায়েই টকাৰ নাটনি হয়। ভেঁতিয়াই সি বায়েকৰ ওচৰত হাত পাতে। দুবাৰ কেইবা হাজাৰকৈ টকা নিছেও। সেই টকাৰ গোটেইখিনি ঘূৰাই দিয়া নাই। দিম দিম বঢ়লি টুটুৰাই আছে। বহুতৰে সন্দেহ যে ধীবেনে সঁচা কথা নকয়। ঠিকাত লাভ নহৈ নাথাকে। নহলে গুডাই গুডাই ঠিকাদাৰ বস্তু নথাকিলহে তেন। বায়েকৰ পৰা টকা সবকাৰো ধীবেনে মজা মাৰিছে। সি নিশ্চয় বেংকত টকা জমাইছে। তাৰ নিজা ভায়েক কিৰণ কলিকতাত পঢ়ি আছে। কিন্তু আজিলৈকে এটা পইচা ভায়েকক খৰচ বঢ়লি ধীবেনে দি পোৱা নাই। নবেনে ঘৈণীয়েকৰ আগত কয়, “ই ধীবেনটো বৰ কুপণ। খুলশালীয়েকৰ চিকিৎসা নিজৰ পইচাবেই কৰাব পাৰিলেহে তেন।”

কিৰণৰ নামত পাৰবাট এটা ডাকি লোৱা হৈছে। সেইটোও ধীবেনেই চলায়। তাৰ পৰা কি লাভ-লোকচান হৈছে কেৱল সিয়েই জানে। সময়ত সকলো হিচাপ কিৰণক বড়জাই দিব বঢ়লি সি কৈ থাকে—ঘৰৰ টকাতো ঘূৰাই দিবই বোলে।

হবেন শিক্ষক। এখন হাইস্কুলত কাম কৰে। তাৰ নামত বাছ এখন আছে। তদুপৰি তাৰ কথা মতেই ককায়েক-বাল্লেকহঁতে তাক আঁতৰত কেইপুৰামান কপিভ মাটি কিনি দিছে। তাত হবেনে খেতি কৰায়। এই-বিলাকৰ আৰ্জন তাৰ নিজা। সি বিয়া কৰোৱা নাই। কিন্তু হবেন সাহিত্যিক মানুহ। সা-সম্পত্তিৰ পিনে বৰকৈ মন-কাণ নাই। কপিভ মাটিখিনি তাৰ কথামতেই কিমি দিয়া হৈছিল। সি বোলে সেই মাটিৰ জৰিয়তেই প্ৰকৃতিৰ সৈতে নিবিড় সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব। কিন্তু দুদিনতে দেখা গ'ল যে সাহিত্যৰ কামত সি ইমান ব্যস্ত হৈ থাকে যে পথাৰলৈ যাবলৈ সময়কে নাপায়। সেইবাবে আধিয়াৰৰ পৰা ধান পায় কম, কৌতুকাৰ্য্য নাপায়েই; খেতিয়কে কয় যে ধান নহলেই, বানে মাৰিলে, গৰুৰে খালে ইত্যাদি। হবেনেও খা-খবৰ নকৰি “বাক ঠিক আছে, পাচৰ বছৰ দিবা” বঢ়লি কৈ থয়। বাছখনো নিজে নচলাই আন এজনক চলাবলৈ দিছে। সেইজনে নানা ফাকটি-ফুকুটা কৰি খৰচৰ উপৰি খৰচ দেখুৱায়, লোকচানৰ

উপৰি লোকচান দেখুৱায়, ফলত মালিক হবেনৰ হাতলৈ ধন আহে কম, দুৰ্ঘটনা-চৰ্ঘটনা হ'লেতো নিজে কাছাৰীত হাজিৰ হৰগৈ লাগেই, উকীলো ধৰিব লাগে। হবেনে খেতি-বাতি বা বেপাৰৰ ফালে একপ্ৰকাৰ পিঠি দিয়েই থাকে। পইচাপাতিৰ কাৰণে বৰকৈ চিন্তাও নাই দৰকাৰো নাই। মাষ্টৰীৰ পইচাবেই তাৰ চলি যায়। খেতি আৰু বাছৰ পৰা অহা টকাবোৰ সি বেংকত থৈ দিয়ে। পাৰিলে সময়ত এটা প্ৰেছ খোলাৰ ইচ্ছা আছে।

কবিতাৰ কিতাপ এখন ছপা কৰিবলৈ হবেনৰ বৰ ইচ্ছা। এহেজাৰ মান টকা লাগে। কিন্তু সেই কেইটা টকাকে নবেন বা ইন্দুমতীয়ে দিব খোজা নাই। টকাৰ কথা ক'লেই তেওঁলোকে কয় যে কিতাপৰ পৰা এনেয়েই লাভ নহয়, তাতে কবিতাৰ কিতাপ আৰু বিক্ৰী নহয়। পইচা কিতা পানীত পেলোৱাহে হব। এই সন্নিধানত হবেনে আঘাত পায়। কথাটো সি আনধৰণে লয়। ইচ্ছা কৰিলে সি নিজৰ পইচাবেই কিতাপখন অনিয়াসে ছপাই পেলাব পাৰে। কিন্তু যি স্থলত উম্মতীয়া পদ্মিনীৰ পৰা সকলোৰে দৰকাৰত ধন খৰচ কৰা হৈছে, সেই স্থলত তাৰ দৰকাৰত কিয় খৰচ কৰা নহব? এইটো এটা নীতিৰ কথা।

হবেনৰ কবিতা আৰু প্ৰবন্ধ-পাতি অসমৰ আলোচনীবিলাকত ওলাই থাকে। অৱশ্যে সি বৰ ওখ-খাপৰ কবি সাহিত্যিক নহয়। সমালোচকে তাক সামান্যভাৱেহে লক্ষ্য কৰা দেখা যায়। তথাপি সাহিত্য ক্ষেত্ৰত তাৰ এটা পৰিচয় আছে। সেই পৰিচয়ক হবেনে নিজে বৰ ওখ আসন দিয়ে। সেইবাবে সাহিত্য বিষয়ক সভা সমিতি লৈ বেছি সময় ব্যস্ত হৈ থাকে।

ইন্দুমতীয়ে বৃদ্ধ হবেনে বেয়া পাইছে আৰু সেইটো ভাল কথা হোৱা নাই। সেইবাবে তেওঁ হবেনক দুদিনমান অপেক্ষা কৰিবলৈ কলে, কিবা এটা কৰিব লাগিব। আচলতে তেওঁ জোৰা-ফোন্দা মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

ইন্দুমতীয়ে ভাবি পায় যে নবেনক প্ৰশ্ন দিবলৈ লোৱাৰ পৰাই ভুলৰ আৰম্ভ হৈছে। নবেনক সন্নিধা লোৱা দেখি বাকী সকলোৰে সন্নিধা পাবলৈ বিচৰা হ'ল। মালতীক সম্পত্তিৰ ভাগ লাগে, ধীৰেনক টকা লাগে, হবেনক টকা লাগে। সামূহিকভাৱে ঘৰখনৰ বিষয়ে চিন্তা কৰাতকৈ প্ৰত্যেকেই নিজে নিজৰ কথাহে চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। স্বাৰ্থটোহে আগ হ'ল, বংশটো পিচ পৰিল।

কিন্তু এই ভুল ইন্দুমতীৰ দেউতাকৰ দিনতে আবদ্ধ হৈছিল। জীৱেশ্বৰ বৰুৱাই নবেনক প্ৰথমে প্ৰশ্ন দিছিল। উপাৰ্জন কম বঢ়িল তাক তেখেতেই আদিবে পৰা টকা-পইচা দি মৰম কৰি আহিছিল। সকলোৰে প্ৰতি সমান নিয়মৰ মাজেদি চলা হ'লে নবেনে সন্নিধি ল'ব নোৱাৰিলেহেঁতেন। আনহাতে নবেনৰ অভাৱ প্ৰকৃত নৈ ভূৱা সেইটো তেখেতে বিচাৰ কৰা নাছিল। নবেনে যি কয় সেয়ে সঁচা বঢ়িল তেখেতে সবল মনেৰে বিশ্বাস কৰিছিল। সেইটো কৰা তেখেতৰ পক্ষে উচিত নাছিল। শূখলা বন্ধাৰ কাৰণে কেতিয়াবা কঠোৰ আৰু নিষ্ঠুৰ হ'ব লাগে। ইন্দুমতীয়ে দেউতাকৰ পথকে কেৱল অনুসৰণ কৰি গৈছে। নতুন পন্থা একো উদ্ভাৱন কৰা নাই। তেওঁ নতুন পন্থাৰ আৱশ্যকো দেখা নাই। তেওঁৰ একমাত্ৰ চিন্তা কেনেকৈ এই ডাঙৰ ঘৰখন থানবান হৈ নোযোৱাকৈ বন্ধা পৰে। এই কামতে তেওঁ তেওঁৰ সমস্ত শক্তি প্ৰয়োগ কৰিছে।

কিন্তু হৰেনৰ পৰাই যে বংশটোৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ বিপদ আহিব পাৰে এই কথা ইন্দুমতীয়ে কল্পনাও কৰা নাছিল।

বৰুৱা বংশ হিন্দুৰ ঘৰ। ঠিক গোৰা নহলেও সাধাৰণ হিন্দুৰ আচাৰ-নীতি মানি চলাই এই বংশৰ নিয়ম। সেইবাবে চিন্তাশূন্য অজ্ঞতাই এই বংশৰ ধাৰ্মিক অৱলম্বন। অন্য ধৰ্মৰ প্ৰতি এই বংশ প্ৰশংসনীয় ভাবেই সহনশীল। কিন্তু ধৰ্মান্তৰৰ নিচিনা সমস্যাৰ সম্মুখীন হ'ব পৰাকৈ মানসিক প্ৰস্তুতি এওঁলোকৰ নাই। সেই বাবেই হৰেনে যেতিয়া খৃষ্টান ছোৱালী এজনীক বিয়া কৰোৱাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে তেতিয়া গোটেই ঘৰখনে মূৰৰ ওপৰত এটা অদৃশ্য বিপদৰ উপস্থিতি অনুভৱ কৰিলে। সাংঘাতিক কিবা এটা হ'ব বঢ়িল সকলোৰে ভয় কৰিবলৈ ধৰিলে।

নবেনে কলে, “হ'ব নোৱাৰে। বিধমী ছোৱালী এজনীক আমি পিতৃ পিতামহৰ ঘৰত সোমাবলৈ দিব নোৱাৰো।”

ধীৰেনে ক'লে, “এই বিয়া হ'বলৈ হলে সমাজে আমাক এঘৰীয়া কৰিব। সমাজ এৰি আমি থাকিম কেনেকৈ?”

হৰেনে তৰ্ক জুৰিলে, “কিয়, খৃষ্টান ধৰ্ম ধৰ্ম নহয় নেকি? অকল হিন্দু ধৰ্মহে ধৰ্ম? হিন্দু ধৰ্মত যি মূল সম্পদ আছে আন সকলো ধৰ্মতে

সেইঘোৰ আছে। নামটোৰ বাহিৰে পাৰ্থক্য একো নাই। ধৰ্মৰ নামত আপত্তি কিহৰ ?”

ইন্দুমতীয়ে বৃজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে, “চোৱা হ'বেন, আচলতে হিন্দু খুলি তো একোটা ধৰ্ম উলিয়াই দেখুৱাব নোৱাৰি। শৈব, বৈষ্ণৱ, শাক্ত, তান্ত্ৰিক আদি বহু ধৰ্ম পদ্ধতিৰ সমষ্টিয়েই হিন্দু ধৰ্ম। ই আচলত এটা জীৱন পদ্ধতি, এটা সভ্যতা। তেনেকৈ খৃষ্টান ধৰ্মও এটা পৃথক জীৱন পদ্ধতি। একেখন দেশতে থাকিলেও ধৰ্মৰ কাৰণে জীৱন ধাৰণৰ পদ্ধতি বেলেগ হয়। একেখন ঘৰত দুটা জীৱন পদ্ধতিৰ সমন্বয় কেনেকৈ হ'ব ?”

হ'বনে উত্তৰ দিলে, “সমন্বয় সাধনেই আজি জগতৰ আদৰ্শ। তাৰ বাহিৰে মানুহৰ গত্যন্তৰ নাই। ভোমালোকে যদি এই বাস্তৱ অৱস্থাক স্বীকাৰ নকৰা তেনেহলে মোৰ কব লগীয়া একো নাই। মই মোৰ মতেৰে যেনেকৈ পাৰো চলিম।”

এই ঘটনাই সঁচাকৈয়ে এটা চূড়ান্ত ৰূপ গ্ৰহণ কৰিলে। ঘৰখনৰ কাকো সৈমান কৰিব নোৱাৰি হ'বনে শেহ কথা জনাই দিলে যে সি বেলেগ হৈ যাব খোজে, তাৰ ভাগতে পৰা সম্পত্তি যি হয় দি দিয়া হওক। সি বেলেগ ঠাইত ঘৰ কৰি থাকিব।

ইন্দুমতীকে আদি কৰি বাকীসকলে প্ৰশ্ন কৰিলে, সি কি কৰি খাব ? কেৱল শিক্ষকতাৰেই চলিব পাৰিবনে ? ঘৰ-সংসাৰ কৰি সেই আৰ্জনেৰে কেনেকৈ বাতৰ ? খেতি-বাতিৰ পৰাতো তাৰ বিশেষ লাভ একোৱেই জহয়।

হ'বনে সন্নিধান দিলে, “শিক্ষকতা কৰিও হাজাৰ বিজাৰ মানুহ জীয়াই আছে। ঘৰ-সংসাৰ কৰি বাতি থকাটো মোৰহে দায়িত্ব, ভোমালোকে চিন্তা কৰিব নালাগে। মই প্ৰেছ এটা খোলাৰ কথা ভাবিছোঁ। সম্পত্তিৰ ভাগ পালে সেইটো নিশ্চয় কৰিব পাৰিম।”

ইন্দুমতীয়ে ক'লে, “প্ৰেছ খুলিবলৈ বাক আমিয়েই টকা দিওঁ। তুমি ঘৰ এৰি যাব নালাগে।”

হ'বনে জনালে যে সেইটো হ'ব নোৱাৰে। প্ৰেছ এটা খোলাটোৱেই তাৰ সমস্যা নহয়—“তাৰ কাৰণে পইচা ভোমালোকে আগতেও দিব পাৰিলা-ছে”তেন”—আচল কথা হৈছে ঘৰখনৰ আদৰ্শৰ লগত তাৰ আদৰ্শৰ মিল নাই। সি এটা মানুহ হিচাবে নিজৰ আশা-আকাংক্ষা পূৰণ হোৱাকৈ

জীয়াই থাকিব খোজে। সেইটো কৰিব পাৰিব সি বেলেগ ঠাইত স্বাধীন ভাবে থাকিব পাৰিলেহে।

ইন্দুমতীয়ে প্ৰস্তাব দিলে, “আমাৰে এটা ভাড়াঘৰত তুমি নহলে থাকিবলৈ লোৱা—ওচৰতে থাকা। খোৱা-বোৱাও ইয়াতে কৰিবা। তথাপি ঘৰ এৰি যাব নালাগে।”

হবেনে অলপ উম্মাৰে কলে যে সেইটোকে ধৰি থাকিব নালাগে। সি সকলো সম্পৰ্ককে ছিঙি পেলাব খোজে। আদৰ্শ নিমিত্তৰ কথাটো বাকী বিলাকে উপলব্ধিকে কৰিব পৰা নাই। বেলেগ হৈ গলেহে পিছলৈ ভালৈ থাকিব। আপোন মানুহ আঁতৰ হৈ থাকিলেহে টানটো বৈ যায়।

ইন্দুমতীয়ে হুমুনিয়াহ পেলালে। হবেনক আৰু কোনোমতেই ধৰি ৰাখিব নোৱাৰি। সি যাম বদলি আকোৰগোজকৈয়ে লাগিছে। গ’ল, বোধহয় বংশটোৰ ভাঙন এইদৰেই আৰম্ভ হ’ল, ইয়াক আৰু বন্ধা কৰিব নোৱাৰি। বাঢ়নী পানীয়ে এটা সৰু ফাঁট মেলাই দিছে, সি ক্ৰমে ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ যাব, ধ্বংসৰ পানী সেই পিনেদি সোমাই যাব। তাক কোনেও বোধ কৰিব নোৱাৰে।

এনেকৈ বহুতো ঘৰ ভাগিছে, বহুতো বংশ ধ্বংস হৈ গৈছে। ইয়াত বিচিত্ৰতা একো নাই। ইন্দুমতীৰ বেদনা এই বাবেই যে তেওঁৰ দিনতে এনেটো হব লগীয়া হল। বদনামৰ ভাগী তেৱেঁই হব লগীয়া হ’ল। মহেশ্বৰ বৰুৱাই অহোপদুৰ্ঘাৰ্থ কৰি যিখন ঘৰ তিল তিলকৈ গঢ়ি তুলিছিল আৰু জীৱেশ্বৰ বৰুৱাই যিখন ঘৰ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি বন্ধা কৰিছিল, সেইখন ঘৰ হয়তো ধ্বংস হৈ যাব তেওঁৰ দিনতে। মানুহে কব এইটো তেওঁৰ ব্যক্তিগত অক্ষমতাৰ কাৰণেই হবলৈ পাইছে। কিন্তু তেওঁ কি কৰিব? সকলোৱে যদি নিজৰ কথাহে চিন্তা কৰে, আনৰ কথা, সমূহৰ কথা অকণো চিন্তা নকৰে তেন্তে তেওঁ অকলে কি কৰিব পাৰে? তেওঁতো মহেশ্বৰ বৰুৱা আৰু জীৱেশ্বৰ বৰুৱাৰ আদৰ্শ বজাই ৰাখিয়েই ঘৰখনক মিলাই জুলাই একাত্মত কৰি ৰাখিবলৈ যত্ন কৰি আহিছে। বাকীবিলাকে মানিব নুখুন্দিজলে তেওঁৰ কি উপায় আছে?

তথাপি ইন্দুমতীয়ে শেহ চেষ্টা কৰি চালে। তেওঁ হবেনক কলে “বৰদেউতা দেউতাহঁতে সম্পত্তিৰ কোনো উইল কৰি থৈ যোৱা নাই। সেইবাবে আইনত ইয়াৰ উত্তৰাধিকাৰী এতিয়াও নিৰ্ণয় হোৱা নাই।

আমাৰ বংশৰ নীতিমতে আমি মাত্ৰ এক হৈ আছে। এইটোৱেই চলি থকাৰ একমাত্ৰ উপায়। কোনোবা এজন বেলেগ হৈ যোৱাৰো গতিকে দেখাত কোনো পথ নাই।”

ইয়াৰ উত্তৰতো হবেনে কলে, “বেছ, আমি সকলোৰে লগ লাগি সন্মিলনিলেবে এটা উপায় উলিয়াই লওঁ। আইন মতে উত্তৰাধিকাৰী নিৰ্ণয় কৰি হ’লেও আমি কোনে কি পাওঁ থিৰ কৰি লব পাৰোঁ। তাকেই ক’ব হওক।”

আক কোনো উপায় নাই। হবেনক কোনো মতেই ধুবাব নোৱাৰি। ইন্দুমতীয়ে মনে মনে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিলে।

ঘৰৰ বাকীসকলেও ঘটনাৰ গতিলৈ চোকা দৃষ্টি ৰাখি আছিল। ইন্দুমতীয়ে বৃজোৱা আক হবেনে সকলো যুক্তি খণ্ডন কৰি যোৱাটো আক অৱশেষত ইন্দুমতী নীৰৱ হৈ যোৱাটো সকলোৰে লক্ষ্য কৰি আছিল। তেওঁলোকে বৃজিলে যে হবেনক আক ইন্দুমতীয়ে ৰাখিব নোৱাৰে। এইবাব হবেন ঘৰৰ পৰা ওলাই যাবই। এইবাৰ সম্পত্তিৰ ভাগ হবই। গতিকে নবেন ধীৰেনেও এদিন ইন্দুমতীক ক’লে যে সম্পত্তি যদি ভাগ হবই লাগে তেন্তে সকলোৰে ক্ষেপ্তত হব লাগিব। চিৰদিনৰ কাৰণেই নিঃস্পত্তি কৰি পেলাব লাগে।

ইন্দুমতীৰ খং উঠি গ’ল। তেওঁ কৈ পেলালে, “তোমালোক স্বাৰ্থপৰ, অত্যন্ত স্বাৰ্থপৰ। কেৱল নিজৰটোহে ভাবা, সকলোৰে কাৰণে অকণো নাভাবা। ঘৰখন ধৰি ৰাখিবলৈ মই কি নিজৰ কাৰণেহে চেষ্টা কৰিছোঁ? ইমান কষ্ট কৰাৰ পৰা মোৰ ব্যক্তিগত লাভ কি?”

নবেন ধীৰেন আদিয়ে কিছু সময় একো নামাতিলে। তাৰ পাচত নবেনে লাহেকৈ ক’লে, “এই ঘৰখন যদি এটা উমৈহতীয়া সম্পত্তিয়েই হয় তেন্তে আমাৰো কিবা কবৰ অধিকাৰ নাই নেকি? অকল হবেনেইহে কব পাৰেনেকি?”

ধীৰেনেও যোগ দিলে, “বাইদেউ, আমি নিতান্ত স্বাৰ্থত লাগি এইবোৰ কোৱা নাই। আমি নীতিত ধৰিহে কৈছোঁ। সকলোৰে সমান বিচাৰ পোৱা উচিত।”

ইন্দুমতীৰ খং তেতিয়াও পৰা নাছিল। তেওঁ ফোপাই ফোপাই কলে, “মানুহৰ মঙ্গল স্বিচবাৰ্ডকৈ তোমালোকে নিজৰ নিজৰ অধিকাৰ

লৈহে বোঁছ বান্ধ হৈছে। ইয়াৰ পৰিণাম কাৰো কাৰণেই ভাল হ'ব নোৱাৰে।”

এইবিলাক ঘৰুৱা গাণ্ডগোলৰ কথা কেনেবাকৈ জানিব পাৰি মালতীও এদিন অকলে আহি গিৰীয়েকৰ ঘৰৰ পৰা ওলাল। তেওঁ গম-গতি লৈ ধৰিব পাৰিলে যে হবেনে খৃষ্টান ছোৱালী এজনী বিয়া কৰাব খোজোতেই সকলো আবশ্য হৈছে। তেওঁ হবেনক কলে, “তোমাৰ অলপ লাজ-চৰম আৰু কাণ্ডজ্ঞান থকা উচিত আছিল। এনে এটা নাভূত নাপ্ৰভুত কাণ্ড কৰি তুমি আমাৰ বংশৰ মূখ উলিয়াব নোৱাৰা অবস্থা কৰিবলৈ ওলাইছা। হিঃ! আজিকালি শিক্ষিত ডেকা মানুহবিলাকৰ যে কি হৈছে ঈশ্বৰেহে জানে।”

কঠোৰ স্বৰত হবেনে কলে, “মালতী বাইদেউ, তোমাৰ পৰা বৃদ্ধি পৰামৰ্শ লবলৈ মই প্ৰস্তুত নহওঁ। তিবোতা মানুহবোৰ পৰস্পৰ বিৰোধিতাৰ প্ৰতীক বুলিয়েই মই ভাৱোঁ। তোমাৰ আজি ঘৰ-সংসাৰ হৈছে দেখি সমাজৰ নৈতিকতা, ধৰ্মৰ নৈতিকতা আদিৰ বিষয়ে কবলৈ সন্নিবিধা পাইছা। এই খৃষ্টান ছোৱালীজনীৰ নিচিনা অৱস্থাত পৰা হলে তুমিয়েই বিদ্ৰোহৰ নিচান তুলিলাহে তেনে, নৈতিকতাৰ কথা উকৰাই দিলাহে তেনে।”

মুখচোকা মালতীয়ে ওভতাই ধৰিলে, “তুমিনো কি কৰিছা? এই ছোৱালীজনীক বিয়া কৰাবলৈ ওলাই তুমিওতো বিদ্ৰোহৰ নিচানেই তুলিছা, হয়নে নহয়?”

“নহয়”, হবেনে সমান জোৰেৰে কলে, “কিন্তু তুমি সিমানবোৰ কথা বৃদ্ধিৰ নোৱাৰা, সেইটো ক্ষমতা তোমাৰ নাই। তিবোতা মানুহ সাধাৰণতে মোটা বৃদ্ধিৰ হয়। তথাপি আচল কথাটো তোমাক কওঁ শুন। এইখন ঘৰৰ লগত থাকিলে মই মোৰ ইচ্ছা আৰু ক্ষমা মতে জীৱন যাপন কৰিব নোৱাৰোঁ। ভিতৰৰ পৰা বহুত বাধা-বিঘিনি আহি পৰে। তাৰ উদাহৰণ লাগিলে মই তোমাক সমস্ত বহুত দিম। সেই কাৰণেই মই আঁতৰি যাব বৃদ্ধিছোঁ।”

হবেনৰ মুণ্ডি দেখি মালতীয়ে নামাতিলে। ভায়েকৰ মাজৰ এইকুৰা জুই তেওঁ ইয়াৰ আগতে কাহানিও দেখা নাছিল। ইন্দুমতীয়েও দেখা নাছিল। ইন্দুমতীৰ ইচ্ছা আছিল মালতীয়ে হবেনক এঘাৰ বৃদ্ধাই চায়। মনে মনে কৈছিলো জনিয়েকক। কিন্তু মালতীৰ পক্ষে সেইটো সম্ভৱ নহ'ল।

আচলতে মালতীয়ে গিৰীয়েকৰ ঘৰৰ পৰা দেউতাকৰ ঘৰখন খুঁজিলা লগাবলৈ অহাও নাছিল। আহিছিল নিজৰ চিন্তা লৈহে। সম্পত্তিৰ ভাগ হলে যাতে তেওঁ নিজে এটা অংশ পায় তাৰ চেষ্টা কৰিবলৈহে আহিছিল। মালতীৰ উদ্দেশ্য সকলোৱে বুজি পাইছিল। কাৰণ তেওঁ মনৰ ভাব সাধাৰণতে লুকুৱাই ৰাখিব নাজানে। তথাপি এই গোলমালৰ সময়ত কোনেও সেই কথা ফুটাই কোৱা নাছিল।

হবেনে আইন সম্পৰ্কীয় ব্যৱস্থা নিজে ঠিক কৰি আনিলে। পৰিয়ালৰ বহুদিনীয়া উকীলজনৰ লগত আলোচনা কৰি সম্পত্তিৰ হিচাব আৰু ভাগ বটোৱাৰ সম্পৰ্কে সকলো কাকত-পত্ৰ ঠিক কৰিবলৈ আৰু সেই অনুযায়ী বিভাজন কৰাই দিবলৈ তেওঁক অনুৰোধ কৰিলে। ইন্দুমতী, ধীৰেন, নৰেন আদিকো এইবিলাক কথা জনাই থাকিল। অকল হবেনৰ ইচ্ছামতে এই কাম হয়তো সম্ভৱ নহ'লহে'তেন। কিন্তু ভিতৰি ভিতৰি ধীৰেন, নৰেন, মালতীহঁতৰো ইয়াত সমৰ্থন থকাত এই কামত কমহে বিৰোধিতা আহিল। গতিকে প্ৰায় নিৰ্বাঘেই হবেনে কাম কৰি দিবলৈ ধৰিলে।

সম্প্ৰতিকলৈ এই সিদ্ধান্তই হৈছে যে সম্পত্তিৰ বিভাজন হলেও কেৱল হবেনহে বিচ্ছিন্ন হৈ যাব। বাকীসকল এতিয়া আগৰ আগৰ ঠাইতে থাকিব। অৰ্থাৎ পুৰণি ঘৰটোতে থাকিব। তাৰ দ্বাৰা বংশটোৰ সম্পূৰ্ণ ভাঙন নোহোৱাকৈ থাকিব।

এদিন ৰাতি সকলোৱে ৰাহি ভাত খাইছিল আৰু তেতিয়াই এই ব্যৱস্থাৰ কথা ওলাইছিল। নৰেনহঁতে কলে যে বৰ্তমান এই ঘৰতে থাকিবলৈ সিহঁতৰ আপত্তি নাই। দৰাচলতে সিহঁতে ঘৰখন ভাগি যোৱাটো বিচৰাও নাই। হবেনৰ দৰে সিহঁতে আঁতৰি যাব খোজা নাই। কিন্তু সিহঁতে বিচাৰিছে যাতে বিভাজনৰ সময়ত কাৰো প্ৰতি অবিচাৰ কৰা নহয়। অৱশ্যে সম্পত্তি ভাগ হৈ গলে কাৰো বিপক্ষে কাৰো একো কবলগীয়া নাথাকিব।

মালতীয়ে মাত লগালে, “ইমানখিনিকে হবেনেও বুজি আমাৰে এটা ঘৰত থাকি যোৱা হলে বাহিৰৰ পৰা মানুহে বোধহয় একো কব নোৱাৰিলেহে'তেন।”

হবেনে হাঁহি ক'লে, “এটা ভাড়াঘৰ ভোমাৰ নামতে লিখি দিবলৈ মই

উকীলক ক'ম । তুমি সদুখেবে তাতে থাকিবা । মই আগতেই কৈছো যে তুমি মোব মনব কথা বদ্বিজ নোপোবা । কিম্ব নোপোবা জানানে ? তাব এটা কাবণ এয়ে যে তুমিও বকবা বংশক বন্ধা কবিবব মনেবে দৌবি অহা নাই, আহিছা তোমাৰ প্ৰাপ্য অংশফেবা কেনেবাকৈ হেবাই যায় বদ্বিজ । নিজৰ চিন্তাতে যি মানুহ অতিশয় ব্যস্ত সেই মানুহে ডাঙৰ সমস্যা কি, জানব কোনো কথাকে বদ্বিজব নোবাবে ।” মালতীয়ে তলম্ব কৰিলে ।

পদুম কেইজন এজন এজনকৈ উঠি গ'ল । ইন্দুমতী আৰু মালতীয়ে মাত্ৰ ভাতব পান্তত বহি থাকিল । খোৱা তেওঁলোকৰো হৈছিল । কিন্তু হবেনব শেহব কথা কেইটাই পৰিবেশটো বব বেয়া কৰি পেলালে । অপৰাধ ধৰা পৰিলে হোৱাব দৰে মালতীয়ে পোনে পোনে ব্যৱেকৰ চকুলৈ চাব নোবাখা হ'ল । ইন্দুমতীয়ে চকু দুটা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মৌল ভনীয়েকৰ ফালে চাই থাকিল । এবাৰ ভয়ে ভয়ে মালতীয়ে চকু তুলি চাওঁতে চকুৰে চকুৰে পৰিল । তেওঁ আকৌ তলম্ব কৰিলে । এটা হৃদয়নিয়াহ পেছাই ইন্দুমতীয়ে ক'লে, “হবেনেই ঠিক কথা কৈছে । তাব পৰাই দেখাত ধনংস আবন্ত হৈছে বদ্বিজ আচলতে সেইটো নহয় । ধনংস বাকী সকলোৰে মনত কেঁতলাবাবে পৰা আবন্ত হৈছে । হবেনক আমি বদ্বিজ নাই বদ্বিজ কৈছোঁ । আচলতে মই বাকীবোৰকহে বদ্বিজ নাই ।”

চিন্নাম চমাল

বিশেষৰ বৰা ডাঙৰীয়াৰ ভাতিজাক বামেশ্বৰ বৰাই খেঁবে কলে, “সি কলেই হ’ল নৌক ? কালি বাতিৰে পৰা চকুৰ টিপ নমবাইকৈ বান্ধি আছোঁ — আগৰ কেইবাতিও শোৱাই নাই বুলিব লাগে—এতিয়া আকৌ লাটোহাবৰ পদুতেকৰ কাৰণে আবেলিলৈকে ব’ব লাগে ! নহব !” শেষৰ নহবটো ভেকাহি মৰাৰ দৰে কৰ্ণশ হৈয়ে ওলাল ।

বামেশ্বৰে বৈণীয়েক পশ্মাক অসংখ্য মানুহৰ মাজত বিচাৰি উলিয়াই কলে, “শুনো, তুমি খুৰীৰ ওচৰৰ পৰা এখোজো লৰচৰ নকৰিবা । খুৰীৰ মনৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হ’ব পাৰে তুমি নিশ্চয় বুজিব পাৰিছা । দদিন-মানলৈ আমাৰ কণ্ট হ’ব । হওক । আমাৰ বাহিৰে আৰু খুৰীৰ কোন আছে ?”

ভিতৰিগনে ভালেমান তিবোতা মানুহ আৰু গাভৰু ছোৱালী । সকলো ছোৱালীবোৰেও বাহিৰ-ভিতৰ কাঁৰ পিলাপলাই ফুৰিছিল ।

এগৰাকী হোজা ধৰণৰ বুঢ়ীয়ে শলাগিলে, “বোপায়ে ঠিকেই কৈছে । তাৰ বাহিৰে এতিয়া কাঁকমনীৰ কোনো নাই ।”

আন কোনেও একো মন্তব্য নকৰিলে যদিও বুঢ়ীজক চালাক-চতুৰ যেন লগা আৰু পৰিপাটি সাজ-সজ্জাৰ দুজনীমান বোৱাৰতী তিবোতাই খুব লাহে লাহে মন-নমনকৈ মূৰ দুপিয়ালে । গাভৰু কেইজনীতো নিমন্ত্ৰণ নিতাল, নিথৰ হৈয়ে থাকিল, যেন একো শুনাই নাই ।

বামেশ্বৰ বৰাই তিবোতা মানুহৰ জুৰিটোৰ পৰা ক্ষণেকতে ওলাই আহিবৰ সময়ত বৈণীয়েক পশ্মাক একাষৰীয়াকৈ মাতি নি ফুচফুচাই কলে, “সিহঁতক ইয়াত অকলে নৈৰিবা । আজি ওলাইছেহি মাত্ৰ—আহিৰে গোটেইখন খদমদম লগাই দিব খুজিছে ।”

পশ্মাই চকুৰ পচাৰতে বাকীৰলাকলৈ এখাৰ চাই ললে । বাকীৰলাকেও কেনে ভেৰ্ত্তলোকৰ গোপন কথাখিনি শুনিলেহে কাণ পাতি বৈ আহিল ।

নবেশ বৰুৱা অলপ ক্লেশ আৰু হতাশ হৈছিল। কিন্তু ধৈৰ্য ধৰি তেওঁ নীৰৱ হৈ বৰ বেজাৰ কৰি থকাৰ দৰে প্ৰকাশ ঘৰটোৰ বাহিৰতে থিয় হৈ থাকিল। তেওঁৰ স্ত্ৰী নমিতাই ছোৱালীজনীৰ সৈতে মোমাম্বন্ধক বিশেষকৰণৰ বাবে মৃতদেহটো চাইছেগৈ। গৰিৰ নগৰৰ বহুত মানুহেও বেবি-ক্লিনিংৰ বা ডাঙৰীয়াক চাই লৈছে। ফুলে ফুলে উপচি পৰিছে। ধূপৰ ধোৱা আৰু গোন্ধে আহল-বহল কোঠাটো আৰাৰি থৈছে।

গাড়ীখনে দিগদাৰি নিদিয়া হ'লে নবেশ বৰুৱা অকলে হলেও কালি বাতিয়ে আহি ওলালহে'ভেন। খবৰটো বাতি দহবজাতে পাইছিল। কিন্তু এই বিশ মাইল বাটনো গাড়ীখন নোহোৱাকৈ কেনেকৈ আহে? গতিবিধিৰ বাতিৰ ভিতৰতে গাড়ী ভাল কৰিবলৈ চিনাকি মেকানিক এজনক লগাই দিছিল। বৰুৱাৰ ডাঙৰ ল'ৰা মনীষ চিলঙৰ পৰা আহি পোৱাৰ কথা আছে। আহিলেই আবেলি পঠাই দিবলৈ ঘৰত নিৰ্দেশ দি আহিছে। মনীষ অহালৈকে বাট চাবলৈ তেওঁ কৈছিল। বামেশ্বৰ বৰাৰ তাতে আপত্তি।

নবেশ বৰুৱাই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে কি উপায়েৰে বৰ্তমান পৰিস্থিতিৰ পৰা উদ্ধাৰ পাব পাৰি। শেওঁ বিশেষকৰণৰ বাবে ভাগিনীয়েক। বামেশ্বৰ বৰা ভতিজাক। ভাগিন-ভতিজা উভয়েই স্বৰ্গীয় বৰা ডাঙৰীয়াৰ মৰমৰ আছিল। দুয়োকে জীৱনত তেখেতে কম মৰম আৰু সহায় কৰা নাই। তেখেতৰ নিজৰ কোনো ল'ৰা-ছোৱালী নাই। অথচ অগাধ সা-সম্পত্তি। আগতে-মোক্ষা চলাইছিল। গাঁৱত বহুত মাটি-বাৰী। টাউনতো ঘৰ-মাটি আছে। ঠিকাৰ কাৰাবাৰ কৰি বহুত টকা ঘটিছে। মানুহজনৰ এটা ডাঙৰ গুণ, গাঁও এৰি যোৱা নাই। আন এটা ডাঙৰ গুণ, নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী নাই ব'লি হা-হুতাশ নাকাঢ়ি আনৰ মাজতে নিজক বিলাই দিছে। ভতিজাক বামেশ্বৰক একপ্ৰকাৰ তেখেতেই মানুহ কৰিছে : ঠিকাৰ কামত সন্মাই দিছে, নিজৰ ছোৱালী চাইপমাৰ সৈতে বিয়া পাতি দিছে; ধুনীয়া ঘৰ-দুৱাৰ কৰাই দিছে। ভাগিনীয়েক নবেশ বৰুৱাক অৱশ্যে তেনেকৈ সহায় কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাছিল; তথাপি বৰুৱাৰ কাঠৰ কাৰাবাৰত বহু সময়তে বহুত বহুত পইচা দি সহায় কৰি আহিছে, বৰুৱাৰ ডাঙৰজনী ছোৱালীক ভুলি পোৱাৰ দৰে লৈ ভালকৈ পঢ়াই-শুনাই আনি এই বছৰতে এই গৰিৰ ধৰণত ধুমধূপালকৈ বিয়া পাতি দিছে। মোমাম্বন্ধক নগৰৰ সম্পত্তিৰ উদ্যমক নবেশ বৰুৱাই কৰে।

বিশেষৰ বৰাৰ অগাধ সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী কোন হ'ব বিশেষ
জ্ঞাপনা-কৰণৰ বিষয়। তেখেতৰ বাজহুৱা কামবিলাকতো ওত্তৰপ্ৰান্তভাৱে
জীভূত আছিল। তেখেতৰ দান-বৰঙণীৰ লেখ উলিওৱা টান। এখন
গান্ধীৰ নামত আৰু এখন শংকৰদেৱৰ নামত হাইস্কুল পাতি দিয়াটো অজল
পটপট হৈ আছে। গাঁও অঞ্চলবোৰো কথাই নাই, চহৰ-নগৰতো সতাই-
সমিতিয়ে তেখেতে আগশাৰীত ঠাই পাই আহিছে। গতিকে বাইজৰ বহুতেই
জাৰি আছিল যে নিঃসন্তান বৰা ডাঙৰীয়াই নিশ্চয় তেখেতৰ সকলো সম্পত্তি
বাজহুৱা উদ্দেশ্যত দান দি উইল কৰি থৈ যাব। কিন্তু তেনেকুৱা কোনো
কথাৰ গম এতিয়াও ওলোৱা নাই। তেখেতৰ পৰিবাৰ শ্ৰীমতী কাকীশী বৰা
এতিয়াও আধা-আধি বেহুচ অৱস্থাতে পৰি আছে; পম্মাই বৰজীয়েক
নীলিমাক লৈ খুৱী-শাহুৱেককে কালি গধূলিৰ পৰা পৰিচৰ্যা কৰি
আছে। বৰানীও কম হুঁচিয়াৰ মহিলা নহয়। শুনো যায় ক্লাছ
চেভেনলৈকে পঢ়িছিল, মানে স্বামীতকৈ শিক্ষা বিষয়ত আগ দূৰ্গ্ৰেণীয়ে কম।
তাতে স্বামীৰ লগত অ'ত ত'ত ঘূৰি-পকি ফুৰি বৰানী ভীষণ চালাক-চতুৰ
হৈ উঠিছে। সংসাৰৰ আও-ভাও ভালদৰেই পায়। মহিলা অন্তৰ্ধান-
বিলাকৰ নেতৃত্ব বৰানীয়ে কৰিবই; আই সকলেও তেখেতক নিষিচৰাকৈ
খাৰি নোৱাৰে।

এতিয়া স্বামী স্বৰ্গী হোৱাত বৰানীয়ে আগৰ দৰে ওলাই-সোমাই
নুফুৰিবও পাৰে। সা-সম্পত্তিখিনি বা কি কৰে কোনেও নজ্ঞানে।
এই সময়ত মায়েকক লগ দিয়া বা পৰামৰ্শ দিয়াটো নবেশ বকুৱাৰ নিতান্তই
দৰকাৰ। হাজাৰ হওক এজনী অন্ধ-শিক্ষিতা তিবোতা মানুহেনো সা-
সম্পত্তিৰ কথা কি বুজি? মোমায়েকে এনেয়ে ভাগিনীয়েকৰ সৈতে
ইমান আপোন সম্বন্ধ ৰখা নাছিল; তেখেতে নিশ্চয় মনে মনে আশা
কৰিছিল যে তেখেতৰ অবিহনত ভাগিনীয়েকেই মায়েকক সহায় কৰিব।
পৰৰ মৃত খাই ভটিয়া নাৰত বোৱা গোঁৱাৰ-গোঁৱন্দ ৰামেশ্বৰৰ ওপৰত
তেখেতে আশাই বা কৰিব কেনেকৈ? একেই শিক্ষা-দীক্ষা কম, তাতে
দলিয়েকে মানুহ কৰি ভুলিবৰে পৰা ৰামেশ্বৰৰে গুৰু-গোসাই নমনা হৈছে।
নবেশ বকুৱাক দেখিবই নোৱাৰে; মানুহৰ আগত খুৱ বধনাম কৰে, কম
“মাজলটোৱে দলাই-দেউৰ টাউনৰ ঘৰ-মাটিখিনি মাৰি মদ খাবলৈ জোপ
লৈ আছে।”

নবেশ বকরাব নিজৰ ওপৰতো অলপ খং উঠিল। কালি বাতিয়েই টেন্সী এখনকৈ লৈ গঢ়ি আহিব লাগিছিল। ষৈশীয়েক নমিতাইহে ক'লে, “মনিও কাইলৈ আহি পোৱাৰ কথা, একেলগেই যাম।”

তিবোতা যে তিবোতাই, বাস্তৱ জগতখনৰ কথা একোকে নুবুজি। কালিয়েই আহিব পৰা হ'লে বামেশ্বৰে এনেকৈ দপদপাই কথা কব পাৰিলেহে তেনে? সি কালিৰে পৰা লাগি থাকিল বুলিয়েই আজি গোটেইটো দদায়েকৰ ববপুতেকটো হৈ পৰিল। ষিঙীয়েতে, বকৰাই বাতপুত্ৰাতে আগবাতিব আধা বটলটো শেষ কৰি পেলোৱা কাৰণেও ঐতম্মা নিজকে ক্ষমা কৰিব পৰা নাই। তেওঁ হুচ হেৰোৱা নাই যদিও নিচাটো গম পাইছে। চেণ্ট আৰু চিগাৰেট সম্বন্ধে জন্মৰ মানুহে গোন্ধটো ধৰিব পাৰিছে। কাৰণ দুই-একে তেওঁৰ ফালে পোন্ধোৱাকৈ চাইছে আৰু দুই-একে নাকেই কোঁচাই পেলাইছে। বেইমান, চব বামেশ্বৰৰ দলৰ।

বামেশ্বৰ ভীষণ ব্যস্ত। কোৱা চুৰিয়া পিকি চাদৰ লৈ শূদা ভৰিৰে খোজ কাঢ়ি শবধাপ্তাৰ আয়োজন কৰাত লাগি গৈছে। পেটুৱা মনিবেগ এটা শূদা হাততে লৈ ফুৰিছে। ব'ত বিমান পইচা লাগে বেগ খুঁলি দি দিছে। তেওঁ এনে কতৃৎসূলভাৱে কাম কৰাইছে যে সকলোৱে তেওঁকেই হতা-কৰ্তা বুলি ধৰি লৈছে, অস্তিত্ব সাময়িকভাৱে। বামেশ্বৰ বৰাৰ একেবাৰে হক নোহোৱাও নহয়। কালি বাত বিবেশ্বৰ বৰাই শেষ নিশ্বাস পেলাবৰে পৰা তেওঁ তেওঁৰ পৰিয়ালটোৰে সৈতে নাখাই-নুশাই ইয়াতেই লাগি আছে। তাৰ আগৰে পৰা চাৰিদিনমানতো বেমাৰ বোঁচ হোৱাত সকলো ধৰণে খা-খবৰ লৈ আছিলেই। ইচ্ছা কৰিয়েই নবেশ বকৰালৈ খবৰ পঠোৱা নাছিল। আচৰিত কথা যে বড়ামো ভাগিনীয়েকক বিচৰা নাছিল। বামেশ্বৰৰ পক্ষে সেইটোও সন্তোষৰ বিষয়। ভুলি লৈ থকা দিয়া নাতিনীয়েকক বড়-বড়ীয়ে কম মৰম নকৰে। গতিকে ভাগিনী-য়েকক বিচৰাই শ্বাভাৱিক কথা হ'লহে তেনে। বোধহয় বড়াই মৰম বুলি ভবা নাছিল। নাইবা মৰিবলৈ ইমান সোনকালে ইচ্ছা কৰা নাছিল। কালি বাত ঘটনাৰ পাচত অৱশ্যে খবৰ নিদিয়াকৈ বামেশ্বৰ থাকিব নোৱাৰিলে। টাউনলৈ মোৰা গাড়ী এখন পাই মানুহ এটা পঠিয়াই দিলে। কিন্তু বাত-বাৰ বজালৈকে নবেশ বকৰাৰ দেখাদেখি নাই কাৰণে বামেশ্বৰে ভালেই পাইছিল। বাতৰ বাৰীয়েকো জন্ম খাই আছিল, ক'বদ্যত কেনেকাকৈ

ওলাই ব'লিল। কিন্তু বাতিপুৰাৰ আগতে নহাত তেওঁ স্বাস্থ্যৰ নিশ্বাস পেলাই দৃগুণ উৎসাহেৰে কামত লাগি গ'ল। ইয়াৰ পাচত আৰু তেওঁক ক'ব পৰা কোনে হঠাৎ ?

নবেশ বৰুৱা বপহ কৰে ভিতৰ সোমাই গ'ল। এইদৰে থাকিলে নহয়। কিবা এটা কৰিবই লাগিব। কিন্তু কি কৰিব, সোমাই বাওঁতেও তেওঁ ঠিক কৰিব পৰা নাছিল। নিমিত্তাহঁত তেতিয়াও তাতে আছিল। মানুহবিলাকে বৈৰি-কুৰি স্বৰ্গীয়া বিশেষকৰ বৰাৰ শেঁতা পৰা মূখখনৰ ফালে একেথৰে চাই আছিল। কিছূমান আহিছে, আন কিছূমান ওলাই গৈছে। বৰুৱাৰো অলপ সময় বৈ মোমায়েকৰ মূখখনলৈ চাই থাকিল। হঠাৎ তেওঁৰ মগজুত বৃদ্ধি খেলাই গ'ল। এটা উপায় তেওঁৰ পাই যোৱা যেন লাগিল। আগতে বহুবাৰ ইয়াত দেখা আদহীয়া মানুহ এজন ওচৰতে বেজাৰ মনেৰে থিয় হৈ আছিল। তেওঁৰ কান্ধত কঠিনভাৱে খামোচ মাৰি ধৰি বৰুৱাই ক'লে, “আপোনালোকে মানে, আমাৰ এটা ভুল হৈছে নহয়। মোমাইদেউ বৰ ধাৰ্মিক মানুহ আছিল। ঈশ্বৰৰ নাম তেখেতৰ মূখৰ পৰা নুগুচিছিলেই। কিন্তু ক'তা আপোনালোকে মানে, আমি তেখেতৰ শেষ বাগ্মী সমসভা দেখোন তেখেতক হৰিনাম শুনোৱাৰ একো ব্যৱস্থা কৰা নাই ? ককাইদেউ। আপুনি যাওক, ভাল পুথি পঢ়িব পৰা কাৰোবাক মাতি লৈ আহকগৈ, একাধ্য কীৰ্তন বা ভাগৱতকে পঢ়কহি।”

আদহীয়া মানুহজনে কান্ধটোত বৰ দুখ পাই বেঁকা হৈ গৈছিল। প্ৰস্তাৱটো কৰি বৰুৱাই এৰি দিয়াতহে বন্ধা। বৰুৱাই কিবা প্ৰয়োজন হ'লে খবচ কৰিবলৈ জেপৰ পৰা পাঁচ টকীয়া নোট এখন উলিয়াই হাতত গুৰু দিয়াত মানুহজনে ক্ষেত্ৰকতে সকলো কষ্ট পাহৰি তেতিয়াই ওলাই দৌক মাৰিলে।

নবেশ বৰুৱা আৰু বৈ নাথাকিল। বিশেষকৰ বৰাৰ ভাৰি পথানৰ ফালে মানুহ-দুজন আতিবাই নিমিত্তাহঁত সৈতে লগ লাগি দুখন কম্বল বিচাৰি আনি পাবিলে। কিন্তু পুথি পাঠতো ইমান সোনকালে নহয়। গতিকে বৰুৱাই ইকাল-সফালে চাই এচুকে থকা খেলক এটা দৌখ দৌৰ মাৰি তালৈ গৈ জুৰি চাই পৰা উৎসাহেৰে কিতাপ এখন টান মাৰি উলিয়াই আনিলে। “হীতমধ্যে মই বাক মোমাইদেউৰ প্ৰিয় কবিতা এটাকে পঢ়োঁ। তেখেতে কবীপুনাথৰ ‘বৰ বৈ ভুৱা বৰ চিহ্নৰ জ্ঞান’ কবিতাটো খুব ভাল পাইছিল।”

তেখেতে সজাই সমীক্ষণে বহুভাষা দিবলৈ গ'লেই মানুহক, বিশেষকৈ ল'ৰা-ছোৱালীক ধৰ্মৰ পিনে পিঠি নিদিবলৈ বাবে বাবে উপদেশ দিছিল। আৰু এই কাণ্ডাতো বোভুৱাই ভোঁতুৱাই মূখস্থ গাই দিছিল। ইয়াত ইন্দুৰকৰে কথা কৈছে।" এইবুলি তেওঁ 'চিৰাম চমাল' কবিতাটো অনেক চেষ্টা কৰি বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। শেষত বোনিবা ওচৰতে থকা শিক্ষক এজনে বিচাৰি দিয়াত বৰুৱাই পৰম উৎসাহেৰে কৰ্মৰলব ওপৰত আঁঠু কাঢ়ি কবিতাটো পঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। পঢ়ি পঢ়ি তেওঁ ইমান গদ গদ হৈ পৰিল যেন জীৱনত আঁহেহে কবিতাটোৰ মৰ্ম উপলব্ধি কৰিব পাৰিছে, কাৰণ তেওঁৰ চকুৰ পানী ওলাই অহাৰে উপক্ৰম হ'ল।

কিন্তু কবিতা পাঠে বোহি সময় নললে। ইপিনে আদহীয়া মানুহজন উলটি আহিও পোৱা নাই। পাঠক বিচাৰি ফুৰোঁতে অলপ পলম হ'বও পাবে অৱশ্যে। কিন্তু ধৈৰ্য্য হেৰুৱালে নচলিব। বৃদ্ধি খুলিছে বোভুৱা তাক কামত খটাই লাগিব। গতিকে মানুহৰ মন টানি এটা পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ হাত-মূৰ জোকাৰি নিজেই মূখস্থ গাবলৈ ধৰিলে, "মধু দানৰ দাবণ দেৱ বৰং, বৰ বাৰিজ লোচন চকুধৰং" ইত্যাদি। আচৰিত যে এই সংস্কৃত শব্দবোৰ তেওঁৰ দোবোল নোথোৱা জিতাৱো সবসৰু কৰে বাহিৰ কৰি দিবলৈ ধৰিলে। মাজতে ক'বাত অলপ খোকোজা লাগে, কিন্তু বৰুৱাই অলপ আগৰ পৰা আকৌ ধৰি গাই দিলেই শব্দবোৰ ঠিকমতে ওলাই আহিবলৈ ধৰে। মানুহবিলাক অৱাক হৈ গ'ল।

নিমিত্তই কিন্তু প্ৰশ্ন গণিলে। তেওঁ জীয়েকৰ ফালে এবাৰ চালে। জীয়েকেও মাকৰ ফালে চালে। দুয়ো যেন সিদ্ধান্ত কৰিলে যে মানুহজনে বাতিপুৰাতো মদসোপা খিলি আহি এইখন কৰিছেহি। এতিয়া বাইজৰ আগত লাভ নপৰিলেই হয়।

বৰুৱাৰ নিজৰ হ'লে একো খবৰেই নাই। তেওঁ "মধু দানৰ" এবাৰ শেষ কৰি আকৌ এবাৰ গাই দিলে। বিত্তীৱৰাৰ শেষ হ'লত মমিতাৰ কথামতে জীয়েকে গৈ 'দেউতা' বৃদ্ধি মাত লগোৱাতহে তেওঁ মূৰ জুলি চালে। ঠিক সেই সময়তে সেই আদহীয়া মানুহজনো সোমালিহ; পাচে পাচে হাতত প্ৰকাশ্য পুথি এখন লৈ আন এজন আদহীয়া মানুহ। নবেশ বৰুৱাই মচপাঠক টিঠি বৃদ্ধি জ্বলাই দিবলৈ থোৱা মজলীয়া পিতৃলৰ শৰাই-খনকে আলি ঠাঁই কৰি দিলে। পুথি পঢ়া আৰম্ভ হৈ গ'ল। সকলো

মানুহ বহিল। বক্কাৰো পাচফালে অধীনমীলিতসেৱে বেজাবৰ প্ৰাণ-
মুৰ্ত্তিটো হৈ পুৰিষ বুনবলৈ ধৰিলে। নিমিষতে সঁচাকৈয়ে পাববেশটো
কৰণ হৈ পৰিল।

এই পাববৰ্ত্তনটোৰ কথা তৎক্ষণাৎ বিৱৰ্ত্তন পৰিল। এটা নীৰব আন্দোলন
উঠিল। মৃতসেহটো বাতিৱেই শোৱনি কোঠাৰ পৰা আনি আগবলল
কোঠাত স্থাপন কৰা হৈছিল। শ্ৰীমতী কাকুনীৰ বা অৱশ্যে ভিতৰ কোঠাৰ
পৰা ওলাই নাছিল। পাত্ৰকে পম্মাই ভেৰেভক এবিধ পৰা নাছিল,
অনবৰতঃওচৰতে লাগিয়ে আছিল। কিন্তু এই ঘটনাটোৰ কথা শুনি
পম্মাৰো কোতুলক মন কৰিব নোৱাৰিলে। ভেওঁ বদুৰী শাহুবেকৰ ওচৰত
নিজৰ জীৱক নীতিবাক ধৈ কি নো হৈছে চাবলৈ কপ্তকৰ কাৰণে ওলাই
আছিল।

আগৰত পাঠ শ্রুতাৰ জাও ধৰি চকু দুটা আধা বদুৰীকে নবেশ বক্কাই
নিৰ্জৰ বদুৰীকে এইদৰে বিশ্লেষণ কৰি আছিল : বাতিপুৰা পাচ বজাতে
গাড়ী বোভি লাগিব বুলি ভেওঁ মেকানিকক আদেশ দিছিল যদিও সেইমতে
নহ'ল। ওবে বাতি কাম কৰিও সি শেষ কৰিব পৰা নাছিল। সেইবাবে
খঙতে গোবগোবাই গোবগোবাই ভেওঁ জুইভাৰক ভাবিয়াই থাকি থাকি
খঙতে কেবাবাৰো জ্বৰ থাকি থাকি থাইছিল। বাতিপুৰাই ইমান দায়া
নবঢ়ালেও হ'লহে'ভেন বুলি ভেওঁ নিজে অন্তৰ কৰাৰ উপৰি নীমতালো
'জীজৰ দিনটোভনো নাথালে নহ'লহে'ভেন নে' বুলি ভ'ংসনা কৰিছিল।
কিন্তু সেইকেটোক মদৰ কাৰণেই কিজানি এতিয়া ভেওঁৰ মনজুত এই বদুৰীটো
খেলাই গৈছে। নহ'লে কালিবে পৰা বামেণৰ বদুৰাই কমখন কান্ড কৰি
পেলোৱা নাছিল ; এই বৰৰ বদুৰীকে নবেশ বক্কাৰলৈ বন্ধ কৰি পেলোৱাইছিল।
এতিয়া ভেওঁ কিহু বন্ধা। দেবা মাওক, ক'ব পানী ক'লে যায়।

পম্মা সোমাই অহা ভেওঁ দৌলিলে। তৎক্ষণাৎ মনজুত কোনোবা এটাইত
স্প্ৰিং এডাল জাপ দাৰি উঠিল। সকলো বহি থকা দৌৰ পম্মাও মানুহৰ
পাচফালে বহি পৰিল। নবেশ বক্কাই চকু দুটা সম্পূৰ্ণভাৱে মেলি
নীমতালৈ চালে। নীমতালো চাই পঠিওবাত ভেওঁ মূৰটোৰে এটা ইঙ্গিত
দিলে। নীমতাই জীৱকক লৈ লাহেকৈ আগফাললৈ ওলাই আহি পাক
মাৰি একেচাটে ভিতৰ পালেগৈ। বক্কাই চকু দুটা সম্পূৰ্ণভাৱে বন্ধ কৰি
চম্বাটেইখন পোহৰক দৌলিলে।

বামেশ্বৰে বাধা দিয়াৰ একো উপায় নেদেখিলে। টাউনীয়াৰ বৃদ্ধিত এই প্ৰথমবাৰলৈ তেওঁৰ হাৰি বোকাৰ নিচিনা লাগিল। এনেকুৱা এটা শব্দ কৰ্মত বিখিনি ঘটোৱাৰ কোনো কাৰণ তেওঁ বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলে। নহ'লে তেওঁ তুলসী পদূলি বিচৰাই আনি কোনাখিনিত পদুতিৰ আৰু চাৰীখন আনি কোন মূৰাকৈ পাতিব লাগিব—এইবিলাক বিষয়েই চিন্তা-চৰ্চা কৰি আছিল।

নামিতাই জীয়েকৰ সৈতে আগফালৰ বাবান্দালৈ ওলাই আহি পদুদুং-পালাং কৰি থকা বামেশ্বৰে দেখিছিল। তেওঁ কেবাহি কেবাহিকৈ কেৰাবাবো দুবৰ পৰা চালে। মানুহজনী বৰ শূন্য। সদৃশ স্বাস্থ্য-পাতি, গঢ়িত নাক-মুখ, পাৰিপাটি সাজ-পাৰ সকলোপিনেই প্ৰমাতকৈ ওপৰত। টাউনত মানুহবোৰে থাকিবও জানে হ'বলা। নামিতাৰ বিয়া হৈ গৈছে বদলি আৰু ল'ৰা-ছোৱালীও হৈ গৈছে বদলি ধৰিব পাৰি নিশ্চয়। কিন্তু তাৰ বাহিৰে যেন তেওঁৰ গাত আন একো খতি-খুন নাই। বামেশ্বৰৰ এটা ইয়াভেদী হুদুদুনিয়াহ ওলাই আহিব খুজিলে; পিচে কোনোমতে তাক দমাই ৰাখিলে। লাহে লাহে নামিতাৰ ওপৰত, তাৰ পাচত নৰেশৰ ওপৰত আৰু শেষত তেওঁলোক গোটেই পাৰিয়ালটোৰ ওপৰতে বামেশ্বৰৰ খং উঠিল। খংটো ক্ৰমাৎ বোচি হৈ আহিল। লগে লগেই বামেশ্বৰৰ মনত প্ৰশ্ন জাগিল, যাবাণ্ডাই বাবাণ্ডাই নামিতা বাক ক'লৈ গ'ল? একেধাৰে ভিতৰ পালেগৈ নেকি? সেই কাৰণেই ৰাখিনীজনী ওলাই আহিছিল নেকি? সৰ্বনাশ! বামেশ্বৰ জ'পিয়াই উঠিল। বাকীবিলাক মানুহক তাতে এৰি তেওঁ কোৰা-কুৰিকৈ ভিতৰলৈ গৈ একেধাৰে তিৰোতা মানুহ, ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বোৰ-কুৰি থকা শোৱা কোঠাৰ দৰাবমুখ পালেগৈ। হয়, নামিতাই জীয়েকৰ সৈতে জুৰ গুৰু পৰি থকা বদুতীৰ বিছনাৰ কাষত সেমেনা সেমোনিকৈ থিয় হৈ আছে। নিজৰ জীয়েক নীলমা অৱশ্যে ভেতিয়াও আইতাকৰ গাতে লাগি ৰহি থকা বামেশ্বৰে দেখিলে। অলপ বন্ধা তেও : তেওঁ বিজুলী বেগেৰে তাৰ পৰা জাতিৰ আহি আগফালৰ কোঠা পালোঁহ। ভাগবত পাঠ পূৰ্ণোদ্যমে চলি আছে। সকলোৰে, বিশেষকৈ নৰেশ বৰুৱাৰ পৰা আঁৰত থাকি তেওঁ পম্মাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু গাৰলীয়া ছোৱালী পম্মা আন আন মানুহৰ দৰেই সদৃশ খৰি পোৱা পদুতিৰ পাঠত ইমানকৈ মগ্ন হৈ আছে যে তেওঁ বাহিৰলৈ নাচায়েই। বামেশ্বৰৰ খঙে মূখত পাইছেগৈ।

এই মূৰ্খ অশিক্ষিত গাঁৱলীয়া ছোৱালীবোৰক বিয়া কৰোৱাই তেওঁৰ ভুল হৈছিল। ইহঁতে সংসাৰৰ ভালকৈ একো বুজি নাপায়। সেইসোপা নশুন-
নিলেনো কি হ'লহেঁতেন ?

শেষত কেনেবাকৈ পম্মাই চকু-মূৰ্খ বিকটাই হাত-পাত জোকাৰি চিটপ্প মূৰ্তি ধৰি থকা গিৰীয়েকক এবাৰ দেখিলে। বেচেৰীৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠিল। বামেশ্বৰৰ গোৱাৰ স্বভাৱ তেওঁৰ ভালদৰে জনা আছে। খং উঠিলেতো কথাই নাই। তেওঁৰ প্ৰকাণ্ড ভুল হৈ গ'ল বুলি পম্মাই ধৰিয়ে ল'লে আৰু খবৰদোকৈ ধৰক-বৰক খোজেৰে ওলাই আহিল।

বামেশ্বৰে ফোটিগাপৰ দৰে ফোঁচ কৰে উঠিল, “তই ক'ত মৰিবলৈ আহিলি ? সিফালে সিজনী গৈ খুৰীৰ ওচৰ পালেগৈ। তোক মই কোৱা নাছিলোনে.....”

বাকীখিনি আৰু পম্মাৰ কাণত নপৰিল। তেওঁ উধাতু খাই দৌৰ আৰিলে। বামেশ্বৰে দুই হাত কঁকালত ছাপন কৰি ঘৈনীয়েক যোৱাৰ ফালে চাই থাকিল। পম্মাই উৰি বোৱাদি গৈ খুৰী শাহুবেকৰ কোঠাত সোমালগৈ আৰু নিমিত্তা আৰু জীয়েকৰ মাজেদিয়েই সৰাকি গৈ বড়ীৰ শিতানৰ ওচৰতে ধমক কৰে পাৰি দি নীলিমাৰ হাতৰ পৰা বিচনীখন আজোৰ মাৰি লৈ বড়ীৰ মূৰত বিঁচি বিঁচি খং মূৰাকৈ ক'লে, “আইতাৰৰ মূৰ ফুৰিগৈ হৈছে বুলি কৈছে নহয়, তুই অকমান বিঁচি থাকিবও নোৱাৰ।” তেওঁৰ গাৰ ঠেলা-গতা খাই খাই নিমিত্তা আৰু জীয়েক পাৰি যাবই খুঁজিছিল। নীলিমাই লাজতে তলমূৰ কৰি থাকিল; আচলতে তাই নিমিত্তাহঁতক দেখি লাজ-সংকোচতে কিংকৰ্তব্যবিমূঢ় হৈছিল। পম্মাৰ কাণ্ড দেখি নিমিত্তাই নাক কোঁচাই পেলালে। কিন্তু তেওঁ তাৰ পৰা লৰচৰ নকৰিলে। মদৰ জালত নবেশ বকুৱাই কি কাণ্ড কৰি দিয়ে ঠিক নাই।

নবেশ বকুৱাই অৱশ্যে পম্মাৰ প্ৰস্থানটো লক্ষ্যই নকৰিলে। ভাগবত পাঠৰ কৌশলটোৱে এনে বাঁচিয়া কাম দিলে যে তেওঁ ধ্যানস্থ হৈ পাচফালে বহিয়ে থাকিল। অৱশ্যে আৰু কি উপায়েৰে বামেশ্বৰক জ্বল কৰিব পাৰি তাকেই মনে মনে চিন্তা-চৰ্চা কৰি থাকিল। পদন্তেক মনীষ অহালৈকে বখাৰ পাৰিলে আৰু মনীষৰ হতুৱাই মূৰখানিটো কেনেবাকৈ কৰাই দিব পাৰিলে বহুত কাম সহজ হৈ যাব।

বামেশ্বৰ বৰা এইদৰে সজাগ আৰু ভৎপৰ হ'ল। এই কথাই কথা

নহয়। নব্বোশে টাউনীর বন্ধিবে ছলিবলৈ আহিছে। বইজাতে নাম গোৱাইছে। যেন কীৰ্ত্তন-ভাগবত মূৰ পৰাও কেঁচুৱা দেখাছাইছে।

কালিবে পৰা লগে লগে থকা মানুহবিলাকক বামেশ্বৰে এঠাইত গোট খুৱালে। ভিত্তৰাপনৰ পুৰণি সৰু ঘৰ এটা আছিল। তাতে মানুহখিনিক মনে মনে চাহ-চুৰট খুৱাই আছিল। এতিয়াও বঙালীৰ দোকানৰ পৰা মিঠাই আনিবলৈ এটাক পঠিয়াই দি সকলোৰে লগত আলোচনা কৰিলে—
কেনেকৈ বিমান পাৰি সোনকালে মৰিছালিলৈ যোৱা কৰিব পাৰি।: প্ৰধান কথা হ'ল পুৰণি বন্ধ কৰিব লাগিব। তেতিয়াই সকলো সহজ হৈ যাব।

সেই আদহীয়া মানুহজনক জ'ৰা এটা পঠাই মতাই অনা হ'ল। বামেশ্বৰে তেওঁক চাহ-মিঠাই খাচি বহুৱালে। তাৰ পাচত, যেন ভাগবত পাঠত লাগি-ভাগি দিয়া আটাইকে এইদৰে ঘাতি আনিছে চাহ খুৱাইছে তাকে দেখুৱাই, ইণ্টা-সিটো কথা উলিয়াই ক'লে, “ডাঙৰীয়াতো গ'লেই। আপোনাক সেই উৰিয়ামতলৰ মাটিডোখৰ দিম বুলি কৈছিল নে এনেকুৱা কিবা এটা শুনীছিলো।”

আদহীয়াই ক'লে, “কণ্ঠতে ডাঙৰীয়াই কৈছিলতো; পিচে কিবা কবাক আগতে দেখোন এইখন হ'ল। এনেকুৱা হ'বগৈ বুলি তেখেতে ভবাই নাছিল হ'বলা।” বামেশ্বৰে গহীনাই চিন্তা কৰি চাই কোৱাৰ দৰে ক'লে, “বাক হ'ব। মই কিবা এটা কৰি দিম। দদাইদেউৰে কৈছিল যেতিয়া আপোনাৰ প্ৰতি মোৰো এটা কৰ্তব্য আছে।”

আদহীয়াই বৰ আগ্ৰহেৰে ক'লে, “তুমি কৈছা যেতিয়া অবশ্যে মই চিন্তা নকৰোঁ। মাটিডোখৰ মোৰ নিজৰ হৈ গ'লে বীৰ্ত্ত ঘাওঁ আক।”

বামেশ্বৰে তেতিয়া ক'লে, “আপুনি চিন্তা নকৰিব মই কথা দিলোঁ। এতিয়া আপোনালোকৰ পুৰণি সামৰক আক। গোটেই দিনটো এইদৰেই বাঁখ থাকিব নে? আপোনাকে ভাব দিলোঁ, সিজনক কওকগৈ।”

আদহীয়া উঠিলেই। “মই এতিয়াই বন্ধ কৰি দিমগৈ।” এই বুলি তেওঁ ওলাই গ'ল।

অলপ পাচতে সঁচাকৈয়ে ভাগবত পাঠ বন্ধ হৈ গ'ল। আদহীয়াই পুৰণি পাঠকজনক লৈ খবখেলাকৈ তাৰ পৰা ওলাই আহিল। নব্বোশে বন্ধাই অৰাক হৈ চকু মেলি চালে। বামেশ্বৰৰ দল সাজু হৈছে আছিল।

বৃত্তান্তলোক বপহ কৰে সোমাই আহি ঘোষণা কৰি দিলে যে আৰু পলম কৰিব নোৱাৰি, নিৰ লাগে, নহ'লে বাতি-বিল্লি বৰ অসুবিধা হয়।

বাকীৰলাক মানুহেও হয়, হয় কৰি দিহা-দিহি আঁৰি গ'ল। কিছু-জানে শেষবাৰ্ণি আয়োজনত সহায় কৰি দিলে। কিছুমানে বিশেষধৰণৰ বাক্যগা ধুওৱাৰ দিহা কৰিবলৈ ধৰিলে। আচলতে বায়েশ্বৰে সকলোবাৰি জ্বাৰাব কৰি মানুহো লগাই থৈছিল। মাত্ৰ ইঞ্জিত পোৱা মাত্ৰকে ভেঙলোকে দিহা-দিহি কামত লাগি গ'ল। এনে ক্ৰিপ্ৰ গতিত কামবোৰ চলিবলৈ ধৰিলে যে নবেশ বকৰাই বাধা দিবলৈ কোনো সূক্ষ্মতাই বিচাৰি নাপালে।

প্ৰামিতী কাক্ৰণী ৰবা থবক-ববককৈ ওলাই আহিল। পশ্মা, নীলিমা আৰু নমিতাই তেখেতক আলফুলে ধৰি আনিছে। গা-ধুওৱা হৈছিলেই। তেখেতক দেখি বাকী সকলে কাম বন্ধ কৰি থিয় হৈ থাকিল। বড়ীৰ চিৰি চৰে:নোৱাৰা হৈছে; আউল-বাউল কেঁচা-পকা চুৰি, বঙা সোমাই বোৱা চকু, শোটোৰা পৰা চাল, অসংখ্যত কাপোৰকানি, মেলখাই থকা মূখ; ঝিৰেটোৰত ওলোৱা যেনহে লাগে। বড়ীয়ে দুবৰ পৰাই মাটিত পৰি মৃতকলৈ সোৱা কৰিলে; পশ্মা, নীলিমা, নমিতায়ো অনুকৰণ কৰিলে। জাৰ পাচত তেখেত নীৰবেই অহা বাঢ়ে উলটি নিজৰ কোঠাৰ পিনে সান্ধো-পাঙ্গৰে সৈতে গুচি গ'ল।

বড়ী কোঠাটোৰ পৰা ওলাবলৈহে পালে, কাম কৰি থকা মানুহ কেইজনে বিশেষধৰণৰ বাক ধৰি মেবোৱা কাপোৰেৰে ভালকৈ ঢাকি-ঢুকি দাঁড় বাহিৰলৈ উলিয়াই লৈ গ'ল। নি একেবাৰে বাহিৰৰ চোতালত সাজু কৰি থোৱা চাংগীখনত তুলি দিলেগৈ।

ভোঁতৱাহে নবেশ বকৰাই বিশ্ময়ৰ ডাব কটাই উঠি কল্পনাতে নিজৰ পিঠিত বাঘচকা এটা মাৰি দি নিজকে সম্পূৰ্ণ সজাগ কৰি তুলি বেগাই বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। চাৰিৰে মেৰাই শটো বন্ধা হ'ব ধৰিছেই। নবেশ বকৰাই আহি ওচৰত থিয় দি অলপ খণ্ডেৰে ক'বলৈ ধৰিলে, “ব'বা ব'বা। বধে-মধে কাম নকৰিবা। মোৰ ছোৱালীজনী আহি পোৱাৰ কথা আছে। তাইক ককাকে তুলি লৈছিল, তোমালোকে জানাই। তাইক এইখন দুবৰ পৰা তেখেতে নিজে বিয়া দি উলিয়াই দিছিল তাকো তোমা-লোকে জানা। তাই যদি আহি ককাকক দেখা নাপায় কিমান ডাঙৰ কথা হ'ব এবাৰ তোমালোকে ভাবি চোৱা। মোৰ ল'ৰাটোও আহি পোৱাৰ কথা

আছে। কিন্তু তাতোকৈ মই ছোৱালীজনীৰ কথাটোতহে বোঁচি লোক দিছোঁ। মই এনেদৰে অপেক্ষা কৰিবলৈ কোৱা নাই।”

ৰামেশ্বৰৰ বৰাই জোঁৰ-টাৰ ঠিক-ঠিক কৰি লৈছিল। তেওঁ মন কৰিলে যে নবেশ বৰুৱাই জীয়েক আহি পোৱাৰ কথা এতিয়ালৈকে এবাৰো কোৱা নাছিল; মাত্ৰ পুতেক মনীষৰ কথাৰে কৈছিল। গতিকে জীয়েকৰ কথা উলিওৱাটো এটা মজুন কোশলহে মাত্ৰ। তাৰ বাবে পলম কৰি থিয়বহে আচল মতলব, যাতে মৃধাংগিটো পুতেকৰ হুঁচুৱাই কৰাই বসন্ত নামটো ক'ব পাৰে। গতিকে ৰামেশ্বৰে নবেশৰ কথাৰ উত্তৰতে ক'লে, “খটো বাহিৰ উলিয়াই বৈ থাকিব নোৱাৰি নহয়। আপোনাৰ ছোৱালী বা কোঁতলা আহি পান্নাই কোনে ক'ব পাৰে। আৰি বাউলৈকে বৈ থাকিব নোৱাৰোঁ।”

তেতিয়া নবেশ বৰুৱাই আন উপায় নেনোথি “মই বাক মাইকেউক এবাৰ সোধি আহোঁগৈ, তেখেতে যদি সাবলৈ কয় তেন্তে কোনো কথা নাই।” এইবুলি তেওঁ তাৰ পৰা বাৰাণ্ডালৈ উঠি গৈ কোবাকুৰিটক ভিতৰৰ পিনে গ'ল।

ৰামেশ্বৰৰ জোঁৰ-টাৰ জৰালি উঠিল। নবেশ বৰুৱা ভিতৰ পিনে গৈ নেনোথি হ'ল কি নহ'ল ৰামেশ্বৰে চান্দী তুলিবলৈ ইঙ্গিত দিলেই। সাজু হৈ থকা কেইজনো চান্দী তুলি ল'লে। হাবিবোল হাবিবোল বহু মৃধাংগিত হৈ উঠিল। কোনোবা যদি কেনিবা আঁতৰিও আছিল লৰ দি দি চাপিফুটি আহিল। নবেশ বৰুৱাও ফোঁপাই-জোপাই লৰি লৰি বাৰাণ্ডাইদি ওলাই আহিল। তেওঁৰ পাচে পাচে নমিতা, জীয়েক আৰু নীলিমা। পম্মাই বঢ়ীক এৰি আহিব নোৱাৰিলে। আন দুজনীমান তিবোতা-মানুহো লৰালৰিকৈ ওলাই আহিল। তেওঁলোক বাৰাণ্ডাতে বৈ গ'ল। কাৰণ ইতিমধ্যেই শৰবাণ্ণা আৰম্ভ হৈ গৈছে। ৰামেশ্বৰে ধোঁৱাই ধোঁৱাই জৰালি থকা জোঁৰ-টাৰ অলপ বেঁকা কৰি তললৈ ধৰি খোজ ল'লে। কেইবাজনো বাট পোনাই দিলে।

নমিতাকে আদি কৰি তিবোতা-মানুহবিলাকে হুঁচুৱাবাৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে। স্তম্ভ হৈ বৈ ৰোৱা নবেশ বৰুৱাৰ দৃষ্টিৰেদি সবসৰকৈ চকুপানট বৈ আহিল। কোনোবাই মন কৰিলে দোখলেহেঁতেন তেওঁ মূৰেৰে বিৰাবৰকৈ কিবা আওৰাব লাগিছে। বোধহয় ‘মধু দানৱ দাবণ’ৰ লেখায়া কিবা মূৰ্খস্বৰ্গৰ কথা সংস্কৃত শ্লোককে তেওঁ স্মৰ্তিছিল। কিন্তু স্পষ্টকৈ ধৰিব

পূৰ্বা নগল। আনকি মদপী বকুৰাই মদৰ জালতে কিবা নকৰিবলগীয়া কাম কৰি পেলাইছে নাকি ডাক চাৰলৈকো নমিত্তা আৰু জীয়েকৰ মনত কেথলোৱাৰ উপায় নাছিল। মাক-জীয়েক দুয়ো সৰ্বটো-সৰ্বটাকৈ ধৰি সহিব নোৱাৰা বেজাৰত খুব কান্দিছিল। আম এগৰাকী তিবোতামানুহক সাক্ষাৎ ধৰি নীলমায়ো একেধৰণেই হুকহুককৈ কান্দি আছিল। শেষ ৰাৱাৰ এই আন্তিম বেদনাই তাত উপশ্লিত থকা সকলো মানুহকে বিচলিত কৰি ফুৰিলে। কাৰো মূৰত মাত-বোল নাই। আনকি ৰামেশ্বৰ বৰায়ো জ্বলা জ্বলা-টাৰ কঢ়িয়াই নিবলৈ ধৰি ওঁঠ দূটা টানকৈ কামুৰি ধৰিলে।

নবেণ বকুৰা এথোজ দুখোজকৈ শবধাত্মীসকলৰ লগ লাগিলগৈ। তেওঁ মূৰেৰে বিৰবিৰায়ে আছে। কোনেও তেওঁৰ কথা বজিবলৈ যত্ন নকৰিলে। কিন্তু ভাঙামি কৰিছে তেনে কৰিছে বুলিও কোনেও সন্দেহৰ চকুৰে তেওঁলৈ নাচালে।

আগে আগে ধোৱা ৰামেশ্বৰ কেতিয়াবা দুজনমান লগৰীয়াৰে সৈতে ভালোখনি আগুৱাই গৈছে, আকৌ কেতিয়াবা চাক্ষীলোৱা কেইজন তেওঁলোকৰ ওচৰ চাপি গৈছে। তেনেকৈ এবাৰ চাক্ষী নিচেই ওচৰ চাপি ধোৱাত ৰামেশ্বৰে কণৰ কাষতে বিৰবিৰণি শব্দনি লাহেকৈ উলটি চালে। আগকালে এজনক সলনি দি চাক্ষী কান্ধত লোৱা নবেণ বকুৰাৰ লগত খুন্দাই খাই বাৰ খুজিছিল। কৰমণি গা বচাই ৰামেশ্বৰে খৰকৈ খোজ চলাই আগবাঢ়ি গ'ল। কিন্তু বকুৰাৰ মূৰৰ ধ্যান মন্ত্ৰটো তেওঁ ধৰিব পাৰিলে, তেওঁ মোমায়েকৰ প্ৰিয় কবিতা 'মৰণৰে তুহু মম চিৰাম চমানকে' অবিৰাম গাই গৈছে।

সুদাভিকুজ

ফিং ফিংকৈ অবিবাহ দহি মিনিটমান বাজি থকা টেলিফোনটো ডাঃ
কপালী কাকিতয়ে দৌৰি আহি দাঙি লৈ স'হাৰি দিলে, “হেলউ !”

“কপালী ?”

“কোনে কৈছে ?”

“ধৰিব পৰা নাই নেকি ?”—সিম্ভৰ পৰা পদুম ক'ঠাই প্ৰশ্নহে
কৰিলে। কপালীৰ অলপ খং উঠিল। গতিকে বৰকৈ চিন্তা কৰি নেচাই
কৰ্কশ মাতেবেই সোধিলে, “কোন ? কাক লাগে ?”

“মই সনৎ—ডক্টৰ সনৎ দস্ত।”

সনন্তৰ নাম শুনি কপালীয়ে সংযত হ'বলৈ চেষ্টা কৰিলে। “মই অন্য
কোনোবা বুলি ভাবিছিলো দেই। সেই কাৰণে—”

“খং উঠি গ'ল। মোৰ পিছে তোমাৰ খং তুলি বৰ ভাল লাগে। মাত্ৰ
নেদেখা কাৰণেহে দ'খ।”

“চকুৰ ডাক্তৰ হৈ একো নেদেখাই হ'লা নেকি ?”

“এবা যোবে যোবে চকু ভাল কৰি দিবই লাগিছো। কিন্তু মোৰ নিজৰ
‘চকুয়েহে একো নেদেখা হ’ল।”

“নেদেখা হ'লা ?” কপালীয়ে কৃষ্ণিম আতঙ্কৰ সূৰত কৈ উঠিল।
ডাঃ দস্তয়ো সমান ভালভ হুমুনিয়াহ ছাৰি কৈ পঠিয়ালে, “এই ধৰা তোমাৰ
খং উঠা চাবলৈ মন গৈছে, কিন্তু মূখেৰে কথা কৈয়ে সন্তুষ্ট থাকিব লগা
হৈছে—‘হাৰ্ড মেলিডজ আৰ ছুইট বাট দউজ আনহাৰ্ড আৰ ছুইটাৰ’ কৰিব
লগা হৈছে।”

“আও ! আজি দেখোন কাইব কৰা হৈছে !”

“দৰকাৰ হৈছে। আজি মই ডাক্তৰী এৰি কাব্যতে ডুব দি পাহাৰি
থাকিব লগা অৱস্থাত পৰিছোঁ। বন্ধু পেচেন্ট এজন আহি মোৰ সকলো
বিদ্যা বাহিৰ কৰি দিছে।”

“ক’ব বঢ়া ?”

“ক’ব কব নোৱাৰো। ইয়াৰ নহয়। ভুল্ললোক কোনোবা ভাল ধৰকে মানুহ খেন লাগে। সংসাৰৰ খা-খবৰ বাখে। বহু বেমাৰ-আজাৰৰ নাৰ-ধাত্ম জানে। কথা-বতৰাও বেছ ভালকৈ কয়।”

“গোলমালটো কি ?”

“চকু। মোৰ ওচৰলৈনো আক ভোমাৰ নিচিনাকৈ মনৰ বেমাৰী আহিখনে ? চকু দঢ়া দেখুৱাবলৈ আহিছে—আজি এসপ্তাহে মোক হালবাল কৰি মাৰিছে।”

কপালী কাৰ্কাতিয়ে ধেমালিৰ সুৰত কলে, “চকুৰ বেমাৰীৰ বিষয়ত মইতো সহানুভূতি দেখুওৱাব বাহিৰে একো কৰিব নোৱাৰিম। চশমা-ভগ্না এজোৰ দি পঠিয়াই দিয়া, লেঠা ছিগি ধাব।”

প্ৰায় চিঞাৰ উঠাৰ দৰেই সনৎ দস্তই কৈ পঠিয়ালে, “চশমা-ফ্ৰম্মাৰে একো কৰিব পৰা নাই কাৰণেইতো বিপদত পৰিছো। বঢ়াৰ কি হৈছে মই ধৰিব পৰা নাই। বদমাইচী কৰিছে নেকি তাকো কব পৰা নাই।”

ডাঃ কপালী কাৰ্কাতি এইবাৰ অলপ ছিৰিয়াছ হ’ল। ডাঃ দস্তই সাধাৰণতে তেওঁলোকৰ মাজৰ সম্পৰ্কটোৰ কাৰণে মিদৰে ধেমালি কৰি ফোনত কথা পাতে আজি সেইদৰে পতা নাই বুলি তেওঁৰ এতিয়া লাহে লাহে অনুভৱ হ’ল। সেই কাৰণে তেওঁ ক’লে, “মই ভালকৈ কথাটো ধৰিব পৰা নাই, কি হৈছে অলপ বজাই কোৱাচোন।”

সনৎ দস্তই কবলৈ ধৰিলে, “আজি এসপ্তাহমান আগতে মানুহজন আহিল। চেম্বাৰত আন আন মানুহৰ দৰে তেওঁকো চালো। বঢ়াই সোমাই মোৰ সমুখৰ চাকখনত বহিয়েই কলে,—ডাক্তৰ মোৰ চকু দঢ়া ভাল কৰি দিয়ক। মই কিনো হৈছে সোধিলো। বঢ়াই কলে,—মইচোন প্ৰায়েই সকলো বস্তু সক সৰু দেখো—মানুহকো। মই ভাবিলো কমকৈ দেখে হবলা। বঢ়া মানুহ, সেইটোনো কি আচৰিত কথা ? গাঁতকে নিয়মমতো পৰীক্ষা কৰিলো। দুদিনে চাই যি বৃদ্ধিলো বঢ়াৰ বিশেষ ডিফেক্ট একো নাই—বয়সৰ কাৰণে যি অলপ শক্তি কমিছে তাৰ কাৰণে কিতাপ-পত্ৰ পঢ়িবলৈ চশমা এযোৰ দিব পাৰি। তাৰেই ব্যৱস্থা দিলো। চশমা পিন্ধি বঢ়া আকৌ হাজিৰ। মই সোধিলো—কেনে পাইছে ? বঢ়াই গহীনাই কলে—একো ভাল পোৱা নাই, আগৰ নিচিনাই সকলো বস্তু সৰু সৰু দেখি আহো, ৬

মই হাঁহি কলো যে বদীন্দমান ব্যবহাৰ কৰি চাওক, ভাল পাব। এতিয়া বদুই মোৰ পাচ নেবাই হৈছে—কম বোলে মই যেনভেনে ভাল কৰি দিবই লাগিব—আন সকলো মানুহে বস্তুবোৰ চকুৰে ঠিক দেখে, তেওঁ সকলো দেখিব কিয় ? ভুলোকক লৈ মই মহা বিপাওত পৰিছো।”

ৰূপালীয়ে সদুখিলে, “একো অসুখ নাই যদি কিয় এনে কৰিছে ? নৰ্মেলী যিবোৰ কাৰণত চকু বেয়া হ’ব পাৰে সেইবোৰ একো নাই নহয় ?”

“এবছ’লিউটলী নাই।” সনৎ দত্তই আকৌ চিঞৰি উঠাৰ দৰে ক’লে, “বদুটা মানুহ বদলি কেটেবেটৰ কথাই প্ৰথমে মনলৈ অহা স্বাভাৱিক—কিন্তু নাই, কেটেবেট নহয়। পাৰাৰ কথাটো কৈছোৱেই। কনিংহাম অপেচিটিৰ কথা ক’ব পাৰা—কিন্তু কৈছো নহয় সেইবিলাক একোৱেই নহয়। অস্ততঃ মই দেখাত সেইবিলাক ডিফেণ্ট একো নাই। মোৰ বিপদ হৈছে সেইখিনিতেই। মই এনেকুৱা কেছ দেখাও নাই, শুনো নাই।”

ৰূপালীয়ে ডাঃ দত্তৰ কথাখিনি ভালদৰে শুনিলে লাহেকৈ মন্তব্য কৰিলে, “কলোৱেই নহয়, মই ছিম্পথী দেখুওৱাৰ বাহিৰে একো কৰি দিব নোৱাৰিম। তুমিতো যি হওক তেনে এজন পেচণ্ট দেখিলাই—মই দেখাই নাই—শুনাত এইমাত্ৰ যিহওক শুনিলো।”

“ধেমালি নহয় ৰূপালী,” ডাঃ দত্তই গম্ভীৰ ভাবেই ক’লে, “বদুটাৰ কথা তোমাক কোৱাৰ কাৰণ আছে।”

“কি কাৰণ ?” ৰূপালী কাকতি যেন অলপ আতংকিত হৈ উঠিল, “মই কিবা কৰিব লাগিব নেকি ?”

“তুমি সহায় কৰিব লাগিব। কেছটো মই ইতিমধ্যে তোমালৈ বিকৰ কৰিছো।”

“সম্বন্ধাশ। মোলৈ কিয় ? চকুৰ বেমাৰী—তুমি হলো আই স্পেচিয়েলিষ্ট—মই কি কৰিব পাৰো ?”

“শুনো মই বৰ কষ্ট কৰি—বৰ কামনা কৰি ভুলোকক তোমাৰ ওচৰলৈ যাবলৈ মান্তি কৰাইছো। মোৰ অনুমান হৈছে তেওঁৰ মূৰৰ কিবা গোলমাল আছে। নহলে বদুটা ভাল চকুৰে ডাঙৰ বস্তু সকলো দেখিব কিয় ? কিন্তু পোনে পোনেতো আক কৰ নোৱাৰি যে আপোনাৰ মূৰৰ বিকাৰ আছে, পাঁজকে ভৰি ৰূপালী কাকতিৰ ওচৰলৈ যাওক। বদুজৰ নোৱাৰাকৈ বহুত বদুই পকাই কৈছো যে শৰীৰৰ আন বহুত বিকাৰৰ কাৰণেও চকুৰ অসুখ

হ'ব পাৰে। আপুনি সেইবাবে ডঠৰ কাৰ্কাডিক দেখা কৰকগৈ—লাগিলে বাক
মইও এষাৰ কৈ দিম।”

ৰূপালীয়ে সূৰ্ধিলে, “তেন্তে তুমি ভাবা যে কেছটো ঠিক তেনেধৰণে
কিবা?”

“মোৰতো তেনে বুলিয়েই সন্দেহ হয়।”

“তুমি এভইড কৰিবৰ কাৰণে মোৰ গাত পেলাই দিয়া নাইতো?”

“নাই নাই নাই। কোণলেবে তোমাৰ তালৈ বিফাৰ কৰি পঠোৱা কাৰণে
দেখাত তেনে যেন লাগিব পাৰে। কিন্তু বিশ্বাস কৰা মই সেইটো কৰা
নাই। আৰু তুমিনো ভাবিব পাৰানে মই তোমাক ইচ্ছা কৰি বাৰ্ডে'ন এটা
দিবলৈ ভাল পাম? তুমি জানা মই তোমাৰ কাৰণে—”

“হৈছে হৈছে,” ভাঃ কাৰ্কিভিয়ে সনৎ দস্তৰ প্ৰেমাভিনয়ৰ উছাহত বাধা
দি ক'লে, “ভাললৈ বুলি হওক বোৱালৈ বুলি হওক মোৰ অপকাৰটো
কৰিলাই যেতিয়া এতিয়া কোৱাচোন মানুহজনৰ কিবা এণ্টিচিভেণ্ট জানা
নেকি?”

“নাম শ্ৰীশান্তনু বৰুৱা। বয়স ছিষ্টটীৰ ওচৰা-ওচৰি। ঘৰ নগাওঁ
জিলাৰ কোনোবা এঠাইত বুলি কৈছিল—পাহৰি গলো। সাধাৰণ স্বাস্থ্য-
পাতি ভাল। বঢ়া হৈছে যদিও বেছ মজবুত হৈ আছে। আৰু কিবা
লাগিব নেকি?”

“এইবোৰ হ'বলা এণ্টিচিভেণ্ট হ'ল? এইবোৰ কথাতো ময়ো মানুহজনক
কৈছিলো কব পাৰিম। তেখেতে নিজৰ জীৱনৰ কথা, কাৰ'কলাপৰ কথা
কিবা কৈছিল নে নাই ভাৰ্কেহে সূৰ্ধিছো।”

“এ সেইবোৰতো সূৰ্ধিবৰ ন'হল। সেইবোৰ যে কামত আহিব ভবাই
নহ'ল নহয়, সেই কাৰণে—”

“মানুহজন মোৰ ইয়ালৈ কেতিয়া অহাৰ কথা?”

“ইমানপৰে গৈ পালে বুলিহে ভাবিছিলো। নহলে মই ইমানখিনি কথা
কবলৈ সূৰ্ধিবাই নেপালোহে'তেন। আজিয়ে—”

কলিং বেলটো বাজি উঠাত ৰূপালী কাৰ্কিভিয়ে সিমানতে ভাঃ দস্তৰ পৰা
বিদায় লৈ টেলিফোনটো ধৈ দিলে। ঠিক সেই সময়তে কাম কৰা
ল'ৰাটোৱে আহি জনালে যে বঢ়া মানুহ এজন আহিছে, বাইসেটক দেখা
কৰিব খোজে।

॥ ২ ॥

“ডাঃ কপালী কাকতি ?”

“হয় আহক ।”

নমস্কাৰৰ উদ্ভবত হাত দুখন দাঁও ডাঃ কাকতিয়ে শান্তনু বকবাক আগবঢ়াই ভিতৰলৈ লৈ গ’ল । সাধাৰণতে বোগীক তেওঁ চেম্বাৰলৈ লৈ যায় । কিন্তু মানুহজনৰ আচৰিত আচৰণৰ বিষয়ে সনৎ দস্তৰ পৰা অলপ আগতে শুনি এই নিয়মৰ ব্যতিক্রম হ’ল । বঢ়া মানুহজনক দুমিঃ কমৰ মূখতে লগ পোৱা কাৰণেও চেম্বাৰলৈ নিনি তালৈকে লৈ গ’ল ।

ওখ ক্ষীণ বগা মানুহজন । ধপধপীয়া চৰ্ম্মৰীয়া আৰু হাতখৰা কামিজ পিন্ধিছে । ভৰিত ফিটামৰা এঘোৰ বগা জোতা । চশমাঘোৰ যে নতুন দেখিলেই ধৰিব পাৰি । আধা-আধিয়েই পকি যোৱা চুলিখিনি এঘাৰ কাটিবৰ সময় কেতিয়াবাই পাৰ হৈ গৈছে । ডাঢ়ি কিন্তু চিকুণকৈ খুবোৱা —ভোবোৱা গোঁফকোছাই মূখখন ঢাকি ধৰিব খোজে । কথা কওঁতে সামান্যভাবে ওলোৱা দাঁত দুপাৰি কপালীয়ে লক্ষ্য কৰিলে—নকল নহয়, এতিয়াও মজবুত হৈয়ে আছে । তেওঁ তেতিয়াহে মন কৰিলে যে ক্ষীণ যদিও ডেকা মানুহৰ দৰেই খোজ কাঢ়ি আহিছে । বঢ়া বেছ ভজবজীয়া । ভাব মানে সনতে কোৱা মতে মানুহজনৰ সাধাৰণ স্বাস্থ্য ভাল ।

কপালীয়ে মানুহজনক বহিবলৈ দিলে । অলপ সময় কাৰো মূখত মাত-বোল নাই । সেইদৰে বেচি সময় থাকিব নোৱাৰি কপালীয়েই আবশ্য কৰি দিলে, “কওকচোন ।”

কপালীক আচৰিত কৰি দি বঢ়াই কলে, “আইদেউ তুমি তেনেই ছোৱালী মানুহ । গোমাৰ নাম শুনি মই আন ধৰণেহে ভাবি আছিলো । মই তোমাক তুমিয়েই বুলিলো—মই বঢ়া মানুহ—বেয়া পাবানেকি ?”

“নাই নেপাওঁ বেয়া,” কপালীয়ে হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰি কলে । আচলতে মনে মনে তেওঁৰ অলপ খঙেই উঠিছিল : ডাক্তৰ হ’ল বুলি, মানুহে নাম শুনিলে বুলি তেওঁ কিবা হাতী এটা মান হব লাগিছিল নেকি ?

“বেছ বেছ বেছ,” বঢ়া উৎফুল্ল হৈ উঠিল । “বৰ সন্তোষ পালো, বৰ সন্তোষ পালো । বিদুষী ছোৱালী তুমি ইমান জ্ঞানী হৈছা । তোমা-লোকৰ আচল ঘৰ ক’ত ?”

—শিৱসাগৰত।

—শিৱসাগৰৰ কোনাধীনত?

—মেলাচকৰ বদলি কৰ।

“এ জানো জানো।” ৰূপালীৰ বিৰাট বঢ়াই তুলি বঢ়াই উছাহত কবলৈ ধৰিলে, “কাৰ ঘৰৰ কোৱাচোন। পদুৰণা মানুহ হ’লে চিনি পাবও পাবো।”

ৰূপালীয়ে অনিচ্ছা সবেও কলে, “চিনি নেপাব নেকি—দেউতা তেনে জলাজাত মানুহ নহয়। বাগিচাতহে কাম কৰিছিল—নাম হৰেশ্বৰ নাথ কাকতি।”

“হবেন কাকতি, হবেন কাকতি” বঢ়াই যেন মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

ৰূপালীয়ে কলে, “ককাদেউতাৰ নাম কলে চিনি পাব নেকি—মানে দেউতাৰ খুৰাদেৱেক ধৰ্মকান্ত কাকতি।”

“ধৰ্ম কাকতি,” বঢ়া চিঞৰি উঠিল, “তোমালোক ধৰ্ম কাকতিৰ ঘৰৰ? তাকে নোকোৱা কিয়? তোমালোক দেখোন আমাৰ বংশৰে মানুহ। আমি শিৱসাগৰৰ পৰা উঠি আহিলো কাৰণেহে বৰবৈ সম্বন্ধ নোহোৱা হ’ল। আমি নগাৰৰ ঠালটো বেলেগ হৈ গ’লো। তাকে নোকোৱা কিয়? ইচ ইচ ইচ! তুমি দেখোন আমাৰ ঘৰৰে জীয়ৰী।”

ৰূপালীয়ে অলপ ভয়ে ভয়ে কলে, “হয় ময়ো এতিয়াহে আপোনাক অলপ ধৰিব পাৰিছো।” কি পাবিছো সন্দিহ দিৱে বদলি ভয় লাগিল। তেওঁ উঠি কলে, “চাহ এটো পা আনো আপুনি খন্তেক বহক।”

“নেলাগে।” শান্তনু বৰুৱাই ইমান জোৰ দি অগ্ৰাহ্য কৰিলে যে তাৰ কাকতিৰ বুক কঁপ গ’ল। “মই য’তে ত’তে চাহ নেখাওঁ।”

আকৌ বীহ ৰূপালীয়ে কলে, “কিবা আপুনি আছে যদি থাকক যাক।”

“আছে। আপুনি আছে। কিন্তু তুমি যিটো ভাবিছা আইদেউ সেইটো নহয়। খুঁত-নীতিৰ কথা নহয়। শূন্য।” এই বদলি বঢ়াই অলপ বৈ চিন্তা কৰি কবলৈ ধৰিলে, “মোৰ নিজৰ ভীতজা ল’ৰা এটাক মই সৰুৰে পৰা ভাঙ-বদলি কৰিছিলো, পঢ়ুৱাইছিলো। বাপেক নথকাত ময়েই তাৰ সকলো ভাব লৈছিলো। বি-এ পাছ কৰি সি চাকৰিত সোমাল আৰু টাউনত

খাণ্ডিলে ললে। ঘৰলৈ নহাই হ'ল। আনকি বাহিৰে বাহিৰে বিস্ময় পাতিলে। বিস্ময়লৈ অৱশ্যে আমি গোটেইখনে গৈছিলো। কিন্তু বিস্ময় পিছতো সি স্নান কৰিলে নাছিল। ঘৰৰ ল'ৰা এটাকতো এইদৰে এৰিব নোৱাৰি। মই এদিন ওলালো তাক চাবলৈ। মই ঘোঁতলা সৈ পাণ্ডু সিহঁতহাল ভৌতলা সাজি-কাচি বাল্মস্কোপ চাবলৈ ওলাইছিল। ল'ৰাটোৱে মোক বহিবলৈ দি ভিতৰলৈ গ'ল। মই বহি আছো, সি ওলাই নাহেহে নাহে। এবাৰ উমান পালো সিহঁত হালে ভিতৰত কিবা তৰ্কাতৰ্কি কৰিছে। অন্তৰ্ভাৱ কৰিলো বৈশ্বক্সে কথ কৰিছে, সি বজাবলৈ চেষ্টা কৰিছে কিন্তু পৰা নাই। অলপ পিছতে সি ওলাই আহি কলেহি—খুৰা আপুনি আজি বংশী বকুৰাৰ ঘৰতে থাককগৈ, আমি চিনেমা চাবলৈ যাওঁ, টিকেট কাটি থৈছো, মই কাইলৈ লৈ আহিম গৈ। মই মৰি যোৱা যেন পালো। বংশী বকুৰা আমাৰে এৰা আপোন মানুহ। মই একোকে নকৈ বাক বুলি ওলাই আহিলো। সেইদিন ধৰি আইদেউ মই আক ঘৰৰ বাহিৰত কোনো মানুহৰ ঘৰত একো নেখাওঁ। মই ইমান আগুহ কৰি সিহঁতৰ খবৰ লবলৈ গৈছিলো। দুখে-ভাগৰে গৈ পাইছো। পানী এটোপা যাচিব ক'ত, মোক উলিয়াইহে পঠিয়ালে। মই অলপ একাচেকা মানুহ। যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলো কৰিলোৱেই।”

ঘটনা শুনি কপালীও বৰ আচৰিত হ'ল। তেওঁ কলে, “বৰ আচৰিত কথা।” শান্তনু বকুৰাই জেপৰ পৰা টাইপ ৰাইটাৰৰ টেপৰ টোমা এটা উলিয়ালে। সেইটো সাৱধানে খুলি তাৰ পৰা মিল্লাৰ উলিয়াই চিগাৰেট পকাৰৰ কাৰণে হাতৰ তলুৱাত মোহাৰিবলৈ ধৰিলে। আন এটা জেপৰ পৰা পেপাৰ আৰু জুইশলাও ললে। কি কব কপালীয়ে আৰু ভাবিব নোৱাৰিলে। এবাৰ ভাবিলে—বেমাৰৰ কথা নকম নেকি? নে তেদেই উলিয়াব?

হাতৰ বড়ুই কলে, “বাক যোৱা মোক পানী এটোপা দিয়া। তোমাৰ লগত আজিহে চিনাকি হলো। তুমি কিবা ভাবিবও পাৰা। যোৱা আইদেউ, তোমাৰ কাৰণে মই আজিলৈ বাক প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিলো—কিন্তু সাৱধান, শূদা চাহ এটোপাহে দিবা, আৰু একো নেলাগে।”

ডাঃ কাকতি লৰালৰিকৈ ভিতৰলৈ উঠি গ'ল আৰু কাম কৰা লৰাটোক পানী তপতাবলৈ লগাই দিলে। কাপ-প্লেট এযোৰ ভালকৈ ধুই ৰখিলে

ক'লে। পানী গৰম হয় মানে বঢ়া অকলশৰে বহি আছে বুলি এবাৰ আকৌ এনেয়ে ওলাই আহিল।

শাস্তনু বকুৱাই চিগাৰেট হুঁপ থকাৰ পৰাই কপালীক দেখি কৈ উঠিল, “বুইছা আইদেউ। মই ষিটো ঘটনা কলো সেই বিষয়ে তুমি একোনেভাবিবা। এইবোৰ হৈয়ে থাকে। তুমি নিশ্চয় খেবজপীয়েবৰ কিং লিয়েৰ পঢ়িছা— আমি তাহানিখন স্কুলত লেবে লেখা গল্পটো পঢ়িছিলো। ইমান ভাল মানুহজন বাক কিয় বলিয়া হৈছিল? জীয়েকহঁতৰ অকৃতজ্ঞতা দেখি নহয়নে? মই কিন্তু বলিয়া হৈ যোৱা নাই চোৱা। অথচ ভীতজা ল'ৰাটোৱে কৰাতকৈও ডাঙৰ ঘটনা মোৰ জীৱনত হৈ গৈছে। মোৰ একেজনী মাতৃ মৰমৰ জী—তাই মোক কি ক'ব জানানে? ক'ব দেউতা, আপুনি অম্লক অম্লক মাহত নাহিব, ল'ৰা-ছোৱালীকিটাব পঢ়াব ক্ষতি হয়। নাতি-নাতিনীলৈ মোৰ হেপাহ হয়, যেতিয়াই মন যায় তেতিয়াই গৈছিলো—অ' এতিয়া মই তোৰ হাক-বচন শুনিয়ে বাব লাগিবনেকি? মোৰ ছোৱালীয়ে মোৰ কথা নেভাবিলে—তাইৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কথাহে ভাবিলে। তাইৰ মাকৰ কথা শুনিবা নে? আজি অৱশ্যে তেওঁৰ কথা ক'ব নেপায়—তেওঁ আক নাই। কিন্তু সত্যৰ খতিবত কবই লাগিব যে তেওঁ বিয়াৰ দিন ধৰি মোক তেওঁলোকৰ ঘৰখনৰ নিকিনা গোলাম বুলি ভাবি লৈছিল। শহুৰৰ ঘৰত টকা-পইচা লাগে—মেৰ হাতত থাকক-নাথাকক যোগাব কৰি দিবই লাগিব। নহলে ঘোৰ কমল লাগিব। তেওঁলোকৰ ঘৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ পঢ়া-শুনা, বিয়া-বাক গোটেইখিনিৰ দিহা ময়েই কৰিব লাগিব—নহলে মই কিহৰ জেঁৱাই! অথচ মানুহজনীয়ে আমাৰ ঘৰখনৰ বিষয়ে এই ধৰণে এদিনলৈকে ভাবিব নোৱাৰিলে। বুইছা আইদেউ, কিং লিয়েৰৰ কি দখ? মই কিং লিয়েৰৰ বাপেক।”

কপালীয়ে উচপিচাবলৈ ধৰিলে। এইবোৰ তেওঁৰ আগত কোৱাৰ কি অৰ্থ? বঢ়াৰ মূৰটো তেনেহলে বেয়াই নেকি? ডাঃ দস্তই গম পাইছে বঢ়াক তেওঁৰ ওচৰলৈ পঠাইছে নেকি?

এনেতে কাম কৰা ল'ৰাটোৱে টো এখনত দুকাপ চাহ লৈ অহা দেখি কপালী আতঙ্কিত হৈ উঠিল। বঢ়াই বা আকৌ কি ভাবে? তেওঁ উঠি কলে, “এই তই চাহ কৰিলি কিয়?”

ল'ৰাটো অবাৰ। সি চাহ কৰিলে কি জগৰ লাগে? চাহতো গিয়েই

সদায় কৰে। এনেতে বঢ়াই মাত্ৰ লগালে, “আইদেউ, তুমি হয়তো ভাবিছা মই খাবলৈ বেয়া পাম বঢ়িল। একো নহয়—এয়েই হব। সিও মানুহ। মানুহৰ হাতে খাবলৈ মানুহৰ একো আপত্তি থাকিব নালাগে। লৈ আহ বোপাই।”

স্বস্তিৰ নিঃশ্বাস পেলাই কপালীয়ে টেংখনৰ পৰা চাহ একাপ নি বঢ়াব হাতত তুলি দিলে। ইকাপ নিজে লৈ কপালী আকৌ আগৰ ঠাইত বহিলহি। ল’ৰাটো গঢ়ি গ’ল।

চাহত লাহে লাহে সোহা মাৰি বঢ়াই কোঠাটোৰ ওপৰত চকু ফুৰাই সন্ধানিলে, “ঘৰটো তোমাৰ নিজা নেকি?”

“নাই, ক’ত নিজা,” কপালীয়ে টপবাই কলে, “ভাড়াঘৰ। নিজা ঘৰ হবলৈ গোটেই জীৱনটো লাগিব যেন পাইছো।”

শান্তনু বৰুৱাই অলপ ধেমেলীয়া সদৰত সন্ধানিলে, “ধন-পইচা হোৱা লাই নেকি?”

“নাই ক’বনো ধন-পইচা হব।”

“তুমি বাট লব জনা নাই হবলা।”

“জানো, কি বাট ললে ভাল কবই পৰা নাই।”

“শূনা,” বঢ়াই নীৰৱে বহুসৰ হাঁহি মাৰি সমিধান দিলে, “কেইবছৰ-মান আগলৈকে আমাৰ মৌজা আছিল—এতিয়া নাই। মোহন বায় বঢ়লিবৰ আমাৰ ডেকা মহৰী এটা আছিল। বৰ দখীয়া মানুহৰ ল’ৰা—আমাৰ ওপৰতে তাৰ ঘৰখন চলে বঢ়িব লাগে। আমাৰ মৌজা গ’লত তাক একুৱাই দিলোঁ। কাৰ বৃদ্ধিত কব নোৱাৰোঁ, মোহনে ঠিকা কৰিবলৈ ললে। মোৰ পৰা দহহেজাৰ টকা খুজি নিলে—কিবা হয় যদি হওক বঢ়িল দিলোঁ। শূনিলোঁ সি বোলে তাৰে পাঁচশমান ভেটীকে খুৱালে। এতিয়া মোহন বায়ৰ নদনবদন অৱস্থা, জয় জয়-ময় ময়। আমাৰ পিনে নেযায়েই—নেচায়েই। মাতি পঠালেও কয়—সময় নাই। টকাখিনিও নিদিজে—খুজিবলৈ যাবলৈও লাজ লাগে—সিও উপস্ৰাচি নিদিয়হি। এদিন মানুহ এটা পঠাইছিলোঁ—কি কলে জানানে? খং কৰি মানুহটোক কৈ পঠিয়ালে, ‘টকা আনিছিলোঁ যে কিবা প্ৰমাণ আছেনেকি?’ বঢ়াইছা আইদেউ, এনেকুৱা নহলে ধন ঘটিব নোৱাৰা।” এইবঢ়ি বঢ়াই বৰ আমোদ পোৱাৰ দৰে ঢেকঢেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

এবাৰ সন্নিধা চাই কপালীয়ে লাহেকৈ উলিয়ালে, “অেনেহলে আপোনাৰ অসুখটো এবাৰ……”

“ধোৱাহে অসুখ-চসুখ !” বৃঢ়াই তেওঁক কবলৈকে নিদিলে, আৰু খোৱা চিগাৰেটৰ টুকুৰাটো খলাবলৈ ধো-জা কৰি কলে, “তোমাৰ লগত চিনাকি হলে? হেঁতিয়া বেমাৰ-আজাৰ দেখুৱাই থাকিব পাৰিম। আজিলৈ চিনাকি হোৱাতে থকচোন—কি বোলা?”

“আপোনাৰ যেনে ইচ্ছা।”

বৃঢ়াই এইবাৰ কপালীৰ ঘৰৰ বিষয়ে নানান প্ৰশ্ন কৰিবলৈ ধৰিলে। কপালীবো মনত খেলালে যে বৃঢ়াৰ ঘৰৰ খা-খবৰ দূই-এটা লৈ খোৱা ভাল হব। কাৰণ ঘৰলৈ গ’লে যদি কেনেকাকৈ বৃঢ়াৰ কথা ওলায় তেন্তে কব লগাও হব পাৰে। গতিকে তেওঁ সন্নিধিলে, “আপোনাৰ সেই ছোৱালী-জনীয়েই নে আক ল’ৰা-ছোৱালী……”

“নহয়, মোৰ ল’ৰাটোহে ডাঙৰ—ছোৱালীজনী সৰু।”

“তেওঁ কি কৰে?”

“মোৰ ল’ৰা ডাঙৰ মানুহেই।”

শাস্তনন্দ বৰুৱাৰ কথাত ঠাট্টাৰ সৰু এটা উঠিল। “এম-এ পাছ কৰি প্ৰথমে এখন স্কুলত মাস্টৰ হৈ সোমাল। মই বোলো ভালেই হৈছে—মাটি-বাৰীকে চাব পাৰিব। পিচে নাই, সি স্কুলত কেইমাহমান থাকিয়েই পৰীক্ষা দি চাকৰি ললে। এতিয়া বৰপেটাত এছ-ডি-অ’ হৈ আছে।”

“ভালেই হৈছে।”

“কেনেকৈ ভাল হৈছে?” বৃঢ়াই উভতি ধৰাত কপালী বিমোহিত পৰিল। “মলক গুহীন গুহীন পঢ়িছানে?—বেজবৰুৱাৰ সাধু এটা আছে। মলখু নামৰ গাৰলীয়া ল’ৰা এটা চাহাব হৈ গাৰলীয়া বাপেকক চিনি জনাপোৱা হৈ বঙলাৰ পৰা খেদি পঠাইছিল। মোৰ ল’ৰাৰ নাম অবশ্যে মলখু নহয়—লন্দন বৰুৱাহে। কিন্তু সিও জাতে-পাতে এটা মলখুৰেই। বিদ্যা-বুদ্ধি হলে মানুহ ডাঙৰ হয় বুলি ভাবিছিলো। পিছে মোৰ ল’ৰাৰ ক্ষেত্ৰত দেখিলো মিছা। সি মোৰ খবৰকে নলয়, ঘৰলৈ নাহে, তাৰ তালৈ গ’লেও বেয়া পায়—মলখুৰে খেদাৰ দৰে পদূলিৰ পৰাই অবশ্যে নেখেদে, কিন্তু গম পাওঁ যে মই তাৰ চাহাবী বঙলাত অনাহুত। মই নগলেই মোৰ চাহাব-পো মেম-বোৱাবীয়ে ভাল পায়।”

কপালীয়ে ভয়ে ভয়ে ক'লে, “আপুনি ইমান বেয়া কৈ ভাবি লোৱা উচিত নহয় হবলা। কোনো ল'ৰা-ছোৱালীয়ে মাক-বাপেকক সিমানে বেয়া ব্যবহাৰ কৰিব সোৱাবে। আপোনাৰ ল'ৰা চৰকাৰী চাকৰিয়াল কাৰণে হয়তো অলপ অচৰপ গহীন হৈ থাকিব লগাত পৰিছে।”

শান্তনু বৰুৱাই ককণ সুৰত কলে, “তুমিতো আই বিজাউৰ পৰা আহিলানে। তোমাৰ নাম মই আগৰে পৰা শুনি আহিছো। উন্নত দেশত উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰাৰ মূল্য তুমি বুজা। মোৰ ল'ৰা কিন্তু বিজাউলৈ নোমোৱাকৈয়ে যোৱা অনা চাহাব। সি দেশতে যিকণ শিক্ষা পালে তাৰেই যিমান বিনয়ী হ'ব লাগিছিল তাৰ এশ ভাগৰ এভাগো ন'হল। শুনিছো—চাকৰ-বাকৰক মৰিওৱা, মদ-পানী খোৱা, ভেটী খাই অনায়াস কৰা—তাৰ একো কৰিবলৈ বাকী নাই। এটা উদম্ভ, গদুক গোসাঁই নমনা অশুভ কিবা। সি ইয়াতে হেনো ৫০ হেজাৰ টকাত চাৰি বিঘা মাটি কিনিছে। আৰু ৫০ হেজাৰ মান খৰচ কৰি কিজানি আজি-কালিতে ঘৰ সাজিব। ইমানগাল টকা সি ক'ত পাৰ বা পাইছে?”

কপালীয়ে আৰু একো নকলে।

হঠাৎ বঢ়া বাবলৈ উঠিল। “তোমাৰ হয়তো কাম আছে। মই বহুৱাই থৈছো। মই আজিলৈ উঠো। বেমাৰ দেখুৱাবলৈ আকৌ আহিম।”

“নিশ্চয় আহিব।”

বঢ়াই একেই ককণ সুৰত ক'লে, “তোমাৰ লগত কথা পাতি বৰ ভাল লাগিল। আজি নতুনকৈ মোৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীলৈ মনত পৰিছে। নন্দনৰ মই বাপেকী হওঁ সঁচা, কিন্তু সি মোৰ ল'ৰা নহ'ল—পঢ়ি-শুনি এনে বিজতবীয়া কিবা হবগৈ বঢ়াৰি ভবা নাছিলো—তেনে আদৰ্শ মোৰ ঘৰত কোনোকালে নাছিল।”

বঢ়া ওলাই গ'ল। কপালীয়ে দুৱাৰ মূখলৈকে আগবঢ়াই দি বহু পৰলৈকে চাই থাকিল।

॥ ০ ॥

ডাঃ সনৎ দত্তই ফোনটো দাঙি লৈ সঁহাৰি দিলে, “হেলু।”

“মই কপালীয়ে কৈছো।”

“অঁ কোৱা কোৱা”, ডাঃ দত্ত পৰম উৎসাহিত হৈ উঠিল, “শান্তনু বৰুৱাৰ খবৰ পোৱা নে নোপোৱা?”

“তাকেহে সন্দিগ্ধ বুলিছে। সেই এদিনেই যি আহিল—আকৌ আহিম বুলি আক নাই। নাই অৱশ্যে ভালেই হৈছে। আহে আহে বুলি ভয় খাই আছে।”

“কিয়হে ?”

“তুমি ভাল পেচেষ্টজন পঠাইছিল।”

“কিয়, কিয় ?”

“প্ৰথম কথা শাস্তন বকৰা মোৰ সম্পৰ্কীয় হয়—যদিও মই চিনি লোপাওঁ।”

“বাই জ’ভ ! হয় নেকি ?”

“বিতৰ্কিত, তেখেতৰ যি বেমাৰ তাৰ চিকিৎসা কৰিবৰ ক্ষমতা মোক নাই—যদিও এই শ্ৰেণীৰ বেমাৰীৰে মই ডাক্তৰ।”

“কিমানচৰ্ছ অতঃ পৰম্ ! তেন্তে মই কণা চকুৰ ডাক্তৰে বঢ়াক ভাল কৰিম কেনেকৈ ? কথাটা অলপ বঢ়াই কোৱা।”

কপালীয়ে কলে, “তেখেতে সকলো বস্তু সক সক দেখে। কিন্তু তেখেতৰ বেমাৰ চকুত নহয়। সেইটো তুমিয়েই কৈছা—তুমি এক্সপাৰ্ট ষ্টিভিয়া তাৰ ওপৰত আৰু কথা নাই। কিয় তেখেতে বস্তু সক দেখে তাক মই জানিব পাৰিছো যদিও তাক দূৰ কৰা মোৰ পক্ষে সম্ভৱ নহয়। এনেকুৱা কিছুমান সামাজিক কথা, বিশ্বাসৰ কথা—গভীৰ নৈতিক কথা ইয়াৰ লগত সাঙোৰ খাই আছে যে তাৰ তলী পোৱা তোমাৰ-মোৰ সাধ্যৰ অতীত। সেই প্ৰথম দিনা এণ্টাৰ্মান কথা পাতিয়েই মই বুলিব পাৰিলো। সেইবাবেই কৈছো যে তেখেত যদি আকৌ আহি মোক লক্ষ্য তেন্তে মই বৰ বিপদতে পৰিম।”

সনৎ দস্তই লাহেকৈ উত্তৰ দিলে, “মই আগতকৈয়ো নুবুজাহে হলো। যি হওক, তোমাৰ আৰু একো ভয় নাই। শাস্তন বকৰা তোমাৰ ওচৰলৈ আৰু নেযায়।”

“স’চা ?”

“স’চা। তেখেতৰ ল’ৰা বৰপেটাত এছ-ডি-অ’ হৈ আছে নহয়—কাজি বাতি মনে মনে আহি দেউতাকক ধৰি লৈ গ’লহি। নন্দন বকৰা মোৰ স্কুলীয়া দিনৰে বন্ধু। মোক আহি লগ ধৰাত মই খবৰ-খবাব কৰি শাস্তন বকৰাক বিচাৰি দিলো। বঢ়াৰ হেনো অলপ মগজুৰ দোষ ঘটিবলৈ আৰম্ভ

ক'ৰিছে, কিন্তু ঘৰখনে কাকো জানিবলৈ দিব নোখোজে। তেখেত ঘৰৰ পৰা মনে মনেহে আহিছে। ইয়াত কোনোবাই দেখা পাই খবৰ দিয়াত ঘৰৰ পৰা নশ্বদনলৈ টোলগ্ৰাম ক'ৰি দিছিল। নশ্বদন গোটেইটো দপদপাই আছে। মোৰ মান-সন্মান নোহোৱা ক'ৰিলি, তাকৈ ম'ৰি নগলি কিয়, মানুহে জানিলে মোক হি ভাবিব—ইত্যাদি গালি-শপনি পাৰি বঢ়াক জোৰ ক'ৰি গাড়ীত ভৰাই লৈ গুচি গ'ল।”

ৰূপালীয়ে শ্বশ্বিতৰ নিঃশ্বাস পেলালে।

সনৎ দত্তই সূৰ্ধিলে, “হুন্মুনিয়াহ পেলালা দেখোন? এইফালৰ মাতটো শূনি বৰ ভাল লগা নাই নেকি?”

“গধূলিকৈ এবাৰ আহিবা।”

“নিশ্চয় যাম, নিশ্চয় যাম। মোৰ মনৰ বেমাৰ ধে তোমাৰ হাতত-হে ভাল হ'ব সেইটো মই কেতিয়াবাই কৈ থৈছো।”

“নিজৰ চকু ঠিক আছে বুলি নিশ্চিত তো?”

“চকুহাল সোলোকাই হৃদয়ত লগাই লৈছো।”

“তুমি বৰ বাজে বকা.....নশ্বদন বকুৱা মানুহজন কেনে?”

সনতে অলপ ভাবি ক'লে, “উৎকট চাহাব যেন লাগিল। হাই অফিচাৰ বুলি ইমান চাহাব নহলেও চলে। ল'ৰাটো বহুত সলনি হ'ল। দেউতাকক অযথা জুলুম কৰা যেনেই লাগিল। কিজানি ল'ৰা-ছোৱালীৰ এনেকুৱা আচৰণৰ কাৰণেই তেখেতৰ মানসিক বিকৃতি ঘটিবলৈ গ্ৰাস্ত কৰিছে।”

ৰূপালীয়ে আকৌ হুন্মুনিয়াহ পেলাই ক'লে, “বাকু থওঁ। আহিবা।”

নেদেখা জুইৰ ধোঁৱা

ভাড়াঘৰ বিচাৰি গৈছিলো। দেৱধানীক লগ পাম বুলি ভবা নাছিলো।
সোণালীক আৱিষ্কাৰ কৰিম বুলিতো মই কম্পনাও কৰা নাছিলো।

এম-এ দিয়েই স্কুলত সোমাইছিলো। বহুত চেণ্টাৰ মূৰত ডেৰ বছৰ
পিছত আকাংক্ষা মতে বৰ্তমান চাকৰিটো পালো। অৰ্দ্ধ চৰকাৰী, উচ্চতন
বিষয়াৰ পদ। শিক্ষকতাৰ প্ৰতি মোৰ অশ্ৰদ্ধা নাই। কিন্তু স্কুলত মন বহা
নাছিল। মধ্যৰিক্ত ঘৰখনেও ভাল পোৱা নাছিল। সেই বাবে এই চাকৰিটো
পাই মই উশাহ ললো, ঘৰখনেও হাঁহিব পৰা হ'ল।

ঘৰৰ পৰা আহি দুদিন ডাকবঙলাতে থাকিলো। কামত যোগদান
কৰি ভাড়াঘৰৰ খবৰ লৈও আছিলো। এজন তলতীয়া কৰ্মচাৰীয়ে কলে যে
ভবলমুখত ভবলমুখৰ পাৰতে দুৰ্গাধৰ কাকতিৰ সৰু ঘৰ এটা খালি হৈ
আছে। সেইটো সাধাৰণতে এজনীয়া বা দুজনীয়া, পৰিয়াল নথকা পাৰ্টিকে
ভাড়া দিয়া হ'ব। কাৰণ দুচলীয়া অকমানি ঘৰটোৰ মাত্ৰ দুটা কোঠা,
ভিতৰপিনে ভাত বন্ধা চালি এডোখৰ; আন সা-সুবিধা বিশেষ নাই।
আগফালে পাচফালে ঠাই নাই।

গুৱাহাটী মোৰ পঢ়া ঠাই। সকলো অঞ্চলৰে তলানলা পাওঁ। সেই-
বাবে আবেলি ডাকবঙলাত চাহ এটুপি খালেই বিজ্ঞাবে ভবলমুখলৈ গৈ
অলপ সুধি-পুৰি দুৰ্গাধৰ কাকতিৰ ঘৰটো উলিয়াবলৈ বিশেষ টান ন'হল।
আসাম-টাইপ, পুৰণি, আহল-বহল ঘৰ। আহল-বহল মূৰলি পৰ্টিকো, ব'ত
এখন পুৰণি, প্ৰকাণ্ড আৰ্ম-বেঞ্চ পকী আলিৰ সমান্তৰালকৈ ইমূৰ-সিমূৰ
জুৰি আছে, তিনিখন বেতৰ সেউজীয়া চাকিও পাৰি ধোৱা আছে এখন বেতৰ
ধূৰণীয়া চেণ্ট্ৰেল টেবুলৰ চাৰিওফালে। আলিবাটৰ পৰা বাৰান্দালৈ
এডোখৰ কোমল, সমান, মসৃণ ঘাঁহনি। বাহিৰ পুৰণি বাট-বুটী লোৱা
জুজুৰাব ভিতৰত কোনো বতৰীয়া ফুল নাই; মাত্ৰ গন্ধৰাজ, শেৰালি, কাঞ্চিনী
আদি কেইজোপামান স্থায়ী ফুলগছ অ'ত-ও'ত। পাচফালে কলগছ আক

আন ওখ ওখ গছেৰে এখন আহল-মহল বাৰী থকা যেন লাগিল। মূঠতে এখন পদুৰ্গ, স্বচ্ছল, উচ্চমধ্যবিত্ত ঘৰ বুলি অনুমান হ'ল।

চৌহদৰ বাওঁ দাঁতিত, নৈ আৰু পকী আলিৰ ওপৰত লম্ব হবপৰাকৈ এটা দুলীয়া সৰু টিনৰ ঘৰ। মূখ্যদি থকা দুৱাৰমুখলৈ আলিৰ পৰা এখন সৰু কাঠৰ গেট। চহালিৰ চকোৱাৰে পাচফালটো ঘাই ঘৰৰ পৰা আঁৰ কৰি থোৱা হৈছে। এইটো ঘৰো পদুৰ্গ হৈছে। এইটোৱেই মই বিচাৰি অহা ভাড়াঘৰ। বন্ধ দুৱাৰত এটা ডাঙৰ তলা ওলমি আছিল। মই অলপ আশাৰ মূখ দেখি স্বস্তিৰ নিঃশ্বাস পেলালো। ঘৰটোত এতিয়ালৈকে কোনো সোমোৱা নাই নিশ্চয়। সৰু ঘৰ কাৰণেও অলপ ভাল লাগিল, পইচাৰ পিনৰ পৰা লাভ হব বুলি।

সোমাই গৈ নিজান মূকলি পৰ্টিকোত উঠিলো। কলিংবেল চকুত নপৰিল। কেনেকৈ মাতিম খিব কৰিব নোৱাৰিলো। ইমান ডাঙৰ হাউলীটোৰ নিজৰতা আৰু নীৰৱতাখিনিও অলপ অস্বস্তিকৰ লাগিল। উলটি অনতিদূৰৰ অকণমানি ভৰলুখনলৈ চালো। মসৃণ পকী আলিতো সৰহ মানুহ নাছিল। সেইপিনৰ দৃশ্যলৈ যেন নিঃসঙ্গতাৰে ইংগিত দিলে। কোনোবা ভিতৰৰ পৰা ওলাই অহালৈ অলপ বাট চাবলৈকে খিব কৰি বেগুখনত বহিলো। বং যোৱা, পদুৰ্গ, পাতল পদাৰ্থনেদি ভিতৰখনৰ আভাস এটা পাম পাম যেন লাগিল।

পাচটোমান মিনিট পাৰ হৈ গ'ল। বোধকৰো অন্যমনস্ক হৈ পৰিছিলো। কোনোবা ওলাই আহিব ধৰাৰ শব্দ শুনি চকু খাই উঠিলো। তৎপৰ হৈ থিয় হলো। ফ্লুক পিছা ওখ-পাখ ছোৱালী এজনী ওলাই আহিল। গা-গাৰি চাই ফ্লুক-স্কাৰ্ট জাতীয় পোছাক এৰিবৰ বয়স হোৱা যেন লাগিল। চুটিকৈ বখা একোছা প্ৰকাণ্ড অৰিন্যস্ত চুলি। ছোৱালীজনী বগী। নাৰ-মুখ দোখলৈ গতিত, ধুনীয়া। স্বাস্থ্যও ভাল। ভৰিত একো নাই। মূখত হাঁহি। আনকি মোক দোখিও সেই হাঁহি স্তম্ভ হৈ নগ'ল। নাইবা মোক দোখি ছোৱালীজনী অলপো অপ্ৰস্তুত নহ'ল। অলপ অপ্ৰস্তুত হলো মইহে।

“অ' আপুনি আহিছে?” খোলা হাঁহি মাৰি ছোৱালীজনীয়ে সন্ধানিলে :
“জীতিয়া আহিল?”

“মই?” মোৰ অপ্ৰস্তুত অৱস্থা সম্পূৰ্ণ হৈ গ'ল। মই আহিম বুলি

ধন তাই জানিছিলহে। তথাপি কলো, “এই অলপ আগতে। তেখেত—
কাকতিদেউ আছেন? দেউতাবা আছেন?”

অলপ অবাক হোৱা ধেন কৰি, কিন্তু তথাপি খোজা নীৰৱ হাঁহিটোৰেই,
ছোৱালীজনীয়ে কলে, “দেউতা এই সময়ত ঘৰত নেথাকে নহয়। হয়
ডেকাহঁতৰ ঘৰলৈ ফুৰিবলৈ যাব নহলে সমবায়-চম্বায়ৰ মিটিঙলৈ যায়।”
তাইৰ কথা কোৱাৰ ভগ্নীত মই ভালোখিনি সহজ হৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলো।
অনুমান কৰিলো যে দুৰ্গাধৰ কাকতি নিশ্চয় অৱসৰপ্ৰাপ্ত চাকৰিয়াল।

মই কলো, “এ হয় নেকি? মই তোমালোকৰ ভাড়াঘৰ এটা আছে বুলি
শুনি খবৰ কৰিবলৈ আহিছিলো।”

ছোৱালীজনীয়ে “হয় আছে সোঁটো” বুলি কৈ নিঃসঙ্কোচে মোৰ নিচেই
ওচৰলৈ আহি, মোৰ গাত ধৰি বাওঁ হাতেৰে বাহিৰৰ সৰু দুলোয়া ঘৰটোলৈ
আঙুলিয়াই দিলে। তাইৰ আচৰণত মই আকৌ আচৰিত হবলৈ ধৰিলো।
ভাই আকৌ কলে, “সেইটোৱেই ঘৰ। লব পাৰিব। খালি হৈ আছে।
দুমাহমান পৰিয়ে আছে।”

মই এনেয়ে কলে, “হয় নেকি?”

“অ”, দেউতাই নিদিওঁ বুলিয়েই খঙতে দিয়া নাই।” তাই মূৰটো
মোৰ গাতে লগাই কলে, “আপুনি কৈ চাব পাৰে। পিচে অকলে থাকিব
দেই, লগত কাকো নানিব। দুজন অহা দেখিলেই দেউতাবা খং উঠে।”

“হয় নেকি?”

কিন্তু মোৰ কথাটো কাণ দিবৰ অৱসৰ ছোৱালীজনীৰ নাছিল। তাই
অনৰ্গল কথা কৈ যাবই লাগিছে : “আপুনি চাই যদি ঘৰটো চাই যাব
পাৰে। পিচত দেউতা আহিলে কথা পাতিব। ভাড়া বঢ়াই কব পাৰে
দেই। আপুনি ভালদৰে কথা কৈ কমাই লব। ব’ব মই চাৰিটো
আনোঁগৈ।”

কিন্তু তাইৰ কথা শেষ হওঁতে-নহওঁতেই ভিতৰৰ পৰা কোনোবা ভিৰোতা
মানুহৰ মাত আমি শুনিবলৈ পালো :

“সোণালী!”

ছোৱালীজনীয়ে বন্ধ ব্য বন্ধ কৰি, ঘপ কৰে সঁহাৰি দিলে, “হে?”

“কি কৰিছ তাত? কাৰ লগত কথা পাতিছ?” প্ৰশ্নকৰ্ত্তী বাহিৰলৈ
আহিছিল। আমি অপেক্ষা কৰিলো। মই ছোৱালীজনীৰ পৰা এনেয়ে

এখেজ আঁৰি থিয় দিলো। ভয়কা ফুলৰ বঙা পাৰি দিয়া মৃগাব মেখেলা আৰু বটাবছা কপাহী চাদৰ লোৱা গাভৰু ছোৱালী এজনী ওলাই আহিল। নিয়মীয়াকৈ ওখ আৰু নিয়মীয়াকৈ শ্বাস্থ্যৱতী, ভনীয়েকৰ দৰে বগী নহ'লেও গাব বৰণ আন্ধাৰৰ পিনে যোৱা নহয়, বৰ ধুনীয়া নহলেও নাকে-মুখে অনাদৰ কৰিবলগীয়া নহয়। আমি পৰস্পৰলৈ চাই বলো ক্ষণ্তক পৰ। সোণালী কিবা গুণগুণাই ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। মোৰ মূৰৰ ভিতৰত স্মৃতিবোৰে উখল-মাখল কৰিলে। তৎক্ষণাৎ ধৰিব পৰা নাছিলো। কটন কলেজৰ দিনবোৰলৈ মনটো উৰা মাৰিলে। লাইব্ৰেৰী, বেডমিণ্টন-কম্পিটিচন, পিকনিক। দেৱধানী।

“দে-ৱ-যা-নী !”

“চিনি পাইছে তেও ?” দেৱধানীৰ অৱাক মূখতো এইবাৰ শ্বস্তি আৰু হাঁহি বিৰিঙি উঠিল।

“পাইছো পাইছো। কিন্তু আশা কৰা নাছিলো। মই ভাড়াঘৰ বিচাৰি আহিছিলো। এইটো তোমালোকৰ ঘৰ বুলি জনা নাছিলো।” ইয়াকো ক'ব খুজিছিলো যে তাহানিখন মই তোমালোকৰ ঘৰলৈ আহিব খোজোঁতে তুমি কৈছিলো আজি নেলাগে থক। নকলো, সেইবোৰ কলেজৰ বংসনা দিনৰ বংসনা কথা।

“আহক ভিতৰত বহকহি।” এই বুলি দেৱধানীয়ে মোক আহবান কৰিলে। মই নীৰৱে তেওঁৰ পাচে পাচে পাতল পদাৰ্থন পাব হৈ গ'লো। ষাওঁতে ভাবিলো তাহানিখনতে যদি এইদৰে ভিতৰলৈ মাতিলাহে তেনে তেন্তে মই তোমাৰ প্ৰেমত পৰিবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আছিলো।

আচল বহা কোঠা সেইটোহে। চোফা, মূঢ়া, বেডিঅ', ছবি, খবৰ কাগজ ইত্যাদিৰে সেইটো ট্ৰয়িং কম আখ্যা পাবৰ যোগ্য। কোঠাটো আহল-বহলো। মাত্ৰ পোহৰ কম। কাৰণ দূৰ্নোফালে দূটা কোঠা, আগে পাচেও পটি'কো আৰু বাবান্দা, গাঁতকে বাহিৰৰ পোহৰ আহি পৰিবলৈ অলপ টান হয়। মোক চোফা এখনত বহুৱাই দেৱধানীয়ে মূঢ়া এটাত বহিল। তেওঁ হাঁহি মূখে সন্দিধিলে, “কওকচোন দেবেনদা কি খবৰ ?”

মই কলো, “বিশেষ খবৰ একো নাই। ভাড়াঘৰ বিচাৰি আহিলো আৰু।”

“হঠাৎ গুৱাহাটীত ঘৰভাড়া কৰি থাকিবলৈ অহাৰ কাৰণ ?”

দেৱধানীৰ গহীন সুৰীয়া প্ৰশ্নটোৰ ভাংপৰা বৃদ্ধিবলৈ অলপ চেণ্টা কাৰি উদ্ভব দিলো, “এম-এ পাছ কৰি—বেয়াটকৈ নহয় দেই। দুবছৰমান স্কুল এখনত থাকি পিচত এই কেইদিনমানৰ ভিতৰত অলপ হেপাহ পূৰাব পৰা চাকৰি এটা পাই জইন কৰিলোঁহি। ডাকবঙলাই সাময়িকভাবে আশ্ৰয় দিছে। পিচে তাত পাৰ্মেনেণ্টকৈ থাকিব নোৱাৰি। তাতে অলপ স্বাধীনকৈও থাকিবৰ ইচ্ছা। সেইবাবে ভাড়াঘৰৰ অন্ত্ৰেণ।”

মোৰ হাস্যৰস সৃষ্টিৰ প্ৰচেষ্টা দেখি তেওঁ ওঁঠ চোঁপ চোঁপ হাঁহিছিল। তাহানি কলেজত দেখাতকৈ দেৱধানীক ডাঙৰ ডাঙৰ, পূৰ্বৰ পূৰ্বৰ লাগিছে। কিয় ইমান দিনে বিয়া হৈ যোৱা নাই বা ?

সোণালী ভিতৰপিনৰ বাৰান্দাৰ পৰা সোমাই আহিল। মোলৈ চাই আকৌ সেই খোলোচা হাঁহিটো মাৰিলে। তাই দেৱধানীৰ ওচৰত থিয় হৈ সুধিলে, “চাবিটো ক’ত থাকিল বাইদেউ ? এখেতক ঘৰটো দেখুৱাব খুজিছিলো ?”

বায়েকে কলে, “মই কব নোৱাৰো। যোৱা তুমি ঘৰ দেখুৱাব নেলাগে।”

সোণালীয়ে আকোৰগোজকৈ ধৰিলে, “ইহ কলেই নেদেখুৱাম ? তেখেতে চাব খুজিছে আৰু। আপুনি ঘৰ নোচোৱাকৈ নেযাবগৈ দেই।”

দেৱধানী ঘপহ কৰে উঠিল। ভনীয়েকক গাত ধৰি ভিতৰৰ ফাললৈ টেলিব খুজি কলে, “দাদাক চাহ একাপ খুৱাই লও। তাৰ পিচত ঘৰ দেখুৱাম। চাবি মাই থব পায় ক’ৰমাত। দেবেন-দা বহক মই এতিয়াই আহিম” এই বুলি ভনীয়েকক লৈ দেৱধানী ভিতৰলৈ গ’ল। যাওঁতে সোণালীয়ে আকৌ উৰ্ভাৰি চাই হাঁহি দি গ’ল।

মোৰ গা-মন ভালোখনি পাতল লাগিলত বহাৰ পৰা উঠি গৈ বেঘৰ ছাঁবোৰকে জুৰি জুৰি চাবলৈ ধৰিলো। এবাৰ বাহিবলৈ ওলাই পটিঁকোৰ পৰা ভৰলুখন, সিপাৰৰ প্ৰেছ আৰু গছ-গছানিৰে গাওঁ গাওঁ লগা শান্তিপুৰখন চালো। আকৌ ভিতৰলৈ আহি খবৰ কাগজখনক লৈ জুৰি জুৰি পঢ়িবলৈ চেণ্টা কৰিলো। বাতিপুৱাই পঢ়িছিলো বদিও এটাও বাতৰি নাই পঢ়া নাই পঢ়া যেন লাগিল। স্মৃতিশক্তি ঘৰ কৰ্ম গৈছে বুলি আৰু বয়স হৈ গ’ল বুলি ভৱ খাই গলো। পিচে এবাৰ হঠাৎ ভাবিখত চকু পৰাতছে

চেতনা আহিল যে সেইখন তিনিদিন আগৰ কাগজ। দৈনিক কাকতৰ তিনি-দিনৰ আগতে পঢ়া কথাবোৰ কিয় মনত থাকিব ?

দেৱধানীয়ে চাহ-দালমুটে আৰু সোণালীয়ে এংগলাচ পানী লৈ আহিল। মোক খাবলৈ দি দূয়ো আকৌ ভিতৰলৈ গ'ল। মই খাবলৈ আবশ্য কৰিলো। ক্ষতক পিচতে দেৱধানীয়ে মাকক আৰু সোণালীয়ে তামোলৰ বটাটো লৈ আকৌ আহিল। স্কুলা, বয়সস্থা, পিকে ওঠ ফলা মহিলা গৰাকীক মই থিয় হৈ নমস্কাৰ কৰিলো। চিনা-পৰিচয় হ'ল। বড়ুৱীয়ে মৰম কৰি চাহ খাবলৈ কলে আৰু ঘৰৰ খুঁটি-নাটি খবৰ ললে, চাকৰিটোনো কি আৰু দৰমহা-পাতি কিমান খবৰ ললে। দেৱধানীয়ে বাধা দি কৈছিল, “দৰমহাৰ কথা সুধিব নেপায় মা।” কিন্তু মাকে নেমানিলে, “তোৰ লগতে পঢ়িছিল বুলি কৈছ, মোৰ ল'ৰাৰ দৰেই দেচোন, সুখিলেনো কি হ'ব ? নে তুমি বেয়া পাইছা বোপা ?” মই কলো, “নাই পোৱা। আপুনি মাৰ নিচিনা। কেলৈ বেয়া পাম ?” দেৱধানীলৈ কেৰাহকৈ চাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো। পিচে সোণালীৰ চকুৱে চকুৱে পৰিল : তাই সেই খোলোচা হাঁহিটো হাঁহি ঘোৰ ফালে চাই মাকৰ গাত আউজি বহি আছে। দেৱধানীলৈ চোৱা আৰু নহ'ল।

সোণালীয়ে ঘৰ দেখুৱাত লাগিয়ে আছিল। সেইবাবে মাকে চাৰিটো উলিয়াই দিলে। ঘৰটো মোকেই দিবলৈ তেখেতক এবাৰ অনুৰোধ কৰিলো। বড়ুৱীয়ে কলে, “দেউতাকক ধৰিবাহি। অলপ একা-চেকা মানুহ—কথাত বৰকৈ নেলাগিব। মই কৈ থম বাক। কাইলৈ আবেলি এই সময়তে আহিব।”

সোণালী আৰু দেৱধানীয়ে মোক বাহিৰৰ ঘৰটো খুলি দেখুৱালে। তেওঁলোকে খিৰিকিবোৰো খুলি দিলে। কাৰণ দুমাহমান বন্ধ হৈ থকা কাৰণে ভিতৰখনত এটা বেয়া গোস্ম ওলাইছিল। দুটা সৰু সৰু কোঠা। পাচফাললৈ চকোৱাৰ ওচৰলৈকে থকা ঠাই ডোখৰতে পাকঘৰীয়া চালি, বাথৰুম আদি। পাকঘৰৰ গাতে লগাকৈ বাৰান্দাতকৈ ঠেক কোঠা এটা আছে ; তাত খৰিও থব পাৰি, ছাগলীও বান্ধিব পাৰি আৰু কাম কৰা ল'ৰাকো শুবলৈ দিব পাৰি। পিয়ন মনেম্বৰৰ সৈতে মোৰ কাম চলি যাব। অলপ চাফ কৰি ললেই হ'ল। থাকিবলৈ ললে ঘৰো ভাল হৈ যাব।

দেবযানী আৰু সোণালীক জনালো যে ঘৰ মোৰ পছন্দ হৈছে। ভাগ্যভাৰ্য্যিকলৈ আৰু দেউতাকৰ দয়া হলে পাই যাবও পাৰো।

দুয়ো মোক পদূলিলৈকে আগবঢ়াই দিলে। মই দেবযানীক কলো যেন তেওঁ দেউতাকক অলপ বুজাই কয় আৰু “সোণালীয়েতো কবই নহয়? আৰু সোণালীয়ে কলে দেউতাকে নিশ্চয় কথা নেপেলায়।”

তাই হাঁহি মূৰ দুপিয়ালে আৰু বায়েকলৈ চালে। দেবযানীয়ে লাহেকৈ সন্মিলিলে, “পিচে আপুনি অকলে আহিব নে লগত কোনোবা আহিব?”

মই বিয়া কৰালো নে নাই সেইটো উলিয়াব খুজিছে বুলি ভাবি উত্তৰটো ময়ো লাহে-ধীৰে দিলো, “মোৰ লগত পিয়নটোৰ বাহিৰে আহিব লগা মানুহ এতিয়ালৈকে কোনো নাই। আলহী-দুলহী আহিলে বেলেগ কথা।”

হঠাৎ সোণালীয়ে কৈ পেলালে, “ইয়াৰ আগতে দুজন দাদাই মেছ কৰি আছিল। দুজনেই বিয়া কৰাম বুলি আশা দেখুৱাইছিল। পিচে দুয়ো পলাল। সেই দেখি দেউতাই কাকো ঘৰ নিদিয়া হৈছে।”

বায়েকে তাইৰ মূখত সোপা দিব খুজিছিল। কিন্তু তাৰ আগতেই তাই পলাল। একে দৌৰে গৈ ঘৰ সোমাল। মই তাই ঘোৱাৰ ফালে চাই থাকি কলো, “সক ছোৱালী যাবলৈ দিয়া, যি মন যায় তাকে কৈছে তাত লাগিব নেপায়।” দেবযানীৰ মূখ কিন্তু অস্বাভাৱিকভাৱে গহীন হৈ গ’ল। হয়তো ভনীয়েকৰ কথাৰ মাজত তাইৰ প্ৰতিয়েই কিবা অশুভ ইঙ্গিত আছিল যিটো তাই লক্ষ্য কৰাৰ খুজিছিল। মোৰ অলপ বেয়া লাগিল। দেবযানীৰ বিয়াৰ বয়স হৈ গৈছে, কিন্তু বিয়া হৈ যোৱা নাই। হয়তো গ্ৰাহক লগা নাই। হয়তো মাক দেউতাকক নানান প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰি আছে, কিন্তু পাত্ৰস্থা কৰিব পৰা নাই। বাধ্য হৈ ওচৰৰ ছোৱালী হাইস্কুলত সোমাই থাকিব লগা হৈছে। বি. এ. পৰীক্ষা দি উঠিয়েই স্কুলত সোমাইছিল, এতিয়াও তাতে আছে।

পদূলিমূখত আমি বৈছিলো। মানুহৰ সমাগম পাতল। মই কলো যে ঘৰটো মই পাম বুলি আশা কৰিছো, কাইলৈ এই সময়তে আকৌ আহিম; “তুমি আৰু মাবাই দেউতাবাৰ মনটো অলপ প্ৰস্তুত কৰি থবা।”

দেবযানীয়ে তলমূৰকৈ থাকি কলে, “কম বাক। সোণালীৰ কথাটো আপুনি জনা ভাল। জন্মৰে পৰা তাই অলপ অস্বাভাৱিক। মগজুভ হেনো কিবা দোষ বৈ গ’ল। বহুত চেষ্টা কৰিও আমি ভাল কৰিব পৰা

নাই। তাইৰ কাৰণে আমাৰ মনত শান্তি নাই। ডাঙৰ হৈ আহিছে, কিন্তু বৃদ্ধি খোলা নাই। যিহকে তিহকে কয়।”

মই স্তম্ভ হৈ গলো। মই কিবা অনুমান কৰা উচিত আছিল। মনও অলপ খোকোজা নলগাও নহয়। তথাপি একো ভবা নাছিলো। মনটোৱে হাঁহাঁকাৰ কৰি উঠিল। এবাৰ তাইক দেখো বৃদ্ধি ঘৰটোলৈ চালো। কিন্তু নেদেখিলো।

দেৱযানীয়ে মোক তাতে বিদায় দি উভতি গ'ল। গাভৰু ছোৱালী, শিক্ষয়িত্ৰী, বেছিপৰ পদূলিত বৈ থকা ভাল নেদেখি। ময়ো বিশেষ একো কব নোৱাৰি গধুৰ মনেৰে পকী আলিত উঠিলো।

ঘৰটো পোৱাত বিশেষ টান নহল।

দেৱযানী আৰু মাকে যে তলে তলে কাৰ্কাতিৰ মন কোমলাই থৈছিল সেইটো মই পিচত বৃদ্ধিৰ পাৰিছিলো। লাগতিয়াল বস্তু-বাহানিখিনি কিনি তৃতীয় দিনাই মই ঘৰটো ললো। মনেশ্বৰে কেবাবাৰো ঘৰটো চাফ কৰিলে। দেৱযানী আৰু বিশেষকৈ সোণালীয়ে এই কামত সহায় কৰিলে; আনকি প্ৰথম দিনৰ কাৰণে কেইচলামান খৰি আৰু অলপ হালধিগুৰিও খাবলৈ দিলে।

দুৰ্গাধৰ কাৰ্কাতিৰ লগত পিচদিনা হোৱা মোৰ ইণ্টাৰভিউটো যেন-তেনে পাৰ হৈ গ'ল যদিও মই অলপ ভয় খাই আছিলো। তেখেতে অলপ পদুৰি চণ্ডৰ মানুহ। পকা, প্ৰকাণ্ড গোফকোছাৰে সৈতে দেখিলে মোৰ বৰ্জনীকান্ত বৰদলৈৰ ছবিখনহে মনলৈ আহে। চুৰ্ণিলও পকিছে। আজি কুৰি বছৰমান পেঙ্গুন খাইছে। মাতটো কৰ্কশৰ পিনেই যায়। অদৰকাৰী কথা নকয়। “তুমি কলেই হবনে” বৃদ্ধি একে আধাৰে প্ৰথম চিনাকী মানুহকো কৈ দিব পাৰে।

মই দেখা কৰিবলৈ যোৱাত বাহিৰতে “বহা” বৃদ্ধি কৈ তেখেতে সন্ধানিলে, “কি নাম তোমাৰ?” কলো।

“কিমানলৈকে পঢ়িছিলো?” কলো।

“কি চাকৰি কৰা?” কলো।

ভাৰ পিছত দা-দৰমহা, জাত-কুল সকলো খৰচি মাৰি সন্ধানিলে মোক থকা-সৰকা কৰি অৱশেষত ব্ৰহ্মান্দ প্ৰয়োগ কৰিলে, “ভাড়া আশী টকা লাগিব। দিব পাৰিবা জানো?”

বুঢ়াৰ গোটেই কথাখিনিয়েই মোৰ কাৰণে অকচিকব। তেখেত যেন এখন বেলেগ জগতৰ আৰু এটা বেলেগ বুঢ়ৰ প্ৰাণী, যাক আজিকালি ব্ৰিটিজিয়মত থব পৰা হৈছে। নিজৰ ফালৰ পৰা কাকাতিয়ে দৰকাৰী কৰাই সন্নিধিছে : যেনে জাভ-কলৰ কথা সন্নিধি লৈছে, কিজানি জীয়েকক লগত এবাৰ নোৱাৰাকৈ মোৰ সনা-পিঠাই হৈ যায়, নাইবা জীয়েকক পাৰিলে মোৰ পাণিতে অপৰ্ণ কৰেই। আৰু যেনে ভাড়াৰ পইচা কিটাই আমাৰ স্বাক্ষৰ সম্পৰ্ক, গতিকে সেইকিটা দিব পাৰো নে নোৱাৰো সেইটো ঘৰৰ গৰাকীৰ পক্ষে বৰ লাগতিয়াল কথা। কিন্তু আজি-কালি মানুহক এইদৰে প্ৰশ্ন কৰিলে প্ৰশ্ন কৰোতাক অসম্ভাই বোলা যায়। তথাপি মই সহ্য কৰি গ'লো। বোধকৰো দেৱযানীৰ কথা ভাবি আবু সোণালীলৈ মনত পেলাই। দেৱযানীৰ প্ৰতি মোৰ যেন এটা অকাৰণ দৰ্বেলতা ভেঁতিয়াই আহি পৰিছিল আবু সেই কথা মই নিজে ভেঁতিয়া ঠিক ধৰিব পৰা নাছিলো।

মই মূৰ খজুৱাই কলো, “আশী টকা বৰ বোছি হয় যেন পাণ্ড। দুটা মান কোঠা, তাকো সৰু সৰু, পাকঘৰ, বাথৰুমৰ বিশেষ সন্নিধি নাই, আগফাল-পাচফাল বুলিবলৈ—”

“নোলোৱা যদি যোৱা। বগা ভাত দেখিলে ক’লা কাউৰীৰ অভাৱ নহ’ব।”

বঙা-চিঙা পৰি মই একলেখীয়া হলো। এবাৰ ভাব হ’ল, এনেকুৱা অবাচিক কথা শুনি থকাতকৈ ডাক-বঙলা আৰু হোটেল হোটেল, মেছে মেছে বাগৰি ফুৰাই ভাল, নহলে কামটো এৰি দি আকৌ স্কুললৈ ঘূৰি গৈ ঘৰৰ পৰা অহা-যোৱা কৰি থকাই ভাল। কিন্তু তেনে কিবা সিদ্ধান্ত লৈ পেলোৱাৰ আগতেই দেৱযানী আৰু সোণালীয়ে আহি মোক উদ্ধাৰ কৰিলে।

দেৱযানীয়ে ভিতৰৰ পৰা আহি কলে, “দেউতা চাহ দিছো। দেবেন-দা আহক ভিতৰলৈ।”

সোণালীয়ে সেই অৰ্ধ-হীন হাঁহিটোৰে আহি মোৰ বাহু এটাত দূৱো হাতেৰে থামোচ মাৰি ধৰিলে : “উঠক। দেউতাৰ লগত ভাড়া বন্দবস্ত কৰি অন্ত পাব ? কোতিয়াবা এনেই এশ-দুশ কৈ দিয়ে। কোতিয়াবা আৰু এনেয়েই দি দিব।”

প্ৰকাশ্য গোফকোছাৰ তলত অটুট দাঁত দুপাৰি উলিয়াই বুঢ়াই মিচিক

কবে হাঁহ পেলালে। পিচত বৃজ্জিব পাৰিছিলো যে বৃঢ়াব মাজৰ এই মানবীয়তা কাচিৎহে ওলাই পৰে। মন নকৰি নোৱাৰিলো যে সোণালীয়ে কথাকেইটা বৰ বৃজন ভাঙব ছোৱালীৰ দৰে কৈছে। তাইৰ কথা শুনি তাইৰ মস্তিষ্কৰ কিবা বিকাৰ আছে বুলি ধৰিব নোৱাৰি। সেয়ে বোধহয় তাইৰ কাৰণে দূখী দেউতাকৰ মূখত মানবীয় হাঁহি হঠাৎ বিৰিঙাই দিব পাৰিলে। সৰু জীয়েকৰ প্ৰতি বাপেকৰ দৰদটোও মই উপলব্ধি কৰিলো। সহানুভূতিয়ে তাইৰ প্ৰতি মোকো আগদিনাৰ পৰা আকৰ্ষিত কৰি থৈছিল।

আমি চাহ খাবলৈ উঠি ভিতৰলৈ গলো। কমালেৰে নাকৰ ওপৰ-তলৰ ঘামবোৰ মচি মচি ছয়া-ময়া দ্ৰিয়ং কমটোত বহিলোগৈ। দেৱযানীয়ে ভিতৰপিনে মাতিলে মূখ ধুবলৈ। ভিতৰ বাৰান্দাৰ পৰা মূখ ধোওঁতে দেখিলো বাওঁফালে ঘাই ঘৰৰ লগালগিকৈ ৰান্ধনিঘৰ, সমূখত চোতাল, ভঁৰাল, গোহালি আৰু সেইবোৰৰ পাচফালে বাৰী, বোধহয় পুখুৰীও আছে। পুৰণি চণ্ডৰ আটোমটোকাৰি ঘৰ। খেতিও কৰবাত আছে। বৃঢ়াই পেন্সন পায়। দেৱযানী মাষ্টৰণী। ভাঙৰ ককালেকটো চৰকাৰী চাকৰি কৰি সপৰিয়াল আঁতৰত থাকে; বোধকৰো ঘৰলৈ অলপ অলপ পইচা পঠিয়ায়। সৰু ঘৰটোৰ ভাড়া পায়। এনেকৈয়ে ঘৰখন চলে।

চাহ খাই থাকোতে কাকতিয়নী তামোলৰ ব'টা লৈ সোমাই আহিল। মূঢ়া এটাত বহি তেখেতে সুনিধিলে, “ঘৰৰ কিবা বন্দবস্ত হ'লনে?”

মই কলো, “হয়, একপ্ৰকাৰ হৈছে। এখেতে আশীৰ কমলৈ নেযায় ঘোঁতয়া তাকেই দিব লাগিব আৰু।”

কাকতিয়ে গহীনাই কলে, “ঘৰখনত সকলোৱে কালিৰে পৰা মোৰ বিৰুদ্ধে ষড়যন্ত্ৰ কৰিছে। তোমাক ঘৰ দিয়াত সকলোৰে আগ্ৰহ। গতিকে তোমাক সম্ভৱ টকাত ঘৰটো দিলো।”

মই দেৱযানীলৈ চ'লুং চাবনি এটা মাৰি মোৰ চকিৰ ওচৰতে থিয় হৈ মোলৈ হাঁহি হাঁহি চাই থকা সোণালীলৈও ঘপকৰ এবাৰ কৃতজ্ঞতাৰে চাই টপবাই কলো, “নাই নাই, মই আশী টকাত মান্তি হৈছো। আপোনাক অসন্তুষ্ট কৰিনো মই কেনেকৈ সম্ভৱ টকাত ঘৰটো লম্ব বাক?”

বৃঢ়াই কলে, “নেলাগে। আশী টকাত ঘৰটো লৈ তুমি মোক ঘৰখনৰ

শব্দ কৰিব নেলাগে। তুমি সন্তবেই দিবা। মাত্ৰ মাহৰ প্ৰথম সপ্তাহতে দিবা আৰু চাৰা যেন বিচাৰি ৰাব নেলাগে।”

তেখেতৰ আচৰণত মই আকৌ বঙা পৰিব ধৰিলো। তাকে দেখি লাজ পাই দেৱযানীয়ে অলপ ভৎসনাৰ সূৰত কলে, “হব দেউতা, তেখেতে ঠিকমতে দিৱে নে নিদিৱে সেইটো আগতে চাই লওকচোন।”

দেউতাকে চাকৰ পৰা উঠি কলে, “বতৰৰ কথা বতৰতে কৈ থৈছো। তেওঁ ভাল নে বেয়া মই বিচাৰ কৰা নাই। আৰু ঘৰৰ ভাড়া মইহে তুলিব লাগিব, তই তুলিব নেলাগে নহয়।”

তেখেতে ভিতৰৰ পিনে খোজ ললে। সোণালীয়ে পৰম উছাহত হাত চাপি বজাই বজাই কলে, “বাক, দাদাৰ পৰা পইচা মই আদায় কৰিম, আন কোনেও কৰিব নেলাগে।”

দেউতাকে কাবো কথাই কণপাত নকৰিলে। মই মৰমতে সোণালীক “ক”কালটোৰে সাৰটি ধৰিলো। বন্দবস্তটো সন্মুখলৈ হৈ যোৱাত দেৱযানী আৰু মাকেও মিচিকিয়াই হাঁহিছিল।

মই বিদায় ললো। দেৱযানী আৰু সোণালীয়ে মোক আগবঢ়াই দিলে। সোণালীয়ে কলে, “আপোনাৰ বস্তুবোৰ লৈ আহকগৈ যিক আঞ্জিয়েই।”

মই ৰায়েকৰ চকুলৈ চাই কলো, “মোৰ বিশেষ বস্তু নাই নহয়। গোটেই-পিটাই লবহে লাগিব।” কিন্তু তেওঁ একো মন্তব্য নকৰিলে। আনকি মোৰ কথাৰ গুৰুত্ব এটা কৰি লোৱাৰ চিনো নেদেখুৱালে। মনে মনে ক্ষুণ্ণ হলো।

দুদিন ধৰি মনোৰমৰে ময়ে ঘৰটো চাফ-চিকুণ কৰিলো। এই কামত শোটা, বাণ্ট, দা-কটাৰী দি সোণালী আইদেৱে আমাক খুব সহায় কৰিলে। কিছু ব'দ আৰু বহুত বতাহ পাই সেমেকা ঘৰটো ভালোখিনি শুকান হ'ল আৰু প্ৰথমে দুদিনমান অলপ ঠেক-ঠুক, আচহুৱা লাগিছিল যদিও লাহে লাহে ভাল লাগি আহিল। এটা ঘৰ লৈ অকলশৰে থকা মোৰ এয়ে প্ৰথম। সেইবাবে মই মোৰ গুৰুত্ব বঢ়া যেন পালো বা তেনে যেন দেখুৱাবলৈ ধৰিলো।

সংসাৰৰ বস্তু-বাহানি কিনোতে মাষ্টৰী কৰি অৰ্জী পইচাৰ সাঁচতীয়া-খিনি উদং হৈ গ'ল। এখন ঘৰ চলাবলৈ ইমানবোৰ বস্তু যে লাগে ধাবগাই

নাছিল। বেতৰ চকি-মেজৰ পৰা পাকঘৰৰ টিপচাকিলৈকে বস্তু আনিবলৈ ফাঁচীৰজাবলৈ যাওঁতে মনেশ্বৰৰ ফোপনি উঠি গ'লগৈ। মাজতে এবাৰ চাহ একাপ খাওঁ বোলোতে জুই ধৰিবলৈ ওলাই আবিষ্কাৰ কৰিলে যে খৰি নাই। সোণালীয়ে ঘৰৰ পৰাই দূচলামান আনি দিলে। প্ৰথম দিনা গধূলিও তেনেকৈ মনেশ্বৰে ভাত বান্ধিবলৈ ধৰি দোঁথলে হালধি-মছলা একো অনা নহ'ল, পটাগুটিও কিনা হোৱা নাই। আকৌ অগতিৰ গতি সোণালী আইদেৱে মাকক খুজি খুন্দি ধোৱা হালধি অকণ আনি দিলেহি।

আমাৰ অৱস্থাৰ কথা গম পাই দেৱযানী আৰু কাৰ্ণাটয়নীয়েও একোবাব চাই গ'লহি। মাকে ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ কলে আৰু লাহে লাহে সকলো ধানীধত লাগি যাব বুলি আশ্বাস দিলে আৰু কিবা লাগিলে “আমাৰ পৰাই আনিবা” বুলিও কলে। দেৱযানীয়ে হলে মন পুৰাই কেবল হাঁহিলে, মাইকী মানুহৰ ওপৰত বৰ-মতা বোলোৱাৰ মজা—এই ভাবত। মই তেওঁক কলো, “এনে বুলি জনা হলে মই বিয়া-বাৰু কৰাইহে ঘৰ ললোহে”তেন।”

তেওঁ লাহেকৈ মন্তব্য কৰিলে, “মনেশ্বৰতকৈ মনেশ্বৰী নিশ্চয় বহুত কামত লগা হ'লহে”তেন।”

মই তীক্ষ্ণভাৱে তেওঁলৈ চালো। কথাটো মিছা নহয়। পিয়ন মনেশ্বৰ আৰু বিবাহিতা গৃহিণীৰ মাজত কি সাগৰ সমান পাৰ্থক্য। অথবা মনেশ্বৰক দূৰ কৰি দেৱযানীয়ে তাৰ ঠাইত নিজকে কল্পনা কৰি চাইছেনেকি ?

সোণালীয়ে আমাৰ কথা শুনি আছিল। তাই কলে, “নেলাগে দাদা, আৰু কাকো আনিব নেলাগে। ইমানেই ভাল।”

তাইৰ মূৰত হাত বঢ়াই কলো, “এবা, এয়ে ভাল। কোনোবা জগতে অহা হলে হয়তো এইটো ঘৰ সৰু বুলি লবই নুখুজিলোহে”তেন।”

কিন্তু কিহুদিনৰ পিছতে দেখিলো সোণালীয়ে এনে এক ব্যাখ্যাহীন পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিছে যিটোক তাইৰ ঘৰখন বা মই কোনেও বৰ ভাল পাব নোৱাৰিলো। অথচ তাত বাধা দিবৰ উপায়ো একো নাই।

প্ৰায় গোটেই দিনটো তাই মোৰ ভাড়াঘৰটোতে থাকিব খোজে। পাৰিলে ৰাতিও থাকেহে। মই বা মনেশ্বৰে নানান কৌশল খটাই তাইক ঘৰত থৈ আহিবলৈ লাগে। তেনেকৈ থৈ আহিবলৈ গলে দেৱযানী বা মাকে কৃতজ্ঞতাৰে

আমালৈ চাই হাঁহিব খোজে, কিন্তু চকুত লুকুৱাব নোৱাৰা আতঙ্কৰ চেন এনে ধৰণে ফুটি উঠে যে সেই হাঁহিব আভাস দূৰ্বোধ্য হৈ পৰে।

এই আতঙ্কৰ কাৰণ মই বুজি পাওঁ। সোণালীৰ বয়স বাঢ়ি আহিছে। গাভৰুও হৈছে কিজানি। আজিকালি ফ্লক বা স্কাৰ্ট পিন্ধি দৌৰি ফুৰা গাভৰু ছোৱালীৰ জাকবোৰ দেখিলে গাভৰু-অগাভৰু ধৰিবলৈকে টান। সোণালীৰ মানসিক অস্বাভাৱিকতাৰ কাৰণে আকোঁ তাইক লুক-চাক কৰি ৰাখিবলগীয়াও হৈছে। এনে অৱস্থাত তাইক যাবে তাৰে লগত, বিশেষকৈ ডেকা ল'ৰাৰ লগত অৱাধে হালি-গলি কৰিবলৈ কোনো মাক-বাপেকে দিব নোৱাৰে। কিন্তু তাইক এই কথা কোৱা যায় কেনেকৈ? তাই জানো বুজি পাব? হয়তো মোৰ আগৰ ভাড়াতীয়াসকলৰ লগতো তাই এইদৰেই হালি-গলি কৰিছিল। অভিভাৱকৰ কাৰণে এইটো কম ডাঙৰ সমস্যা নহয়। কেতিয়াবা গধূলি ঘৰত তাইক মই থৈ আহিবলৈ গলে লক্ষ্য কৰো অলপভাষী, কঠোৰ দুৰ্গাধৰ কাৰ্কতিয়ে ভয়াবহভাবে গোমোখা হৈ বাঁহ থাকে, মোক মাত নলগায়, জীয়েককো একো নকয়।

সোণালী বাতিপুৱাই ওলায়হি। কেতিয়াবা মই বিচনাত পৰি থাকোতেই। মনেশ্বৰে আগতে উঠি দুৱাৰ-খিৰিকি খুলি দিয়ে। তাই আহি উৎপাত কৰি মোক টানি-হেঁচুৰি উঠাই দিয়ে। তাইৰ এই অত্যাচাৰবোৰ প্ৰথমে ভালেই লাগিছিল। কিন্তু সকলোৰে সীমা আছে আৰু তাইৰ ঘৰত যেতিয়া অপছন্দ কৰাটো গম পালো তেতিয়া তিমান ভাল নলগাত পৰিল। অবশ্যে তাইক বুজিবলৈ নিদিওঁ। কাৰণ অৱিকশিত মন এটা লৈও তাই অনাদৰ-আওহেলা বৰ সোনকালে বুজিব পাৰে।

আমাৰ সন্দেহতা ভালোখনি হৈ উঠাৰ পিছত এদিন কিবা এটা কথাত অলপ আমনি পাই মৃদুভাবে ভৎসনা কৰিবৰ মনেৰে—তাকো মৰমৰ দাবীত বুলি ধৰি—সকলৈ এটা ডেকাহি মাৰি দি কৈছিলো, “সোণালী, তুমি কিন্তু দুৰ্ভট হৈছা, মই মৰিয়ম দেই!” লগে লগেই তাইৰ মূখৰ হাঁহি হেৰাই গ'ল, বগী ছোৱালীজনী বঙা পৰি গ'ল, চকু দুটা সেমেকি আহিল আৰু তাই কন্দনামুৱা হৈ গ'ল। মোৰ বৰ বেয়া লাগিল। অবুজ ছোৱালী, তাইতো মোৰ মৰমৰ দাবীটো বুজিব নোৱাৰিলে। ভুল সংশোধন কৰিবৰ মনেৰে তাইৰ ওচৰলৈ যাব খুজিলো। কিন্তু তাই লাহে লাহে মোৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই গ'ল। মই ইমান মাতিলো, তাই কিন্তু উলটিকে নোচালে।

সেইদিনা আবেলি বহুত সাধা-সাধনা কৰিহে সোণালীক মই ফুৰিবলৈ নিব পাৰিছিলো। খোজ কাঢ়ি, বিস্মৃত উঠি তাইক বহুত দূৰলৈ আক বহুত দৌৰলৈকে নানান কথা কৈ কৈ মই তাইৰ অভিমানে ভাঁঙব পাৰিছিলো।

গধূলি মোৰ লগত নৈৰ পাৰে পাৰে ফুৰিবলৈ তাইৰ বৰ হেপাহ। মোৰ আকৌ গধূলিটো কটোৱাত দূটা মন। ওলাই গৈ পাণবজাৰৰ পিনে বন্ধুবান্ধৱক লগ ধৰি হাঁহি-ধেমালি কৰা নাইবা নিতান্তই ঘৰৰ ওচৰতে ফুৰিব লগা হলে অকলে দেৱযানীকহে লৈ যোৱা। দেৱযানীৰো মোৰ লগত ফুৰিবৰ মন। কিন্তু সদায় ফুৰিব নোৱাৰে। বন্ধুগণলৈ ঘৰখনৰ কাৰণে তেওঁ বৰ বেচি স্বাধীনভাৱে ফুৰিব-চাৰিব নোৱাৰে। কেতিয়াবা অৱশ্যে এপাক মোৰ লগত নৈৰ পাৰত বতাহ খাই আহিলে মাক বা বিশেষকৈ দেউতাকে বৰ বেচি আপত্তি নকৰে। কিন্তু মাত্ৰাধিক্য ঘটাবলৈ আমাৰ ভয় লাগে। অথচ এনেকৈ কেতিয়াবা দূয়ো অকলশৰে ফুৰাৰ ষড়যন্ত্ৰ কৰিলেও সোণালীয়ে ক'ৰবাৰ পৰা উৰি অহাদি আহি বিঘিনি ঘটায়। মানে তায়ো হাঁহিৰে গোটেইখন ওপচাই দি আমাৰ লগে লগে যাবলৈ আবশ্যক কৰি দিয়ে। বাধা দিবৰ কোনো উপায় নাই। আমি মাত্ৰ চোৰাংকৈ পৰস্পৰৰ চকুলৈ চাই নীৰবে অৰ্থপূৰ্ণভাবে হাহোঁ।

এদিন আমি দূয়ো চিনেমা চাবলৈ গৈছিলো। বৰ নাম কৰা ছবি এখন উৰ্ণশীলৈ আহিছিল। ছবিখন চাম চাম বুলি দেৱযানীয়ে কাগজত দেখিয়েই আগৰে পৰা কৈ আছিল। মই বাতিপদুৱা অফিচলৈ যাওঁতে তিনিটা টিকট কিনি নিছিলো। ভাল ছবি বুলি শুনি দেৱযানীৰ মাকেও অলপ ইচ্ছা কৰিছিল। সোণালীক নিয়াৰ কথা কোনেও কোৱা নাছিল। আনহাতে বাতিপদুৱা ন বজা মানতে দেউতাকে তাইক লৈ উস্তৰপাৰলৈ গৈছিল, কোনোবা আপোন মানুহৰ ঘৰলৈ। তদুপৰি সোণালীক চিনেমা-থিয়েটাৰলৈ নিবলৈ হলে দেউতাকৰ অনুমতি লব লাগে। কাৰ্কতিৰ অনুমতি লোৱা মানে খাল খানি যথিনী চপোৱা—আমি সেইটো কৰা নাছিলো।

গধূলি সময় হোৱালৈকে সোণালীহঁত আহি নোপোৱাত মাকে নেযাওঁ-নখণ্ড কৰিলে। হাঁপনে দেৱযানীৰ উৰ্ণপৰ্চনি চৰি গ'ল। আধা-আধি যাবই এতিয়া বুলি তেওঁ গাল-মুখ ওফোন্দাই পেলালে। মই কিন্তু ঠিক বুদ্ধি-বীজলো যে মাক নেযাওক বুলিয়েই তেওঁ বেচিকৈ উৰ্ণপচাই দেখুৱাইছিল।

শেহত হ'ল। মাকে কলে, “তোমালোক ঘোৱা। যদি সময় থাকে তেন্তে মই অকলে বিজ্ঞা এখন লৈ যাম। নহলে নাই। শূদা ঘৰটো পালেহি দেউতাকে খং কৰিব।”

গতিকে আমি দুয়ো এখন বিজ্ঞা লৈ ওলাই গলো।

বাটত দেৱযানীয়ে কলে, “মা নাহিল ভালেই হ'ল।” মই কৃত্ৰিম সমালোচনাৰ সূৰত কলো, “মাকক তেনেকৈ কয় নেকি?” তেওঁ কলে, “বুঢ়ী মানুহৰ লগতনো চিনেমা চায়নে?” মই সুধিলো, “ডেকা ল'ৰাৰ লগত ভাল লাগেনে? মানে সকলো ডেকা ল'ৰাৰ লগত নহয়, বিশেষ ডেকা ল'ৰাৰ লগত?” দেৱযানীয়ে মূখৰে ভেঙুচালি কৰি দেখুৱালে।

নিউজবীল-ফিউজবীল শেষ হওঁ হওঁ, এনেতে আমি হলৰ ভিতৰত এটা গোলমাল শুনিবলৈ পালো। কোনোবাই যেন জোৰ কৰি সোমাই কিবা তৰ্ক-তর্ক কৰিব ধৰিছে। স্বাভাৱিকতে দৰ্শকসকল বিৰক্ত হৈছিল। কিবা মন্ত কৰি দেখোন মোৰ ওচৰত বহি থকা দেৱযানীয়ে কলে, “শাওকচোন দেবেন-দা, চাই আহকগৈ দেউতাৰ মাত যেন লাগিছে।” মই একে জাপেই উঠি গৈ গোলমাল লগা ঠাই পালোঁগৈ আৰু দেখিলো যে কাকতিয়েই হয়। সোণালীক লৈ আহিছে। মোক দেখি বুঢ়াই কলে, “এইয়া! দেবেন চোৱাচোন, এওঁলোকে বিশ্বাসেই নকৰে আমাৰ টিকট আছে বুলি। সোণালীক নিয়া, বহুৱাই লোৱাগৈ, মাক নাহিল।” মই লৰালৰিকৈ টিকটটো উলিয়াই দি সোণালীক টানি টানি আমাৰ ঠাই পালোঁগৈ। বুঢ়া ভোৰভোৰাই ওলাই গ'ল। ভাগ্যে তেতিয়ালৈকে মই টিকটটো বেচি দিয়া নাছিলো।

সোণালীয়ে আমাৰ দুয়োৰে মাজত বহি পৰম উচ্চাসত সৰুকৈ হাত চাপৰি বজাই দিলে। মানুহে বেয়া বুলিব বুলি কৈ বায়েকে তাইক নিৰন্ত কৰিলে। তাই কলে যে উত্তৰপাৰৰ পৰা আহিয়েই মাকৰ মূখত চিনেমা চোৱাৰ কথা গম পালে আৰু তাই চাব বুলি দেউতাকক ধৰিলে। গতিকে মাক আহিব নোৱাৰিলে। দেউতাকেও পলম নকৰি তপতে তপতে বিজ্ঞা এখন লৈ সৰু জীয়েকক হলত থৈ গ'লহি। গেটকীপাৰে বাক কৈলৈ সোমাবলৈ দিব? কিন্তু কাকতিৰ নিচিনা মানুহক নিদিওঁ বুলিলেই হ'লনে?

আমাৰ অকলশৰে চিনেমা চোৱা পিঠাগুড়িৰ টেকেলি এনেদৰে ডাঙি চুৰমাৰ হ'ল। অবশ্যে আমি দুয়ো আন্ধাৰৰ সুবিধা লৈ গত গা হগাই-

ৰহিম বদলি নাইবা হাতে হাতে ধৰি থাকিম বদলি ভবা নাছিলো। তথাপি সোণালীয়ে এনেকৈ হঠাৎ আহি আমাৰ সান্নিধ্য উপভোগাখিনি মাটি কৰি দিব বদলি ভবা নাছিলো। হুমুদুনিয়াহ পেলাই দূৰ্ভাগ্যক স্বীকাৰ কৰি লৈ আমি সোণালীৰ “অত্যাচাৰ” সহ্য কৰি গলো। আনকি মই ইষ্টাৰ-ভেলত বাহিবলৈ গৈ আমালৈ তামোল অনাৰ উপৰি তাইৰ কাৰণে টফী আৰু বাদামো কিনি আনি দি তাইৰে উপভোগটো সম্পূৰ্ণ কৰি দিলো।

এদিন আবেলি অফিচৰ পৰা আহি দেখো ঘৰৰ দুৱাৰ-খিৰিকি খোলা আৰু মোৰ বিছনাত সোণালী মোৰ টোপনিত লালকাল। ঘৰৰ চাবিটো আমি দেৱযানীহঁতৰ ঘৰত থৈ য়াওঁ। কোন আগতে আহে ঠিক নাই। মনেশ্বৰক অৱশ্যে মই প্ৰায়েই আগতে পঠিয়াই দিওঁ। সেই দিনা ঘৰত চাহ কৰি থকা মনেশ্বৰে হাঁহি কলে, “মই অহাৰ আগৰে পৰা সোণালী ভণ্টী শুনাই আছে। মই জগোৱা নাই। কিবা ছবি চাই থাকোতেই টোপনি যাব পাৰ। শোৱক।”

মই কাপোৰ-কানি সলাই মূখ-হাত ধুলো। শুনাই থকা ছোৱালীজনীলৈ বৰ মৰম লাগিল। নিভয় মনেৰে নিজৰ ঘৰত শোৱাৰ দৰে তাই শুনাই আছে। এইটো পৰৰ ঘৰ বদলি ভবা নাই। মোক কোনো বাহিবৰ মানুহ বদলি ভবা নাই। তাইৰ নিজৰ বা আনৰ কিবা অপকাৰ হ'ব বদলি ভবা নাই।

মই মনেশ্বৰৰ কথা ভাবিলো। এনেয়ে সি বৰ বুদ্ধিমান নহয়। কাম-কাজতো বৰ পাকৈত নহয়। প্ৰায়েই মোৰ দাবি খায়। বজাৰলৈ গলে প্ৰায়েই পইচা মাৰে আৰু পকাই ধৰিলে ধৰা পৰে। ওচৰৰ কাম কৰা ল'ৰা দুটামানৰ লগ লৈ সি ৰাতি ৰাতি ফুৰিবলৈ যায়, চিনেমা চায়গৈ। আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা সি ডেকা ল'ৰা। কৰো বদলিলৈ কেতিয়াবা সি সোণালীক অকলশৰে পাই কিবা অসভ্যালি কৰিবও পাৰে। কথাটো ভাবি মই মনে মনে আতঙ্কিত হৈ উঠিলো।

ইয়াৰ আগতে এদিন সি কেবা বদলি পাই হ'হাৰ কথা মনত পৰিল। সোণালীয়ে মোৰ গাত প্ৰায় ওলমিয়ে ফুৰে; গাত ধৰিহে ঘূৰি ফুৰিব খোজে। কেতিয়াবা মোৰ কোলাতে বহি কিবাকিবি বলকিবলৈ ধৰে। তেনেকৈ এবাৰ মোৰ কোলাত বহি মোৰ হাতখন পিটিক পিটিক কুথা কৈ থাকোতে কিবা কাৰণত আহি মনেশ্বৰে দেখিলে। আমাক সেই অবস্থাত

দৌধ সি লাজ পোৱাৰ দৰে কৰি দেখুৱালে আৰু যি কামত আহিছিল তাক নকৰি অৰ্থপূৰ্ণভাৱে হাঁহ মাৰি খৰখেদাটক আঁতৰি গ'ল। মই তেতিয়া ক্ষীণভাৱে অস্বাস্ত বোধ কৰিছিলো। কিন্তু তাত বিশেষ গুৰুত্ব নিদিলা। তাৰ আগত দুৰ্বলতা স্বীকাৰ কৰিবও নুখুজিলো।

কিন্তু ঈশ্বৰক ধন্যবাদ যে সেইদিনা শুই থকা, অজান শিশুৰ দৰে নিষ্পাপ সোণালীক অকলে অকলে পায়ো সি একো অসৌজন্য নদেখুৱালে। হয়তো তাৰ সাহ নাই, নাইবা অবুজৰ ছোৱালীজনীয়ে মোক বা খবৰ কাবোবাক কৈ দি অধস্তৰ ঘটান বুলি ভয় খালে। হয়তো তাৰ মনত কোনো পাপ বাসনা নেথাকিবও পাৰে; কিন্তু আশংকাটো হ'ল যেতিয়া মই ভৱিষ্যতলৈ সতৰ্ক হ'বলৈ মনস্থ কৰিলো। সেইদিনাৰ পৰা পৰাপৰ্বত চাৰিটো ময়েই লৈ যাবলৈ ধৰিলো আৰু মনোশ্বৰক আগতে অফিচৰ পৰা পঠিয়ালেও ময়ো বিশেষ পলম নকৰা হলো।

সেইদিনা সোণালীৰ ওচৰতে চাকি এখনত বহি মই খবৰ কাগজখনত চকু ফুৰাই ফুৰাই ভাবি উলিয়াবলৈ যত্ন কৰিছিলো : এই সৰু ছোৱালীজনীয়ে বাক মোৰ ওচৰত কি বিচাৰে? অস্বাভাৱিক তাইৰ জীৱন। শৰীৰেৰে বাঢ়িছে, মনেৰে বৰ বোছি আগুৱাব পৰা নাই। শ্বক্ললৈ যাব পৰাকৈ বয়স অনুযায়ী তাই বিদ্যা আৰ্জিব পৰা নাই। লগত সমনীয়া ছোৱালীৰ লগত তাইৰ বিশেষ সম্পৰ্ক নাই। তাইৰ ভৱিষ্যতটো কি হ'ব? তাই এজনী সৰু ছোৱালী হৈয়েই ডাঙৰ দীঘল হ'ব?

মোৰ মাজত তাই কিয় বিশেষ আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰিলে কব নোৱাৰোঁ। বায়েকৰ কাৰণে ঘৰখনৰ লগত মোৰ এটা সহজ ঘনিষ্ঠতা হৈছিল। মই জনাত আন কোনো ভাড়াতীয়াকে মাক-দেউতাকে এইদৰে সন্তদয়তাবে গ্ৰহণ কৰা নাছিল। বড়ো কাকতিয়ে মোক মৰমৰ চকুৰে চোৱা দেখিতো ঘৰখনেই অবাক হৈছিল। হয়তো ঘৰখনৰ আপোন ভাবকে সোণালীয়েও নিজৰ কৰি লৈছিল। জানিব পাৰিছিলো হে আগৰ ভাড়াতীয়াসকলৰ লগত তাই ইমান আপোন ভাব কৰা নাছিল। কোনোবাই মাতিয়ে গৈছিল, নিজৰ স্তান-বিশ্বাস মতে দু-আষাৰ কথা পাতি গুচি আহিছিল। কিন্তু মোৰ প্ৰতি কৰাৰ দৰে কাৰো লগত ইমান হলি-গলি কৰা নাছিল। পাৰিলে দিনে-ৰাতিয়ে মোৰ ঘৰতে থকা, মোৰ লগত ফুৰিবলৈ যোৱা, চিনেমাটো যোৱা এইবোৰত কিয় তাই লিপ্ত হৈ পৰিল মই ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলো।

কিন্তু তাই যে মোক বিচাৰিছিল আৰু একান্ত ভাবেই বিচাৰিছিল সেইটো ভালেমান পিছত এসময়ত বুজিব পাৰিছিলো।

বুজিব পাৰি দেখিছিলো, চিন্তাশক্তি ব্যতিৰেকেই সোণালীয়ে বহুত কথা বুজি পাইছিল। কিন্তু মই বুজিব পাৰিছিলো ভালোখিনি পিছতহে।

সেইদিনা মন পুৰাই শুই নুঠালৈকে মই সোণালীৰ ওচৰতে বহি আছিলো। তাই সাৰ পাই প্ৰথমে লাহেকৈ চকু মেলি মোক দেখি পৰিস্থিতিটো ধৰিব পৰা নাছিল। আকৌ এবাৰ চকু মুদি তাই অলপ সময় পৰি থাকিল। মই একেধৰে তাইৰ ফালে চাই আছিলো। তাৰ পিছত তাই বুজিব পাৰিলে যে তাই কব নোৱাৰাকৈয়ে মোৰ বিছনাত শুই পৰিছিল। তাই নীৰৱে বহলকৈ হাঁহিলে। সেই চিৰপৰিচিত অৰ্থহীন হাঁহি।

মই মৰমেৰে মাত লগাই তাইক উঠি মূখ-হাত ধুই লবলৈ কলো আৰু পিচত দুয়ো চাহ খালো। তাৰ পিচত তাইক ঘৰলৈ গৈ ভালকৈ ওলাই আহিবলৈ কলো, আমি দুয়ো নৈৰ পাৰত ফুৰিবলৈ যাম।

মনেশ্বৰৰ উপৰি আন এটি প্ৰাণীয়ে সোণালী আৰু মোৰ এই সহৃদয়তাৰ ওপৰত তীক্ষ্ণ দৃষ্টি ৰাখিছিল : দেৱযানী। কোৱা বাহুল্য যে মনেশ্বৰৰ দৰেই সোণালী মোৰ গাত ওলমি বা মোৰ কোলাত বহাটো দেৱযানীৰ পক্ষে অৰ্থপূৰ্ণ আৰু অবাঞ্ছনীয় আছিল।

দেৱযানী কেতিয়াবা মোৰ ঘৰলৈ আহে। বিশেষকৈ দেউতাক নেথাকিলে আহে। কেতিয়াবা মাকৰ লগত, কাচিৎ অকলশৰে। সোণালী কিন্তু সকলো সময়তে উপস্থিত থাকে। তাই যদি বৰকৈ মোৰ গাত লাগি বা ওলমি থাকিব খোজে তেন্তে বায়েকে কৌশলেৰে আঁতৰাই দিয়ে নাইবা কেতিয়াবা মৃদুভাবে ভৎসনা কৰে। কোলাত বহা যেন কৰিলেতো জোৰ কৰি তুলি দিয়ে আৰু প্ৰকাশ্য ধৰ্মকৰ সূৰতে কৈ দিয়ে, “ইমানজনী ছোৱালী, ক’ত কেনেকৈ বহিব লাগে নেজানে!” মই সোণালীৰ অসন্তোষৰ চোক কমোৱাৰ চেষ্টাত কণ্ঠ, “কিমানজনীনো ছোৱালী? তুমি মিছাতে তাইক জগব নধৰিবা। মই একো ভবা নাই।” দেৱযানীয়ে মোৰ ফালে অলপ খংভাবে চাই থকা যেন লাগে। সোণালীয়ে অৱশ্যে এনেকুৱা ক্ষেত্ৰত বায়েকক আৰু অৱমাননা নকৰে।

কিন্তু ভনীয়েকক এই শাসন কৰাৰ মাজত যে দেৱযানীৰ কিবা

ব্যক্তিগত উদ্দেশ্য থাকিব পাৰে, সেইটো:মই বহুত পলমকৈহে বৃদ্ধিৰ পাবিলো।

এদিন আমি দুয়ো নৈৰ পাৰত ফুৰিছিলো। কিবা কাৰণত সোণালী লগত নাছিল। মই তাইৰ খবৰ লো। দেৱযানীয়ে অভিমানৰ সূৰত সুধিলে, “কিয়, সোণালী লগত নে থাকিলে ভালেই নেলাগে নেকি?”

মই প্ৰতিবাদৰ সূৰত কৈ উঠিলো, “সক ছোৱালী এজনীৰ সম্পৰ্কত তুমি এইদৰে কিয় কৈছা?”

হাট নগৈ দেৱযানীয়ে কলে, “ইমানেই সক যে অপদূৰ অনবৰত কোলাতে লৈ থাকিব খোজে। মই কলেও জগৰটো লাগে মোৰ গাতহে।”

মই মনে মনে থাকিলো। কথাৰ সূৰৰ পৰা বৃদ্ধিৰ পাবিলো ঘটনাৰ সোত কোন পিনে বৈছে। বায়েকৰ ঈৰ্ষা ভাবটো দেখি মনটো অলপ নাচিও উঠিল। কিন্তু সোণালীৰ ক্ষেত্ৰত মোৰ বায়েকে ভবাৰ দৰে ভাবিবৰ মন নগল। মই যদি মনেশ্বৰৰ পৰা তাইক বন্ধা কৰাৰ কথাই ভাবিলো তেন্তে মই নিজেই এটা মনেশ্বৰ হবলৈ যাম কিয়?

আমি যে পৰম্পৰা সান্নিধ্য বিচাৰিবলৈ ধৰা হলো সেইটো আক লুকুৱাই ৰাখিব পৰা নাছিলো। আনৰ পৰা লুকুৱাই ৰখাৰ কথা কোৱা নাই, আমাৰ নিজৰ পৰা। দেৱযানীৰ মাকে বোধকৰো অলপ সন্দেহৰ চকুৰে চাইছিল। কাৰণ মই তেওঁলোকৰ তালৈ গলেই জীয়েকৰ ওপৰত চোকা চকু ৰাখিছিল। দেৱযানী মোৰ ঘৰলৈ আহিলেও মাক সবহপৰ ঘৰত নাথাকে। পাচে পাচেই ওলায়হি। মনতে বেয়া পালেও কিন্তু মই তেখেতক দোষ নিদিওঁ। কাৰণ নিজৰ গাভৰু জীয়েকৰ হানি-বিঘিনি হোৱাত বাধা জন্মেৱা মাক-বাপেকৰ কতৰাই। কাকতি বঢ়াই কি ভাবিছিল কব নোৱাৰো। বোধকৰো বেহ-ৰূপ চাই থিৰাং কৰি থৈছিল, ছোৱালী বিয়া কৰাই নিনিলে হয় ঠেং ভাঙিম, নহয় পদলিচত দিম। নহলে কিজানি বঢ়াই টোকোন জোকাৰিবই খুজিছিল; ষৈণীয়েকেহে বৃদ্ধাই-বৰাই ৰাখিছে; বয়স হোৱা ছোৱালীৰ বিয়া এইদৰেই হয় যদি হৈ যাওক বুলি। স্বদমাস মনেশ্বৰটোৱেও আমাক অকলশৰে মোৰ ঘৰত বহি থকা দেখিলে মিচিক মিচিক হাঁহে।

দেৱযানী তেনেকৈ মোৰ ওচৰলৈ আহিলে কেতিয়াবা কওঁ, “কিহে

আইদেউ ! দেখিবলৈকে নাই দেখোন ?’ তেওঁ কয়, “এয়া দেখোন আহিছো ।” মই কওঁ, “বহুবেকত এদিন আহিলেও অহা হয়নে ?”

তেওঁ কয়, “ডঙুৱাৰ ঘৰলৈ যে আহিছো এয়ে বহুত ।” মই খোচ মাৰো, “ডঙুৱাৰ ঘৰলৈ আগে-পিচেও অহাৰ অভ্যাস আছে চাগৈ নহয়নে ?”

“নাহিবলৈ কিটো আছে ? আমাৰনো আৰু কাম কি ? ভাড়াতীয়া আহিলেই তেওঁৰ ওচৰলৈ আহি থকাহে আমাৰ কাম ।”

এনেকুৱা সময়ত ওচৰত যদি সোণালী থাকে তেন্তে তাই কয়, “ইহ নাই পাই । আমি আগতে কেতিয়াও ইয়ালৈ এইদৰে অহা নাই । জানিছে দাদা, আমি আপোনাৰ ওচৰলৈহে ইমান ঘনাই আহিছো ।”

এদিন দেওবাৰেও এনেকুৱা কথা ওলাইছিল । কাকতি ৰাতিপুৱাই ওলাই গৈছিল খেতিৰ তদাৰক কৰিবলৈ । ৰাতিপুৱাই সোণালীও মোৰ ঘৰলৈ ওলাই আহিছিল । মই মনিং শ্বো চাবলৈ ঘাম বুলি ভাবিছিলো । এনেতে কিতাপ এখন বিচৰাৰ ছলেৰে আহি উপস্থিত হ’ল দেৱযানী । মনিং শ্বো ভাড়াঘৰতে হওক বুলি ওলাই যোৱাৰ ইচ্ছা দমন কৰিলো । মই ভাল মিঠাই আনি আমাৰ কাৰণে স্পেচিয়েল চাহ দিবলৈ মনেশ্বৰক অভ্যাৰ দিলো । মনেশ্বৰ দোকানলৈ যোৱাৰ পিছতে দেৱযানীয়ে সোণালীক ঘৰলৈ দৌৰাই পঠালে মাকক কৈ আহিবলৈ যেন বিচাৰি নাহে, তেওঁলোকৰ চাহৰ নিমন্ত্ৰণ হৈছে । বৃজাই চাগৈ বৃজিছেই যে সেইটোও ক্ষণতক অকলশৰে থকাৰ বৃত্তি । কিন্তু সোণালীও ইমান খবতকীয়া যে সৰু ল’ৰাই ভোঁ-কৰে মটৰ চলাই দিয়াৰ “মা-আ !” বুলি চিঞাৰ দৌৰ আৰম্ভ কৰাৰ অলপ পিছতেই “দাদা-আ !” বুলি ধুৰি আহিলেই ।

যি হওক, সেই দিনাই চাহ খাই থাকোতে এবাৰ সোণালীয়ে কৈ পেলাইছিল যে মাক-দেউতাকে দহুই বায়েক-ভনীয়েকক মোৰ ঘৰলৈ বৰকৈ আহিবলৈ নিদিয়ৈ । মতা মানুহৰ লগত বোঁছকৈ নেযাবলৈ কয় । তাই সুদীৰ্ঘকাল, “বাক দাদা, আমি বাক কিন্তু মতা মানুহৰ লগত বোঁছ ফুৰিব নেলাগে ?”

মই কি উত্তৰ দিম ? দেৱযানীৰ চকুলৈ চালো । তেওঁ তলমূৰ কৰিলে । ভাবি চিন্তি কলো, “ল’ৰা-ছোৱালী, মতা-মাইকী দহুইটাকে ঈশ্বৰে বেলেগ কৰি প্ৰজন কৰিছেতো, সেই কাৰণে অলপ বেলেগ হৈ

থাকিব লাগে। তুমিতো দেখিছাই মাইকী মানুহে মেখেলা বা শাৰী পিন্ধে, মতা মানুহে চৰিয়া বা পেণ্ট পিন্ধে। মাইকী মানুহে নিচেই পদ্বাতে গা ধোৱে, গধূলি গোসাই চাকি দিয়ে। মতা মানুহে দহবজাতহে গা ধোৱে, চাকিতো নিদিয়ৈ।”

সোণালীয়ে বাধা দি কলে, “ইহ আমাৰ দেউতাই দেখোন নিচেই পদ্বাতে গা ধোৱে। আৰু মা-দেউতা দেখোন একেলগে থাকে। পিন্ধে?”

শ’লঠেকত পৰি কোনোমতে উত্তৰ দিলো, “অ’ বিয়া হৈ গলে কথাটো অলপ বেলেগ হয় ব’দুইছা? বিয়া হলে মাইকী মানুহ অলপ কম মাইকী হয় আৰু মতা মানুহ অলপ কম মতা হয়।”

সোণালীয়ে এটা নতুন কথা আবিষ্কাৰ কৰাৰ দৰে আমালৈ চাই কলে, “অ’ আমাৰ কাৰো বিয়া হোৱা নাই নহয়?”

“অ” আমাৰ বিয়া হোৱা নাই।” মই এবাৰ দেৱধানীলৈ চাই হঠাৎ সন্দিগ্ধ পেলালো, “মোৰ লগত কাৰ বিয়া হব জানানে সোণালী?”

বায়েকৰ ফালে চোৱা কাৰণেই কিবা ভাবি লৈ তাই কলে, “কাৰ লগত, বাইদেউৰ লগত? ইহ নেলাগে পাই, ভাল নহব।”

দেৱধানীয়ে শেহৰ পিনৰ কথা-বতৰাখিনি ভাল পোৱা নাছিল। তেওঁ গহীন হৈ আছিল। এইবাৰ কলে, “বাক নেলাগে যা, দাদাৰ বিয়া তোৰ লগতে হব। ব’ল এতিয়া ঘৰলৈ ব’ল। দেউতা আহিব।”

ভীষণ লাজত বঙা পৰি সোণালীয়ে তলমূৰ কৰি কলে, “ইহ যা! বাইদেউজনী বৰ নিলাজ।”

তাৰ পিছত দেৱধানীয়ে ভনীয়েকক এক প্ৰকাৰ টানি টানিয়েই ঘৰলৈ লৈ গ’ল। কথাটো বেয়া হ’ল নেকি মই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলো। কেনেকৈ ঘৰত কৈ দিলে অশ্লন্তৰ ঘটি যাব পাৰে।

বিয়া কি বস্তু সোণালীয়ে বৃজে বৃলি মোৰ ধাৰণা নহয়।

আকৌ এদিন আবেলি সোণালীয়ে মোক জোৰ কৰি ফুৰিবলৈ উলিয়াই লৈ গ’ল। সেইদিনা কিবা ভাবি মই চৰিয়া-পাঞ্জাবী পিন্ধি ফুৰিবলৈ যাবলৈ সাজু হৈছিলো। ভৰলুৰ পাৰে পাৰে উজাই পথাৰৰ মাজে মাজে নিজনত ফুৰিছিলো। দেৱধানীৰ জ্বৰ হৈছিল। মই তেওঁৰ খবৰ কৰি যাব খুজিছিলো। কিন্তু সোণালীয়ে কলে, “নেলাগে পলম হৈ যাব। আহি খবৰ কৰিলেও হব ব’লক।”

খোজ কাটি গৈ থাকোতে নানান কথাৰ মাজত তাই এবাৰ সন্দ্বিধে, “দাদা, আপুনি বাক আমাক এৰি যাবগৈ নেকি ?”

“কিয় সন্দ্বিধা ?” মই অলপ চক খাই উঠিলো : “কোনোবাই কিবা কৈছে নেকি ? মই খবৰটো এৰি দিব লাগিব নেকি ?”

তাই কলে, “নাই তেনেকুৱা একো নহয়। মই এনেজ সন্দ্বিছো। আপোনাকনো আকৌ ঘৰ এৰি যাবলৈ কোনে কৰ ? আপুনি নিজে এৰি যাব বুলিহে মাহুঁতে ভৱ কৰি থাকে।”

“কিয় কিয় ?” মোৰ কোঁতুহল বাঢ়ি আহিল : “মাবাই মোৰ কথা কিবা কয় নেকি ? কি কয় ?”

“কয়, ল’ৰাটো ভালেই, পিছে ক’ত থাকিব হ’বলা, ভাল ঘৰ পাল্ল যাবগৈ।”

মই অলপ আবেগ সানি কলো, “মোক ভাল ঘৰ নেভাগে সোণালী, মই ইয়াত বেছ আছো। মাবাক কবা যে মোক তেখেতসকলে খেদি নিদিবলৈ কৈতয়াও নেবাওঁ। ইয়াতেই মোৰ ভাল লাগিছে—ভোমালোকক ভাল লাগিছে, ভোমালোকৰ ঘৰখনক ভাল লাগিছে—মই কিয় যাম ?”

বৰ বৃদ্ধজন ছোৱালীৰ দৰে তাই ক’বলৈ ধৰিলে, “কিছুমান দিনৰ পৰা দেউতাহুঁতে বাইদেউৰ বিয়াৰ বাবে চেষ্টা কৰি আছে। ঘৰত আন কোনো নাই নহয়, সেই কাৰণে তাইৰ বিয়াৰ কথা দেউতাই ইমান দিনে ভৰাই নাছিল। পিছে মানে কওঁতে কওঁতে এতিয়া ল’ৰা বিচাৰিব ধৰিছে। আপোনাৰ আগতে ভাড়াবৰটোত থকা দুজন দাদাৰ ওপৰত দেউতাই বৰ আশা কৰিছিল। পিছে তেওঁলোক পলাল।”

মই ক’লো, “মই পিছে নপলাওঁ দেই ? আক মোৰ পৰাতো তেখেতসকলে একো আশা কৰা নাই।”

তাই ক’লে, “জানো কৰিলেও কৰিব পাৰে।”

“উৰাপি মই নপলাওঁ।”

তাই কৈ গ’ল, “আপুনি নেযাব। আপোনাক ইমান ভাল লাগে। এজনকৈ কাৰো লগত আমি হাঁহি-খেয়ালি কৰি পোৱা নাই, ক’বা নাই, চিনেমা চোৱা নাই। আমাৰো দাদা আছে, পিছে সি ইয়াত নেথাকে। থাকিলেও নিজৰ দাদা এনেকুৱা নহয়। আপুনি আপোন নহলেও বৰ আপোন।

আপোনাক কিমান উৎপাত কৰো। সেই দেখি আপুনি কেতিয়াবা হাস্যগৈ বুলি বৰ বেয়া লাগি থাকে, ভয়ো লাগে।”

সোণালীক মই এহাতেৰে সাৰটি ধৰিলোঁ। কিমান নিঃশাপ তাই। কিমান স্বার্থহীন তাইৰ ইচ্ছা। অবিকশিত মনটোৰ পৰা কিমান পূৰ্ণ কথা ওলাইছে। তাই মোৰ সান্নিধ্যত পাইছে অনিৰ্ভৰীয় আনন্দ। তাত কামনা-বাসনাৰ কথা নাই, বিয়াৰ প্ৰশ্ন নাই, ঘৰ-সংসাৰৰ স্বার্থ নাই। তাইৰ এই স্বৰ্গীয় মনটো ভাঙি মই বাক কোন সতে তাহাঁতৰ ভাড়াঘৰটো এৰি যাব খুজিম ?

উলটি আহোঁতে আন্ধাৰ হৈছিল। দেৱমানী বাৰান্দাতে খুটা এটাত আউজ উদাস দৃষ্টিৰে আলিবাটৰ ফালে চাই আছিল। আন্ধাৰত কাপোৰ-কানিবোৰৰ অৱস্থা ভালদৰে মণিব নোৱাৰি, কিন্তু আউল-বাউল চুলিবোৰ ধৰিব পাৰি। সোণালীয়ে “তোৰ জৰ ভাল হৈ গ’ল বাইদেউ ?” বুলি “সুধীয়েই পোনে পোনে ভিতৰলৈ গুচি গ’ল।

মই দেৱমানীৰ ওচৰলৈ গৈ সুধিলো, “এতিয়া গা কেনে পাইছা দেৱী ?”

তেওঁ একো স’হাৰি নিদিলে। এনে নিশ্চলভাৱে থিয় হৈ থাকিল যেন মই একো সোধাই নাই।

মই অলপ অস্বস্তি বোধ কৰি আৰ্ম-বেগুখনতে বহিলো। দেৱমানীৰ দৃষ্টি আৰু অভিমান আকৌ উথলি উঠিছে। মই তেওঁক কেনেকৈ বুজাম যে সোণালীৰ বিষয়ে এইদৰে ভবাৰ কোনো যুক্তি নাই, যুক্তি থাকিব নোৱাৰে।

মই অলপ পিছত আকৌ সুধিলো, “ঘৰত কোনো নাই নেকি ?”

এইবাৰ তেওঁ উত্তৰ দিলে, “আছে।”

“তুমি এইদৰে বাহিৰত বৈ আছা যে ? গা জানো ভালদৰে ভাল হ’ল ?”

“মোৰ গা ভাল হৈ হ’লনে মই মৰিটোৱেই কাৰনো কি ?”

পৰিস্থিতিটো ৰক্ষা কৰিবৰ মনেৰে কলো যে মোৰ ভুল হৈছে, তেওঁৰ অসুখৰ খবৰ কৰিব লাগিছিল। স্বীকাৰ কৰিলো যে মই আচলতে খবৰ লবই খুজিছিলো, কিন্তু ফুৰিবলৈ যাবলৈ সোণালীয়ে ইমান খৰখেদা লগাই দিলে যে মোৰ কোনো উপায়েই নেথাকিল।

কিন্তু সোণালীৰ উল্লেখে জুই জ্বলাইহে দিলে। দেৱযানীয়ে কলে,
“দেউতা অহা নাই। আৰু দেৱিকৈ ফুৰিব পাৰিলেহে তেন।”

তেওঁ ভনীয়েকৰ কথাটো বৰ বেয়াকৈ লৈছে বদলি মোৰ বোধ হ’ল।
সেইবাবে প্ৰতিবাদ কৰি কলো, “তুমি কিছুমান মিছা অৰ্থ উলিয়াবলৈ চেষ্টা
কৰিছা দেৱী। তুমি বদ্বজৰ লাগিছিল যে—”

“সোণালী সৰু ছোৱালী নহয়।” এইবদলি কৈ উচাট মাৰি তেওঁ একে
চাবেই তাৰ পৰা ভিতৰৰ পিনে খোজ ললে।

মই স্তব্ধ হৈ ক্ষণেক তাতে বহি থাকিলো। অলপ ক্ষুণ্ণও হলো।
ছোৱালীবোৰ ইমান অবদ্বজ কিয় বাক। ইমান স্বাৰ্থপৰ কিয়? কাকো মাত
নলগোৱাকৈ তাৰ পৰা উঠি গুচি আহিলো।

দেৱযানী ভাল হৈ উঠিল।

কিন্তু মোৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্কটোহে সহজে সহজ হৈ নুঠিল।
ইতিমধ্যে দুবাৰমান লগ পাইছো, মোক মাত দিছে। কিন্তু সেইদিনা খঙৰ
পিছত যেন তেওঁ নিজৰ গোমোখালি ভাঙিব পৰা নাই। হয়তো অভিমানো
সম্পূৰ্ণ নোহোৱা হোৱা নাই।

এদিন কাৰ্কতি মোৰ ঘৰলৈ আহিল। মই আথে-বেথে আগবঢ়াই দিয়া
চকিত বহি কলে, “দেৱেন, তুমি এবাৰ দেৱীৰ সৈতে জালদুকবাৰীলৈ যোৱা।
তাই বি-টি পঢ়িব খুজিছে। তুমি সন্নি-মেলি ঠিক-ঠাক কৰি দিয়া।”

মই কলো, সকলো কৰি দিম, তেখেতে চিন্তা কৰিব নেলাগে। তেখেতে
কলে যে যিদিনাই সন্নিবধা হয় আমি যাম, দেৱযানীক লগ ধৰিলেই হ’ল।
এইবদলি কথা শেষ কৰি তেখেতে উঠিলেই। মই চাহ এটোপা খাবলৈ
ধৰিলো। তেখেত মান্তি নহ’ল। কলে যে তেখেতে য’তে ত’তে আৰু
যেতিয়াই তেতিয়াই চাহ নেখায়। এইবদলি মোৰ প্ৰতিক্ৰিয়ালৈ বৈ নেথাকি
তেখেতে ওলাই গলেই।

গতিকৈ মই দেৱযানীক লৈ জালদুকবাৰীলৈ ওলালো। গম পাই
সোণালীয়েও যাওঁ যাওঁ লগাইছিল। তাইক নিৰস্ত কৰিব লগা হ’ল।
বায়েকৰ অসন্তোষ নবঢ়োৱাৰ চেষ্টাত মই আৱশ্যক হলে অলপ কঠোৰ হম
বদলিও ভাবিছিলো। কঠোৰ হবলগীয়া নহল, কিন্তু ঘূৰি অলপ আঘাত
আমিহে পাব লগা হ’ল।

মই তাইক বদ্বজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো যে আমি এটা বিশেষ দৰকাৰতহে

গৈছো, ফুৰিবলৈ নহয়, যে বায়েকে আকৌ পঢ়ি পৰীক্ষা দিব খুঁজিছে, সেই বিষয়ে খা-খবৰ লৈ আহিব লাগে; যে এইবোৰ কথা তাই বৃদ্ধি নেপায়, গতিকে তাইৰ ক'ত ভাল লাগিব।

সোণালীয়ে মোৰ বৃদ্ধিনিখিনি একান্ত মনে শুনিলে। কি জানো হ'ল, তাই একান্ত মনে কিবা ভাবিলে। তাৰ পিছত লাহে লাহে কলে, “বাক-মই নেবাওঁ। মই সেইবোৰ বৃদ্ধি নেপামেইতো। মইতো পঢ়া-শুনা কৰা নাই। মই ভালকৈ পঢ়িব নেজানোও। মোৰ মগজটোও বৰ ভাল নহয়।”

আমি একো মাতিব নোৱাৰিলো। মোৰ প্ৰাণটোৱে হাঁহাকাৰ কৰি উঠিল। এই সৰু ছোৱালীজনীয়ে যেন সকলো বৃদ্ধি পায়, নিজৰ নিকপায় দূৰবহুৰ কথাও বৃদ্ধি পায়। মাকো ওচৰতে আছিল। মাকে তাইক সাৰটি ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গ'ল। মাকৰ লগত ভিতৰ সোমোৱাৰ আশ্বতে সোণালীয়ে এবাৰ উভতি চালে আৰু তাই চিৰলগৰীয়া সেই অৰ্ধ-হীন হাঁহটো মাৰি পঠিয়ালে।

আমি জালুকবাৰীলৈ গৈ দেৱধানীৰ কামখিনি কৰিলো। তেওঁ গোটেই সময়খিনি গম্ভীৰ হৈ থাকিল। বাহুত কথা পাতোতে অৱশ্যে সহজ ভঙ্গীতে উত্তৰ দিছিল আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অফিচত কোনোবাই কিবা সুধিলেও ভালদৰেই উত্তৰ দিছিল। কিন্তু তথাপি তেওঁ সহজ হব পৰা নাছিল।

বাহুৰ কাৰণে অলপ বৰ লগা হৈছিল। সেই বাবে মৃকলিয়ে মৃকলিয়ে আমি অলপ ফুৰিলো। হাতত বহুত সময় আছিল। মই অফিচৰ পৰা ছুটী লৈছিলো, দেৱধানীয়েও স্কুলৰ পৰা ছুটী লৈছিল। মই এবাৰ ছল চাই কলো, “সোণালী সৰু ছোৱালী নহয় বুলি তুমি মোক সেইদিনা সোৱ'বাই দিছিল কিয়?”

দেৱধানীয়ে একো উত্তৰ নিদিলে। আমি ছাভে'স্কুলৰ পিনলৈ খোজ-কাঢ়ি গৈ আছিলো। ময়েই আকৌ কলো, “তুমি বোধকৰো তাইৰ বয়স-টোৰ কথা কৈছিল। কিন্তু তাইৰ মনটোৰ কথা এবাৰ ভাবি চাইছানে? আন এজনী ছোৱালী হোৱা হ'লে বেলেগ কথা আছিল। কাৰণ তুমিও ছোৱালী। জৰ্ঘা হোৱা স্বাভাৱিক। কিন্তু তুমিতো তোমাৰ নিজৰ ভনীয়েৰাৰ কথা ভালকৈয়ে জানা।”

দেৱধানীয়ে কলে, “মই কিয় সেইদৰে কৈছিলো সেইটো আপুনি অলপ-অচৰপ বৃদ্ধিছেই। তাই মোৰ ভনী আৰু তাইৰ অৱস্থাটোৰ কাৰণে

মোৰ বা ঘৰখনৰ যি দুখ সেইটো আমিহে বুজো। কিন্তু অবুজ ভাবেই তাই কৌতুৰা এনেকুৰা কাণ্ড কিহুমান কৰি পেলায় যিটো মই হোৱা হলেহে আপুনি বুজিলেহে তেন।”

তেওঁৰ কথাখিনি হৃদয়ঙ্গম কৰিবলৈ মই চেষ্টা কৰিলো। কথাখিনি গভীৰ বিশ্বাসেৰে কোৱা যেন লাগিল। সেইবাবে মই একো প্ৰতিবাদ নকৰিলো। কিন্তু মনৰ ভিতৰত মই তথাপি মানি লব নোৱাৰিলো যে বুদ্ধন বায়েক আৰু বিকাশ প্ৰতিহত মনৰ, সৰু ভনীয়েকৰ মাজত ঈৰ্ষাৰ সম্পৰ্ক থাকিব পাৰে। বিশেষকৈ সোণালীৰ নিচিনা ছোৱালী এজনীক আঘাত দিয়াৰ কথা মই কোনো মতেই ভাবিব নোৱাৰিলো। তাইৰ মনৰ ভিতৰত কি আছে, তাই মোৰ পৰা আৰু জগতৰ পৰা কি বিচাবে সেইটো বুজাব পিছত তাইক ভুল বুজিব মোৰ কোনো কাৰণ নাছিল। এই কথা দেৱধানীক মই বুজাম কেনেকৈ? বুজাবলৈ গলেই তেওঁ ওলোটাকৈ লব। বিশেষকৈ সেই সময়ত মই তেওঁৰ খং পেলাই গাম্ভীৰ্য ভাঙিবলৈহে চেষ্টা কৰিছিলো। নতুনকৈ খং তোলাৰ খোজা নাছিলো।

মই প্ৰস্তাব কৰিলো, “দেৱী, ব’লা খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ দৰ্শি আহোঁ। সময়তো বহুত আছে। ৰাৰা?”

“এইফালেদি ঘৰি ঘোৱা বাট আছেনেকি?” তেওঁ অৰাক হৈ সূচিলে: “আৰু বহুত দূৰ নহবনে?” তেওঁ অলপ ভয় খোৱা যেনো লাগিল।

মই কলো, “ধুনীয়া পকী বাট এটা আছে, সন্দৰ্ভকৈ পাহাৰলৈ উঠি ঘৰি গৈছে—তৰুণ ফুকনৰ ঘিৰৰ বিলত ওলামগৈ।”

“সেইফালে মানুহ-দুন্দুহ আছে জানো?”

“বৰ বেছি নাই। গধূলি মৃত্ত বান্ধ সেৱন কৰিবলৈ ডেকা-গাভৰু ৰান্ধ বুলি শুনিলো। পিছে এতিয়া গধূলিও হোৱা নাই। ডেকা-গাভৰু অকল আমিহেই হম।”

কিবা ভাবি দেৱধানীয়ে লাজকুৰীয়াকৈ হাঁহিলে আৰু নীৰবে সেই ফাললৈ খোজ আগবঢ়ালে।

আগৰীয়া বাটটোত কেইমোৰামান মানুহ লগ পালো। তথাপি কথা-পাতি সমৱৰ্ত্তন উপভোগ কৰিবলৈ আমি ভালেখিনি স্বাধীনতা পালো। এই সুবিধাতে মই দেৱধানীক জনালো যে দুই-তিনিমতে তেওঁৰ ঘৰত মই

বিয়াৰ কথা উলিয়াব খোজো। কাৰণ সকলো পিনৰ পৰা চাই এয়ে উপযুক্ত সম্ভৱ উপযুক্ত কাম হ'ব। আমাৰ দৃষ্টিৰে ফালৰ পৰাতো কোনো প্ৰশ্নই নাই; কাকতি-কাকতিয়নীয়েও মনে মনে ইয়াকেই বিচাৰিছে বুলিও মই গম পাইছো।

দেৱধানীয়ে ধনাই ঘাঘ মচিবলৈ ধৰিলে, ভালকৈয়ে থকা চাদৰখন ভালকৈ লৰকৈ ধৰিলে আৰু মোৰ কোনো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ নিদি, মোলৈ নেচাই, মসৃণ পকী আলিতে উজুটিয়াই খোজ কাঢ়িবলৈ ধৰিলে। আওহতীয়া হোষ্টেল, সিপাৰৰ পাহাৰ আৰু পাহাৰৰ সিপাৰে কি আছে, স্থিৰৰ বিল ইত্যাদি দৃশ্য দেখুৱাওঁহে দেখুৱাওঁ, তেওঁ একোলৈকে নোচোৱা হ'ল।

এবাৰ কলো, “নে কথাটো তুমিয়েই ছল চাই মাৰাৰ আগত প্ৰথমে উলিয়াবা নেকি?”

—তেওঁ টপবাই কৈ উঠিল, “উহু” এইবোৰ কথা ছোৱালী মানুহে উলিয়াব পাৰে নেকি?”

“এ নোৱাৰে নেকি? মোৰ আৰু’ সাহটো অলপ কম। এইবিলাক বিষয়ত ছোৱালীবিলাক অলপ সাহসী বুলি শুনিছিলো। সেই দেখি ভাবিছিলো তোমাৰেই সহায় লওঁ। নোৱাৰা যদি থাকে, ময়েই কিবা এটা কৰিম।”

তেওঁ খঙেৰে মোৰ ফালে চাব খুঁজি হাঁহি পেলালে।

ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ ওচৰত বাছ এখন পাই আমি স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই তাতে উঠি গুচি আহিলো। বাকীছোৱা বাটেত দেৱধানীয়ে নিজেই মোৰ ওচৰত সহজ হবলৈ চেষ্টা কৰি উপযাচি নানান কথা কৈছিল—ইটো-সিটো দেখুৱাইছিল, বিৰাট পাঠ্যক্ৰমৰ কথা কৈছিল; এতিয়াৰ পৰা সদায় ভবলমুখত বাছলৈ খাপ দিব লাগিব বুলি কৈ হাঁহিছিল। যেন আমি মনতে সেইবোৰ কথাহে পাগুনি আছিলো।

বাকীখিনি কাম লাহে লাহে, কিন্তু নিশ্চিতভাৱে সৰুকলমে হৈ আহিল। বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কেনেকৈ দিলো, কাকতিহঁতে কি প্ৰতিক্ৰিয়া দেখুৱালে, দুইখন ঘৰৰ মাজত কেনেকৈ চিঠি-পত্ৰৰ আদান-প্ৰদান হ'ল ইত্যাদি কথা বহুলাই নকলেও চলিব। ইয়াকে কলেই যথেষ্ট হ'ব যে বঢ়া-বঢ়ায়ে মোক বেলেগ চকুৰে আৰু আগতকৈ মৰমেৰে চাবলৈ ধৰিলে। আনকি কাকতিয়ে বজাৰৰ

পৰা ভাল মাহ্ অকণ আনিলে “দেবেনকো জাত খাবলৈ মাতীৰি” বুলি কবলৈ ধৰা হ’ল।

আমাৰ ঘৰত আপত্তি নুঠিল। বিয়াৰ বিষয়ত মোক স্বাধীনতা দি ধোৱা হৈছিল। মোৰ পছন্দ মতেই হেনো বিয়া হব। মাত্ৰ ঘৰ আৰু ছোৱালী ভাল হব লাগে। ঘৰ আৰু ছোৱালীৰ বিষয়ে আমাৰ ঘৰৰ পৰা আপত্তিৰ একো কাৰণ বিচাৰি নাপালে। কিবা কাৰণত শ্বিলঙলৈ অহা দদাইদেউ এজনে ক্ষন্তেক গদুৱাহাটীত বৈ ঘৰ আৰু ছোৱালী চাই গ’ল। দিন-বাৰ আৰু বাহি-জোৰা চোওৱা হৈছে। এই দ্দুটাতো বাধা-বিঘিনি একো ওলাব নেলাগে, কাৰণ ইতিমধ্যে মই নৱগ্ৰহত আন-অফিচিয়েলী পৰামৰ্শ লৈছিলো।

বিয়ালৈ ভালেমান দিন থকা কাৰণে দেৱধানীক বি-টিত নাম লগাই দিয়া হ’ল।

মাত্ৰ কথাটো সোণালীক কোৱা হোৱা নাই।

সকলো কথা তলে তলেই হৈছিল কাৰণে আৰু বিয়াৰ বন্দোবস্ত বুলি মানুহৰ অহা-যোৱা হোৱা নাছিল কাৰণে তাই একো গম পোৱা নাছিল। আমি উপখাচি কোৱাও নাছিলো। আচলতে তাইক কবলৈ বেয়া লাগিছিল। মাকে কৈছিল, “খাওক লাহে লাহে নিজে জানিব। বায়েক যাবগৈ বুলি জানিলে তাই বেজাৰ পাব।”

দেৱধানীয়েও ইয়াৰ পিছত তাইক বিশেষ মৰমৰ চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে। মই সোণালীৰ লগত থাকিলে বা ফুৰিবলৈ গ’লেও ঈৰ্ষা-অসূয়াৰ ভাব নোলোৱা হ’ল। কেতিয়াবা বৰং আমাক ফুৰিবলৈ যাবলৈহে কয়। নিজে বৰকৈ নোলায়।

কিন্তু কথাটো জানিবলৈ দিয়া উচিত হব বুলি মই এদিন সোণালীক কলো, “বাক সোণালী, মই যদি ইয়াৰ পৰা যাওঁ গৈ কেনে হয়? তোমাৰ কেনে লাগিব?”

“ইহ?” তাই অবিশ্বাসৰ সূৰত কলে : “আপুনি নো কিয় যাবগৈ? কোনোবাই যাবলৈ কৈছে নেকি?”

“নহয়, যাবলৈ কোৱা নাই কোনেও। মই মাত্ৰ এনেই সুখিছোহে, যদি মই গুচি যাওঁ তোমাৰ কেনে লাগিব? ভাল লাগিব নে বেয়া লাগিব?”

চকুত আভংকৰ চাৰনি লৈ তাই কলে, “বেয়া লাগিব, খুউব বেয়া

লাগিব। আপুনি নহা হলেই ভাল আছিল, এনেকুৱা লাগিব।” তাৰ পিছত তাই মোক সাৰাটি ধৰি আশ্বাসৰ সন্মত কলে, “আপুনি পিছে নেযাবগৈ দেই দাদা? নেলাগেচোন যাব, ইয়াতে থক।” তাই একেধৰে ডাক্তাৰে মোৰ চকুলৈ চাই থাকিল। সেই দৃষ্টিৰ প্ৰখৰতা মই বেছি সময় সহ্য কৰি থাকিব নোৱাৰিলো। মই চকু নমাই লৈ তাইৰ প্ৰকাণ্ড চুলি কোছাত আঙুল বঢ়লাই বঢ়লাই আশ্বাসৰ সন্মত কৰিলে ধৰিলো, “মই বোৱাৰ কথা কোৱা নাই নহয় সোণালী, তোমালোকক এৰি মই কলৈ যাম? মই কথাটোহে কৈছো।”

তাই হঠাৎ “মই মাক সন্নিধি আহো ব’ব” বুলি কৈ মোক এৰি দৌৰি যবলৈ গ’ল। আমাৰ বিয়াৰ পিছত যে ইয়াত থকা আৰু নহ’ব, তাইক এৰি আন এটা ভাড়াখৰলৈ যাব লাগিব, এই কথাৰে প্ৰকাৰান্তৰে মই বৃদ্ধাৰ খুঁজিছিলো। কিন্তু তাই কথাৰ সূৰ বেলেগ ফালে টানি লৈ গ’ল। মাকক বা আকৌ তাই কি বুলি কয়গৈ বুলি ভাবি মই কাপোৰ-কানি সলাবলৈ ধৰিলো। গধূলি মই অকলে উজানবজাৰৰ মানুহ এঘৰৰ পৰা আহি ঘৰ সোমোওঁতেই সোণালী মোৰ ওচৰ পাইছিলহি আৰু তেতিয়াই মই তাইক কথাটো কব খুঁজিছিলো।

পাচি মিনিট মানৰ পিছতে তাই দৌৰি দৌৰি আকৌ মোৰ ওচৰ পালেহি। পাছে পাছে দেৱবানীও আহিছে। সোণালীয়ে আহিলে কোপাই ফোপাই মোক কবলৈ ধৰিলে, “দাদা মাই কৈছে চ’ব মিছা বুলি, কৈছে যে আপুনি নেযাবগৈ আৰু আপোনাক বোৱাৰ কথা দেউভায়ে কোৱা নাই, মানে কৈছে যে আপুনি এনেয়ে আমাক ভয় খুৱাইছে, খেমালি কৰিছে।”

মই তাইক সৰুৰতে ধৰি মোৰ বিছনাত বহিবলৈ দিলো আৰু দেৱবানীকো বহিবলৈ চাকি এখনৰ পিনে ইঙ্গিত কৰিলো।

“বুইছা দেৱী,” মই পাতলাই কবলৈ ধৰিলো, “সোণালীক কলো বোলো মই যদি কেনেবাকৈ ইয়াৰ পৰা মাঙপে ভেঙে তাই ভাল পাব নে ঘেৰা পাব? ভেঙ আৰু” ধৰি ললে মই যাবই খুঁজিছো বুলি। মানুহে বহুত কাৰণত এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ যায়। ধৰা মোক বদলি কৰিলে—অৱশ্যে মোক বদলি নকৰে—ভেঁতীয়া মোৰ বাৰ লগা হ’ল। কথাটো ভেনেকুৱাহে আছিল। সোণালীয়ে ভয় খাই একে দৌৰে গৈ মাকক সন্নিধি আহিলগৈ। মইনো বাক কলৈ যাম? নহয়নে?”

পৰিস্থিতিটো দেবদানীয়ে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। তেওঁৰ চকু দুটা
ককণ হৈ আহিছিল। তথাপি মূখত হাঁহি বিৰিঙাই তেওঁ কলে, “দাদা
নেৰায় সোণালী, কেলৈনো বাব ? মাই ঠিকেই কৈছে, তেখেতে এনেয়ে ভোৰ
লগত খেমাঁল কৰিলে।”

সোণালী আশ্বস্ত হৈ এবাৰ বায়েকৰ চকুলৈ আৰু এবাৰ মোৰ চকুলৈ
চাবলৈ ধৰিলে। তাইৰ মূখত সেই অৰ্থহীন হাঁহিটো ফুটি উঠিল। সেই
হাঁহিটোৱেই চিন ধৈ তাই আশ্বস্ত হৈছে, তাই সহজ হৈছে।

আমি আমিহে অব্যক্ত বেদনাত ভিতৰি ভিতৰি অস্থিৰ হৈ উঠিলো।

বৰদেউতা

ঘটনাটো মন্থবোচক হৈ উঠিল। মই ঘৰৰ ভিতৰতে থাকিলেও সকলো গম পাই আছো। আমাৰ ঘৰখনতো ঘটনাটোৰ বিষয়ে ফুচফুচীয়া মেল হয়, গৰম আলোচনা হয়, তদুপৰি বমেশে আহি আহি মোক খবৰ দি থাকেহি।

প্ৰথমে ঘটনাটো ভালদৰে আৰিষ্কৃত হ'বলৈ ভালেখিনি সময় লাগিছিল। সেইক্ৰমে মানুহে মাত্ৰ 'কথা এটা শুনিছানে,' 'অমুকটো হ'ল নহয়', 'হয়নেকি, কবই নোৱাৰোঁ' এনে ধৰণেহে গাত লগা-নলগাকৈ কোৱা-মেলা কৰিছিল। কিন্তু যেতিয়া কথাটো ভালদৰে বাণ্টে হৈ গ'ল আৰু ঘটনাটো স'চা বুলি প্ৰমাণিত হৈ গ'ল, তেতিয়া কথা-বতৰাই আলোচনা, ঠাট্টা-মস্কৰা, আনকি গৰম তৰ্কাতৰ্কিৰো ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। তৰ্কাতৰ্কিৰ প্ৰধান অংশ গ্ৰহণ কৰে বমেশহঁতৰ ডেকা দলটোৱে।

ৰাজেশ্বৰীক এনেদৰে ভাল চকুৰে চোৱা মানুহৰ সংখ্যা কম। তেওঁৰ প্ৰসঙ্গ উত্থাপিত হ'লেই প্ৰায় মানুহে ভেকাহি মৰাৰ দৰে কৈ উঠে, "সেইজনী? কেনেকৈ চলেহে, কেনেকৈ চলে? দুটা আঠ-ফুটী খেৰীঘৰ ভাড়াত দি মাহদিন চলিব পাৰেনে? তাৰো ভাড়া পায়নে? ব্যৱসায় চলায়, বুইছা, ব্যৱসায়! বহুত কিবাকিবি বেচে, ব—হুত কিবাকিবি!" কেতিয়াবা কোনোবাই কয়, "সেইবাৰ কি হৈছিল? পদূলিচ আহি ওলোৱা নাছিলনে? হেঃ!"

'সেইবোৰ' পদূলিচ আহি ওলাইছিল হয়। ৰামেশ্বৰীয়ে হেনো ক'ববাৰ পৰা হোৱালী আনি আনি নিজৰ লগত ৰাখে। গধূলিৰে পৰা ৰাজেশ্বৰীৰ ঘৰলৈ মানুহৰ সমাগম হয়। বিস্মাত আহে, মটৰ চলাই আহে। হাঁহি-তামাচৰ শব্দ বাটৰ মানুহে শুনৈ। কেতিয়াবা হাৰমনিয়ম লৈ গান গোৱাও হয়। মদো চলে বুলি বহুত প্ৰমাণ পোৱাৰ কথা কৈছে। অন্যান্য ব্যভিচাৰৰ বিষয়েও মানুহে কল্পনা কৰি লয়।

অতিষ্ঠ হৈ, সমাজৰ নৈতিক শৃঙ্খলা আৰু বক্ষা নপৰে বুলি, বমেশহঁতৰ দলৰে কোনোবাই দুজন বয়সস্ব লোকক লগত লৈ পদলিচৰ ওচৰত আপাঞ্জি দিলেগৈ। থানালৈ কেবাদিনো অহা-যোৱা কৰাৰ মূৰত এদিন হঠাৎ পদলিচ দলে-বলে ৰাজেশ্বৰীৰ ঘৰত উপস্থিত হ'লহি। আঁতৰে আঁতৰে মানুহে জন্ম বান্ধি বান্ধি চাবলৈ ধৰিলে। সকলোৰ মনত কি হয় কি হয় ভাব।

কিন্তু একো নহ'ল। পদলিচে একো প্ৰমাণ নাপালে। পিচত শূনা গ'ল, ৰাজেশ্বৰীয়ে পদলিচক জনালে, দুজনী ছোৱালী আনি তেওঁ লগত ৰাখিছিল হয়। সিহঁতৰ এজনী আছিল গিৰীয়েক পগলা হোৱা অনাথিনী, আনজনী ৰাজেশ্বৰীৰে সম্বন্ধীয়া ভতিজা জী। অনাথিনীক পিচত শহুৰেকৰ ঘৰে আহি লৈ গ'ল। “মোৰ ঘৰলৈ মানুহে অহাটোনো কি জগৰৰ কথা? মায়াৰ দেউতাক থাকোতে জানো আমিও আন দহঘৰৰ লগৰ নাছিলো? এতিয়াও দুই-এজন মানুহ খা-খবৰ লবলৈ আহি থাকে। আৰু আপোনালোকে যে ইবিলাক ইংগিত কৰিছে, কেলৈ, মোৰ নিজৰ ছোৱালী মায়া ঘৰত নাই জানো? মাকজনী হৈ মই তাইৰ জীৱনটো নষ্ট হ'বলৈ দিব পাৰোনে? আপোনালোকেই কওক।”

পদলিচৰ দল ক্ষমা খুজি উভতি গ'ল। মদৰ প্ৰমাণ নালাগে পাকঘৰত মিঠাতেলৰ বটল এটাৰ বাহিৰে গোটেই ঘৰটোতে দ্বিতীয় এটা বটল হেনো পদলিচে বিচাৰি নাপালে। ৰাজেশ্বৰীৰ ঘৰ, জীৱন, সংসাৰ-যাত্ৰা পূৰ্বৰূপে চলি থাকিল। বেছ কিছুদিনলৈ মানুহ-দুজন নহা হৈছিল। কিন্তু লাহে লাহে আকৌ আহিবলৈ ধৰিলে।

বমেশহঁতৰ খণ্ডৰ জুই কিন্তু উমি উমি জ্বলি থাকিল। কাৰণ বমেশহঁতৰ সমাজ সেৱক দল এটা আছে। ক্লাব বোলক, সংঘ বোলক, সিহঁতৰ এটা সৰু-সুৰা সংগঠন আছে। আমাৰ সৰু নগৰখনৰ বহু ৰাজহুৱা কাম সিহঁতেই কৰি আমাৰ মান ৰক্ষা কৰি আহিছে। কোনোবা নেতা আহিলে মেল-মিটিঙত আগভাগ সিহঁতেই লয়। বিহু সন্মিলন আৰু পূজাৰ থিয়েটাৰৰ সিহঁতেই আয়োজন কৰে। আমাৰ প্ৰাচীন শিৱ মন্দিৰটোৰ শিৱ-চতুৰ্দশী মেলাত সিহঁতেই স্বেচ্ছাসেৱক হয়। গতিকে সমাজৰ নৈতিক প্ৰশ্নতো সিহঁতে আগভাগ ললে আমাৰ বাইজে একো প্ৰতিবাদ নকৰে। বমেশকে নেতা বুলিব লাগে। তাৰ কাৰণেই দলটো বৈ আছে। তাৰ বৰ বোছ ঘৰুৱা জঞ্জালো নাই। বেমাৰ পৰি বি-এ পৰীক্ষা যি এবাৰ দিব নোৱাৰিলে,

সেই পৰীক্ষা আৰু দিয়াই নহ'ল। চাকৰিও বিচৰা নাই। মাটি-সম্পত্তি বহুত, তাকে চলাই-মেলি খায়। তাৰ লগৰ বাকীবিলাকৰ সকলোৰে অবশ্যে সক-সুৰা চাকৰি কৰে, দুটাৰ নে তিনিটাৰ সক সক দোকান আছে। কোনো-টোৰে থিয়েটাৰ কৰাৰ বাসনাত, কোনোটোৰে বাজনাটী কৰাৰ ইচ্ছাত, আকৌ কোনোটোৰে সাহিত্য কৰে কাৰণেই এনেকৈ বাজহুৱা কাম-কাজত নিজকে সংযুক্ত কৰি ৰাখিছে।

ৰাজেশ্বৰীক সি'হতে সহজে এৰি দিয়াটো টান। মই কাহানিও সি'হতৰ মূৰাখিয়ানা কৰা নাই। কিন্তু সি'হত আটানে মোক সন্মান কৰে। কাৰণ, মই সি'হত আটাইৰে হেডছাৰ আছিলো। আমাৰ স্থানীয় নতুন হাইস্কুলখনৰ ক্লাছ'ছেডেন খোলাৰে পৰা ইয়াৰ গুৰি ধৰি ধৰি মই এসময়ত ইয়াৰ প্ৰধান শিক্ষক হৈছিলো। স্কুলে ঘাটি মজুৰী পোৱাৰ পিছত চাৰে তিনিবছৰ মই প্ৰধান শিক্ষক হৈ আছিলো। তাৰ পিছত অৱসৰ লবৰ সময় হ'ল। মই ডিষ্ট্ৰিক্টগুৰু হৈছো, আৰু বি-টি পাছ কৰিও যে অন্য ভাল স্কুললৈ নগলো, স্থানীয় অন্তৰ্ভুক্ত স্কুলখনতে থাকি গ'লো, এই কাৰণে হ'বলা ল'ৰাহ'তে মোক অলপ সন্মানৰ চকুৰে চায়।

মই আজিকালি সকলো ৰাজহুৱা কামৰ পৰা অৱসৰ লৈছো। ঘৰৰ ভিতৰতে দিন কটাব। শৰীৰে আৰু টানিৰ নোৱাৰে। ল'ৰা দুটাই ডাঙৰ হৈ আজি'ছে কাৰণে তিমান চিন্তা নাই।

কিন্তু ৰমেশহ'তে এতিয়াও আমাৰ ঠাইখনৰ সকলো কথা, সকলো সমস্যা, সকলো উন্নতি-অৱনতিৰ বিষয়ে সময়ে সময়ে মোক জনাই থাকে। এইবিলাকৰ বিষয়ে মোৰ লগত আলোচনা কৰে। মোৰ পৰা পৰামৰ্শও বিচাৰে।

যেনে, এদিন ৰাজেশ্বৰীক ইংগিত কৰি ৰমেশে মোক সোধিছিল, “ছাৰ, বিজ্ঞানী মানুহ বেয়া, ধৰক—বিপথগামিনী, তাইৰ ল'ৰা-ছোৱালী জাচো ভাল হ'ব পাৰে?” মই সি'হতৰ শিক্ষক আছিলো যদিও এনেকুৱা বিষয়ত জ্ঞান মোৰ নাই; ক'ৰবাত যে এনে প্ৰবন্ধও পঢ়িছো তাকো মনত নপৰে। গতিকে উত্তৰ দিয়া মোৰ পক্ষে টানেই হৈছিল। মই বেছ বড়ীছিলো যে ৰাজেশ্বৰীৰ জীয়েক ময়াৰ কথাকে ল'ৰাহ'তে কৈছে। ময়া গাভৰু হৈছে; তাইৰ পোছাক-পৰিচ্ছদ, মূৰালিমূৰীয়া ফুৰা-চকা, তাইৰ ছাঁহ-খাঁকিঙ্গালি আমাৰ নিচিনা প্ৰাচীন-পন্থীবৃত্তো চকুত পৰিছেই, আনকি ডেকাচামৰো চকুত

কিসদৃশ হৈ পৰিছে। বমেশৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত মই শ্ৰান্ত কলো, “কোনোবা মানুহ ভাল বা বেয়া হোৱাৰ কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম নাই। মানুহ অসম্ভৱ দাস বুলি কথা এয়াৰ আছে। পৰিবেশেহে চৰিত্ৰৰ ৰূপ দিয়ে।”

বমেশ আৰু অলপ ব্যাখ্যা বিচাৰিলে, “ধৰক ছাব, ময়াৰ নিচিনা ছোৱালী ৰাজেশ্বৰীৰ নিচিনা তিবোতাৰ ওপৰাৰানত ডাঙৰ-দীঘল হৈছে— তাইৰ ওপৰত ৰাজেশ্বৰীৰ প্ৰভাৱ নপৰিবনে?”

“মই কোৱা অৱস্থা আৰু পৰিবেশৰ মাজতে প্ৰভাৱৰ কথাটোও আছে।”

“ৰাজেশ্বৰীৰ নিচিনা তিবোতা” বোলাত মই ভাল পোৱা নাছিলো। কাৰণ ৰাজেশ্বৰীৰ চৰিত্ৰ বা আচৰণত যিয়েই কি নেতৃত্বক তেওঁ এসময়ত আমাৰ লগৰে এজনৰ বিবাহিতা স্ত্ৰী হৈ সমাজত সোমাই পৰিছিল। তেওঁক লৈ আৰু কোনোও বদ-বাবা নকৰা হৈছিল। আমি তেওঁক গ্ৰহণ কৰিছিলো।

চন্দনে ৰাজেশ্বৰীক বিয়া কৰোৱাৰ আগলৈকে তেওঁ কি আছিল, ক’ব আছিল, আজি আৰু বিচাৰ কৰি একো লাভ নাই। থিয়েটাৰ-পাগল চন্দন আমাৰে ভাগীৰ ল’ৰা আছিল। মোতকৈ বয়সে সৰু। মাক-বাপেক, ভায়েক-ভনীয়েক কোনো নথকাত চন্দনে ইচ্ছামতে ভাওনা-থিয়েটাৰ, গান-বাজনা কৰি নিজৰ চখ মিটাৰ পাৰিছিল। তেনে কামৰ মাজতে সি ক’বাব পৰা ৰাজেশ্বৰীক আবিষ্কাৰ কৰি আনিছিল। আমাৰ দিনত আমাৰ ইয়াত ছোৱালীয়ে অভিনয় কৰাটো নোহোৱা-নোপজা ঘটনা। আজি মিছা নামাতোঁ, তেতিয়া পেটে পেটে ময়ো সহ-অভিনয়ক সমৰ্থন নকৰিছিলো। কিন্তু পৰম উছাহত উটি গৈ চন্দনে আমাৰ মতামতলৈ কাণ নিদি নিজৰ ইচ্ছা আৰু আদৰ্শ অনুযায়ী ৰাজেশ্বৰীক লৈ ঘনে ঘনে থিয়েটাৰ পাতি গৈছিল। আনকি সি লগে লগে আৰু দৃজনীমান ছোৱালীকো তাৰ লগলৈ অভিনয় কৰিবৰ কাৰণে টানি নিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। তেতিয়া সেই কামত নাক কোঁচোৱা ভালেমানে ৰাজেশ্বৰীহঁতৰ নানান সঁচা-মিছা চৰিত্ৰহীনতাৰ বদনাম উলিয়াই দিবলৈ ধৰিলে। চন্দনে এদিন ক’বাব পৰা এজন প্ৰবোহিত ধৰি আনি ৰাজেশ্বৰীক বিয়া কৰাই তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰি ধলে। সেইদৰেই সেই আখ্যাৰ সামৰণি পৰিছিল।

ৰাজেশ্বৰীক তাৰ পিছত আমি এজনী গৃহিণীৰ ৰূপত দেখিবলৈ পালো। থিয়েটাৰ কৰিবলৈ যে এৰিছিল এনে নহয়। চন্দনৰ উৎসাহক আভিলাষিত বাধা দিবৰ ক্ষমতা তেওঁৰ নাছিল। তথাপি কিছু পাৰ্শ্বিক

আহিছিল। তাৰ কাৰণ, চন্দন অসুস্থ হৈ পৰিছিল আৰু ৰাজেশ্বৰীয়ে চন্দনৰ পৈঠিক মাটি-বাৰী বন্ধ কৰিছিলগৈ তাৰ তদাৰক কৰিবলৈ হাতত লৈছিল। মাটি-বাৰী চন্দনে বেচি অস্তই কৰিছিল বুলিব লাগে; ভিতৰুৱা গৰিত থকা কপিত মাটিবোৰ ভোগ-দখল কৰি থকা আপোন জ্ঞাতি-কুটুমকে এৰি দিছিল। তথাপি ভবিষ্যৎ ভাবি (মায়া তেতিয়া গৰ্ভত) ৰাজেশ্বৰীয়ে অৱশিষ্ট মাটিখিনিকে ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। অতিপাত মদ খোৱাৰ ফলত চন্দনৰ লিভাৰৰ বেমাৰ হৈছিল। সেইবাবে তাৰ কাৰ্য্য-কলাপ ভালোখনি কমিছিল, আৰু বোধকৰো তাৰ অৱস্থা দেখি ৰাজেশ্বৰীবো নানান দুৰ্দ্দৃষ্টিতা হৈছিল।

চন্দনৰ মৃত্যুৰ পিচত মায়াক ডাঙৰ-দীঘল কৰিবলৈ, তাইক পঢ়ুৱাবলৈ আৰু মাক-জীয়েক জীয়াই থাকিবলৈ ৰাজেশ্বৰীয়ে কি কষ্ট কৰি আহিছে, আমি চকুৰ আগতে দেখি আহিছো। অলপীয়া মাটিৰ আৰ্জনেৰে নচলে কাৰণে তেওঁ পইচাৰ বিনিময়ত আকৌ থিয়েটাৰ কৰিবলৈ অলৈ-তলৈ যাবলৈ ধৰিলে; অলপ ডাঙৰ হোৱাত আনকি মাযাকো সুবিধা পালে অভিনয় কৰিবলৈ লগাই দিয়ে। আমাৰ নিচিনা কেইঘৰমানৰ পৰা কেতিয়াবা পইচা-পাতি খুজিও নিয়ে। পাৰিলে সাহায্য কৰিবলৈ চন্দনৰ স্মৃতিৰ কাৰণেই আমিও বেয়া নেপাওঁ।

কিন্তু ৰাজেশ্বৰীৰ অসামাজিক পেন লগা চাল-চলনৰ কাৰণে আমি কোনো দিনে তেওঁক প্ৰশ্ৰয় দিয়া নাই। তেওঁলোকৰ দায়িত্ব বহন কৰি যে উদ্ধাৰ কৰিম, এনে ভাবো আমাৰ মনত কোনো দিনে উদয় হোৱা নাই। সেইবাবে তেওঁ যি কৰি আহিছে, তা অন্ততঃ যি কৰি আহিছে বুলি আমি ভাবিছো, সেই বিষয়ে বিচাৰ কৰিবলৈকো আমি যোৱা নাই। ৰমেশ্বৰ কথাত ৰাজেশ্বৰীক প্ৰচ্ছন্নভাৱে সমালোচনা কৰা কাৰণে সেই বাবেই মই তিমান ভাদ্ৰ নেপালো। বাক, হাৰাৰ হাৰা, ৰাজেশ্বৰী আমাৰ চন্দনৰ বিৰাহিতা স্ত্ৰী, মোৰ ভাই-বোয়াৰী স্বৰ্গী। মই তেওঁক সহায় আৰু সমৰ্থন নকৰিব পাৰোঁ, কিন্তু দেখাশুনাকৈ অমৰ্য্যাদা কৰিব নোৱাৰোঁ।

এতিয়া প্ৰবল জনবৰ, মায়া কোনোবা এটাৰ লগত গুচি গৈছে।

প্ৰথম কেইদিনমানলৈ কথাটো কোনেও গম পোৱাই নাছিল। কিন্তু এজন বৰকৈ টকা কৰা ডেকা ব্যৱসায়ীৰ ঘৰত মায়াক কোনোবাই এদিন দেখি আহিল। তাৰ পিছত আমাৰ ইয়াৰে কোনো কোনোৰে মনত পেলালে,

মায়াক এখন ধুনীয়া মটৰত পাচফালৰ ছিটত বহি যোৱা সিহঁতে দেখিছিলতো। লাহে লাহে এই ঘটনা লৈ আলোচনা, সমালোচনা, পৰ্যালোচনা হৈ হৈ সি সকলোৰে মাজত বাণ্ট হৈ পৰিল। সকলোৰে কবলৈ ধৰিলে, দিন টান হৈ অহাৰ লগে লগে ৰাজেশ্বৰীয়ে চলিবৰ কাৰণে নানান অসদুপায় অৱলম্বন কৰিবলৈ ধৰা দেখাই গৈছিল। ছোৱালী আনি বখা, মদ খুৱাই মানুহ গোটোৱা—এইবোৰৰ সহায়েৰে পইচা ঘটা ৰাজেশ্বৰীৰ জীৱিকা হৈ পৰিল। ‘বুঢ়ীক’ থিয়েটাৰলৈও আজিকালি নমতা হ’ল; মায়াৰ চেহেৰাটো আছে, কিন্তু তাই অভিনয় কৰিব নেজানে, সেই বাবে বৰ বেছি সদুপায় নেপায়। গোটেই দেশতে, গোটেই জগততে অনাটন বাঢ়ি আহিছে, বস্তুৰ দাম চৰি গৈছে; ৰাজেশ্বৰীয়ে সোলোক-টোলোক সংসাৰখন উভাল খাই পৰোঁ পৰোঁ। পদূলিচৰ ভয়ত সকলো সময়তে বেয়া কামবোৰো কৰিব নোৱাৰে। সেইবাবে শেষত এই আচল কামটোতে ধৰিলেগৈ—ৰাজেশ্বৰীয়ে জীয়েককে বিক্ৰী কৰি দিলে, মায়াই নিজকে বিক্ৰী কৰি দিলে। এয়ে হল ৰাইজৰ সিদ্ধান্ত।

মই মনে মনে আঘাত পালো। ৰাজেশ্বৰী বা মায়া ইমানখিনি লৈ নামি যাব নেলাগিছিল। কিন্তু তথাপি মই এবাৰ মাতো মাতিব নোৱাৰিলো। কাৰণ কোনোদিনে মই তেওঁলোকৰ কথা ভাবি চোৱা নাই। তেওঁলোকৰ দায়িত্ব লোৱাৰ সাহো মোৰ নাই।

মই এনেৱেও পংগু। বান্ধুকা, বান্ধুপ্ৰেছাৰ আৰু এটা অচিন বোগৰ কাৰণে মই প্ৰায়েই আজিকালি শয্যাশায়ী হৈ থাকোঁ। লাখুটিৰ সহায়ত ওলোৱা-সোমোৱা কৰোঁ, নহলে কোনোবা এটাৰ সহায় লৈ আলিবাটত এপাক ফুৰিব পাৰোঁ। মায়াহঁতৰ দায়িত্ব বহন কৰিবলৈ যদি মোৰ মন গ’লোহেঁতেন, তেতিয়াও শাৰীৰিকভাৱে মই একো কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন। অৱশ্যে মই তেনে কথা একো ভবা নাই। মোৰ মনটো এতিয়াও ওচৰিত ধৰণে নিৰ্বিকাৰ। বোধহয় এটা জন্তুৰো এনেকুৱা নহয়। বেচৰা চন্দনটোৰ কথা ভাবিহে মাত্ৰ মনটো বেয়া লাগিছে।

এদিন ধুমুহাৰ দৰে আহি ৰমেশে কলে, “ছাৰ আপুনি কি কৰিবলৈ কয়? এইবিলাক হৈ থাকিবলৈ দিব পাৰি নেকি? পদূলিচে একো নকৰিলে বদলি আমি ৰাইজো বহি থাকিব লাগে নেকি? আমি আমাৰ ভাই-ভনীৰ কথা চিন্তা কৰিব নেলাগিব নেকি?”

মই কি কৰ ? একো কৰিব নেলাগে বুলি কেতিয়াও কব নোৱাৰোঁ । সকলোখিনিয়েই কৰিব লাগে । সকলোৰে ভালব কাৰণে । কিন্তু কোনে কৰিব ? কি কৰিব ? মোৰ দৰে আজি দহৰ কামত নলগা পংগু এটাৰ ক'বৰেই বা কি অধিকাৰ আছে ? তথাপি এই ল'ৰাটোৱে মোৰ উপদেশ লবলৈ আহিছে, সেইটোকতো মই উল্লাই কৰিব নোৱাৰোঁ । মই অলপ ভাবি-চিন্তি কলো, “তোমালোকে ঘৰটোকে জুই লগাই দিব পাৰা, তাতে বাজে-শ্বৰীকো জাপি দিব পাৰা । আনকি মান্নাকো বিচাৰি আনি সেই জুইতৈ পেলাই দিব পাৰা । কিন্তু তাৰ পৰা সমস্যাৰ সমাধান নহয় । মান্নাই তৈ কিল্ল এনে কৰিছে—যদি স'চাই সেইবোৰ কৰিছে, তাক বিচাৰ কৰি তাক প্ৰতিকাৰ কৰিব নোৱাৰিলে বাজে-শ্বৰী, মান্না ইহ'ত ওলায়ে থাকিব । বমেশ, এই পিনৰ পৰাহে কথাটো সমাজে চিন্তা কৰা উচিত ।”

বমেশে কি ভাবিলে কব নোৱাৰোঁ । সি ভালেমান পৰ তলমূৰকৈ বহি থাকিল । তাৰ পিছত, “মই এতিয়া যাওঁ ছাব, স্মিটিং এখন পাতি ভালকৈ আলোচনা কৰিব পাৰি নেকি চাওঁ”—এইবুলি কৈ চিন্তিতভাবে সি ওলাই গ'ল ।

নিজৰ কথাখিনিত মই নিজেও অলপ আচৰিত হৈ গ'লো । এনেকুৱা কথাকে মই মনত ভাবি আছিলো নেকি ? কিমিদং ব্যাহতং ময়া ? বাজে-শ্বৰী আৰু মান্নাৰ জীৱনৰ সমস্যামৰ জটিলতাটো ইমান স্পষ্ট ৰূপত মই কাহানীত দেখা নাছিলো । সুস্থ আৰু সমৰ্থ হৈ থাকোঁতে দেখা হলে কি কৰিলো-হে'তেন কব নোৱাৰোঁ । হয়তো বমেশহ'তৰ দৰে দুই-চাৰিক প্ৰকৃত পোহৰ দেখাত সহায় কৰিব পাৰিলোহে'তেন ।

কিন্তু পোহৰ দেখা মোৰ নিজৰেই সম্পূৰ্ণ হোৱা নাছিল । সেইটো পিছতহে গম পালো ।

হীতমধ্যে বাজে-শ্বৰীহ'তৰ আৰু কথা আহি কাণত পৰি থাকিল । মান্না গুচি যোৱা কথাটো আৰু সেই ডেকা ব্যৱসায়ীজনৰ লগতে যোৱাটো বাজে-শ্বৰীয়ে হেনো অস্বীকাৰ কৰা নাই—“শাবও পাবে, অমূল্য কাকতি ল'ৰাটোতো আমাৰ ঘৰলৈ আহিলে থাকে” এই বুলি হেনো কৈছে । অৱশ্যে অমূল্য কাকতিৰ লগতেই যে মান্না আছেগৈ, এই কথা তেওঁ কব নোৱাৰে । অমূল্যৰ লগত মান্না কলৈ গৈছে আৰু কিয় গৈছে, মাকে একো কব নোৱাৰে । তাই একো কৈ যোৱা নাই ।

মাজতে বাজেবৰীহঁতৰ টান অৱস্থা হৈছিল যেন লাগে। আজানৰ ভেঁনে কোনো পথ নাই। কাবো পৰা একো সহায়ো নোপায়। সামান্য ঘাটি কেঁচুৰাই আৰু খুৱাব নোৱৰা হৈ আহিছে। তাবো ভালোখিনি জাতি বোঁচ দি হেনো মাকে মায়াৰ পিছা-উৰাব খবচ যোগাব লগা হৈছিল। কেমেম্বৰ নামৰ বোৰা মানুহ এটাই পান-পাত পৰিভ্ৰম কৰিও পথাৰৰ খেতি আৰু বাৰীৰ শাক-পাচলিৰে ঘৰখনক চাল থাকিবলৈ সমৰ্থ কৰিব নোৱাৰিছিল। বমেম্বহঁতৰ মূখতে শুনিছিলো, বোথেম্বৰে লোকৰ বাৰী লুকাবলৈ আবশ্ত কৰি দিছে। পিছলৈ বাজেবৰীয়ে নিজেও হেনো চল পালে সেইবিধ অপকৰ্মত হাত ধৰা হৈছে। মায়াই এদিন দোকান এখনৰ পৰা পাউণ্ডাৰ এটোমা হেনো মনে মনে বেগত ভৰাই লৈছিল। পিচে, ধৰা পৰিলত উলিয়াই দি থৈ আহিব লগা হ'ল—ভুলতে নিজৰ বস্ত্ৰৰ লগত বোলে লবালীৰ কোবত ভৰাই লৈছিল।

এদিন দুপৰীয়া খাই-বৈ উঠি জিৰণি লওঁতে চিৰলগৰীয়া বিছনাখনতে পাৰি এইবোৰ কথাৰ পাগলি আছে। চিলিমলৈকে মাজতে চৌপাশিও আহিছিল। জীৱন-জোৰা অভিজ্ঞতাৰ মূৰত এতিয়া কেৱল চিন্তা-ভাৰুনাই সাৰ হৈছে। দেখিছো, অভিজ্ঞতা ব্যতিৰেকেই কিহুমান কাম কৰি যোৱাই ভাল—তাৰ মাজতে বেয়াৰ উপৰি ভালো নিশ্চয় বৈ যাব। সক্ষম অৱস্থাত নিশ্চয় হৈ থকা মানুহবোৰ নিশ্চয় স্বাৰ্থপৰ, নহ'লে ক'ব।

ভিনি ঘণ্টামান কিজানি সেইদৰে বিছনাতে পাৰি থাকি পাব কৰি দিলো। তাৰ পিচত ভাবিপথাৰৰ পিনে থকা দুৱাৰখনৰ জোৰাৰ ফাঁকত দেখিলো, কোনোবা আহি দুৱাৰমূখত থিয় হৈছে। পদাৰ্থন লাৰি উঠিল। “বৰদেউতা!” কোমল, ছোৱালীমানুহৰ মাতধাৰে মোৰ গোটেই মানুহটো ক'পাই দিলে। মানুহজনীক দেখাৰ আগতেই মই মায়াক চিনি পালো; সেই ‘বৰদেউতা’ সম্বোধনৰ সৰল আন্তৰিকতাত এক অনিৰ্বচনীয় মাদকতা আৰু তন্ময়তা যুগপৎ মই অনুভৱ কৰিলো।

মায়া সোমাই আহি মোৰ বিছনাৰ ওচৰত থিয় হ'ল। কেমনা ভূমিকা নকৰি নীৰৱে মূৰটো মোৰ ভৰিত লগাই তাই পোন হৈ নীৰৱ হাঁহিৰে পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে মোলৈ চালে। সন্বেশ, সন্মাহ্য আৰু সহজ ভংগী—গোটেইখিনিতে যেন সেই হাঁহিটো বিয়পি আছে। কোনে এইজনী ছোৱালীৰ বিষয়ে বেয়া জাৰিৰ পাবে?

“বৰদেউতা, আপোনাৰ গা ভালনে ? মই আজি আহিছো । আপোনাক চাই বাওঁ বুলি আহিলো ।”

মই ক’বলৈ একোকে বিচাৰি নাপালো । চকি এখনৰ বাবে ইফালে-সিফালে চাই মাত্ৰ কলো, “বহা !”

মায়াই ডাঙৰ মূঢ়া এটা আনি মোৰ বিছনাৰ ওচৰতে বহি কলে, “মই কহিলৈ বাতিপূৰা আকৌ যামগৈ । সেই কাৰণে আজিয়েই আপোনাক মাত লগাবলৈ আহিলো ।”

“কিয় কিয় ?” মোৰ মৃদুৰসপৰা ওলাই গ’ল, “আকৌ গুচি যাবলৈ ওলাইছা কিয় ? মাৰা কাৰ লগত থাকিব ?”

তাই মোৰ দৃষ্টি এবাৰলৈ অন্যফালে চাই কলে, “মা কাৰ লগত থকা নহয়, বৰদেউতা, আমাৰ থকাটোৱেই ডাঙৰ কথা হৈ পৰিছে, আৰু থাকিব পাৰিবৰ কাৰণেই মই যাব লগা হৈছো । মই যদি কিবা এটা নকৰোঁ, তেন্তে শুকল মা কিয়, লগতে ময়ো জীয়াই থকা টান হ’ব—আৰু বোধেশ্বৰো ।”

মই একো নকলো । তহিনো কি কৰিছে সন্মিলে হয়তো এনে এটা উত্তৰ দি পেলাব পাৰে যিটো শুনিবলৈ মই প্ৰস্তুত নহওঁ ।

তাইৰ মৃদুৰ ‘বৰদেউতা’ সম্বোধনটোৱে মোক আকৌ এবাৰ মৃদুভাৱে ক’পাই তুলিলে । চন্দনৰ সম্পৰ্কত তাৰ ছায়েকে মোক বৰদেউতা বুলি মাতি আহিছে । মই তাত বাধা দিয়া নাই ; বৰং এইটো সম্বোধনত এনে এটা অভিনৱত্ব মই অনুভৱ কৰি আহিছো যিটোৱে মোক আনন্দ দি আহিছে । কিন্তু আজি চন্দন নাই । সেই বাবে তাৰ অবিহনত ময়েই মায়াৰ অভিভাৱক হ’ব লাগে । মই সেই ভাৱ গ্ৰহণ কৰা নাই, গ্ৰহণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাই, বৰং এবাইহে আহিছো । আজি যেন এই পৃথিবীৰ বিশাল জনসমুদ্ৰত অকলগৰে ককবকাই ফুৰি মায়াই মোক অকল বৰদেউতাই বোলা নাই, সমাজৰ এজন বৰমূৰীয়া বুলিও সম্বোধন কৰিছে । কাৰণ যিখন সমাজে মায়া আৰু বাজেস্বৰীক ঘৃণা কৰি নিজৰ মাজৰ পৰা আঁতৰাই থৈছে, ময়ো সেইখন সমাজৰে প্ৰতিভূ । এই ভাব মনলৈ অহা কাৰণে এই মৃদুৰ সম্বোধনে মোক ভয় খুৱায়ো দিলে । মই আজি শাৰীৰিক-নৈতিক উভয়ভাৱেই পংগু ।

মায়াই নিজেই ক’বলৈ ধৰিলে, তাই জানে, তাই গুচি যোৱা কাৰণে ইয়াত এটা আলোড়ন উঠি গৈছে । খুব যে গৰম আলোচনা হ’ব সেইটোও

তাই অনুমান কৰিছিল ; আজি ঘৰলৈ আহি মাকৰ মূখে সকলো শুনি তাৰ প্ৰমাণো পালে । হওক, এই বিষয়ে তাই একো মন্তব্য নকৰে । কাৰণ এইবিলাক আলোচনা-বিলোচনা ইয়াৰ মানুহৰহে সমস্যা, এইবোৰত তাইৰ কোনো অংশ নাই । তাই নগৈ ইয়াতে থাকোঁতেও এইবোৰ আলোচনা হৈ আহিছিল । তেতিয়াও এইবোৰে তাহাঁতৰ সমস্যা সমাধান কৰিব পৰা নাছিল, এতিয়াও কৰিব নোৱাৰে ।

তাই বোৱাত মই ক'লো, “মোক চাই বাবলৈ অহা কাৰণে মই বৰ ভাল পালো, আই । মই আজিকালি বাহিৰলৈ নোলাৱেই বুলিব পাৰি । ভাল-বেয়া বিচাৰৰ কথা-বতৰাতো মই ভাগ নলওঁ । তুমি বৃদ্ধন হৈছা । যি কৰিছা জানি-বুজিয়েই কৰিছা । তাত মোৰ কবলগীয়া একো নাই । সংসাৰত মূৰ তুলি চলি থাকিব পৰাটোৱেই আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা ।” বাহিৰত কাবোৰৰ ভৰিৰ শব্দ শুনি মই আধা কোৱাতে বন্ধ কৰিলো ।

“ছাৰ” বুলি সোমাই আহিল ৰমেশ । খুব বেগত অহা যেন লাগিল ; গোটেইটো বঙা পৰি আহিছে । কিন্তু মূঢ়াটোত বঙীন দামী শাড়ী পিন্ধি বহি থকা মায়াক দেখি সি প্ৰায় সশব্দেই উচপ খাই উঠিল । তাৰ ডিঙিটো যেন শূকৰাই গৈছে, মোৰ এনে অনুমানো হ'ল ।

“তুমি ? ইয়াত ?” ৰমেশে অতি কষ্টেৰে আশ্ব-সংবন কৰাৰ চেষ্টাত কলে ।

“কিয় ৰমেশদা, মই ইয়ালৈ অহাত আচৰিত হব লগা কি আছে ? নে মই ঘূৰি অহাৰ খবৰটো আগৰ্মৰি ছাৰক দিবলৈকে আপুনি দৌৰ মাৰি আহিছিল ?”

কথাটো তেনে যেনেই লাগিল । কাৰণ ৰমেশ আকৌ বঙা পৰিবলৈ ধৰিলে । মই তাক অলপ সহজ কৰিবৰ মনেৰে কলো, “বহা, ৰমেশ বহা, চকি এখন লৈ বহা । মায়ী আজি আহিছে যদিও কাইলৈ আকৌ যাবগৈ । সেই দেখি মোক মাত লগাই যাবলৈ আহিছে ।”

ৰমেশে ইফালে-সিফালে চাই কাঠৰ চাকি এখন দাঙি আনি কলে, “মই তোমাৰ খবৰ বিলাই ফুৰা হৰকৰা নহওঁ, মায়ী । অবশ্যে তোমাক ছাৰৰ ওচৰত বহি থকা দেখি মই আচৰিত নোহোৱাকৈ থাকিব পৰা নাই । কাৰণ ছাৰৰ সৈতে তোমাৰ লগ লগাৰ কোনো উপায়, কোনো পথ নাই বুলিয়েই মই ভাবো ।”

মায়ী মৃত্যুটোৰ পৰা উঠিল। তাইৰ বাওঁ হাতৰ কোমল স্পৰ্শ মই মোৰ কপালত অনুভৱ কৰিলো। তাইৰ চকুৰে-মুখে বৈ যোৱা ডাঙল্যক মায়ী মোৰ চকুত পৰিল। তাই ক'লে, “আপুনি তেখেতৰ ছাত্ৰ, সেয়ে আপোনালোকৰ লগ লগাব পথ, নহয় জানো? তেখেত এজন গুৰু, জ্ঞানী, ত্যাগী শিক্ষক, আৰু মই বা আমি হলো ক'বাব কিবা; গতিকে আমাৰ তেনেকুৱা লগ লগাব কোনো পথ নাই, এয়েতো? কিন্তু আপুনি পাহাৰি নেযাব, এখেত মোৰ বৰদেউতা, একেবাবে নিজা নহ'লেও সম্বন্ধত এখেত মোৰ পিতৃৰ ককায়েক; সেইটো নিশ্চয় আমাৰ লগ লগাব এটা ভাল পথ, আৰু মই সেই পথেৰেই আহিছো।” শেষৰ কথাখিনি তাইৰ মূখৰ পৰা বেছ কঠোৰভাৱেই ওলল।

মায়ী হাঁহি ওপৰৰ পৰা মোৰ চকুলৈ চালে। মোৰ পকা চুলিৰ ওপৰলৈকে টান টানকৈ হাত বঢ়াই বঢ়াই তাই ক'বলৈ ধৰিলে, “বৰদেউতা, আপুনি কবৰ দৰে সংসাৰত মূৰ তুলি চলিব পৰাটো আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা হয়, কিন্তু সেইটো কৰা সহজ কথা নহয়। চলি থকাটোৱেই যাব কাৰণে টান, তাৰ পক্ষে মূৰ তুলি চলিবলৈ যোৱাটো আৰু কিমান টান হ'ব ভাবি চাওক। মই এটা উদাহৰণ দিওঁ, শুনক।”

তাই মোৰ মূৰত হাত বঢ়াবলৈ এৰি পোন হৈ থিয় হ'ল। দুর্যোখন হাতেৰে নিজকে সাৰটি ধৰি মায়ী কলে, “আমাৰ ঘৰৰ অৱস্থা দেখি মই সহ্য কৰিব নোৱাৰি লাজ-মান কাটি কৰি থৈ মানুহ এঘৰত সহায় বিচাৰি গৈছিলো। সেইখন ঘৰ আমাৰ ইয়াৰ সমাজৰ মূখ্যকোটা; তেওঁলোকে সমাজৰ নৈতিকতা দিনে-বাতিয়ে পহৰা দি থাকে। সহায় মই নাপালো। পাছলৈহে তেনে, যদিহে বিনিময়ত দাম দিবলৈ প্রস্তুত হ'লোহে তেনে। কিন্তু মই প্রস্তুত নাছিলো। কাৰ ঘৰলৈ গৈছিলো কৈ দিমনে বমেশ-দা?”

বমেশে উচাপচ কৰি থকা লক্ষ্য কৰি আছিলো। সি খঙেৰে কলে, “কি পাগলীৰ নিচিনা বলকি আহা এইবোৰ? মোক সোধিব লাগিছে কিয়?”

মায়ী হাঁহি ক'লে, “বাক থাক, নকও। বৰদেউতা, মই ভিতৰলৈ বাওঁ। মোৰ হাতত বেছি সময় নাই। আপুনি যদি জানিব খোজে বমেশ-দাকে সোধিব। কাৰণ সেই সময়ত তেওঁ সেইখন ঘৰতে আছিল। মই বৰমাহঁতক মাত লগাই আহোঁ।”

এইবুদলি মায়ী আমাৰ ভিতৰপিনলৈ গুচি গ'ল।

কাৰ কথা কলে মই ঠিক ধৰিব নোৱাৰিলো। বমেশকে লক্ষ্য কৰিলো, সি সংঘত হওক চাৰি বোছি অসংঘতহে হৈ পৰিছে। তাৰ উচপিচনি বোছিহে হৈছে। সি আগতকৈও বোছি বঙা পৰি যোৱা যেনহে লাগিল।

হঠাৎ চাকখনৰ পৰা উঠি “ছাৰ মই ষাওঁ, বৰ জৰুৰী কাম এটা আছে,” বুদলি সি ওলাই গুচি গ'ল। লগে লগে মোবো তাৰ হ'ল, মায়ী বমেশকে সেইদৰে ইংগিত কৰিলেনেকি ?

মই গোটেই মানুহটো ভিতৰে-বাহিৰে আসাৰ হৈ পৰিলো যেন লাগিল।

শেলুয়া শিলত গজা

ওচৰতে লোক বসতি । তথাপি এই ডোখৰ ঠাই গেজেপনিমৰা হাবিৰ দৰে । নিজান নিজান । জয়াৰ জয়াৰ । অযত্নত পৰি আছে প্ৰাচীন ভগ্নাৱশেষ । তাকে চাবলৈ গৈছিলোঁ মই আৰু বিকাশ ।

অ'ন্ত-ত'ত সি'চৰতি হৈ পৰি আছে বহল ইটাবোৰ । কোনো ছটা পোৰাৰ পিছৰ দৰেই মসৃণ হৈ আছে, কোনো ছটাত সেউজীয়া শেলুৱৈ গাঁজিছে । চাৰি কুণীয়া দীঘল দীঘল শিলবোৰ লুটিখাই পৰি আছে । দুটা ফুল-জালি কটা, অৰ্দ্ধাৰ্দ্ধ মূৰ্তিকটা খুটা লাং খাই পৰি আছে । এটা যে শিলৰ ঘৰ আছিল অনুমান কৰিবলৈ টান নহয় । খুটা বহুওৱাৰ ঘূৰণীয়া গাঁত আছে । পোৰা মাটিৰ টালি যেন খোলেৰে নলা তৈয়াৰ কৰাৰ চিন আছে । পূব আৰু দক্ষিণ দিশলৈ দুটা শিলৰ খটখটীৰ আভাসো আছে । হয়তো কোনো দেৱতাৰ মন্দিৰ আছিল । নহলে কোনো ৰজাৰ কাৰেং ঘৰ । মন্দিৰ শব্দই আগৰ দিনত ঘৰকো বুজাইছিল ।

বিকাশে ময়ে সন্তপণে ঘূৰি-পৰি এই ভগ্নাৱশেষ চাইছিলোঁ । বাহিৰ জোপোহা আৰু আন আন গছে আৱৰি ৰখা হাবিখনৰ মাজত এই টুকুৰা ঠাই কোনোবাই মূৰ্কা কৰিছিল যেন লাগে । চৰকাৰেও কৰিব পাৰে বা কোনোবা সংস্কৃতিপ্ৰেমী সমিতিয়েও কৰিব পাৰে । এতিয়া কিন্তু সেই যত্নৰ অৱসান ঘটিছে । ওখ ওখ বন হৈছে । ওখ ভেটিটোত শিল আৰু ইটা থকা কাৰণে বন গাঁজিব পৰা নাই । তলখনৰ বননিত আমি সাৱধানে খোজ দি পৰি থকা শিলবোৰ পাইছিলোঁ । বাঘ-ভালুকৰ ভয় নহলেও সাপৰ ভয়ত আমি সততে ইফালে সিফালে চাইছিলো । বিকাশে কৈছিল, সেইবিধ এনেকুৱা ঠাইত বৰ বেছি ।

এনেকুৱা ঠাইত যদি সোণবৰণীয়া, স্ফুট-প্ৰুট, ওখ-পাখ গাভৰু ছোৱালী এজনী হঠাৎ ওলায় তেন্তে আমাৰ নিচিনা ভ্ৰমণকাৰীৰ কেনেকুৱা লাগিব ? নিশ্চয় ভূত-প্ৰেতৰ কথাই মনলৈ আহিব আৰু ভীষণ ভয় লাগিব । এই ঘৰ

বা মন্দিৰত বহুত যুগৰ আগতে বসবাস কৰা কোনো বৰ্ণনাৰ অঘৰী আশ্ৰাই আত্ম প্ৰকাশ কৰিছে বুলি আমি চহৰীয়া সংস্কৃতিপ্ৰেমী মানুহে নিশ্চয় ভাবি লয়।

ঠিক তেনে এজনী ছোৱালীয়েই গেজেপনিমৰা হাবিৰ মাজৰ পৰা ওলাই আহিল। আমাৰ ভীতি বিহবল দৃষ্টিয়ে অবিৰাম বিপদলৈ শঙ্কা কৰি আছিলেই। হাবিৰ পৰা আন নহলেও চকুগী গাই গৰু এজনী ওলাই আহিব পাৰে বুলি ভাবিছিলোঁ। গছ-লতাই ঢাকি ধৰা লুঙলুঙীয়া বাটটো প্ৰায় চকুতেই পৰা নাছিল। তাৰ মাজেদি লতা-পাতত শব্দ কৰি অহা ছোৱালীজনীক আমি তেনেকুৱা গৰু-ম'হ কিবা বুলিয়েই ভাবিছিলোঁ। কিন্তু হঠাৎ উজ্জ্বল কপাহী মেখেলা পিন্ধা আৰু অনাড়ম্বৰভাৱেই কপাহী চাদৰ এখন গাত লোৱা সোণবৰণীয়া, ফ্ৰণ্ট-প্ৰণ্ট, ওখ-পাখ গাভৰু ছোৱালীজনীক আগবাঢ়ি অহা দেখি আমি ভয় খাবৰে কথা। মইতো ইয়াত বিদেশী, কিন্তু খলদুৱা মানুহ বিকাশৰো চকুৱে-মুখে মোৰ দৰেই আতঙ্কৰ চিন স্পষ্টভাৱেই ফুটি উঠিল। নোম থিয়, গা ঘূৰা অৱস্থা আমাৰ। সেপ চকুৰ শব্দকান নেলু তিয়াৰ লগা অৱস্থা আমাৰ। নিৰ্বাক নিঃশব্দ হৈ গলো আমি। ভৈয়াই কিহে পালে আজি? আত্মা যদি অঘৰী হয় সি ক'প ধৰেনো কিয়? কি দৰকাৰ?

ছোৱালীজনী হাবিয়নিৰ পৰা মূৰলিলৈ ওলাই অহি খন্তেক ব'ল। আমাৰ ফালে পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে, অপলক নেত্ৰে চালে। কি নিভীক, কি নিশঙ্ক, কি মন্তু সেই চাৰনি! সাধাৰণ আভৰণক মাইলৰ দুৰ্গত অৱহেলিত কৰি চেৰাই অহা দেহৰ বৰণ, নিখুঁত নাক-মুখৰ নয়নাভিৰাম গঢ়, দৈহিক সুস্বাস্থ্যৰ সৈতে সঙ্গতিপূৰ্ণ উচ্চতা—এই গোটেইখানিক যেন সেই অপূৰ্ণ নাৰী মূৰ্তিৰে আৰু এখোপ ওপৰলৈ জুলি দিলে।

আমি দুজন সংস্কৃতিপ্ৰেমী মতগজ অসমীয়া মানুহ যে প্ৰথম দৃষ্টিতে পৰাভূত হলো সেইটো তেওঁৰো নিশ্চয় বুদ্ধিবলৈ বাকী নেথাকিল।

সেই এটি লহমাৰ কাৰণে ড'ৰক দিয়াৰ দৰে বৈ ছোৱালীজনীয়ে আমাৰ পৰা ষথেষ্ট আঁতৰি ওলাই যাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ খোজত যেন অলপ তাক্ছিল্যা, তেওঁৰ চকু-মুখত যেন অলপ অভিমান। গাৰলৈ বোৱা আলিবাটৰ পৰা ষি ঠায়েদি আমি এই হাবি ডৰালৈ সোমাইছিলো, আমি লক্ষ্য কৰিলো, সেই পিনেদিয়েই ছোৱালীজনী ওলাই যাব খুঁজিছে। এইজনী তেন্তে

এজনী তেজ-মণ্ডহবেই ছোৱালী? দেৱী, পেত্নী বা অঘৰী আত্মা বুলি জৰি উল্লেখিত হৈ থকাৰ পৰা আমি যেন হুকুম কৰে খহি পৰিলো।

“ভাৰ্টি”—বিকাশে মাত লগাই দিলে: “ব’ৰা চোন!” ছোৱালীজনী ব’ল। “তুমি ইয়াতে থাকাকৈ নেকি?”

নিজান, জৱাৰ মূৰলি ঠাই ডোখৰত এবাৰ চকু ফুৰাই ছোৱালীজনীয়ে চাই ললে।

“নেথাকো। ইয়াত আজিকালি মানুহ নাথাকে।” মাতটো বৰ শব্দৰা, এটা শব্দও থোকোজা লাগি ওলোৱা নাই। “আমাৰ ঘৰ সৌ গাৰ”ত হৈ।”

তেওঁ ব’ল। সেই পূৰ্ণ দৃষ্টি, নিভীক, নিষ্কম্প। যেন আমি আৰু কিম্বা সোধো নেকি তালৈহে বাট চালে। তাৰ একো আগন্তুক নেদেখি তেওঁ লাহে লাহে ওলাই গ’ল আৰু আলিবাটত উঠি অলপ দূৰৰ গছ-গছনিয়ে আবৰা এটা পদূলিয়েদি সোমাই গৈ অদৃশ্য হ’ল।

আমাৰ কাৰণে এটা অস্তিত্ব যেন নিশ্চিহ্ন হৈ গ’ল। দুয়ো দুয়োৰো চকুলৈ চালো। কোন এই ছোৱালী? হাবিৰ মাজত গৈ কি কৰিছিল? আমি ছোৱালীজনীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলো। একো পাৰ নেপালো। যেন এটি ভাঙিব নোৱাৰা সঁধৰ।

আমি ঠিক পৰ্য্যটক নহওঁ। প্ৰত্যাহ্বিকতো নহৰেই। মই চাকৰীয়া। চাকৰিৰ কামত ইয়ালৈ আহিছিলো। স্থানীয় মানুহ বিকাশ মোৰ কলেজৰ দিনৰ বন্ধু। তেওঁৰ ঘৰলৈ এয়ে প্ৰথম আহিলো। ‘তেও’ গঙ্গগজীয়া ব্যৱসায়ী। নিজৰ গাড়ীৰে মোক চাবলগীয়া ঠাইবোৰ দেখুৱাই ফুৰাইছে। এই বিশেষ ঠাই ডোখৰ নগৰৰ পৰা ওঠৰ মাইল দূৰত। বৰকৈ মানুহ ইয়ালৈ নাহে। কিন্তু বুদ্ধবীৰ আৰু প্ৰত্যাহ্বিক বিষয়ত ইয়াত এখন প্ৰাচীন নগৰ আছিল বুলি দাবী কৰা হৈছে। আঁতৰে আঁতৰে অ’ত-ত’ত এনেকুৱা ঘৰ বা মন্দিৰৰ ভগ্নাৱশেষ হেনো পৰি পৰি আছে। অনুমান কৰা হৈছে যে ভূমিকম্প হৈ প্ৰাচীন নগৰখন কোনোবা এসময়ত ধ্বংস হৈ গৈছিল। ভেঁতৰা হৰজো ইয়াক বজা-প্ৰজাই পৰিত্যাগ কৰিলে।

আমি ওলাই আহিলো। গাৰ’লীয়া বাটৰ ওপৰত বিকাশৰ মটৰ পৰি আছে। বিকল হ’ল। স্বাই বাটৰ পৰা সোমাই আহোঁতেই ওখোৰা-

মোখোবা গাৰলীয়া বাটত খুন্দা-খুন্দালি খাই এটা বিকট শব্দ কৰি বস্ত্ৰ বন্ধ হৈ গৈছিল হামখুদি খাই পৰিব খোজাব দৰে হৈ বাহনখন।

বিকাশে কিবা কৰিব কৰি, আগফালৰ ওৰণি গুচাই ভুৱাকি মাৰি চাই মূখ্য বিকটাই দিছিল। তাৰ মানে গাড়ী অচল হৈ গ'ল। উলটি নগবলৈ গৈ কেইপদমান বস্ত্ৰ নতুনকৈ আনিলেহে পুনৰ চলিব। মই গাড়ীৰ একো জাও-ভাও নেপাওঁ। সেই বাবে বিকাশে যি কৰে তাৰ ওপৰতে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ কৰি থাকিলো।

দুয়ো মটৰৰ ওচৰ পালোগৈ। চিগাৰেট হুঁপি হুঁপি আমি আলোচনা কৰিলো কি কৰা যাব। ঠিক হ'ল যে ময়েই মটৰৰ বখীয়া হৈ থাকিম। বিকাশ উলটি নগবলৈ যাব আৰু আন কিবা উপায় কৰি লগা বস্ত্ৰ কিপদ লৈ আহিব। মই ভয় খাম নেকি? বিকাশে সুধিলে—কাৰণ অচিনাকী ঠাই, জয়াৰ পৰিবেশ। মই নিজকে আবস্থিত কৰিবৰ মনেৰেও কলো, “মোৰ ভয় নেলাগে। তুমি ভয় নকৰিবা। সেই দেৱী প্ৰতিমাটিৰ লগত চিনাকী হলো নহয়?” তেওঁ ঠাট্টা কৰি কলে, “অ” যোৱা, তেওঁৰ পৰাই চাহপানী এটুপি খুজি খোৱাগৈ। দেহ মন ভাল লাগি থাকিব। ঘৰলৈ উলটি গৈ মাত্ৰ নীলিমাৰ আগত ইয়াৰ অভিজ্ঞতাৰ সম্পূৰ্ণ বিবৰণ এটা মূখে মূখে দিবাগৈ। দুদিনমান সুখেৰে কটাব পাৰিবা।”

বিকাশ গ'লগৈ। মই পাছ ছিটত দুবাৰ খুন্দা বতাহ লগাকৈ বহি আৰু এটা চিগাৰেট জ্বলাই ললো। ধোঁৱাবোৰ সোৱাদ লগা নাই কিয়? যেন নীৰবে প্ৰশ্ন কৰি জুলা চিগাৰেটটোলৈ এবাৰ চালো।

নীলিমা মোৰ পত্নীৰ নাম। বুকুখন বোমান্তিত হৈ উঠিল। দাম্পত্য প্ৰণয়ত নহয় পিছে, একপ্ৰকাৰ আতঙ্কতহে। বিকাশে একো নজনাকৈয়ে বৰ ডাঙৰ কথা এটা কৈ গ'ল। সেই দেৱী প্ৰতিমাটিক লগ পালো, যেনিবা মই তেওঁৰ ঘৰলৈ এতিয়া যাম, চাহ-তামোল খাম, কথা পাতিম, তাৰ পিছত অদৃশ্যভাবে দুখৰ কল্পনা কৰি অদৃশ্যভাবে চকুলো টুকি উলটি আহিম। এইখিনি কথাৰে হৃদয় নীলিমাৰ আগত প্ৰতিবেদন কৰিলে ঘৰত আৰু বেজলগ জুই দিব নেলাগে।

অকল ঈৰ্ষা-পৰাৱৰ্ত্ততাৰ কথাই নহয়। নীলিমাৰ এক অশুভত মানসিক অৱস্থা গঢ়ি উঠিছে। বৰ জ্বল হ'ল যে কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱা খবৰৰ উপৰি মই নীলিমাক বিয়া কৰাবৰ কাৰণে শহুৰৰ পৰা দুৰ্কাটা মাটিৰে সৈতে

এটা ঘৰো গ্ৰহণ কৰিলো। নীলিমা দেখনিয়াৰ ছোৱালী নাছিল। তেওঁকে লৈ সন্তুষ্ট হ'ব পৰা মানসিক প্ৰস্তুতি মোৰ আছিল। কিন্তু ধন-সম্পত্তি লৈ বিয়া কৰোৱা বদলিয়েই নীলিমাই যে মোক তুচ্ছ-তাচ্ছিল্য কৰিবলৈ ধৰিলে সেইটো আৱিষ্কাৰ কৰিবলৈ সৰহ দিন নেলাগিল। পদুৰ হৈ, ঘৰখনৰ মূৰত্বী হৈ এইটো সহ্য কৰা মোৰ পক্ষে দিনে দিনে টান হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। আমাৰ মাজত অলপ খুট-খাট লাগিলেই তেওঁ “ঘৰলৈ” গুচি যোৱাৰ ভয় দেখুৱায়। কোনোবা মানুহ ফুৰিবলৈ আহিলে পাকে প্ৰকাৰে তেওঁ ক'বলৈ কোন কেইপদ বস্তু মাকৰ ঘৰৰ পৰা লৈ আহিছিল, কোন সাজ পাটৰ কাপোৰ যোৱাৰাৰ বিহুত দেউতাকে দিছে, নিজে মাটি-বাৰী কৰিব পৰা মানুহ “আমাৰ এওঁ” নহয়, ইত্যাদি। বিশ্বাস কৰক স্ত্ৰী হিচাবে পালনীয় সামান্য কৰ্ত্তব্যও নীলিমাই কেতিয়াবা মোৰ প্ৰতি ইচ্ছা কৰি পালন নকৰে। অতিষ্ঠ হৈ উঠি একোদিন মাজৰাত ঘৰৰ পৰা ওলাই কোনবা নিকৰ্দ্দেশ হৈ যায় যেন লাগি যায়। মানসী আৰু দুল্ল ল'ৰা-ছোৱালী-হালৰ কথা ভাবিয়েই আত্মসম্বৰণ কৰো।

সিদিনাখন মাত্ৰ কথাই কথাই খং কৰি নীলিমাই কৈ পেলালে, “এই ঘৰ-মাটি মোৰহে। আপুনি নো কি বৰ বৰ কথা কয়?”

মোৰ মৰি যোৱা হেন লাগিল। বন্ধু-বান্ধৱ কেবাজনো আছিল। সকলোৰে লাজত তলমূৰ কৰিলে। নীলিমাইহে আত্মতৃপ্ত পাৰে মানে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ত্তব্যৰ খাটিৰত ইয়ালৈ আহিবলগীয়া হোৱাত ভালেই পালো। মই এক প্ৰকাৰ পলায়েই আহিলো। পাৰিলে বাকুকে দুদিনমান অজ্ঞাতবাস কৰি থাকিম। বিকাশে দুদিনমান থাকি যাবলৈ ধৰাত ভালেই পালো। “চাওঁ চোন” বদলি কৈও পাইহিয়েই উলটি যাব লগা মানুহ আজিও প্ৰাচীন সংস্কৃতি চাই ফুৰিয়েই ফুৰিছে।

তিতা তিতা লগা চিগাৰেটটো জোৰেৰে দলিয়াই পেলাই দি মটৰৰ পৰা নামি দুৱাৰখন ধাম কৰি বন্ধ কৰে দি গাৰৰ ফালে খোজ ললো। এই জৱাৰ ঠাইৰ নিঃসঙ্গতা আৰু বিকাশৰ কথাই আনি দিয়া নীলিমাৰ স্মৃতিয়ে মোক বিতৰ্ক কৰি তুলিলে। এইফালে মানুহ-দুনুহ নাই। যি দুই একে অহা-যোৱা কৰিছে, সিহঁতেও মোক আৰু মটৰখনক বৰ বেছি গুৰু দিয়া নাই। বোধকৰো আমাৰ দৰে সাংস্কৃতিক উদ্ধাৰকৰ্ত্তাৰ প্ৰতি সিহঁতৰ কোত্থল কেতিয়াবাই শেষ হৈ গৈছে। দিনটোৰ আগবেলা এইফালে

পৰিলীয়া মানুহ নথকাৰে কথা, কাৰণ, পিছত জানিব পাৰিছিলোঁ, গাৱঁক সিটো মূৰৰ পৰা পথাৰ, দূৰত দেখা পাহাৰৰ দাঁতিলৈকে। তাতেই মানুহ-বোৰ ব্যস্ত হৈ থাকে বা থাকিব লাগে।

সেই ছোৱালীজনীক দূৰৰ পৰাই তামোল, সোণাক, ভোট এৰা গছবোৰৰ মাজেদি দেখিলো। এইটোৱেই গাৱঁৰ পোনপ্ৰথম ঘৰ। মই পদলিয়ৈদি সোমাই গলোঁ। যিমান সাধাৰণ মানুহ বুলি ভাবিছিলো তাতকৈ বহুত বেছি সাধাৰণ।

এটা ভগা-ছিগা খেৰী ঘৰ। আগফালে মূৰলি এডোখৰ চালি, তাতে ঢেঁকীশাল। তাতে পীৰা এখনত বহি বাঁহৰ খবাহী এটাত কিবা শাক-পাত এসোপা লৈ এজনী বৃঢ়ী মানুহে বাছি আছিল। মোক দেখাকৈ বাহিৰত খিষ দি থকা সেই ছোৱালীজনী তাতেই বৈ থাকিল। কোনো লাজ-সঙ্কোচ নাই, সেই একেই নিৰ্ভীক ভংগী। বৃঢ়ীয়ে মূৰ তুলি চালে। বয়স হোৱা স্বেৰেও বৃঢ়ীৰ চকু যুঁৰি তেজাল। শূকান ওঠ দটো পিকৰঙা। মই কথা কোৱালৈ তেওঁ বৈ থাকিল।

ডিঙিটো পাৰ্শ্বমানে পৰিষ্কাৰ কৰি লৈ কলো, “আইতা, মই বাটকুৱা মানুহ। ঠাই চাবলৈ আহিছিলো। তাতে এই ভনীটিক লগ পাই মাত লগাইছিলো। আমাৰ মটৰ বেগ্লা হ’ল। মোৰ লগৰ জন নগৰলৈ গৈছে মটৰ ভাল কৰাৰ দিহা কৰিবলৈ। অকলে থাকি আমি লগাত মই গাওঁখনকে চাবলৈ আহিলো।”

মোৰ বস্তুব্য অহুঁতাই কাণ পাতি শুনিলে। মূহূৰ্ত্তৰ বাবে কিবা চিন্তা কৰি ছোৱালীজনীক উদ্দেশ্য কৰি কলে, “মালিতা, বহিবলৈ দে।” মালিতা! নামটোৱে মোৰ মনক স্পৰ্শ কৰি শিহৰণ তুলি দিলে। এইজনী ছোৱালীৰ এইখন ঠাইত যেন ইয়াতকৈ উপযুক্ত নাম আৰু হব নোৱাৰিলে-হেঁতেন।

“আহক ককাইদেউ!” মালিতাই অলপ সোমাই গৈ আইতাৰ অনতিদূৰত মূঢ়া এটা পাৰি মোক মাতিলে। তেওঁৰ মূখৰ ককাইদেউ সম্বোধনটোও বৰ সহজ, বৰ স্বাভাৱিক যেন লাগিল। মই ওফোৰা জেং। এওঁলোক দুখীয়া মানুহ। তথাপি মোৰ অধিকাৰ প্ৰবেশক স্বাভাৱিকভাবে গ্ৰহণ কৰিছে। ইয়াত যেন সকলো স্বাভাৱিক। এওঁলোক যেন প্ৰকৃতিৰ প্ৰকৃত সন্তান।

মই গৈ বহিলো। বড়ীয়ে ইতিমধ্যে খবাহীটো অতিবাই বটাটো লৈ ভাব কটাৰী এখনেৰে তামোল এটা কাটিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। “মালিতা, বোপাক চাহ এটোপা কৰি খুৱা। গাখীৰ-চাখীৰ আছেগৈ নে চা।” “আছে আইতা”, ঘাই ঘৰটোৰ দূৰাৰম্ভৰ পৰা মালিতাই কলে আৰু ভিতৰত সোমাই গ’ল।

“ভোম্বাক বোপাই চাহ দিবলৈ কলো হয়, পিছে জাত-কুলৰ কথা লৈ ভোম্বাক কিবা আপত্তি থাকিবও পাৰে —”

“আইতা, চাহ এটুপি পালে মই বক্ষা পৰো, পিয়াহত অ’ঠ-ক’ঠ শুকাই গৈছে। আমাৰ ঘৰত জাত-কুলৰ বাচ-বিচাৰ নাই এনে মিছা কথা নকওঁ। কিন্তু মোৰ নিজাকৈ একো আপত্তি নাই। আপুনি আইতা মানুহ, আই মাতৃ, আপোনাৰ হাতে খাবলৈ পালে প্ৰসাদ লোৱা যেনহে লাগিব।”

“দীৰ্ঘায়ু হোৱা !”

বহা ঠাইৰ পৰা চৌহদটোত এবাৰ চকু ফুৰালো। বাৰীখন বেছ ডাঙৰ। বাঁহনি আৰু আঙকাঠী গছে ভৰি আছে। বোধহয় অযত্নত হাবিগনি হৈ পৰিছে। ঘৰখনত পঢ়ক মানুহ নাই? হঠাৎ চকুত পৰিল কেবাজোখৰো মসৃণকৈ কটা শিলখণ্ড পানীপোতাৰোৰত পাৰি লোৱা হৈছে। আমি ভগ্না-বশেষ চাবলৈ মাওঁতে এনেকুৱা চাৰিকুণীয়া শিলকে দোঁৰাছিলো। বোধকৰো গাওঁখনত এনেকুৱা শিল বহুত পোৱা যায়।

তামোলৰ বটাটো আগবঢ়াই দি আইতাই কলে, “মালিতাই গৰজনী বিচাৰি হাবিত সোমাইছিল গৈ। তোমালোকক লগ পাই অহাৰ কথা কৈছেহি।”

কল্পনাৰ উচ্চতাৰ পৰা হুকুস্ কৰে খাঁহ পৰাৰ পিছত বাস্তবৰ ঠটা মাটিত ধূপঢ়কৈ পৰাৰ কথাও অনদ্ভৱ কৰিছিলো। মালিতাই হেৰোণ গাই এজনী বিচাৰিহে এনে গেজেপনিগৰা হাবিত সোমাইছিলগৈ আৰু আমাক ভীতিগ্ৰস্ত কৰি এখন কাল্পনিক জগতলৈ যাবলৈ দিছিল। এতিয়া বাস্তবৰ ঠটা মাটিত ঠেটোলা খোৱাৰ বিষটো অনদ্ভৱ কৰিলো।

মই সন্দিগ্ধো, “মালিতা আপোনাৰ নাতনী?”

“মোৰ জীৱ জী। মইয়ো এইখন ঘৰৰে জীয়াবী। আমাৰ ওপৰত গোসাঁইৰ কিবা অভিযোগেই আছে হবলা। এই ঘৰৰ জীয়াবী গ্ৰায়েই ইয়ালৈ

উলটি আহিব লগা হয়। মই যেনেকৈ আহিছিলো, মালিতাও তেনেকৈ তাইক মাক মৰাত ইয়ালৈকে গুচি আহিল।”

কথাখিনি খোকোজা নলগাকৈ কৈ গৈছিল যদিও বৃঢ়ীয়ে বাবে বাবে মোলৈ চাব লগা হৈছিল। কাৰণ মই একেধৰে তেওঁৰ ফাললৈকে চাই আহিছিলো। বৃঢ়ীৰ নাক-মুখৰ গঢ় নিখুঁত, হাড়বোৰ সোভোৰা পৰিছে যদিও ভাত মসৃণতাৰ চিন বিদ্যমান, মাতটো মিঠা সুবীয়া। বৃঢ়ীৰ বয়সৰ বাঢ়েদি উজাই গৈ থাকিলে এসময়ত আন এজনী মালিতাকে যে পোৱাগৈ হ’ব এই বিষয়ে মোৰ কোনো সন্দেহেই নেথাকিল। বৃঢ়ী বৌৱন কালত নিশ্চয় অতিশয় সুন্দৰী আছিল।

“আইতা”, মই কলো, “আপুনিতো বহুত দেখিলে সংসাৰত। এই ঠাইখন বহু পূৰ্বণ বুলি শুনিলো। আপুনি সকলো কালতে শূনা পূৰ্বণ কথা কিসাকীৰ নিশ্চয় কব পাৰিব।”

“কব পাৰো বোপা। বহুতকৈ কৈছোঁ। সঁচা-মিছা নেজানো পিছে। সকলো শূনা কথা।……মালিতা, চাহ হ’ল যদি লৈ আহ।”

মই পূৰ্বণৰ সন্ভেদ লৈছিলো যদিও মোৰ চকু বাবে বাবে পৰিছিল ঘৰটোৰ দুৰাৰখনত, যি খনেদি মালিতা ওলাই আহিব লাগে।

“মোৰ ককাদেউতাই এইখন গাৱলৈ অহা প্ৰথম মানুহ। বহুত দিনৰ আগতে ইয়াত এখন নগৰ আছিল। কোনোবা বজা আছিল। ত’ত-ত’ত হাবিয়ে বনিয়ে পৰি থকা শিলবোৰ হেনো সেই নগৰৰে বস্তু। আমাৰ সাধাৰণ মানুহবিলাক নগৰৰ ওচৰে পাজৰে গাওঁ পাতি আছিল। বজাৰ নগৰত কাম কৰি দিছিল। শূনা যায় নগৰৰ ঘৰ সজা কাম কৰিছিল। এবাৰ হেনো বৰ ডাঙৰ ভূঁইক’প হ’লত নগৰখন থান-বান হৈ ভাগিল। বহুত মানুহ মৰিল। বজাই নগৰ এৰি আন ঠাইলৈ গুচি গ’ল। বজা নথকাত ওচৰৰ গাওঁবোৰো ভাগি গ’ল। সকলো মানুহ দিহিঙে-দিপাঙে আঁতৰি গ’ল। তাৰ পিছত বহুত দিনলৈ ইয়াত মানুহ নাছিল। তেনেই হাবি হৈ পৰি আছিল। আমাৰ ককাদেউতাই হেনো পূৰ্বণ পুৰাণ পঢ়ি, মানুহৰ পৰাও শূনি ইয়াত আমাৰ পূৰ্বপুৰুষ থকাৰ সন্ভেদ উলিয়ালে। তেওঁ বহুতকৈ বুজালে যে ইয়ালৈ পুনৰ ঘূৰি আহিব লাগে। কিন্তু কোনেও আহিব নুখুঁজিলে। আঁকোৰগোজালি শ্বভাৱৰ ককাদেউতাই অকলেই ইয়ালৈ আহি পাম ধৰিলে। এইটো ভেটিতে তেওঁ ঘৰ কৰিলে। নিজৰ

পৰিৱাল লৈ আহিল। কেই বছৰমান নেপালী পদ্মৰা বহিলাই। মাটি ভাল দেখি লাহে লাহে আমাৰ মানুহবিলাক আহিবলৈ ধৰিলে। গাওঁ হৈ উঠিল। ককাদেউতা গাওঁখনৰ মুখীয়া মানুহ হৈ পৰিল। তেওঁৰ প্ৰতিপত্তিৰ উপৰি ধন-সম্পত্তিও ঢেৰ হ'ল। আমি জনাত তেওঁ বহুতকৈ টকা-পইচা দি সহায় কৰিছিল। ককাদেউতাই বিশ্বাস কৰিছিল যে এই পদ্মাৰি নগৰখন সজা মানুহবোৰ আমাৰেই উপৰি প্ৰকৃষ আছিল। ইয়াৰ পৰা গুচি গৈছে সেই বিদ্যা পাহৰিলে। পদ্মাৰিৰ ষোড়শক হ'ল।”

মালিতাই চাহ-জলপান আনিলে। এটা আধাসেৰী কাঁহৰ বাটিত চাহ, এখন পাছোৰাত সান্দহৰ দূটা লাড়ু।

“খাওক ককাইদেউ।” মই এটা হাঁহিৰে ধন্যবাদ জনালো।

আইতাই কলে, “খোৱা বোপা। আমাৰ আজি দিবলৈ একো নাই। আমাৰ পদ্মৰ মানুহ নোহোৱা ঘৰ। আমি দুজনীয়ে কোনো মাতে মূৰটো গুৰ্জি আছো। মাটি-বাৰী অলপ আছে কাৰণে পেটৰ ভাত কিটা ওলাই আছে। তাক বঢ়াবলৈ হ'লে কোনো নাই।”

মালিতাই কলে, “ইমান দৰে নকলেও হ'ব আইতা। ককাইদেউক আমি একো বেয়া বস্তু দিয়া নাই। গাৰলীয়া মানুহৰ জলপানটো এনেকুৱাই হয়।”

“ঠিকেই, ঠিকেই”, মই সান্দহৰ লাড়ু এটা তুলি লৈ টপৰাই শলাগিলো, “আইতা, মালিতাই ঠিক কথাকেই কৈছে। আমাৰ অসমীয়া মানুহৰ অসমীয়া এইবিলাক বস্তুতে জীয়াই আছে।”

বুঢ়ীয়ে নিজৰ কাৰণে তামোল পটাইয়াই পটাইয়াই এটা হৃদয়নিয়াহ কাঢ়িলে। “এই জনীয়ে দুখক দুখ নোবোলে কাৰণেই মই বৰ্তি আছো। তাইৰ দুখ-দুখ একো নাই। নহলে, এইখন ঘৰত মই যি ভোগ একালত দেখিছিলো, তাৰ তুলনাত তাই একোকে পোৱা নাই বুলিব লাগে।”

চাহ-জলপান তৃপ্তিৰে খাই তামোল এখন দুখত ভৰাই কলো, “মই গাওঁখনতে পাক এটা মাৰো। মোৰ বন্ধুজন ঘূৰি আহোঁতে বহুত পলম হ'ব। অচিনাকী মানুহ দেখিলে কোনোবাই কিবা কব নেকি?”

বুঢ়ীয়ে কলে, “কোনেও একো নকল্প। আমাৰ এইকে লগত লৈ যোৱা। তাই বাট-পথ দেখুৱাই নিবও পাৰিব।”

মই আধা-আধি তেনে আশাকেই কৰিছিলো। মালিতা লগত গলে ভালদৰে গাওঁ চোৱাও হ'ব আৰু তেওঁৰ সাহচৰ্য্যও লাভ কৰা হ'ব।”

আমি গাৰ'ব ভিতৰলৈ সোমাই গলো। প্ৰায়বিলাক মানুহেই দূৰীয়া। ভগা-ছিগা ঘৰ-বাৰী। আদনাঙঠ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে আমালৈ চায়। দূৰৈ-চাৰি খেতিয়ক আৰু তিবোতা মানুহৰ লগত মালিতাই কথাও পাতে। এটা কথা চকুত পৰিল—প্ৰায় প্ৰতি ঘৰতে পুৰণি শিলাখণ্ড আৰু ছটাছটে ইট-বোৰ আৰু নানান ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰিছে। কোনোবাট ভেটিত লগাইছে, কোনোবাই পানীপোতাত দি লৈছে ওখ পিৰালিত উঠিবৰ কাৰণে। ইট-বোৰেৰেও কোনো কোনোৱে পিৰালি বান্ধিছে, নহলেবা ছেওবা-চকোৱাৰ তলপিনে ফুটা মাৰিছে হাঁহ-ছাগলী বাৰীত সোমাব নোৱাৰাকৈ। ইটোৱে যে পকীঘৰ সাজিব পাৰি সেইটো কোনেও ভবা নাই যেন লাগিল।

মালিতাই কলে, “মানুহবোৰ অলপ এলেহুৱা ককাইদেউ। বিশেষকৈ মতা মানুহবোৰ। বছৰৰ খেতিটোকে ভালদৰে কৰিব নোৱাৰে। নেপালী কিঘৰ উঠি থ'ল। সিহঁতে হলে বৰ ভাল খেতি কৰিছিল বুলি শুনিছো। কিন্তু আমাৰ মানুহে কষ্ট কৰিব নোখোজে। শূই-বাঁহ থাকিবলৈ ভাল পায়।”

মই একো মন্তব্য নকৰিলো। মাত্ৰ এই অৱস্থা অকল মালিতাহঁতৰ গাঁওখনৰে নে স্মোটেই অসমীয়া জাতিৰ ভাৰে চিন্তা কৰি চাবলৈ ধৰিলো। শুধিলো, “মালিতা, আইতাই যে কৈছে, এইবিলাক মানুহৰ পদু-পদুৰে শিল আৰু ইটোৱে বজ্জাৰ নগৰ সাজিছিল, সঁচা নেকি?”

“সাজিবও পাৰে ককাইদেউ। আমিজে দেখা নাই।”

মোৰ এই প্ৰশ্নৰ অৰ্থ এনে আছিল যে শিলাকুটি আৰু স্থপতিৰ কাম কৰা মানুহে খেতি-বাতি ভালকৈ কৰিব নোৱাৰাটো একো আচৰিত কথা নহয়। কিন্তু অৰ্থটো মই বহুলাই ব্যাখ্যা কৰিব নুশুধিলো। মালিতাৰ সান্নিধ্য মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। তাক পৰিভ্ৰমণৰে নষ্ট কৰি পেলাবৰ সৎ নগ'ল।

মোৰ কৌতূহল অনুযায়ী মালিতাই ভালোৰিনি ঠাই খুৱাই পকাই মোক খুৱাবলৈ ল'বলৈ ধৰিলে। প্ৰায়বিলাকেই গছ-বন গজি চকুৰ আঁৰ হৈছে। ভাগ্যে খৰালি দিন। বনবোৰ শুকাই মৰিহ গৈছে। নহলে বাৰিষাকালত বোলে বনবোৰ এনেদৰে গজি উঠে যে এইবিলাক ঠাইলৈ বাহিৰৰ মানুহ কিয় গাঁৱৰ মানুহেই নেযায়। দীঘল বিধলৈ ভয়ো।

সকলো বস্তু মালিত্যৰ নথ-দপ'শত। ইয়াতে এটা ক'ল আৰু মূল্য-কটা স্তম্ভ। তাত এটা সৰু মালিকৰ অৱশেষ। আন এটাইট এটা পদ্মিনী কুঁহাৰ চিন। বহু শিল, খুটা, ইটা পৰি থকা এজোখৰ আহল-বহল হাবিগ্নিত এটা ডাঙৰ টোলৰ আভাস। ক'ত কেনেকৈ বাহিবৰ টাপ থাকিব পাৰে, কোনাৰ্খিনিত চ'ৰাঘৰ, কোন কোন খিনিত ঘাই ঘৰ, মালিত্যই বিজ্ঞ প্ৰত্যক্ষাৰ্থকৰ দৰেই ধৰ্ম-পৰি এখন কাল্পনিক ছবি মোৰ মনৰ চকুত দাঙি ধৰিলে। মোৰ মনেৰে তেওঁৰ বৰ বোঁছ ভুল হোৱা নাছিল। সূৰ্য্যলো ইক্ষনবোৰ কথা তেওঁ জানিলে কেনেকৈ ?

হাঁহ মাৰি মালিত্যই কলে, “আমি ইয়াতে ডাঙৰ-দীঘল হৈছো। সৰুৰে পৰা এইবোৰত উমলিছো, সো বৰপুৰুষীটোত সাতুৰিবলৈ লিখিছো। দূটা কথা জনাত নো কি আচৰিত ককাইদেউ ? তাতে আমাৰ ঘৰখনত এইবিলাক বিষয়ৰ প্ৰায়েই আলোচনা হয়। ককাদেউতাই যি বিশ্বাস কৰিছিল তাক আৰু কাকো পাহৰিবলৈ নিদিলে।”

“তুমি পঢ়াশুনা কিমান কৰিছিলো মালিত্য ?”

“কৈলৈ ? অশিক্ষিত বুলি জানিলে ঘিণাৰ নেকি ককাইদেউ ?”

“নহয় নহয়। তুমি ইমান সুন্দৰকৈ কথাবোৰ মোক বুজাই দাও পাৰিছা যে মোৰ জানিবৰ মন গৈছে তুমি কি পঢ়িছিলো।”

অলপ পৰ ভাৰি মালিত্যই কলে, “আইতাই ককাৰ কথা কৈছেই। তেখেত অলপ আচৰিত ধৰণৰ মানুহ আছিল। গোটেই গাওঁখনৰ ভিতৰত তেখেতেই শিক্ষাৰ মূল্য বুজিছিল। সেইবাবে আমাৰ ঘৰখনত পঢ়াশুনাৰ নিয়ম এটা হৈ গৈছে। অইতারো পঢ়িব পাৰে, এতিয়াও পঢ়ি পঢ়ে। গাভৰু ময়ো পাঠশালালৈ যাবলৈ ললো আৰু আই থকালৈকে ইয়াৰ পৰা দূৰাইল আঁতৰব মাইনৰ স্কুলতো পঢ়িছিলোঁগৈ। আই চকুদুৰাত আইতাই মোক ইয়ালৈ লৈ আহিলে।”

আমি পুৰুষীটোৰ পাৰ পালোঁগৈ। হজৰা পুৰুষী বা জয়সাগৰ, শিবসাগৰৰ দৰে বিৰাট নহয় যদিও বেছ ডাঙৰ। একেই পুৰণি ধৰণে পাৰ বান্ধি উহা ফুটাই কৰা পুৰুষী। পাৰে পাৰে কেইবাটাও পকীঘাট আছে। এতিয়া দলিলে ছাটি ধৈছে। মাত্ৰ ঘাট কটাৰ মূখে মূখে একো চমকা স্কলি। বোধকৰো মানুহে বৰশী আৰু জাল দাবৰ বাবে সূৰ্য্যবধা কৰি লৈছে। পুৰুষীৰ পৰাই বিস্তীৰ্ণ পথাৰ আবৃত হৈছে দুৰ্গাৰ পাহাৰ-

লৈকে । ধান দাই শেষ কৰা পথাৰত এতিয়া মানুহ নাই বুলিবই পাৰি ।
অ'ত-অ'ত দূৰৈ এটোহে দেখা যায় । কিছুমান সৰু ল'ৰা দৌৰি কঢ়িছে ।

কিৰীক্ষাৰীয়া বতাহ মাৰিছে । খোজ কাঢ়ি গৰম লাগিছিল, বতাহ
জাকে গা জুৰ পেলাই দিলে । আমি মনে মনে ক্ষণিক পদুখুৰী পাবলৈ
ধিয় হৈ থাকিলো । নগৰখন থকা দিনত হয়তো জীয়াৰী-বোৱাৰীয়ে কাষত
কলচী লৈ লৈ এইবোৰ পকী ঘাটেদি নামি পানী নিছিল । মোৰ মনৰ চকুত
ভাহি উঠিল যেন মালিতাৰ নিচিনাই এজাক গাভৰু ছোৱালীয়ে নানান কথা
কৈ কৈ পানী নিবলৈ আহিছে । কি মোহনীয় আছিল চাৰিগৈ সেই দৃশ্য ।
মালিতা মোৰ নিচেই কাষতে থিয় হৈ আছিল । তেওঁৰ ঘন ঘন উশাহ-
নিশাহৰ শব্দ মই স্পষ্ট শুনিবলৈ পাইছিলো । তেওঁৰ গৰম পৰা নোদোকা
শিশুৰ গাৰ দৰে গোন্ধ এটা আহি মোৰ নাকত লাগিছিল । “মালিতা,
আজ নগৰখন থকা হলে কিজানি তোমাৰ দৰে ছোৱালীয়ে পানী নিবলৈ
আহিলহে তেনে নহয় ?”

তেওঁ পদুখুৰীৰ মাজলৈ একেধৰে চাই আছিল । মোৰ কথাত লবচৰ
নকৰিলে । সেইদৰে থাকি লাহে লাহে কলে, “কিজানি একালত ময়েই
এইখন নগৰত আছিলো ককাইদেউ, কিজানি ময়ো আন আন জীয়াৰী-
বোৱাৰীৰ লগত এই পদুখুৰীৰ পৰা পানী নিবলৈ আহিছিলো ।”

আকৌ মালিতাক আমি জয়াৰ ঠাই ভোখৰত হঠাৎ হাবিৰ পৰা ওলাই
আহি আমাক ভয় খুৱাই দিয়া ছোৱালীজনী যেন লাগি গ'ল । তাই যেন
আইতাকৰ নাতিনীয়েক নহয়, সেই আকোৰগোজ মানুহজনৰ বংশোদ্ভৱ
তেজ-মণ্ডৰ মানৱী নহয় । তাই যেন এক অশৰীৰী আত্মা । এইবাৰ
হলে মালিতাৰ উপস্থিতিত মই ভয় নেখালো । মাত্ৰ নীলিমাৰ নিষ্ঠুৰ
স্মৃতিয়ে মোৰ অস্তৰক কমাঘাত কৰি গ'ল । নীলিমা মোৰ ধৰ্মপত্নী,
তেওঁৰ আচৰণৰ কথা, মোৰ প্ৰতি তুচ্ছ-তাচ্ছল্যৰ কথা, তেওঁৰ হীন মনো-
বৃত্তিৰ কথা এই বাজহুৱাকৈ কোতিয়াও কাৰো আগত নকওঁ । স্বামী হিচাপে
তেওঁৰ ক্ষুদ্ৰতাধীনিক লুকুৱাই ৰাখিয়েই মই চিৰদিন সামাজিক ভদ্ৰতা বন্ধা
কৰি যাম । কিন্তু মনে মনে মই স্বাক্ষৰ নকৰাকৈ নোৱাৰিলো যে
অনাড়ম্বৰ, মূঢ়াশ্বা, নিস্পাপ, নিষ্ঠাৰ এই শিল্পিৰ ফুলপাহি যেন
ছোৱালীজনীৰ ওচৰত নীলিমাক কোনো পথোই থিয় কৰাৰ নোৱাৰি ।
এটা সাধাৰণ মানুহ হিচাপে মোৰ কম্পনা, মোৰ আদৰ্শ, মোৰ আকাঙ্ক্ষা

পুৰুষ কৰিব পাৰিলেহে তেনে মালিকৰ নিচিনা প্ৰাণীয়েহে। মালিকমাই নোৱাৰে।

মালিকমাইৰ অসুখৰ কথাৰ দৰেই হয়তো মই এইবোৰ ভাবিবলৈ বাধ্য হৈছিলো। হলেও সেই মনোভাৱে সোৱে আছিল সত্য। সেই মনোভাৱে মোৰ মনত উদভ্ৰান্ত বাসনা জাগিছিল মালিকাক আলফুলে সাৰটি ধৰি বন্ধুত্ব সুন্দৰাই লবলৈ। বহুত পৰে মনত মালিকাই উলটি মোলৈ চালে। তেওঁৰ সোণবৰণীয়া অৱয়বটি বঙা পৰি গৈছে। ঘামবোৰ বিৰিঙি উঠিছে। তেওঁ ধুনীয়াটো নীৰৱ হাঁহি এটি মাৰি কলে, “ব’লক ককাইদেউ।”

পুৰুষোত্তম পাব পৰা আঁতৰি আহি আকৌ খোজ ললে।

কথা মোৰ হেৰাই গৈছিল। মালিকাক কিবা বাৰণত নিমাত হৈ পৰিছিল। মোৰ মনৰ ভাব বাক তেওঁ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰিছেনেকি? ত্ৰিভুবোৰ মানুহ বোলে পুৰুষৰ মনৰ ভাষা বৰ সহজে বুজিব পাৰে। মোৰ অন্যায় বাসনাৰ বাবে মনটো সংকুচিত হৈ গ’ল।

আমি বনেটকা টিলা এটালৈ উঠি গলো। দীঘল দীঘল শিলৰ টুকুৰাবোৰ ইয়াতো সিঁচৰতি হৈ আছে। শুল্কাই মোৰ দীঘলীয়া ঘাই-বোৰৰ পৰা সেইবোৰ ওলাই পৰিছে। সৰু-ডাঙৰ সোণাক গছবোৰ থিয় হৈ আছে। এতিয়া হালধীয়া সোণাক ফুল বতৰ নহয়, নহলে পৰিবেশটো আৰু ৰোমাণ্টিক হৈ উঠিলেহে তেনে। দুই-এজোপা বেল গছ আছে। এনে পুৰণি ঠাইত বেল গছ নথকাটোহে আচৰিত। শিৱপূজাৰ লগত বেলপাতৰ সংশ্লিষ্ট। শিৱপূজা কামৰূপ-প্ৰাগজ্যোতিষৰ এক প্ৰাচীনতম পূজাপদ্ধতি, গতিকে পুৰণি ঠাইত বেলগছ থকাই স্বাভাৱিক।

টিলাটো বৰ বেছি ওখ নহয়। কিন্তু ওপৰখন কেঁচ আহল-বহল। মালিকাই কলে, “ইয়াতে হেনো ৰাজকন্যাৰ টোল আছিল। ওচৰতে বোধকৰো ৰজাৰ কাৰেং আছিল। বখীয়া-পৰীয়া, লিগিৰা-লিগিৰীৰে ৰাজকন্যাৰ টোলটো নিশ্চয় ডাঙৰ আছিল।” আমি ঘূৰি-পৰি টোলটোৰ ক’ত কি ঘৰ আছিল অনুমান কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলো। বিশেষ কৃতকাৰ্য্য নহলো; কাৰণ ঘৰৰ বিশেষ কোনো চিনেই আৰু অৱশিষ্ট নাছিল। মাত্ৰ খুঁটা বহুগুণা দুটা ডাঙৰ হাতীখুঁজীয়া গতিহে আৱিষ্কাৰ কৰিলো।

ঘূৰি-পৰি বৰ ভাগৰ লাগিছিল। মোৰ এটা চিগাৰেট খাবৰ মন গৈছিল। গাওঁখনৰ বিপৰীতফালে টিলাৰ পৰা সামান্য নাতি এজোপা

ভাঙৰ খেলগছৰ তলৰ ছাঁত থকা দীঘল চাৰিকুণীয়া শিল এটাৰ ওপৰত আমি জিৰাবৰ মনেৰে বহিলোঁগৈ। ফিৰফিৰকৈ বতাহ মাৰিছিল। আমাত তিত্তা কাপোৰবোৰ গাত লিপট খাই ধবাত ঢেঁচা লাগিছিল। জেপৰ পৰা চিগাৰেট উলিয়াবলৈ গৈ নগৰৰ পৰা কিনি অনা টফী কেইটাত হাত পৰিল। সেই কেইটা উলিয়াই মালিতালৈ আগবঢ়াই দিলো। তেওঁ হাঁহিমাৰি লগে আক এটা বখলিয়াই মূখত দি দীঘলকৈ উশাহ লৈ কলে, “বৰ ভাগৰ লাগিছে।”

মই চিগাৰেট জ্বলালো।

ভাগৰ লাগিছে বোলাত মালিতাব গাৰ নিচেই ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ মূৰটো মোৰ কান্ধত লাহেকৈ পেলাই দিলো। বিকাশ বা আন কোনোবাই দেখা হ'লে হয়তো ইয়াত কিবা অসং উদ্দেশ্য আবিষ্কাৰ কৰিলেহেঁতেন। মালিতাই কিম্ব্দু ইয়াক স্বাভাৱিকভাৱেই গ্ৰহণ কৰিলে। মোৰ বৰ ভাল লাগিল, তেওঁলৈ বৰ মৰম লাগিল।

প্ৰাচীন ধ্বংসাত্মক নিজান দুপৰীয়া। আমাৰ চকুৰ আগত কোনো জনপ্ৰাণী নাই। হঠাৎ ঘেন মৃত অতীতটো বাগ্মন হৈ উঠিল। ইয়াতেই এদিন বাজকুমাৰী আছিল। তেওঁ হয়তো আমি বহা ঠাইতে লিগিৰী বা লখীয়েকহঁতৰ সৈতে বহিছিল। হয়তো বীণা লৈ গীত গাইছিল। হয়তো সন্দৰ কোঁৱৰলৈ অপেক্ষা কৰিছিল। দুপৰীয়া নহলেও সন্দৰ কোঁৱৰ মাজনিশা এই কুঁৱৰীটোললৈ মনে মনে আহিছিল? বগা পক্ষীৰাজ ঘোৰাটো তলৰ সোণাক পদূলি এটাত বান্ধি থৈ আহিছিল?

“অলপ পিছতে মই উলটি যামগৈ। তোমাৰ লগত কটোৱা সময়খিনি মোৰ চিৰদিনলৈ মনত থাকিব।”

“সকলো কথা মনত ৰখাৰ প্ৰয়োজন নহয় ককাইদেউ।” “তাৰ মানে মোৰ কথা তোমাৰ মনত নেথাকে?” তেওঁ একো নেমাতিলে। পিছত ভাবি চাইছিলো যে মই কথা-নাই বতৰা-নাই প্ৰেমিকৰ দৰে আচৰণ কৰি পেলাইছিলো।

মালিতাব সঁচাই ভাগৰ লাগিছিল। তেওঁ চিলি পৰিব খুঁজিছিল। মই তেওঁক মোৰ কোলাতে মূৰ ধৰলৈ দিলো। তেতিয়াও তেওঁ একো আপত্তি নকৰিলে। তেওঁৰ কোমল বাহু এটা মই এছাতেৰে পিহি থাকিলো। মোক যেন বাগীয়ে ধৰিছিল। কোনো এই মোহ তেনেই ক্ষণিকীয়া। তথ্যগত ক্ষণিকৰ বান্ধী মই ভোগ কৰিব খুঁজিছিলো।

“মালিতা, তুমিয়েই যে একালত এই নগৰৰ ৰাজকন্যা নাছিল। তাক কেনে কৰ পাৰে ?”

“ভেনেহলে আপুনি কোন আছিল ককাইদেউ ?”

মোৰ বন্ধুজনত ইমান জোৰে খুন্দা লাগিল যে তাৰ শব্দত মালিতা চকুখাই জপিয়াই উঠিব যেন লাগিল। তেওঁ কিয় এই প্ৰতি-প্ৰশ্ন কৰিলে ? মই ভবা কথাবোৰ তেওঁ ভাবিছে ? অথবা তেওঁ ধৰি লৈছে নেকি যে মই তেওঁক ৰাজকুমারী পাতি নিজে কোঁৱৰ এটি হৈ পক্ষীৰাজ ঘোৰাটো টোলক নামনিত সোণাক পদূলি এটাত বান্ধি থৈ তেওঁক লগ পাবলৈ আহিছো—মোৰ এই কল্পনা তেওঁ ধৰা পেলাইছে ? অলপ সময় মই একো মাতিব নোৱাৰা হলো। কিন্তু মনতে ইয়াকে ধৰি কৰিলো যে মই দুৰ্বলতা প্ৰকাশ কৰিব নোলাগিব। হাজাৰ হওক মই কঠোৰ বাস্তৱলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰিবই লাগিম। মোৰ চাকৰি আছে, স্ত্ৰী-সন্তান আছে, নীলিমাৰ দৰে পত্নী আছে।

ভাবি চিন্তি লাহে লাহে কলো, “মইতো ইয়াৰ কোনো হব নোৱাৰা মালিতা। মই দুৰ্বল মানুহ। সেই দিন থকা হলে হয়তো আজিৰ দৰেই এনেয়ে ফুৰিবলৈ আহিলোহে” তেন, এই টোলত ৰাজকন্যাক দুৰ্বৰ পৰা লুকাই লুকাই চাবলৈ চেষ্টা কৰিলোহে” তেন, হয়তো ভাগ্যত থাকিলে দেখিলোহে” তেন, মহলে বিফল মনোৰথ হৈ উলটি যাব লগা হ’লহে” তেন।” মালিতা মোৰ কোলাত নীৰৱ, নিথৰ হৈ পৰি থাকিল। তেওঁ একো নকলে। মোৰ চিগাৰেটটো পুৰি শেষ হৈ যাবলৈ ধৰিলে। মালিতায়ো লজেন্স চুপা নাছিল। আমি স্তব্ধ হৈ গৈছিলো। সময় স্তব্ধ হৈ গৈছিল।

মালিতাই তেন্তে মোক তেওঁৰ সুন্দৰ কোঁৱৰটি বুলি ভাবিছে ? যাওক ইয়াক আৰু বেছি আগবাঢ়িব দিব নোৱাৰিব। মই কুটিল সত্যতাৰ প্ৰতিভা ধনুসৰ বীজ মোৰ শোণিতৰ প্ৰতি বিস্ফুটে বিৰাজমান। মোক চাকৰি, মোৰ বিয়া, মোৰ স্ত্ৰীক লৈ মই এনে এক জীৱন যাপন কৰি আহিছো যে তাত গঢ়িব কোনো সুকণ্ঠাই বৰ্তি থকা নাই। মালিতা হয়তো সঁচাই একালত ৰাজকন্যা আছিল। নহলেও এই ধনুসীভূত অতীতৰ সমস্ত সঁহাৰি ঘোৰা আকাংক্ষা দেহে-কেহে বহন কৰি তেজ-মণ্ডহৰ শৰীৰ হৈ তেওঁ থিয় দিছে। এক প্ৰাচীন অস্তিত্বৰ বন্ধ হৈ ঘোৰা বোৰ”তী সূতিক এসময়ত তেওঁৰ এক আকোৰগোজ পূৰ্বপুৰুষৰ পুত্ৰৰ ঘোৰাই দিবলৈ দি অক্লান্ত প্ৰচেষ্টা চলাইছিল তাকেই মালিতাই হয়তো আজিও চলাবলৈ কৰি ৰাখিছে।

নহলে সেই হাবিব মাজত ইমান সহজে ওলাই-সোমাই ফুৰা তেওঁৰ পক্ষে সহজ নহ'লহেঁতেন। নহলে এই কুঁৱৰীটোলত বহি মোক কোনোবা দূৰ দেশৰ ৰাজকোঁৱৰ বুলি নেভাবিলোহেঁতেন। সেই সত্য সত্যই হৈ থাকক। মই কোঁৱৰ হব নোৱাৰো। নীলিমা নথকা হলে, মোৰ বিয়া হৈ নোযোৱা হলে হয়তো বেলেগ কথা আছিল।

গাৱঁৰ ফালৰ পৰা 'চিনাকা চিনাকী গোন্ধ' থকা শব্দ এটা আছিল। প্ৰথমে বৰকৈ কানত পৰা নাছিল, আমি তুমুল হৈ আছিলো। কিন্তু ভালদৰে কানত পৰিবলৈ আৰু মৰ্ম স্পৰ্শ কৰিবলৈ সৰহ সময় নেলাগিল। মালিতা ঘূৰি কৰে উঠিল। দুয়ো উৎকৰ্ণ হৈ শব্দ নি বুজিলো সেয়া বিকাশৰ মটৰৰ হ'ল। তাৰ মানে আমাৰ ঘাৰৰ হ'ল। মালিতাক এৰি মই এতিয়া নীলিমাৰ উদ্দেশ্যে উলটি যাব লাগিব। বেদনাময় হলেও এই বাস্তৱিক অস্বীকাৰ কৰিবৰ কোনো উপায় নাই। আমি লাহে লাহে নামি আহিলো। আমাৰ মূখত আৰু কথা নাছিল। মাজে মাজে মাত্ৰ মালিতাক মৰম কৰি মই দুই এটা কথা কৈছিলো। তেওঁ কিন্তু নীৰৱেই আহি থাকিল। আসন্ন বিদায়ত তেওঁৰ মন গধুৰ হৈ গৈছে? মোৰো গধুৰ হৈ গৈছিল।

আমি গাঁৱৰ মাজে মাজে আহি দূৰৰ পৰা দেখিলো বিকাশৰ মটৰ বৈ আছে মালিতাহঁতৰ পদূলিত। বিকাশে আইতাৰ লগত বহি তামোল আৰু কথা চোৱাই আছে। মই গৈ মাত লগালো। তেওঁ ঠাট্টা কৰিলে, "তোমালোক আৰু নাহিবাই বুলি ভাবিছিলো। গাড়ী কেতিয়াবাই ভাল হ'ল।"

আমি আইতা আৰু মালিতাৰ পৰা বিদায় লালো। বঢ়ুতীয়ে আশীৰ্বাদ কৰিলে। মালিতাই হাঁহি মূখে বিদায় দিলে। তেওঁৰ মূখত দুখ-বেদনাৰ একো চিন নেদেখিলো। অলপ আঘাত পালোঁ, কিন্তু আঘাত পোৱাৰ কোনো কাৰণ নাছিল। মোৰ লগত তেওঁৰ কিহৰ বন্ধন?

মটৰত উঠি ষ্টাৰ্ট দিয়েই বিকাশে কলে, "লৈ আহিবই খুজিছিলো নেকি?" মই স্কোভতে উত্তৰাৰে কলো, "সুন্দুৰ দ্বাৰকাৰ পৰা আহি যদি ককাক-নাতিয়েকে আমাৰ ইয়াৰ পৰা ছোৱালী নিবহি পাবে তেন্তে মই ইয়াৰে ল'ৰা হৈ এজনী নিলে কি জগৰ লাগিব?"

ঘাই বাটত মটৰখন তুলি পূৰ্ণ বেগেৰে চলাই বিকাশে জেপৰ পৰা টোলগ্ৰাম এখন উলিয়াই মোৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে। খুঁজি চাই পঢ়িলো, "সুন্দুৰ অসুখ বেগতে আহা—নীলিমা।" নীলিমাৰ নিশ্চয় অনুশোচনা হৈছে। শুৱি বহিছে মই নেৰাম বুলি। কলো, "সুন্দুৰ অসুখ নহয় বিকাশ, কিন্তু মই সোনকালে ঘাব লাগে, ইয়াকে নীলিমাই বিচাৰিছে।"

পৃথিবীৰ অস্থখ

প্ৰকাণ্ড বাথ-টাৰেলখন ক'কালত মেৰিয়াই লৈ মানুহজন দুই কমলৈ সোমাই আহিল। মই থিয় হলো। গা ধুই অহা কাৰণে তেওঁৰ দীঘল চুলিবোৰে চকু দুটা ঢাকি ধৰিছিল, তেওঁ হাত দুখনৰে চুলিবোৰ পিচলৈ মাৰি পঠি়ালে আৰু জোকাবগিত ক'কালৰ পৰা টাৰেলখন সুলকি মাটিত পৰি গ'ল। মই অলপ অপ্ৰস্তুত হৈ আনফালে চোৱা যেন কৰিলো। কিন্তু মানুহজনে অকণো অপ্ৰতিভ হোৱাৰ চিন নেদেখুৱালে; বৰং লাহেকৈ টাৰেলখন বঢ়লি লৈ ভিত্তি থকা মূৰটোহে মচিবলৈ ধৰিলে; তাৰ পাচত মূখখন, কাৰালিত দুটা আৰু কামিহাড় জিলিকি থকা বুকুখনো এবাৰ এবাৰ মোহাৰি লৈহে টাৰেলখন আকৌ লাহেকৈ ক'কালত মেৰিয়াই ললে। দিগম্বৰতা তেওঁৰ কাৰণে নিচেই সাধাৰণ আৰু স্বাভাৱিক কথা।

“আপুনি?”—ওখ, আটল মানুহজনৰ মাতটোও গম্ভীৰ, গলগলীয়া।

মই লবালবিকৈ সৰু নমস্কাৰ এটা দি কবলৈ ধৰিলো, “মোৰ নাম অজয় চলিহা। নতুনকৈ ইয়ালৈ বদলি হৈ আহিছোঁ। আপোনালোকৰ ঘৰ এটা ভাড়া লৈ দিবলগীয়া হৈ আছে বুলি শুনিছোঁ। খবৰ কৰিবলৈ আহিলোঁ।”

“বাক বহু মই আহিছোঁ”—এই বুলি মানুহজন লাহেকৈ ঘূৰি ভিতৰ সোমাই গ'ল।

মানুহজন হ'ল নিবাবণ বৰুৱা। অনুমানতে ধৰি লৈছিলোঁ কাৰণ ঘৰৰ খবৰ কবোঁতে মানুহবোৰে যোক জনাইছিল যে বিধৱা বাৱেক আৰু অবিবাহিত ভায়েকেই মালিক। দুয়ো ভাড়াঘৰটোৰ ওচৰতে নিজৰ ঘৰত থাকে।

আৰু বহুত কথাই মানুহে কৈছে বিবোৰ এই বিষয়ত মূঠেই উৎসাহ-জনক নহয়। যেনে, বিধৱা বাৱেক মনোবধা বোলে পাগলী আৰু ভায়েক নিবাবণ দুৰ্বোৰ মদপী। মনোবধা দুৰ্বাণীয়ে কাক কোঁতায় কি কৰায়

কি ব্যৱহাৰ কৰে একো কৰ নোৱাৰি। নিবাবণ বৰুৱাৰ স্বাভাৱিক অৱস্থা হৈছে মদ-খাই থকা অৱস্থাহে—আন সময়ত মানুহৰ লগত তেওঁ ক'ব পাৰেই, নাইবা পাতিলেও সাধাৰণতে কাজিয়াহে কৰে; ডাকটৈ কাটিংহে ব্যৱহাৰ কৰে।

সেই কাটিং ব্যৱহাৰহে বোধহয় মই পাইছোঁ।

মানুহে আক কৈছিল, ঘৰৰ মালিক দুজনৰ এনে আচৰণৰ কাৰণেই তেওঁলোকৰ ঘৰটো মানুহে সাধাৰণতে নলয়। ললেও সোনকালে এৰি যায়। এই বিলাক সৰ্কেও ঘৰটো চাবলৈ মই গৈছিলোঁ। কাৰণ এই এমাহে মই ঘৰ এটা বিচাৰি বলিয়া হৈ গৈছোঁ। ডাকবঙলাত বিছনা এখন লৈ আছে; পা-পৰিয়াল শহুৰৰ ঘৰৰ পৰা আনিব পৰা নাই। ভাবিছোঁ কোনোমতে মূৰটোকে গুৰি লওঁ; তাৰ পাচত লাগিলে আন ঘৰ বিচাৰিম।

কোঠাটোত দৈন্যতকৈ অসুখ চিন বোচকৈ ফুটি উঠিছিল। দামী আচৰাৰবোৰ লেতেৰা আৰু ধূলিসয়—ক'ববাত আৱৰণ ফালি প্ৰপ্ৰণ্ডে দাঁত নিকটাইছে। মেজটোকা কাপোৰবোৰ কিজানি কেবাবছৰো ধোৱা নাই। সৰু ধাতুৰ ফুলকটা ফুলদানি এটাত কিবা ফুলৰ ঠাৰি দুডাল কিমান দিনশুকুৰাই আছে গবেষণাৰ বিষয়। এখন বেৰত ডাঙৰীয়া ডাঙৰীয়া লগা বৃদ্ধা এজনৰ, বোধকৰোঁ এওঁলোকৰ দেউতাকৰ, এনলাৰ্জ কৰা ছবি এখন ধূলি আৰু মকৰা-জালে ছাটি ধৰিছে; এচুকে বীচুখুস্তৰ বগুন ছবি এখনো তেনে অৱস্থাতে কেবেচীয়া হৈ ওলমি আছে।

ক্লিকুতাৰ দুৰ্বিসহ গোমোখা বতাহ একোঠালি তাত ক'ব হৈ থকা যেন লাগিল।

“সেৱা আমাৰ দেউতা?”

গলগলীয়া মাতটোত মই উচাপ খাই চাই থকা ডাঙৰীয়া-ডাঙৰীয়া লগা ছবিখনৰ পৰা চকু আঁতৰাই চাই দেখোঁ নিবাবণ বৰুৱা ভিতৰ পিঙ্গৰ দুৱাৰ মূখত থিয় হৈ আছে। এইবাৰ তেওঁ মিলিয়ন হাতকটা গেঞ্জি আৰু মিলিয়ন আঁচ-আঁচ শ্লিপিং পায়জামা পিন্ধি আহিছে। মূৰটো বেৰুৱাছ কৰা। হাতত একোছা চাৰি।

“বলক” বুলি তেওঁ আগুৱাই ওলাই আহিল। “মই তেওঁৰ পিচ লৈ এনেয়ে সন্নিহন, “ভেথতে কি কৰিছিল, আপোনাৰ দেউতাকে?”

“দুহাতে পাবেমানে আজিছিল আৰু দুহাতে পাবেমানে দান কৰি

ডাঙৰ মানুহ বোলাৰ খুঁজিছিল।" কেনিও নেচোৱাকৈ আৰু নিতান্ত অৱ-
লীলাসূত্ৰে কৰা এই মন্তব্যত মই মাত্ৰ "অ"।" বুলি খলাগি এৰাব দি নীৰৱ
হৈ গ'লোঁ। মোৰ চকুত ডাঙৰীয়া-ডাঙৰীয়া লগা দেউতাকৰ প্ৰতি পুতেকৰ
কোনো প্ৰম্ভাই নাই।

সক চোভালখন পাব হৈয়ে বাওঁফালে ইটো ঘৰ। সক তিনি কুঠলীয়া
ঘৰ। নিৰাৰণে প্ৰকাণ্ড তলাটো খুলি সোমাই গৈ খিৰিকিবোৰ মেলি দিয়াত
ঘৰটো ইটোভকৈয়ো পুৰণি যেনেই লাগিল। বৰ ভাল নহয়, কিন্তু এটা
পৰিয়াল থাকিব পৰা প্ৰায় সকলো সুবিধাই আছে, বিশেষকৈ লাইট আৰু
পানীৰ ব্যৱস্থা আছে। ঘৰটো ভাঙি পেলাই নতুনকৈ সাজিবৰ সময় পাব
হৈ গৈছে। মজিয়া কেবা ঠাইতো ভাগি চুণ-চুৰ্কা ওলাইছে, বেৰত ফাট
মেলিছে, কাঠবোৰ উল্লৈ খাই ফোপোলা কৰিছে, দুৱাৰ-খিৰিকিৰ হুকবোৰ
ভালদূৰে নালাগে।

কোঠাবোৰ দেখুৱাই দেখুৱাই নিৰাৰণে ক'লে, "হাই গৱমেণ্ট অফিচাৰৰ
কাৰণে উপবৃত্ত ঘৰ এইটো নহয়। তথাপি ঘৰ নাপালে আপুনি ইয়াতে
অন্ততঃ কিছুদিনলৈ থাকিব পাৰিব।"

যেন মোৰ মনৰ ভাৱ তেওঁ বদ্বিজবহে পাৰিছিল। হাই গৱমেণ্ট অফিচাৰ
বুলি কৈ মোক প্ৰকাৰান্তৰে ঠাট্টা কৰিলে নেকি, ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। গতিকে
মুদুভাৱেই প্ৰতিবাদ কৰিলোঁ, "ল'ৰা-ছোৱালী লৈ থাকিমতো, সেই কাৰণে
সুবিধা-অসুবিধা চাই লবলগীয়া হৈছে। নহ'লে মইতো অকলে ডাকবঙ-
লাতে পৰি আছোঁ।"

নিৰাৰণে একো নামাতিলে।

আমি তাৰ পৰা আকৌ তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ আহিলোঁ। মোক বহিবলৈ
কৈ তেওঁ ভিতৰ সোমাই গ'ল। মই গুণা-গথা কৰিবলৈ ধৰিলোঁ স্বয়ংসম্পূৰ্ণ
ঘৰটো লম নে নলম। ঘৰটো অপছন্দ হোৱা নাছিল, কিন্তু সঁচা কথা
কবলৈ হ'লে অসামাজিক মালিকস্বয়ৰ কাৰণে মোৰ অলপ বিধাবোধ হৈছিল।
বিশেষকৈ যাকেই পাইছোঁ সেয়ে এওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে কোৱা কাৰণে।

নিৰাৰণ আহি চোফা এখনত বহিল।

মই সুধিলোঁ, "ঘৰটোৰ জাডা কিমান কৰিছে বাক?"

"অলপ ব'ব" বুলি তেওঁ ভিতৰৰ পিনে চাই চিঞাৰিলে,

"বাইদেউ, কি কৰিছ ?"

প্ৰায় লগে লগেই দুহাতেৰে ট্ৰে এখন লৈ শকত-আবত, নিয়মীয়া ওখ, ডেজাল, ধুনীয়া মহিলা এগৰাকী সোমাই আহিল। বদজিলো এওঁয়েই মনোবমা। পদুট গুঠ দঢ়টাত মিচিকীয়া হাঁহিব ধোল। চেপ্টেল টেবুল এখনত ট্ৰেখন লাহেকৈ থৈ ডালিমগুটীয়া দাঁত দুপাৰি উলিয়াই মোক নমস্কাৰ কৰি ক'লে, “চাহ একাপ খাওক।”

ময়ো ধিয় হৈ প্ৰতি-নমস্কাৰ কৰি ক'লো, “মই চাহ খায়েই আহিছিলোঁ। মোৰ কাৰণে নহ'লেও হ'লহেঁতেন।”

কিস্তু মোৰ কথাৰে কণপাত নকৰি মনোবমাই চাহ বাকিবলৈ ধৰিলে। নিবাবণে সিজোৱা কণী আৰু টোণ্টেৰে চাহ খাবলৈ ধৰিলে। ময়ো শূন্য চাহ একাপ ললোঁ। আমাৰ মাজত কথা ওলাবলৈ ধৰিলে। মই স্বাস্থ্যবৰ্তী বিধবা পাগলী মনোবমাক লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। ভাড়া ঘৰৰ কথাই স্বাভাৱিকতে ওলাল।

নিবাবণে ক'লে, “এখেতে ভাড়াৰ কথা সোধিছো। তয়েই ক।”

মনোবমাই অস্বাভাৱিকভাৱে খেক্‌খেক্‌কৈ হাঁহি হাঁহি ক'লে, “কিমান হ'ব আৰু, এক হাজাৰ মান দিব।” আকৌ হাঁহি। ভয়ে ভয়ে ময়ো হাঁহি-বলৈ চেষ্টা কৰিলোঁ।

নিবাবণে ভেকাহি মাৰি ক'লে, “ভালকৈ নকৰ কৈলে ?” মনোবমাই এইবাৰ মদুদভাৱে হাঁহি কলে, “ভেনেহলে ৩৫ টকাকৈ দিব।”

নিবাবণ গৰজি উঠিল, “তই পাগলী হৈছ নেকি ? তিনিটা কমৰ সুন্দৰ ঘৰ এটা আজি-কালি ৩৫ টকাত পায় নেকি ? তই এতিয়াও এইটিনি চেপ্তুৰীতে আছ।”

মই লাহেকৈ কলোঁ, “তেখেতে কিজানি মোক চিৰিমাচলী লোবা নাই। গতিকে আপুনিয়েই কওক।” মনতে ভাবিলোঁ, গুঠৰ শতিকোটো কিজানি ভালৈই আছিল : তেতিয়া এই ঘৰৰ ভাড়া ৩৫ টকাই আছিল।

নিবাবণে চাহকাপ শেষ কৰাৰ অজুহাতত চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত কাপটো ধৈ বায়েকলৈ চাই ক'লে, “তেন্তে ময়েই কওঁ ?”

ট্ৰেখনকে লিৰিকি-বিদাৰি থকা মনোবমাই ক'লে, “ক ক, তই ল'ৰা, সম্পত্তি তোবেই। মই তোৰ আশ্ৰিতাহে।”

নিবাবণ আকৌ গৰজি উঠিল, “বাইদেউ তই বাৰে বাৰে একেটা কথাৰে টেক নাখাৰি দেই, মই তোক টেক থকা নাইনে যে সম্পত্তিৰ নামত বিশোপা

জাবৰ দেউতাই থৈ গৈছে তাত্ত তোৰো সমান অধিকাৰ আছে ? বুঢ়াই উইলডো তাকেই লিখি থৈ গৈছে ।”

মনোবমাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে । মই প্ৰমাদ গণিলোঁ, এতিয়া আকো খুন্সী-বুৰু একখনৰ সাক্ষী হবলগীয়া নহ’লেই হয় । নিবাবণে নিজকে সংযত কৰিলে মোৰ ফালে চাই ক’লে, “শুনক, আপুনি ১৫০ টকাকৈ দিব ।”

মই অলপ টান পোৱাৰ ভাও জুৰি মনে মনে থাকিলোঁ । ডেৰ-গ টকাৰ কমত আজিকালি ৰে এটা পৰিয়াল থাকিব পৰা অবলম্বনীয় হব পোৱা টান সেইটো অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি । তথাপি নিশ্চিন্দ দৰমহা পোৱা মানুহে ডেৰশতকৈ কম ভাড়া দিবলৈ চেষ্টা কৰিবই । গতিকেই অলপ ইতস্ততঃ কৰা যেন দেখুৱাই মই কলোঁ, “ঘৰটো মোৰ কাৰণে ভালৈই হব । সকলো সুবিধা আছে । মোৰ অফিচলৈ আক ল’ৰা-ছোৱালীৰ স্কুললৈও ওচৰ ।” কিন্তু জানেইতো আমি সামান্য চাকৰিয়াল, পুৰুষ লাগে বহুত মানুহ । সেইবাবে ভাড়াটো অলপ বেচি পাইছে ।”

খঙত কোৱাৰ দৰে নিবাবণে ক’লে, “বাক আপুনি ১৪০ দিব ।”

মই উঠিলোঁ । নগৰে নগৰে খুন্দ খাই ফুৰা ভাড়াতীয়া হিচাপে লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰে সহজে ধৰা নিদি কলোঁ, “ভাল বাক ১৪০ত মই সন্মত । তথাপি আজি ৰাতিকৈ আহি মই ফাইনেল খবৰ দি যামিহঁ ।”

মনোবমাই হঠাৎ ঢেকঢেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে । মই বৰ অপ্রস্তুত হৈ গলোঁ । তেওঁ গা-ভাঙি হাঁহিয়ে ক’লে, “কোনে লব সেইটো ঘৰ ? কেমনেও নলয় কোনেও নলয় । এইটো চণ্ডীৰ পুৰণি ঘৰটোত কোন থাকিব ? এনেৰে পৰি থাকেনে ?”

নিবাবণে ধমক লগাই দিলে, “হা হা পাগলী, বাকি থাকিব নেলাগে । যি কৰে” মই কৰিম ।”

টোখন লৈ মনোবমাই হাঁহি হাঁহিয়েই ভিতৰলৈ লব মাৰিলে । কাপ-লেটবোৰ কথৰ্হাপিহে নপৰিল ।

নিবাবণে ক’লে, “আপুনি ৰাতি আহিব নেলাগে । আমাৰ ঘৰলৈ সাধাৰণতে ৰাতি মানুহ নাহে । কাৰণ মোক ৰাতি লগ পোৱা টান । তাতকৈ আপুনি কাইলৈ এই সময়তে আহিব যা খবৰ পৰিব । আপোনাৰ নামটো কি ?”

মই কলোঁ, অজ্ঞান চলিহা। তাৰ পিচত মই তাৰ পৰা ওলাই আহিলোঁ।

বাটে বাটে আঁভক্তাখিনি জুৰিয়াই চালে। মানুহবিলাকে অলপ বেচি কৰা যেন লাগিল। কাৰণ নিৰাৰণ বকৰা বা মনোবাক্য বিশেষ অস্বাভাৱিক যেন নালাগিল। প্ৰথমতে উন্মত্ত হৈ পৰাটো ব্যক্তিগত বুলি ধৰিছে। কাৰণ পাচত এবাৰলৈকো তেওঁ মোৰ প্ৰতি অসৌজন্য দেখুৱা নাই। টাবেলখন খহি পৰোঁতেও তেওঁ তাক ইমান সহজ ভাৱে লৈছিল যে তাত লাজ পাবলগীয়া কিবা আছিল যেনেই নালাগে; তেওঁ হয়তো মোক মদাহী; কিন্তু তাৰ একো চিন এই সময়ত দেখুওৱা নাই। বৰং বেছ ভৱভাৱেই মোৰ লগত কথা পাতিছে।

মনোবমা পাত্ৰলী, সন্দেহ নাই। লাগ-বাক নোহোৱা কথাতে চিনত কাৰণত-অকাৰণত হাঁহি থকাটোও স্বাভাৱিক নহয়। কিন্তু তেওঁক চপ্পলতাতো বিশেষ উগ্ৰতা মই নেদেখিলোঁ, বিহব পৰা মোৰ আৰু মোক পৰিয়ালৰ কিবা অপকাৰ হ'ব পাৰে। কিবা কাৰণত মানসিক ভাৱসাম্য হয়তো হেৰুৱাইছে, কিন্তু সমাজৰ পক্ষে মনোবমা এটা আতঙ্ক হৈ উঠা নাই। আনহাতে লাগ-বাক নোহোৱা কথাবোৰৰো একেবাৰে অৰ্থ নোহোৱা নহয়; ঘৰটো যে আওপুৰণি আৰু সেইটো আজি বাসোপযোগী হৈ থকা নাই, এই কথাটো একেবাৰে মিছা নহয়। সেই কথা ব্যৱসায়ী দৃষ্টিকোণৰ পৰা নিৰাৰণে লুকাই ৰাখিলেও মনোবমাই ৰাৱাল্লাৰ মাজেৰেই সত্যকপে ফুটাই তুলিছে। মোক ফান্দত পেলাবলৈ ভৱতাব অৰিণটৰ পৰা নিৰাৰণে চেষ্টা কৰি গ'লেও, ভাড়াৰ নিৰিখৰ কথা নিতান্ত পাতলকৈ কৈ মনোবমাই যেন মোৰ গোপন ঐকান্তিকতাহীনতাকে উদঙাই দিলে।

দিনটোৰ ভিতৰত যিমান পাৰিলোঁ পুৰীয়ালটোৰ বিষয়ে খবৰ সংগ্ৰহ কৰিলোঁ। ডাঙৰীয়া-ডাঙৰীয়া লগা দেউতাক বিনদেশৰ বকৰা প্ৰাচীন পুথী কিন্তু আঁতৰলৈ উদাৰ লোক আছিল। প্ৰথম বৃটিছ আমোলৰ এজন মাটি হাকিম হিচাবে তেখেতৰ বিশেষ প্ৰতিপত্তি অসমীয়া সমাজত আছিল। তেখেতে দাব গ্ৰহণ কৰিছিল দুবাৰ; অৱশ্যে প্ৰথম পক্ষৰ কোনো সন্ধান হোৱা নেদেখিহে তেখেতে দ্বিতীয় দাব গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু নিৰাৰণ-মনোবমা তেখেতৰ দেৱ বয়লত হোৱা সন্ধানহে। বিনদেশৰ বকৰা আৰু পত্নী দুগৰাকীৰ মৃত্যু ল'ৰা-ছোৱালী হালৰ নিচেই কম বয়সতে হৈছিল।

শূন্য ঘাট, উদ্বাস্থায়কসকলে ল'ৰা-ছোৱালী দটাক বঞ্চিত কৰি সম্পত্তি আত্মস্থাপ কৰিব খুজিছিল আৰু সেই কাৰণে তেওঁলোকৰ জীৱন কুশলীয়াতে নষ্ট হ'বলৈ বাট মুকলি কৰি দিছিল। তাৰ ফলত বাহিৰত পঢ়োৱা-শুনোৱাৰ সুবিধা কৰি দেখুৱায়ো তেওঁলোকে মনোৰমাক অপেক্ষাকৃতভাৱে কম বয়সতে এজন বয়সস্থ বিগতদাৰলৈ বিয়া দিছিল, যাৰ ফলত তেওঁ অকালতে বিধৱা হ'ব লগাত পৰিল। নিবাৰণেও কলেজত পঢ়ি থাকোঁতেই মদ খাবলৈ শিকিলে আৰু এবাৰ আত্মীয়-স্বজনৰ অভিসন্ধি বৃদ্ধিৰ পাৰি মাৰ-পিট কৰি নিজেই নিজৰ ভাব ললে আৰু ইতিমধ্যে বলিয়া হব ধৰা বায়েককো লগলৈ আনি ললে।

বিনশ্বেদশ্বৰ বৰুৱাই নিজৰ জীৱনটো আৰু ঘৰখন বৰ সান্থিকভাৱে পৰিচালনা কৰিছিল। লগা-ভগা হওক-নহওক, গাওঁ-ভূঁইৰ পৰা অসংখ্য মানুহ জাহৰহ তেখেতৰ ঘৰলৈ আহিছিল। চৰকাৰীভাৱে হওক, ব্যক্তিগত-ভাৱে হওক, সকলো শৰণাৰ্থীকে তেখেতে সকলো প্ৰকাৰে সহায় কৰিছিল। কোনো মানুহ বিপদত পৰিছে বুলি প্ৰত্যয় গ'লে তেখেতে অশ্বতৰৰ লগতে বাকচ খুলি উজাৰ কৰি উদ্ধাৰো কৰিছিল। পুণ্য কৰ্মত দান বৰঙণি দিবলৈকো কেতিয়াও পিচ নপৰিছিল। সেইবাবে ধন প্ৰচুৰ পৰিম্বাণে আৰ্জিছিল যদিও প্ৰচুৰ পৰিমাণে ব্যয়ো কৰিছিল। সেয়ে যেনিবা পুতেকে কবৰ দৰে ডাঙৰ বোলাবলৈ হয় নে নহয় কোৱা টান। যিবিলাক মানুহে বিনশ্বেদশ্বৰ বৰুৱাক সোঁৱৰে সেইবিলাকে ভক্তি সহকাৰেই সোঁৱৰে, সমালোচনা নকৰে। কিন্তু খুব সম্ভৱ, তেখেতে ল'ৰা-ছোৱালীক নিজৰ আদৰ্শ অনুযায়ী লালন-পালন কৰিবলৈ সময় নাপালে। কাৰণ নিবাৰণ আৰু মনোবদ্যৰ মাজত প্ৰাচীন, প্ৰতিপত্তিশীল, সাধ্বিক দেউতাকৰ কোনো চিন নাই। নিবাৰণ নিষ্কৰ্ম উগ্ৰ মদাহী বুলি আৰু মনোবদ্য পাগলী বুলি ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলো মানুহে তেওঁলোকৰ সংসৰ্গ ত্যাগ কৰিলে।

যি হওক, গধূলিৰ ভিতৰতে তেওঁলোকৰ ঘৰটো ল'বলৈ মই স্থিৰ কৰি পেলালোঁ। কাৰণ আন যি দুই এটা ঘৰৰ সন্ধান যোৰ দিয়া হৈছিল সেই কটাৰ ক'ৰবাত কিহৰাৰ বেয়া অসুবিধা আৰু কোনোটো ঘৰ পোৱাৰে অনিশ্চয়তা। আনহাতে পাহিলা তাৰিখ আহিলেই। আন কোনোৰাই এইটো ঘৰো লৈ পেলালে পৰালি পৰিব। পৰিয়ালটোক আৰু লাজ-মান কাটি কৰি থৈ কিমান দিন গছৰ ঘৰত থম ?

পাতিকে পিচিদিনা বাতিপুৰা গৈ নিবাবণ বকৰাক ঘৰটো লম্ব বুলি ক’লো আৰু পাৰিলে সেই দিনাই অলপ সৰাই-মচাই খবলৈ কলো; কাৰণ ভাব পিচিদিনা দেওবাবে হয়তো মই বিছনা-পত্ৰ লৈ সোমামগৈয়ে। ঘৰৰ চাৰি এটা মোক দিয়া হ’ল। আবেলি যিমানদূৰ পৰা য়াৰ বেতৰ চাক-মেজ কেইখনমান, পৰ্দাৰ কাপোৰ কেইগজমান আৰু অলপ বন্ধা-বঢ়াৰ সঁজুলি মোৰ ব্যক্তিগত পিয়ন সংৰামৰ সৈতে সংগ্ৰহ কৰি থলো।

দেওবাবে বাতিপুৰা সংৰামে ময়ে ঘোঁৰাগাড়ী এখনত বশু-বাহানি লৈ নতুন ঘৰলৈ গ’লো। ঘৰটো চাফ-চিকুণ কৰি থোৱা হৈছিল। তথাপি সংৰামে আকৌ এবাৰ মচি-কাচি ললে। মই জোখ-মাখ কৰি পৰ্দাকিখন ওচৰৰ দৰ্জি দোকান এখনত চিলোৱাই আনিলো। সংৰামে বজাৰ-সন্মাক কৰি ভাতমুঠিৰ দিহা কৰিছিল। পৰ্দাবোৰ সতুলীৰে অঁৰি দি গা ধুবলৈ লৈ মই তাক ঘৰৰ মালিকৰ খবৰ সুধিলো। ঘৰত বোলে কোনো নাই। নিবাবণ বাতি ঘৰলৈ নাহিলেই; আইদেৱো বাতিপুৰাত বিস্মাত উঠি কেনিবা ওলাই গৈছে। ঘৰত মাত্ৰ বান্ধনিটো আছে। সংৰামে মই কোৱাতকৈ বান্ধনিটোৰ পৰা অলপ বেচি খবৰ সংগ্ৰহ কৰিছে : নিবাবণ এইদৰে ঘৰলৈ নহাটো সাধাৰণ কথা; মনোৰমাও হঠাৎ কেনিবা ওলাই ধোৱাটো সাধাৰণ কথা; আনকি এবাৰ মনোৰমা হেনো কেবা বছৰলৈ ক’ববাত আছিল গৈ; “মানুহে কয় কাৰোবাৰ লগত পলাই গৈছিল”; নিবাবণে বিয়া কৰোৱা নাই, কিন্তু মদ খালেও তেওঁৰ আন কোনো “পাপ” আছে বুলি মানুহে কব নোৱাৰে; তেওঁৰ সমাজত কাৰো লগত কোনো ধৰণৰ সম্বন্ধ নাই; মানুহে তেওঁৰ লগত কথা কবলৈকো ভয় কৰে; বান্ধনিটো বহুদিনৰ মানুহ, সেইবাবে সি নিজৰ মতে নীৰৱে কাম কৰি য়াৰ।

খাই বৈ উঠোঁতে বেলি লহিয়ালে। বাগৰ এটা মাৰি পৰিবাবলৈ চিঠিকে এখন লিখি জনালো যে ঘৰ এটা কোনোমতে পাইছে, দুই তিনি দিনতে টোলগ্ৰামেৰে জনাম তেওঁলোক কোঁতয়া আহিব লাগিব, ইত্যাদি। গধূলি ফুৰিবলৈ এপাক ওলাই গলো। দুপৰীয়াৰ পাচতে মনোৰমা ঘূৰি আহিছিল বুলি শুনিিলো। নিবাবণ হ’লে অহা নাছিল।

ঘূৰি আহোঁতে ভালেকৈনি পলম হ’ল। বহু-এজনে পাই জোৰ কৰি চিনেমা হল এটাত সন্মুৱাই দিলেগৈ। কিন্তু দুৰৰ পৰা “নিজৰ ঘৰৰ” লাইট জ্বলি থকা দেখি মনটো ভাল লাগি আহিল। গিছে আগ ফালক

কোঠাটোত সোমায়ৈই দেখিলে। নতুন বেতৰ চাকি এখনত হাত সাৰটি থমথমকৈ বহি আছে নিবাবণ বকৰা, আঙুলিৰ চেপাত চিগাৰেট এটা এনেয়ে জ্বলি গৈ আছিল।

মোক দেখি নিবাবণ ঘপহ কৰে উঠিল, যেনে সসন্দ্ৰমে, ধবক-ববক হাতেৰে অনুপীয়া নমস্কাৰ এটা দি ক'লে, “মই বৰ দূৰ্গত চলিহা ডাঙৰীয়া বে আপোনাক আমাৰ ঘৰত থাকিবলৈ মাতিও সমহমতে নিজে উপস্থিত থাকিব নোৱাৰিলে।”

মই বৰ ব্যস্তভাৱে “বহক বহক, সেইটো কি কথা, বহক” বুলি তেওঁক পুনৰ বহিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। তেওঁ স্থিৰ হৈ বৰ পৰা নাছিল; চকু দুটা বঙা; ডাঢ়ি খুবোৱা নাই। বজিলে। যে কালি বাতিৰে পৰা অব্যাহত মদ্যপানৰ অব্যবহিত পিচতেই নিবাবণ বকৰা আহি মোৰ ঘৰত উপস্থিত। কিন্তু বজি নাপালে। কিয়ই বা তেওঁ আহিল আৰু কিয়ই বা তেওঁৰ ইমান নগ্ন আৰু ভদ্ৰ ব্যৱহাৰ।

দুয়ো বহিলে। এইবাৰ চিগাৰেটত এটান মাৰি তেওঁ ক'লে, “ঘবৰ গিৰীহঁত হিচাবে আপোনাৰ সুখ-শান্তিলৈ লক্ষ্য ৰখা আমাৰ কৰ্তব্য। মই ঘৰত নাছিলে। বাইদেউৰ কথাতো জানেই। সেই বাবে আহি পালেই মই ইয়ালৈ আহিছে।”

লক্ষ্য কৰিলে। তেওঁৰ ভাষা বেছ সাধু আৰু মাজিত, দব পাৰি যে “ভাষা লগায়ৈ” তেওঁ কথা কৈছে। অথচ সেই ভাষা কট কৰি কোৱা যেন নালাগে, সহজ আৰু স্বাভাৱিক ভাৱেই তেওঁৰ মূখৰ পৰা কথাবোৰ ওলাইছে।

মই ক'লে।, “মোৰ একো অসুবিধা হোৱা নাই। বৰং পুৰা এমাহ টাকুৰী ঘূৰাদি ঘূৰি এটা ডাঙৰ আশ্ৰয় পোৱা যেনেহে লাগিছে। বিশেষকৈ চালপিৰা দুখন পাই বৰ ডাঙৰ উপকাৰ হ'ল। জানেইতো মই বিছনাখনৰ বাহিৰে মাত্ৰ বাকচ এটা লৈহে আহিছো।”

চাৰমিনাৰৰ পেকেটটো মোৰ ফালে আগবঢ়াই দি তেওঁ ক'লে, “সেই দুখন পিচফালে বাৰাণ্ডাত এনেয়ে পাৰি আছিল। এটা কমত চাকিমেজ কিছূমানো বন্ধ কৰি থোৱা আছে, মই কহিলৈ চাই দিম। বহুত দিন উলিওৱা নাই।”

চিগাৰেটৰ পেকেটটো লিবিৰি-বিদাৰি আছিলে। যদিও মোৰ মনত হঠাৎ এটা সন্দেহ উপজিল : ডাঙাতীৱক ইমান আদৰ-সাদৰ কৰাৰ অন্তৰালত

কিবা স্বার্থ নাইতো ? মদ-চন্দ খাবলৈ পইচাকে খুজি দিয়ে নেকি ? অনর্দিত যদিও কৈ পেলোঁ, “আপোনালোকে যদি কয় তেন্তে মই কাইলৈ দৰমহা পামেই এমাহৰ ভাড়া এড্‌ভান্স দিব পাৰোঁ।”

“আপুনি দিলেও আমি মলওঁ।” নিবারণৰ উত্তৰটো ইমান জোৰাল আছিল যে মই চ’ক্ খাই উঠিলোঁ। কিন্তু চকু হালিত থং নাছিল। মই বব লাজ পালোঁ। “অগ্নিমৰ কথা মই কেতিয়াও কোৱা নাই। বস্তুটো নোলোৱাকৈ জানো গ্ৰাহকে দাম দিয়ে ? আপুনি ঘৰটোত নৌ থাকোঁতেই ভাড়াটো দিব কিয় ? বাইদেৱে কেতিয়াও নিজেই নজনাকৈ টকা খুজি নিব পাৰে—পৰাপক্ষত কেতিয়াও নিদিব, তাইৰ কথাতো আপুনি জানেই—অগত্যা এবাৰ নোৱাৰি দিলেও মোক যেন জনাবলৈ নাপাহৰে, নজনালে মই অত্যন্ত আঘাত পাম।”

মই ঘামিবলৈ ধৰিলোঁ। তেনেকৈ ভাবিলেও কৈ পেলোৱা মোৰ উচিত নাছিল।

“সংৰাম !” ডাঙৰকৈ চিঞৰকে মাৰি দিলোঁ। থিয় হৈ ক’লো, “ই চাওঁ আপোনাৰ খবৰকে লোৱা নাই। চাহ-তাহ এটোপা—”

“চাহ ?” নিবারণ যেন ভীষণ আচৰিত হ’ল : “আপুনি কয় কি চলিহা ডাঙৰীয়া ? বহক বহক। মোৰ মন্থত এতিয়া চাহৰ কাঁচ নালাগিব, মই বহু সময় ধৰি চাহতকৈ বহুত ওখ খাপৰ পানীয় গ্ৰহণ কৰি আছোঁ। চাহ মোৰ মনত এতিয়া সৰু ল’ৰাৰ বস্তু।”

এই বুলি কৈ তেওঁ নিজৰ বাঁসৰতাত নিজেই ঢেকঢেকাই হ’হিবলৈ ধৰিলে। ময়ো ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত হ’হিবলৈ চেষ্টা কৰিলোঁ। মই মদ নাখাওঁ ; সেই বাবে মদ চাহতকৈ কিমান ওপৰৰ পানীয় মই ঠিক বুদ্ধিব নোৱাৰিলোঁ।

মই ক’লোঁ, “আপুনি মোৰ প্ৰথম আলহী, বকৰা। সেয়ে আপোনাক কিবা এটা দি সুদীৰ্ঘ পৰা হ’লে মই কৃতার্থ মানিলোহে’তেন।” অনন্তৰ কৰিলোঁ মই নিবারণৰ ভাষা-প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱাশ্বিত হৈছোঁ।

“নালাগে নালাগে, মোক সোধ-পোছ কৰিবলৈ আপুনি বহুত সুযোগ পাব। তাৰ কাৰণে চিন্তা নাই। চিগাৰেট এটা লগাওক।”

“মই চিগাৰেট নখাওঁ।”

“কিয় ?” নিবারণ আকৌ এবাৰ অবাৰ হ’ল : “কে’সাব হ’ব ব’জ

লোক ?” আকৌ ঢেক্ ঢেক্ হ’লি। “আপুনি হ’লহালে বুইছেনে ?
 বিজ্ঞানে মানুহক সকলো পিনৰ পৰাই দূৰ্ভল কৰি আনিছে। বেমাৰৰ জন্মত
 থাকিলে এবিধ লগা হ’লে দেখোন আহিবলৈই ! বসুন্ধৰাখন দেখিছেই
 অযোগ্যবহে ভোগ্য হৈ পৰিছে ! ভোগ কৰাৰ ইমানবোৰ সুবিধা আজি-
 কালি ওলাইছে, অথচ ভোগ কৰিবৰ উপায় নাই ! মদ নাখাবা—লিভাৰ
 বোমা হ’ব। ভজা-পোকা নাখাবা—পেটৰ অসুখ হ’ব। ভেঁটিয়া হ’লে
 কব লাগিব—জীয়াই নাথাকিব—বুঢ়া হৈ যাব। !”

মই মাত্ৰ কলেঁ, “বেমাৰৰ কাৰণে নহয়, মোৰ এনেয়ে অভ্যাস নাই।”

নিবাৰণে নীৰবে মূৰ দুপিয়ালে আৰু আন এটা চিগাৰেট খৰক-বৰকটকৈ
 লগাই লৈ হুপি যাবলৈ ধৰিলে। চিগাৰেটটো আধামান শেষ কৰি তেওঁ
 ক’লে, “চলিহা ডাঙৰীয়া, মই এটা লেতেৰা মদাহী হৈও বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ
 কথু কৈছেই নহয় ?”

“চাওক, আপোনাৰ বিশেষণটো মই গ্ৰহণ নবোঁ। তাৰ পিছতহে কম
 যে জীৱন সম্পৰ্কে সকলোৰে একোটা ধাৰণা থাকে। সেইটো ব্যক্তিগত
 স্বাধীনতা।”

নিবাৰণে ক’লে, “সকলোৰে থাকিব পাৰে, কিন্তু সকলোৰে ধাৰণাৰ
 মূল্য নাই। আমাৰ দেউতা এজন জনাজাত মানুহ আছিল। তেখেতৰ
 কথাৰ মূল্য মানুহে দিয়ে। আপুনি এজন চৰকাৰী বিষয়া ; আপোনাৰ
 মতামতলৈ বহুত মানুহে সন্মান দৰ্শাব। কিন্তু নিবাৰণ বৰুৱা বা মনোৰমা
 দুবৰাৰ কথাটোতো কোনেও কণপাত নকৰেই, সিঁহতৰ দুৱাৰলৈকে কোনে
 নাহে।”

মই ক’লেঁ, “আপুনি বৰ দুখত কথাবোৰ কৈছে যেন লাগিছে।”

নিবাৰণে বৰ অৰ্থপূৰ্ণভাৱে হ’লিলে। “এই সংসাৰত দুখ নোহোৱা
 মানুহে কোনোবা আছেন ? আমাৰ দেউতা এজন সম্ভ্ৰান্ত, প্ৰতাপী, চহকী
 মানুহ আছিল। কিন্তু তেখেতৰ জানো দুখ নাছিল ? শেষ বয়সলৈকে
 সম্পত্তি থাকিল বা উত্তৰাধিকাৰী হবলৈ কোনো ল’ৰা-ছোৱালী হোৱা
 নাছিল। সমাজৰ সকলোৰে সন্মান কৰা মানুহ আছিল যদিও দেউতাই
 জানো সেই সন্মান এনেয়ে পাইছিল ? দম্ভবমতে কিনিব লগাত
 পৰিছিল। ধন নথকা হ’লে আৰু দুহাতে খৰচ নকৰা হ’লে তেখেতক
 কোনে মানিলেহেঁতেন ?”

কথাবোৰ ক'ববলৈ পিছলি যোৱা যেন লাগে। কিন্তু কথাবোৰৰ
বুজিও মোহোৱা নহয়। বিনলেশ্বৰৰ বকৰাৰ দৃখ হয়তো আছিল, যি কথা
কোৱলও নাজানিলে। মই একো মন্তব্য নকৰিলোঁ। সংবামে দূৰাবমান
পৰ্বাৰ অঁবৰ পৰা জুৰুক মাৰি পৈছিলহি। মই ইঞ্জিণ্ডেৰে তাক ওজাই
নাহিবলৈ নিৰ্দেশ দিছিলোঁ।

নিৰাৰণেই আকৌ ক'লে, “মই কিন্তু মান-সম্মান বিচাৰি ফুৰা নাই।
ভাব কাৰণে মই একো কৰা নাই—কেবল কাজিয়াহে কৰিছোঁ। আমাৰ
দুটোক সৰুৰে পৰা মোমাইদেউহঁতে লালন-পালন কৰিছিল। কিন্তু মোমাই-
দেউৰ চকু আছিল আমাৰ সম্পত্তিৰ ওপৰত। বাইদেউক বঢ়া দবালৈ কম
বয়সতে বিয়া দিয়াৰ উদ্দেশ্য সৈয়ে আছিল। মোকো সা-সম্পত্তিৰ কথা
একো জানিবলৈ নিদি তলে জেলে কাগজ-পত্ৰবোৰ নষ্ট কৰিব খুজিছিল।
কিন্তু কথাই কথাই মই সকলো গম পালোঁ। পইচা খোজাত বোঁতয়া ধমক
দিবলৈ ধৰিলে, মদৰ কাৰণে পইচা দিব নোৱাৰো বুলি ক'লে, তেঁতিয়া
সকলো সম্পত্তি লৈ মই আঁতৰি আহিব খুজিলোঁ। মোমাইদেৱে নানান বৃদ্ধি
কৰি মোক বিবত কৰিব খুজিছিল। মই ভীষণ গুণ্ডগোল লগাই দিলোঁ।
মাৰ খেৰাৰ ভয়ত তেওঁ সকলো গতাই দিলে। কিন্তু নগদ টকা এপইচাও
নিদিলে। আমাৰ পঢ়া-শুনাত খৰচ হৈ গৈছে বুলি ক'লে। অথচ আমাৰ
মাটিৰ ধানেৰেই অত বছৰ সংসাৰ চলিছিল!”

এনেতে বাহিৰৰ ফালে খোজৰ শব্দ শুনি আমি উভতি চলোঁ—হাঁহি
হাঁহি মোমাই আহিছে মনোৰমা দূৰৰা। মই থিয় হৈ নমস্কাৰ জনাই
ক'লো, “আহক।” তেঁতিয়া বাতি চাবে দহমান বাজিছিল।

নিৰাৰণে সুধিলে, “তই কিয় আহিলি?”

কায়েকে চকি এখনত খপকৰে বহি ক'লে, “তোকে বিচাৰি আহিলোঁ।
বোহোলা ইমান পৰেনো খবলৈ অহা নাই কিয়?”

মই অলপ পাতল সুবত ক'লোঁ, “ভায়েকলৈ দেখিছোঁ। আপোনাৰ বৰ
মৰম।”

মনোৰমাই খুৰুখুৰুকৈ হাঁহি মূৰ দুপুৰাবলৈ ধৰিলে। ইমান
খুদীয়া আৰু স্বাস্থ্যৱতী মানুহজনী, বিকৃতমস্তিষ্ক বুলি জাবিৰলৈকে টান
লাগে। জীয়াই থয়কও জীৱনৰ পৰা বাঁচতা; এই অৱস্থা জীৱনৰ নিকৃষ্ট-
স্তৰ চেনেহী।

মোৰ লগত সুৰ মিলাই নিবাবণে ক'লে, “এনে মৰম ! পাইছোঁ মই !
দুদিন-তিনি দিনলৈ নাহিলেও খবৰ নাবাখে ।”

ভালেকৰ কথালৈ কাণ নিদি মনোৰমাই ঘপ কৰে উঠি কাল, “অ’
আপুনিবোৰ কেনেকৈ ঠিক-ঠাক কৰি লৈছে মই চাওঁদেই ? বন্ধা-বঢ়া হৈছেনে
নাই ?” এই বুলি কৈ মোৰ সমিধানলৈ বাট নাচাই তেওঁ ভিতৰলৈ সোমাই
গ’লৈ ।

নিবাবণৰ ওঁঠৰ ওপৰেদি মৃদু হাঁহি খেলি গ’ল । যেন তেওঁ বায়েকৰ
আচৰণত এটা আশ্ৰয় পাইছে । “ডাঙৰে কৰ, মনত ডাঙৰ আঘাত পায়
বাইদেউৰ এনেকুৱা অৱস্থা হ’বলৈ পালে ।” নিবাবণে যেন ইমান দিনে আত্ম-
জীৱনী শুনিবলৈ মানুহ এজন বিচাৰিহে আছিল । “নিচেই কম বয়সতে
বঢ়া দৰালি বিয়া দিয়াত তাইৰ সকলো আশা-আকাংক্ষাৰ মূৰত কুঠাৰাঘাত
পৰিল । তাৰ উপৰিও হেনো শহুৰেকৰ ঘৰত তাইক ভীষণ অত্যাচাৰ
কৰিছিল, কাৰণ গিৰীয়েকৰ বাহিৰে এই বিয়াত কোনেও সম্মতি দিয়া
নাছিল । গোৰটো-ঢকাটো খোৱা হেনো তাইৰ নিত্য নৈমিত্তিক হৈছিল ।
সক ছোৱালী, কিমান চম্ভালিব ? তথাপি কেবা বছৰো কটালে, এটা ল’ৰা
হৈ মৰিল । তাৰ পাচত গিৰীয়েকটো মৰি থাকিল । তাইৰ ওপৰত উৎপাত
অত্যাচাৰ বোচিহে হ’ল । শেষত তাই তাল ৰাখিব নোৱাৰিলে—মূৰ বেয়া
হৈ গ’ল । ঠিক সেই সময়তে মই ঘৰ-বাৰী চমজি লৈছিলোঁ । তাইক লৈ
আছিলোঁ ।”

মনোৰমাই ৰাকনি ঘৰত সংৰামক কিবাকিৰি প্ৰশ্ন কৰা আমি শুনিবলৈ
পালোঁ । আমি পৰস্পৰৰ চকুলৈ চালোঁ । যেন কিবা আলোচনামহে কৰিলোঁ
আৰু এটা সিদ্ধান্ত কৰিলোঁ । দুয়ো প্ৰায় একেলগে উঠি ভিতৰৰ পিনে খোজ
ললোঁ । মোৰ পিচে পিচে অহা নিবাবণে ক’লে, “বাইদেৱে অৱশ্যে একো
গুণ্ডগোল নকৰে । মাত্ৰ হুচ নাথাকে, ভুৰ্ভু নাথাকে, কোঁতলা কলৈ ৰাৱগৈ
ঠিক নাথাকে ।”

পাকঘৰত সোমাই সংৰামৰ ওপৰত কিবা উৎপাত কৰিব বুলি
যেন মই ভয়হে খাইছিলোঁ আৰু সেই বাবেই নিবাবণে সেইদৰেই যেন
কৈফিয়ৎ দিলে ।

আমি পাকঘৰৰ দুৱাৰ মূখত থিয় দিলোঁগৈ । সংৰাম একাৰে কুচ-কুচি
থিয় হৈ আছে । মনোৰমাই সক ছোৱালী এজনীৰ দৰে পাকঘৰৰ সান্দৰ

‘অন্নোজ্ঞনতে পিটাপটাই কৰাৰে । আমাক দেখি তেওঁ ক’লে, “এওঁ বহুত কিৰা-কিৰি বাঙিছে—বট্টিত ব্যঞ্জন । (ভায়েকক) আমিও ইয়াতে খাই যাওঁ আহ !” সংবামে লাজকুৰীয়াভাবে হ’হিবলৈ ধৰিলে । মনোৰমাই মোৰ কালৈ চাই কবলৈ ধৰিলে, “অজয়-অজয়”—উপাধিটো পাহৰিলে । নিবারণে সোঁৱৰাই দিলে, “চলিহা ।” মই তৎক্ষণাৎ কলোঁ, “অজয়েই বখেণ্ট, অকল অজয় বুলিলেই হ’ব ।”

মনোৰমাই ক’লে, “বাক বি হওক । এদিন কিন্তু আমাক এসাজ খুৱাব লাগিব দেই সংবাম ? আজি বাক তোমালোকৰ ভাথৰ কাঢ়ি নাখাওঁ ।”

মই সংবামক কৃত্ৰিম ধমক দিলোঁ, “নকৰ কেলৈ বাঙিলে এতিয়াই হৈ যাব ?” সি কিংকত‘ব্যবমুঢ় হ’ল ।

নিবারণে ক’লে, “বাক আজিলৈ নালাগে । দিন বহুত আছে । বাইদেউ আহ যাওঁ ।”

আমি ঘাই কবলৈ আহিলোঁ । মনোৰমা আগুৱাই গৈ মোৰ শোকা কোঠাত সোমাল । তেওঁলোকৰে চালপিৰা এখনত বিছনাখন পাৰি থৈছে—ইখন চালপিৰা আন এটা কোঠাত সংবামে লৈছে । সংবামে চাপবকৈ আঠুৰাখনো তাৰি থৈছে । চুটেকছটো বিছনাৰ তলত থৈছে । আক একো নাই ।

মনোৰমা বিছনাত বহিল । আমি চাই থাকিলোঁ । মই ক’লোঁ, “চালপিৰা দখন আপোনালোকে অনুগ্রহ কৰি নিদিয়া হ’লে আজি ঝাটিত শূৰ লগা হ’লহে”তেন ।”

ডাঠ তুলিখন হাতেৰে ছুই চাই মনোৰমাই ক’লে, “বৰ কোমল বিছনাখন ! কিন্তু এইখনতে জানো গোটেই পৰিয়ালটোক শূৰলৈ জুৰিব ?”

এই বুলি দেখোন তেওঁ নীঘল দি মোৰ বিছনাৰ ওপৰত শূয়েই পৰিল ।

নিবারণে অলপ গম্ভীৰ সূৰত ক’লে, “বাইদেউ, তই অলপ বেছি কৰিছ । কি কৈছিলো মনত নাই ? বেচি দিগদাৰ কৰিলে—”

ভায়েকৰ মূখৰ কথা কাঢ়ি লৈ শোৱাৰ পৰা উঠি মনোৰমাই ক’লে, “বেচি দিগদাৰ কৰিলে ভেজপুৰলৈ পঠিয়াব বুলি কৈছিলতো ? আকোঁ তয়েই চোন কৈছিলি যে আজিকালি পগলা ফাল্গুনকটো বহলাই ষোটেই অসমখনকে আগুৰি পেলাব খুজিছে ? তেতিয়া হ’লে তাত থকা ইয়াত থকা একেই কথা নহব ?”

নিবারণৰ মন্ত্ৰত হাঁহি খেলাই গ'ল। মনোবম্বাৰো খিলীখলাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মনোৰোগ দিলোঁ।

ভাৰ পাচত তেওঁলোক ঘৰলৈ ঘূৰিব কাৰণে ওলাই আহিল। মোৰ পৰা ঘূৰিবৰ দুৰাৰত বিদায় ললে। কিন্তু দুবন্ধ হুৱাম্বাৰক লৈ থৈ তেওঁলোকৰ কাম কৰা জানুহটোক নিবারণে চিঞৰি মাতিলে, “শুকুৰা নৌকি অ’ ? এই পিনে আহ।” সংবামকো মাতিলে। দূৰো আহিলন্ত ক’লে, “শুকুৰা, কাইলৈ আহাৰ সেই পিচফালৰ কোঠাটোত বন্ধ কৰি খোৱা চিকি-মেজৰ বিপাক ভীলিয়াই এওঁক সংবামক দিবি। সংবাম, তুমি ইয়াৰ লগত ধৰা-ধৰি কৰি সেইবোৰ ইয়ালৈ লৈ আহিবা।”

দূৰো মোক নমস্কাৰ কৰি খোজ ললে। শুকুৰাৰো লাহে লাহে পিচ ললে। মনোবম্বাই লাহেকৈ দুখন হাতেৰে ভাৱেৰে এটা কান্ধত ধৰি মূৰটো পেলাই দিলে, নিবারণে ধৰক-বৰক খোজেবেই বায়েকক এহাতেৰে সাৰটি ধৰিলে। আমি অৰাক হৈ তেওঁলোক ঘৰৰ ভিতৰত নোহোৱা হৈ নোবোৱা-লৈকে চাই থাকিলোঁ। তাৰ পাচত মই সংবামৰ চকুলৈ চালোঁ; সিও মোৰ ফালে চালে। কোনেও একো নকলোঁ। প্ৰায় একেলগে দূৰোৰে দুটা হুন্দুনিয়াহ ওলাই আহিল।

ভাত খাবৰ সময়ত মই সংবামক উৎসাহ দি ক’লোঁ যে মনোবম্বাক ভয় কৰিবৰ কোনো কাৰণ নাই। তেওঁ একো অপকাৰ নকৰে। যদি কৌতুকাৰ্থী আছি ওলায় তেন্তে ভালকৈ মাতবোল কৰিব লাগে; কিবা বস্তু খুজিলে দি দিব লাগে।

সংবামে মান্ত ক’লে, “দেখিলে বৰ বেয়া লাগে চাব।” মই খাবলৈ এৰি ভাত ফালে চাই থাকিলোঁ।

মাজনিশা বিছনাত পৰি নিবারণহঁতৰ কথাই ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। এতিয়াটলৈকেতো ভয় বা চিন্তাৰ কোনো কাৰণ দেখা নাই। পাচত কি হয় ক’ব পৰা নাই, বৰং তেওঁলোকৰ কথাবোৰ বৰ যুক্তিসংগত আৰু শুদ্ধজনোচিত যেনেই লাগিছে। নিবারণৰ মদৰ জালত কোৱা কথাখিনি বৰ বিবেচক মানুহৰ কথা যেনেই লাগিল। হয়, মদ খাই থকা অৱস্থাটোহে তেওঁৰ মন্থ অৱস্থা। বাতিৰ বেলাতো মোক তেওঁৰ গুচবলৈ নাৰাবলৈকে কৈ ধৈছে।

নিৰন্তৰমন্ত্ৰক মনোবম্বাই ক’লে বোৱলৈ পগলা ফাটেকৰ পাৰিখিটো খোজেই অসম জুৰি বহলাই:নিব খুজিছে। এইটো খেজাল নে সাংঘাতিক সঁকা

কথা ! কিছুমান স্বাৰ্থপৰ মানুহৰ নিষ্ঠুৰতাবে বলি মনোবমা । অকালতে ঘৰীহ যোৱা এপাহি ফুল—কীটে দংশন কৰা কোমল ফুল । পাগল কোন ? মনোবমা নে তেওঁক পাগল কৰা মানুহবোৰ ? মোকলৈকে গিবলৈকে নিচিনা মানুহেবেই ভবা পৃথিবীখন ; তেনেকুলত মানসিক চিকিৎসালয়ৰ পাৰিখ অকল অসম কিয় গোটেই জনগণলৈকে বিয়পাই দিয়াহে বৃদ্ধ । হত বা জ্ঞান নথকা মনোবমাই আজি নিষ্ঠুৰতা আৰু স্বাৰ্থপৰতা নাজানে । হত বা জ্ঞান থকা মানুহে সেই দুটাৰ বাহিৰে একোকে নাজানে ।

নিবাবণেও মদৰ সহায়ত সেইখন বাহিৰীয়াৰ পৰা নিজক বীক্ষিত কৰি ৰাখিছে । স্বাৰ্থপৰতাৰ বলি হ'ব খুজিও নিজকে চম্ভালি লৈ তেওঁ জৰ বিক্ৰমে বিমোহ কৰি জয়ী হ'ল । সেইখন জগতলৈ তেওঁ আৰু উত্তীৰ্ণ যোৱা নাই । মিছা মান-সম্মানলৈ তেওঁৰ লোভ নাই । বৰং প্ৰবণতা কৰা মদ্য পিন্ধা সমাজখনক বৃণা কৰাটোহে তেওঁৰ পক্ষে স্বাভাৱিক । মদ খোৱাটো মই ভাল বুলি নকওঁ । কিন্তু মদ নাখালেই ভাল মানুহ হ'ব নোৱাৰে । মদ খালো ইমান বুদ্ধিসঙ্গত, উদাৰ, বিবেচক কেইটা মদ নোখোৱা মানুহে হ'ব পাৰিছে ? পাগলী বুলি জানিও ব্যৱেকক নিজৰ ওচৰলৈ লৈ আহিছে, সম্পত্তিৰ ভাগ দিম বুলিছে, ইয়াতকৈ ভাল কাম আৰু কি হ'ব পাৰে ?

পিচ দিনা অলপ বোলকৈ সাব পালে । নিবাবণহঁতৰ ঘৰত উচ্চস্বৰে হাহাৰা ভক'-বিতক' আহি কাণত পৰিল । আঠ বাজিবৰ হৈছিল । দাঁত ধ'হি ধ'হি আগৰ্ণণে ওলাই গ'লো । নিবাবণে দুৱাৰ বন্ধত থিয় হৈ মেকানিক ধৰণৰ মানুহ এটাৰ লগত কাক্সিয়া কৰি আছে । “বাবুটো মোৰ লগত গৈছিল কাৰণেই তেওঁ লৈ যোৱা টোকাৰ ভাড়া মই দিব লাগিব নেকি ?” নিবাবণে কৈছে, “মই তোক কৈছিলোঁ নেকি গাড়ী দিবলৈ ? কৈছিলোঁ ?”

মানুহটোৱে অভিযোগ কৰিলে, “কিন্তু তেওঁতো আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ কৈছিল ।”

“একেটা কথাকে বাবে বাবে কৈ নাখাৰ্কাৰি দেখি ।” নিবাবণ এখোজ আগুৱাই আহিল । “মই যেতিয়া কম তোক পইচা দিম । নক'লে কিয় দিম ? বা, মোক বাতপুৱাই দিগদাৰ নকৰিব ।”

মানুহটোৱে আৰু একো উচ্চ-বাচ্য নকৰি লাহে লাহে অঁতৰি গ'ল । নিবাবণ আৰু মোৰ চকুৰে চকুৰে পৰিল । তেওঁ ঘোপাকৈ মোলৈ চাই

ধৰিলে। মই লাজ পাই তলমূৰ কৰিলোঁ। কাঞ্চিয়ান খেল চোবাক দৰে চাই থকাটো মোৰ অভ্যাস হৈছে। মই লৰালৰিকৈ ভিতৰ সোমাই গলোঁ।

নিবাৰণে মোক গালি-চালি পাবে বুলি বৰ ভয় লাগিছিল। কিন্তু সেইবোৰ একো নহ'ল। দুদিনমানলৈ মই তেওঁলোকক দেখাই নাপালোঁ। দিনৰ দিনটো অস্বপ্নে অফিচতে যায়। কিন্তু বাঢ়িও এই কেইদিন তেওঁলোক মোৰ ওচৰলৈ অহা নাছিল। ইপিনে কিন্তু নিবাৰণে সেইদিনা বাতি দিয়া নিৰ্দেশ মতেই কেবাখনো পুৰণি কিন্তু মসৃণ-মজবুত চিকমেজ আনি মোক বাহিৰৰ কোঠা, ভিতৰৰ কোঠা গোটেইখন শুকুৰা আৰু সৰ্ব্বমানে ভৰাই পেলালে।

নিবাৰণৰ সেই মূৰ্তিটো মোৰ কাৰণে নতুন। নিজকে লেভেৰা মদাহী বুলি তেওঁ কৈছেই। মদৰ আড্ডাত মৰামৰিও কৰে বুলি শুনিছিলোঁ। সেই উগ্র মূৰ্ত্তি নিজৰ চকুৰে দেখিলোঁ। সেইটো মূৰ্ত্তি ধৰি মোৰ সমুখত থিয় নিদিলেই হয়। মোৰ চৰ্চ্চি হেৰাব।

কিন্তু টেক্সৰ ডাড্ডা বিচাৰি অহা মানুহটোক তেওঁ অকাৰণত খং কৰা যেন নালাগিল। বৰং অমথ্য তেওঁৰ পৰা সুবিধা লব খোজাৰ প্ৰতিকাৰ কৰা যেনহে লাগিল। সততাৰ পথত বদনাম পালে খং আৰু দৃখৰ মাথোঁ দৃগুণে বৃদ্ধি হোৱাই স্বাভাৱিক।

স্থানীয় বন্ধু-বান্ধৱে মোক ঘৰটো লোৱা কাৰণে ভৱ'সনা আৰু সমালোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। মই বোলে প্ৰস্তাবলৈ বেচি দিন নালাগিব। গুণ্ডাতকৈ ছাব নিবাৰণে যেতিয়া বাতি মদ খাই ঘৰত সোমাই উৎপাত লগাব তেতিয়াহে বোলে মই বৃদ্ধিম। উত্তৰত মই প্ৰথম নিশাৰ অভিজ্ঞতাৰ এটা সাৰাংশ দাঙি ধৰিলোঁ। বন্ধু-বান্ধৱে ক'লে, এদেও দূদেও লোটো নিয়াৰ চেও।

তেওঁলোকে আৰু জনালে যে মনোৰমা দুৰবাই বিধবা হৈ অহাৰ পাচতে এবাৰ এজন মানুহৰ লগত পলাই গৈছিল। মই সেইবাই ধিলোঁ যে মনোৰমাৰ মানসিক বিকৃতি ঘটিছে, কি কৰে কি নকৰে তেওঁ নিজেই নাজানে। বন্ধু-বান্ধৱে কলে, মনোৰমাৰ একো বিকৃতি ঘটা নাই; তেওঁ ভাও ধৰিছে আৰু, আচলতে বেয়া মংলবত ঘূৰে। মই ক'লো, মনোৰমাই বেয়া মংলবত ঘূৰে বুলি মই বিশ্বাস নকৰোঁ; যদি ঘূৰেও, তেন্তে তাতো আপত্তিৰ মই কোনো কাৰণ নেনেখোঁ; গাভৰু ছোৱালী হিচাবে মনোৰমাৰ জীৱন বন্ধন

জীৱন, জগতৰ বাসনা তেওঁৰ একো অপ্ৰাকৃতিক বাসনা নহয়; আমাৰ ভদ্ৰ সমাজতে কিমান বোঁদ বিকৃতিৰ দৃষ্টিৰাখি লাগিছে তাৰ লেখ কোনে লয়? মনোবশাৰটো মাত্ৰ চকুত পৰিছে—যদিহে সচা হয়; বাকীৰোৰ চকুত পৰা নাই; সেই বুলি মিছা হ'বনে?

বন্ধু-বান্ধবে হাত-চাপৰি বজাই মোক সাধুবাদ দিবলৈ ধৰিলে। মই এনে বন্ধু-বান্ধবক এবাই ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ। এওঁলোকে নিবাবণহঁতক সন্তা ৰূপত মোৰ দৰে চাব জনা নাই, চাবলৈ চেষ্টাও কৰা নাই। তদুপৰি সত্ৰসাঁধাৰণ মানুহে আনৰ বেয়াটোহে দেখে, ভালটো নেদেখে আৰু ভালটো নিবিচাবেও; আনৰ বেয়া হ'লে এওঁলোকে বৰ ভাল পায়। সেইবাবে নিবাবণহঁতক একে আধাবে এঘৰীয়া কৰি থৈছে। মই এওঁলোকক এবাই ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ।

দুদিনমান পাছতে শুনিলোঁ নিবাবণ জেলত পৰিছে। খবৰটো দিলে সংৰামে। তাক দিলে শুকুৰাই। নিশ্চয় ক'ববাত মৰামৰি কৰিছে আৰু পুৰলিচৰ ওচৰত কিবা জগৰ লগাই হাজোতত থাকিবলগীয়া হৈছে। শুকুৰাৰ একান্ত অনুৰোধ, সংৰামে ক'লে, মই হেনো কিবা এটা কৰিব লাগে। কাৰণ আজিলৈকে নিবাবণ জেলত পৰা নাছিল। কালিৰে পৰা মনোবশাও ঘৰত নাই। কি কৰিব লাগিব শুকুৰাই ভাবি উলিয়াব পৰা নাই।

মই তৎক্ষণাত খানালৈ গ'লোঁ; অ'-চিৰ পৰা নিবাবণৰ বিষয়ে সকলো জানিব খুজিলোঁ—জনাগো যে মই তেওঁক জামিনত মোকোলাই নিব খোজোঁ। ঘটনাটো বৰ ডাঙৰ নহয়, সাধাৰণ আইন-শৃংখলাৰ কথা। বজাৰৰ মাজতে মটৰ এখনে নিবাবণৰ বন্ধু এজনক খুন্দিয়াই অলপ জখম কৰিলে। নিবাবণো ওচৰতে আছিল। দোষ বোলে মটৰ চলোৱা ভদ্ৰলোকৰে আছিল। কথা কটা-কাটি হ'ল, ভদ্ৰলোকে আহত জনকহে দোষ দি বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কথা কোৱাত নিবাবণে ধৰি তেওঁক ইমান বেয়াটো কৰিছিল যে আহত আৰু আঘাতকাৰী দুয়োকে একেলগে হাস্পিটেললৈ নিব লগা হ'ল। পুৰলিচ গৈ পালত নিবাবণ জেললৈ আহিব লগা হ'ল। তেওঁৰ পক্ষে মাত্ৰ দিওঁতা এজনো মানুহ নোলাল।

সকলো লিখা-পঢ়া কৰি জামিনদাৰ হৈ মই হাজোতৰ পৰা নিবাবণক লৈ আহিলোঁ। দুয়ো বিজ্ঞা এখন ললে। মানুহটো ক'লা পৰি গৈছে। গাত ঘেৰ বল-শক্তি একো নাই। মই অনুমান কৰিলোঁ, পেটত মদ নপৰা বাদেই এনে গতি হৈছে।

“আপুনি কিয় মোক জামিনত আনিলে?” ভালেমান দুৰ নীকৰে অহাৰ পাছত নিবাবণে সোধিলে।

মই ভাবি-চিন্তি ক’লোঁ, “জামিন লোৱাৰ বহুত কাৰণ থাকে। আপোন মানুহ হ’লে সম্ভৱ খাটিবতে লয়। কৌতুৰাৰা স্বাৰ্থ থাকে। আকৌ কৌতুৰাৰা ন্যায় বিচাৰিও জামিনদাৰ হয়।”

নিবাবণে কিহু সময় একো নামাতিলে। বোধকৰো মোৰ কথাৰ অৰ্থ বুজিবলৈ যত্ন কৰিলে। পাছত ক’লে, “আপুনি আপোন নহয়। মোৰ লগত আপোনাৰ স্বাৰ্থও একো নাই।”

মই ক’লোঁ, “আপোন নহয় বুলি যদি আপুনি কয় মোৰ কি কবলগীয়া থাকিব পাৰে? যি হওক, মই তৃতীয় কাৰণ এটাও দিছোঁ।”

তেওঁ ৰূপ কৰে মোৰ ফালে চালে। মই হ’লে বিজ্ঞাৰ বাহিৰলৈ চাই থাকিলোঁ। “মোৰ ঘটনাটোত ন্যায় আছে বুলি আপুনি জাবে?”

মই আওপকীয়াভাৱে উত্তৰ দিলোঁ, “মই খুব ভাবি-চিন্তিয়েই কাম কৰিছোঁ।”

“আপুনি চৰকাৰী চাকৰিয়াল। এইবোৰ কৰি যদি আপুনি বিপদত পৰে?”

মই ক’লোঁ যে মই চাকৰিয়াল সঁচা, কিন্তু গোলাম নহওঁ। মোৰ ব্যক্তি স্বাধীনতা আছে। সেইবাবে মই ব্যক্তিগতভাৱে বহুত কাম কৰিব পাৰোঁ। তদুপৰি সৎ কাৰ্যত চৰকাৰী-বেচৰকাৰী চাকৰিয়ালৰ কি প্ৰভেদ থাকিব পাৰে? আৰু যদি বিপদত পৰোও, মোৰ সন্মান ভয় নাই। উকীল বন্ধু এজনে এবাৰ কৈছিল দোষীক বন্ধা কৰাই হেনো আইনৰ প্ৰাথমিক উদ্দেশ্য—যাতে নিৰ্দোষীয়ে শাস্তি পাব লগা নহয়।

নিবাবণে একো নেমাতিলে। তেওঁ ভলমুৰ কৰি কিবা চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে।

কৰ ৩৮৮ পাইছিলোঁহি। মই লাহেকৈ ক’লোঁ যে মনোবন্ধা ঘৰত নাই।

বিজ্ঞাৰ পৰা নামি গাত নলগা ভাৰত নিবাবণে ক’লে, “আহিব ক’বলৈ গৈছে। ডেনেকৈ যোৱেই দেখোন।”

মই ভাড়াটো দিব ধৰি ক’লোঁ যে মনোবন্ধা দুদিন মানেই বহুতল অহা নাই। নিবাবণে তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰে মোৰ ফালে চালে। ভাৰ পাছত মোক

হাতত ধৰি কোথা-কুঠকৈ ঘৰৰ পিমে খেজ ললে। তেওঁৰ মাজলৈ যেন তেজ আৰু চেতনা লাহে লাহে ধৰি আহিছিল।

মোক বাহিবৰ কোঠাত বহিবলৈ দি তেওঁ শুকুৰা শুকুৰাকৈ চিঞৰি ভিতৰ সোমাই গ'ল। কিন্তু অলপ পাচতে বটল-গিলাচ লৈ আকৌ মোৰ ওচৰলৈ আহিল। পিচে পিচে ব্যস্ত-সম্প্রস্ত শুকুৰাও সোমাই আহিল। ক'ট-ক'টকৈ স্নদ খাই নিবাবণে সন্দিগ্ধে, “শুকুৰা, বাইদেউ কোঁড়িয়াৰ পৰা নাই ?”

শুকুৰাই ভয়ে ভয়ে ক'লে, “পৰাহি বাতিপদুৰাৰ পৰা নাই বোপা হুদুতা।”

“কাৰ লগত গৈছে, কিবা জাননে ?”

“নাজানো। কেতিয়া ওলাই গ'ল তাকো কব নোৱাৰোঁ। মই ভিতৰত কাম কৰি আহিলোঁ। আন দিনাৰ দৰে গৈছে বুলি ভাবিছিলোঁ।”

নিবাবণে গিলাচটো হাতত লৈ থাকি পদুনৰ সন্দিগ্ধে, “মই নথকাত কোনোবাই মোক বিচাৰি আহিছিল নেকি ?”

“সেই দ্বাইভাবটো আহিছিল।”

“আক ?”

“আক সেই বঙামুৱা চাহাবটো আহিছিল।”

“কোন, সন্দৰলল ?”

“জানো তাৰ নাম নাজানো মই।”

“কিবা কৈছিল ?”

শুকুৰাই স্নদ খজুৱাই ক'লে, “কেবাবাৰো আহিছিল। আইদেউৰ লগত কথাও পাতিছিল। মই একো শুনো নাই।”

নিবাবণে আক এগিলাচ মদ বাকি লৈ ক'ট-ক'টকৈ পি পেলালে। তাৰ পাছত বটল-গিলাচ শুকুৰাৰ হাতত দি ক'লে, “ল। ক'ববাত পইচা আছে যদি আন। মই বাইদেউক বিচাৰি যাওঁ।”

শুকুৰা ভিতৰলৈ গ'ল। মই ধিয় হ'লোঁ।

“চলিহা জগুৰীয়া, সন্দৰললৰ লগতে বাইদেউক পাম যেন লাগিছে। বৰ সাংঘাতিক মানুহ। আপুনিও মোৰ লগত যাবনে ? নে ভয় লাগিব ? ভাল মানুহ নহয় কিন্তু।” মই লাহেকৈ ক'লোঁ, “যাব পাৰো। পিচে এই এই বিলাকত অনভ্যস্ত। সেইবাবে অলপ ভয় লাগে। কিন্তু আপুনি লগত থাকিলে গা-মন দুয়ো ঠাইতে বল পোৱা যেন লাগে। বলক।”

হঠাৎ, মই তাক'ৰ পৰাৰ আগতেই, নিবারণ সাউৎ কৰে হাউলি মোক
ভাবি দূটী ছুই ক'লে, “আপুনি মই চালাই ডাঙৰীয়া, আপুনি গ্ৰেট্।”
মই দূখোজ পিছুৰাই আহিলোঁ। “বলক ভয় নকৰিব। সিহঁতৰ ডাঙ
বান্ধি আছে ভেঙে আপোনাৰ গাত ঢেকা পৰাৰ কোনো ভয় নাই। সিহঁত
বৰ ডাঙৰ শ্মাগ্‌লাব। সিহঁতে আইনৰ সহায় কেতিয়াও নলয়। বিদেশী
মদৰ কাৰণে সিহঁতৰ লগত মোৰ চিনাকি। আপোনাক কিবা দিগদাক
কৰিলে মই ঠাণ্ডা বনাই দিম।”

শুকুৰাই দুখন দহটেকীয়া নোট আনি নিবারণক দিলে। আমি তৎক্ষণাৎ
বৰৰ পৰা ওলালোঁ। মই শুকুৰাক ক'লো সৎবামকো ইয়াতে আমালৈ বৈ
থাকিবলৈ কবলৈ।

গধূলি হৈ আহিছিল। আমি কোৰাকুবিটক খোজ লবলৈ ধৰিলোঁ।
বিল্লা এফঁদ চাবলৈ ধৰিলোঁ। আধা ফালংমান ঘোৰাৰ পাচেত মানুহ এটাই
সমুখতে বৈ মাত লগালে, “নিবারণ বাবু!” মই চিনি পালোঁ, সিদিনা
ভাড়া বিচাৰি কাজিয়া কৰিবলৈ ঘোৰা দুইভাবটো।

“কি হ'ল?” নিবারণে খঙেৰে সুঁধিলে।

“একো নহয়। আপোনাক বিচাৰি গৈছিলোঁ।” মানুহটোৱে সেমেনা-
সেমেনি কৰিবলৈ ধৰিলে।

“কিয়?”

“সেই দিনাৰ বাবুটোৱে পইচা দি গৈছে আৰু আপোনাক খোজা কাৰণে
বেয়া পাইছে। আপুনি বেয়া নাপাব আৰু!”

নিবারণে ক'লে, “তোৰ টোঙ্গি ক'ত?”

“সোঁ খন, সোঁ তাত।”

“খালী আছে?”

“আছে? লাগিব নেকি?”

“আহ। বৰ জৰুৰী।”

আমি কোৰাকুবিটক দুইভাবৰ লগে লগে গ'লোঁ। মৰা-মৰি লাগে
বুলি মই কোঠৰ জেপত হাত ভৰাই কিবা আছে নেকি চাইছিলোঁ—জোঙা
কঠ পোঁসল এডাল পালেও কামত আহিব পাৰে। পিছে কাপোৰৰ গাঁথ
বন্ধা ধীৰে বঢ়ী এডালহে পালোঁ। আঠুৰা বান্ধিবৰ মনেৰে কেনেদৰে
গোলাত পাই লৈ থৈছিলোঁ হব পাৰ।

টোঁজি ছুটিল। মোৰ বুকু দুক-দুক ক'পিবলৈ ধৰিলে। কি হ'ল কোনে জানে? নিৰাৰণ নীৰব। দ্ৰাইজাৰে খোঁ-গোঁবাই গৈছিল, “চালা কুজাক পিঠা ক'ব লাগিব।” নিৰাৰণ চমুকৈ ঘটনাটো তাক কৈছিল।

এটা সৰু বাটৰ মাজত টোঁজি ব'লগৈ। নিৰাৰণে নামি গৈ পুৰণা ঘৰ এটাত কিবা খবৰ ক'ব আহিল। আকৌ টোঁজিলে আহি ক'লে, “ব'ল ইয়াত নাই। কেবাদিনো অহা নাই বোলে।”

টোঁজি আকৌ চলিল। এমাইলমান ঘূৰি-পৰি আক এটা আন্ধাৰ বাস্তাভ ব'লগৈ। তাতো সুন্দৰলালক পোৱা নহ'ল। ধাৰ কৰে দুৱাৰখন বন্ধ ক'ৰি নিৰাৰণে ক'লে, “চালা বোলে নতুন ঘৰলৈ গৈছে। ইয়াৰ মানুহে কৈছে। ব'ল, ঘূৰা গাড়ী।”

টোঁজি ঘূৰি আহি ভুল্ললোকৰ চুবুৰি এটাত সোমাল। ঠাই ডোখৰ নিজান। ঘৰবোৰ সেৰেঙা। এটা অকলশৰীয়া মজলীয়া ঘৰৰ পদূলিত গাড়ী বখাই নিৰাৰণ নামিল। আমিও নামিলোঁ। কাৰণ বাহিৰখনত আন্ধাৰ যদিও ভিতৰত পোহৰ থকা যেন লাগিল। নিৰাৰণ সোমাই গৈ বন্ধ দুৱাৰৰ সমুখত থিয় হ'লগৈ। আমিও পদূলিয়েদি সোমাই গ'লোঁ। ঠিক সেই সময়তে বন্ধ দুৱাৰখন মেল খাই গ'ল। ভিতৰত লাইট জ্বলি উঠিল। আমি দুৱাৰ মুখত থিয় দিলোঁগৈ। চুইচৰ ওচৰত পেণ্ট-হাৰায়া-চেণ্ডেল পিন্ধা বঙামুৱা ওখ-পাখ, শকত-আবত মানুহ এজন। কোঠাটোত একো আচৰ্য্য নাই; বাওঁফালে হেঁচিয়ান স্ক্ৰীণ এখন মাথ।

“বুৱা!” বঙামুৱাৰ সম্বোধন।

“মনোৰমা ইয়াত আছে?” কৰ্ণশ সুৰত নিৰাৰণে প্ৰশ্ন কৰিলে।

মানুহজনে চুবুৰি হাঁহি এটা মাৰি ক'লে, “ইমান চিন্তা কিয় কৰিছা-বুৱা? মনোৰমাতো ঘৰত প্ৰায় থাকে না।”

“সুন্দৰলাল!” নিৰাৰণৰ কঠোৰ স্বৰত মনোৰমা চ'ক্ খাই উঠিলোঁ।

কিন্তু সুন্দৰলালে ভয় নাখালে। “যদি আছে উদ্ধাৰ কৰিবা নেকি? কিন্তু বুৱা! তুমি আমাৰ বহুত টকা নাই দিয়া। আমি আজি মনো-ৰমাক নাই ছাৰিবে।”

মই লক্ষ্য কৰিলোঁ, সুন্দৰলালে পেণ্টৰ পকেটত হাত ভৰাইছে। কিন্তু ভাষ আগতেই নিৰাৰণ তেওঁৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰিল আৰু গাত ধৰি আজোৰ মাৰি আনি এনে এটা ধনঞ্জয় চৰ লগাই দিলে যে সুন্দৰলাল আচাৰ খাই

আঁঠিত পৰি গ'ল। নিবাবণে আঠে কাঢ়ি তেওঁৰ মূৰটো দূৰহাতৰে ধৰি পকী ঘিঁজিয়াত খুন্দিয়াই খুন্দিয়াই ক'লে, “পাকিস্থানেদি শ্মাগল্ কৰা মদৰ পইচা ভোক কেঁলৈ দিব লাগে অ', কেঁলৈ দিব লাগে ?” তেওঁ লবচৰ নকৰা দেখি নিবাবণে তেওঁৰ জেপ লুকাই ডাঙৰ ছুৰী এখন উলিয়ালে। সেইখন ঘোৰ হাড়ত নি নিবাবণে ক'লে, “এইখন আপুনি বাখক চলিহা। মোৰ হাতেত থাকিলে কিবা ঘটনা হৈ যাব পাৰে। ইয়াক চাব।” এই বুলি তেওঁ কোঠাৰোৰ চাবলৈ ধৰিলে। মই জেপৰ পৰা বচীডাল উলিয়াই সন্দেহবশত হাত দুখন পিচ ফাললৈ নি টাঁহি টাঁহি বান্ধি দিলোঁ। ডুৱাইভাৰে স্তম্ভাখনৰ পৰা হোল্ডল বন্ধা চামৰা এটো আনি ভৰি দুটা-টানকৈ বান্ধি পেলালে। আমি দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিলোঁ।

এইটো ঘৰৰ বাকী দুটা কোঠাত নিবাবণে কাকো বিচাৰি নাপালে। আমি ভিতৰ পিনে দুৱাৰ খুলি ওলাই গ'লোঁ। ভিতৰ পিনে লগালগিকৈ আল এটা দীঘলীয়া ঘৰ। বাৰাণ্ডাত লাইট জ্বলি আছে। সেইটো দখত কাৰোবাৰ মাত শুনো যেন লাগিল। এখন দুৱাৰ খোলা দেখি আমি আগ-বাঢ়ি গলোঁ।

দুৱাৰ মূখৰ পৰাই আমি দেখিলোঁ। দুজনী তিবোতা মানুহ। এখন ডাইনিং টেবুলৰ দূকাষে বহি আছে। তাৰে এজনী মনোবৰা—বঙা চকু দুটা দুৱাৰ খনত নিবন্ধ, কিন্তু আমাক চিনিব পৰা নাই; মূখেৰে কিবা বলকি আছে। ইজনী চুটি-চাপৰ, শকত-আবত; বব কটা চুলি, চকুৰ নোম কেউডালিতে কাজল, ঠেঠ দুটা টিকাটক কৰে বঙা কৰি বোলোৱা—তেওঁ আমাক দেখি ঘপ কৰি থিয় হ'ল। হাতত প্ৰকাণ্ড ক'লা চামৰাৰ হেণ্ডবেগ এটা—“অ' তুমু ৰুৱা! ক্যা মাংতা ?” বুলি তেওঁ দুখোজমান পিচুৱাই গ'ল। তাৰ পাচত ঘপ কৰে আমালৈ পিঠি দি লৰা-লৰিকৈ বেগটো খুলিবলৈ ধৰিলে। নিবাবণে হাতৰ ওচৰতে পোৱা সৰু কাঠৰ চকী এখন দাঙি লৈ জোৰেৰে মাৰি পঠিয়ালে। সেইখনৰ প্ৰাণ্ড কোবত তিবোতাজনী হামখুৰি খাই পৰি গ'ল—হাতৰ পৰা ছিটিকি ক'লা বস্তু এটা উৰাব পৰিল। এটা সৰু বিস্ফোৰণ। সেইটো বটালি নিবাবণে ঘৰৰ এচুকলৈ দলি মাৰি দিলে।

মনোবৰা এইবাৰ থক-বককৈ থিয় হৈছিল। তেওঁ মল খাইছিল। “তই ? তই আহিছ নিবাবণ ?” তেওঁৰ জিভাই ঘোৰ খাব খোজা নাছিল। “তই মোক বিচাৰি আহিছ ?”

নিবাৰণে একে জাপে গৈ ব্যৱেকক সাৰাট ধৰিলে। “ব’ল বাইদেউ
ধৰিলে ব’ল।”

“ভট্ট জ্ঞান, ইহঁতে মোক মদ খুৱাই দিছে। নহ’লে মইতো সেইবোক
নাখাওঁ। ইমান খুৱাইছে যে খুব খুৱাইছে—মুখতে ঢালি ঢালি দিয়ে।”

দ্রাইভাবে ময়ে দীঘলীয়া কাপোৰ বিচাৰি আনি পৰি থকা মানুহজনীকো
বাৰুকিলে ধৰিলোঁ।

“বুইছোঁ বুইছোঁ”, নিবাৰণে ক’লে, “এতিয়া ব’ল ধৰিলে যাওঁ।”

“অ’ ব’ল।” ভাৱেকৰ আশ্ৰয়ত খোজ পেলাই মনোৰমাই ক’লে,
“সুন্দৰলালে ক’লে, সি মোক মৰম কৰিব খোজে। সেই বাবে ইয়াৰ পৰা
যাবলৈ নিদিয়। এইজনী হেনো তাৰ বৈশীয়েক—বৰ মদ খায় তাৰো।
বৈশীয়েক থাকোঁতে সুন্দৰলালে মোক কিয় মৰম কৰিব? মানুহে জানো
মানুহক মৰম কৰিব পাৰে?”

“নোৱাৰে বাইদেউ।” কৈয়ে নিবাৰণৰ চকু পৰিল মোৰ ওপৰত। ভেঁও
তৎক্ষণাৎ আকৌ ক’লে, “পাৰেও নোৱাৰেও। কিছুমানে পাৰে কিছুমানে
নোৱাৰে। সবহভাগেই নোৱাৰে।”

“কোনো নোৱাৰে অ’ কোনেও নোৱাৰে।” যেন গভীৰ উপলব্ধিৰ
পৰাহে পাগলী মনোৰমাই কথাৰ কলে। তেওঁলোক লাহে লাহে ওলাই
গ’ল। আমিও পিচে পিচে ওলাই আহিলোঁ। দ্রাইভাবে ময়ে সাবধান হৈ
চাৰিওফালে চাই আহিবলৈ ধৰিলোঁ। পিছে আমাক আক আন কোনেও
বাধা নিদিলে। সুন্দৰলালৰ কাষেদি আমি ইটো ঘৰো পাৰ হৈ গ’লোঁ।
তেওঁ নিখৰ হৈ তেতিয়াও পৰি আছিল। মনোৰমাই ভেঁওক নৈদোখিলে।
মই লাইটটো নুৰুৱাই, ছুৰীখন মাজিয়াতে পেলাই দুৱাৰখন টানি ধৈ গুচি
আহিলোঁ।

টোকাৰ উঠালৈকে বাটছোৱাত আমাক কোনেও লগ নাপালে। ঘৰৰ
শিত্তবৰ পৰা যদি কোনোবাই দেখি আছিল তেন্তে ক’ব নোৱাৰে। অসমীয়া
ভদ্ৰ চৰুদীৰ মাজত সুন্দৰলালৰ নিচিনা অসৎ প্ৰবণকে কেনেকৈ ধৰ লৈ
আছে মই ভাবি আচৰিত হ’লোঁ।

বেকছিতত মনোৰমাক লৈ নিবাৰণ বহিল। মই দ্রাইভাবৰ ওচৰত
বহিলোঁ। টোকা চলিবলৈ ধৰিলে। অলপ খুৱাই-পকাই নিবলৈ মই

পৰামৰ্শ দিলে'।, যাতে কোনেবাই লক্ষ্য কৰি থাকিলেও অনুসৰণ কৰিব নোৱাৰে। নিবারণ অসম্ভৱ নহ'ল।

জায়েকৰ কোলাতে মূৰটো পেলাই দি মনোবমাই অৱশ সুবস্ত ক'লে,
“মোৰ বৰ টোপনি খৰিছে। নিবারণ তই এটা গানকে গা, মোৰ ভালকৈ
টোপনি আহক।”

“বাক তই শো।” এইবুলি নিবারণে কিবা এটা গুণ-গুণাবলৈ আৰম্ভ
কৰিলে। নিবারণ নিশ্চয় গানগোৱা মানুহ নহয়; কিন্তু বায়েকৰ কাৰণে
পাবলৈ ওলোৱা তেওঁৰ গান যে ধোৱাৰ ঘৰৰ গাধৰ মাত হলেও মোৰ ভাল
লাগিব, সেই বিষয়ে মোৰ সন্দেহ নাথাকিল। মই-উৎকৰ্ণ হ'লে'।

নিবারণে প্ৰথমে কি গাইছিল খবৰ পৰা নাছিল। তেওঁৰ মাতটো
সচাঁই বেয়া। গান গাব নোৱাৰে। কিন্তু কি গাইছে যেতিয়া বৃজিৰ
পাৰিলো তেতিয়া চ'ক্ খাই উঠিলো : “শিয়ালী এ নাহিবি বাতি, ভোৰে
কাণ কাটি লগাঘে বাতি। শিয়ালীৰ মূৰে মকুৱা ফুল, শিয়ালী পালেগৈ
বস্তনপুৰ ॥” গীতটোত নতুনকৈ একো নাই যে চ'ক্ খাই উঠিব লাগিব।
যি কোনো অসমীয়া মানুহৰ ঘৰতে এই ল'ৰা-ছোৱালী ওমলোৱা গীতটো
শুনিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু নিবারণৰ নিচিনা এটা অসামাজিক মানুহৰ
মুখত এই গীত? এইটো কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল? কেনেকৈ এই গীতটো
মনলৈ আহিল? নিশ্চয় ল'ৰা কালৰ কথা তেওঁৰ মনত পৰিছে। কল্পনা
কৰি লোৱা টান নহয় যে এসময়ত নিবারণ আৰু মনোবমা দুটি সৰু, বৰ মৰম
লগা ল'ৰা-ছোৱালী আছিল। সিহঁতক মাকে বৰ মৰম কৰিছিল।
শিয়ালীৰ গীত গাই হয়তো গধূলি টোপনি অনাইছিল। মাকে নেগালেও
হয়তো কোনোবা আইতাক-পেহীয়েক-জেঠায়েকে সিহঁতক সাধু কথা কোৱাৰ
উপৰি নানান গাৰলীয়া গীত-পদ গাই শুনাইছিল। দেশৰ ঐতিহ্যৰ
মাজেদিয়েই সিহঁত ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। সেই ঐতিহ্যৰ উত্তাপ অলপ
নহয় অলপ আজিও নিবারণ আৰু মনোবমাৰ মাজত আছে। সেই কাৰণেই
ইমান বিজ্ঞতৰীয়া গীত-মাতৰ দিনতো নিবারণৰ মনলৈ আৰু মুখলৈ এই
গীতটোহে আহিছে।

অলপ অভিজ্ঞ হৈ গৈ মই জন্ম সহকাৰে আগছিটৰ পৰা এবাৰ উলটি
চালোঁ। নিবারণে মিচিককৈ হাঁহিলে, কিন্তু গাবলৈ এবি নিদি কোলাত

শুধুৰীৰ পেল্লাই নিঃসাৰ হৈ থকা বায়েকৰ মূৰত হাত এখনেৰে বুলানে থাকিল। মোৰ ভাল লাগিল।

শুকুৰা আৰু সংৰাম উদগীৰ হৈ আমাৰ লৈ আহিল। টোপনখনৰ পৰা আমি সকলোৰে মনোৰমক ধৰাধৰি কৰি ঘৰৰ ভিতৰলৈ লৈ গলো। তেওঁ এক প্ৰকাৰ অজ্ঞান হৈয়ে আহিল। আমি যে কেবাজনেও মিলিছে তেওঁক কঢ়িয়াই লৈ বোৰাৰ দৰে নিছিলো তেওঁ তাক জনা নাছিল। তেওঁক তেওঁৰ বিছনালৈ নি শুৱাই দিয়া হ'ল। শুকুৰাই তৎক্ষণাৎ পানী এৰালিট আনি গামোছা এখন তিয়াই তিয়াই তাৰেই মনোৰমাৰ ভাৰ দূটা পালেখনৰ পৰা অলপ ওলোমাই ধৰি শুৱাই দিবলৈ ধৰিলে। নিবাবণেও টাবেল এখনৰ আগ এটা গৰম পানীৰে তিয়াই আনি আলফুলকৈ মনোৰমাৰ মূখমণ্ডল মচি দিবলৈ ধৰিলে। মনোৰমাৰ সাৰ-সুৰ নাই।

সংৰাম আৰু মই কেৱল চায়েই থাকিলো। কিবা কৰি দিব লাগে বুলি ধৰিব নোৱাৰিলো। অস্বাভাৱিক জীৱন যাপন কৰা এই হাল ককামেক-ভনীয়েকক আজি দুটি বৰ স্বাভাৱিক প্ৰাণী যেন লাগিল। মাত্ৰ তেওঁলোকক আন আন মানুহে সহজ হবলৈ নিদিলে যেনহে লাগিল। মনোৰমা আৰু নিবাবণৰ মাজত যদি কিবা অস্বাভাৱিকতা আছে তেন্তে সেইটোৰ উদ্ভৱ আন ক'বাতহে।